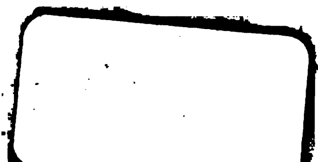

AZ 1867-IKI

KIEGYEZÉSRŐL.

IRTA

GRÓF ANDRÁSSY GYULA.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1896.

Ára 2 frt.

(Anthology)
FPK

AZ 1867-IKI

KIEGYEZÉSRŐL.

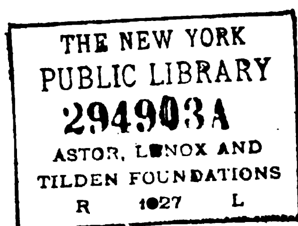
1

IRTA

GRÓF ANDRÁSSY GYULA.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1896.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

MÁSODIK RÉSZ.

ELSŐ RÉSZ.

I. FEJEZET.

MAGYARORSZÁGNAK SZÜKSÉGE VAN ÁLLANDÓ ÁLLAMSZÖVETSÉGRE, MÉG PEDIG AUSZTRIÁVAL.

Európának azon a részén, a hol országunk van, az újkor viszonyainál fogva önmagunkban meg nem állhatunk. Elkerülhetetlenül szükségünk van állandó államszövetségre.

De miért? Sokáig létezett nagy és dicső magyar állam, miért ne volnánk tehát képesek arra, hogy e fényes emlékekhez hűek maradjunk és hogy föleleveníttsük Nagy Lajos és Mátyás birodalmát? Miért mondunk le azon reményről, hogy méltók lehetünk őseinkhez, s hogy ugyanazon szerepet vihetjük Európa történetében, a mely ama ragyogó korban volt osztályrészünk?

Azért, mert a világtörténelmet mozgató erők úgy alakultak, hogy a mi azelőtt lehető volt, ma már nem az.

Nem rajtunk mulik, nem hibánkból vagy gyöngeségünkből ered, ha ma nem birjuk azon helyet betölteni, a melynek annak idején, kedvezőbb viszonyok között, fényesen meg tudtunk felelni.

Sok nagy ok következménye ez.

Annak előföltételei, hogy valamely állam magára hagyva is megállja helyét, a középkor óta tetemesen megváltoztak.

Ma a teljesen független lét megóvásához nagyobb

kiterjedésü ország, a népességnek nagyobb száma és nagyobb nyers erő kell, mint a mennyire szükség volt a régi időkben, azon időkben, midőn a magyar királyság önmagában is megállhatott. A nagyobb államok fölénye a kisebbek fölött ma nagyobb, mint volt régen, s ezért az utóbbiak kevésbbé képesek önállóságuk megóvására, mint régente.

Régen egy-egy város egész birodalmakkal is szembeszállhatott, egy-egy kis fejedelemség nagyhatalom számba mehetett. Kis országok képesek voltak magukat sokkal nagyobb ellenfelekkel szemben megvédeni, érdekeiket megóvni, sőt nemzetközi kérdésekben is dönteni. Ma már ez lehetetlenség. Ma az erő, a melyet valamely állam állandóan harczba tud küldeni, egyenes arányban van természetes segélyforrásaival, másrészt pedig a győzelem valószínüsége egyenes arányban van a seregek számával.

Ezt az állapotot főleg a fegyverek pusztító erejének azon növekedése okozta, mely a modern találmányok következménye. E fegyverek a számbeli túlsúlynak oly döntő túlerőt biztosítanak, a melyet más előny csak igen nehezen ellensúlyozhat. A mely fél pár ezer gyilkoló fegyverrel többet tud a csatába küldeni, pár millióval több golyót az ellenfelekre röpíteni, az oly hatalmas eszközzel rendelkezik, a mely a legnagyobb vitézséget paralysálja, a legnagyobb ügyességnél is többet ér. A régi krónikák mind telvék nagy csaták emlékével, a melyekben pár vitéz egész seregeken is győzelmeskedett. Ha gyakran túlzók is e leírások, tényleg igaz, hogy sokszor diadalmaskodott a kisebbség, s igaz, hogy csekély fölény a vezényletben és a bátorságban elég volt arra, hogy az ütközet sorsát emennek javára döntse el. Ma ilyen eredményt csak nagy ritkán várhatni; ma a

nagyobb szám előnye kétségbevonhatatlan s legfeljebb az paralysálhatja, ha kifejlődését a terep megakadályozza, vagy a vezénylet úgy szórja szét a sereget, hogy a döntő perczben mégis a kisebbség van jelen nagyobb számban. E kivételek azonban nem módosítják azon általános szabályt, hogy ma a számbeli túlsúly hatalmasabb tényező, mint a milyen régebben volt. A nagyobb államok fölényét a kisebbek fölött a modern korban az okozza, hogy a túlerőnek ma döntővé vált tényezőivel biztosabban rendelkeznek, mint ezelőtt. Ma az államok harczi ereje lakosságuk számának, anyagi erejöknek, természetes hatalmoknak arányában szokott növekedni vagy apadni. A nagyobb államnak ma nagyobb a hódító ereje, a mi pedig régebben nem volt föltétlenül így. Ma az államok mind egységesek és a külellenséggel szemben összetartók. Az általános védkötelezettségnél fogva a harczi szolgálatra képes férfiaknak száma adja meg a véderőnek is arányát. Ma az egész nemzet fegyverben áll; ma minden állam összes erejét viszi a küzdelembe; de aztán csakis ez az, a mire számíthat. A középkorban mindez másképp volt. Az országok nem voltak egységesek. Valamely népnek összes ereje csak a legritkább esetben volt a közös ellenség ellen egyesíthető. A fejedelemnek zsoldosaiban volt a főereje, legbiztosabb támasza. Támadó hadjárat esetében meg éppen csak ezek állottak föltétlen rendelkezésére. Ezeknek a száma pedig nem az ország terjedelmétől és a népesség számától függött, hanem attól, hogy mennyi pénze volt a fejedelemnek. Ha takarékos volt, ha kincstára rendben volt, ha magánvagyona volt, nagyobb sereget állíthatott talpra, mint az övénél nagyobb országok ura. Míg ma valamely fejedelem országágának összes erejére számíthat, de csak erre, a közép-

korban a fejedelem a maga országának összes erejére nem támaszkodhatott, e helyett azonban a külföldről mindig kapott annyi katonát, a hányat zsolddal tartani birt. Számtalanok voltak Európában, a kiknek kenyérkeresete a katonáskodás volt. Ezek oda siettek, a hol nyereség kecsegtetett. Ha valamely fejedelemnek nagy volt a hadvezéri híre; ha bíztak győzelmében; ha oly küzdelem előtt állott, a melytől sok zsákmányt lehetett remélni: könnyü volt neki kipróbált vitéz sereget zászlaja alá gyűjteni. Sokszor még zsold se kellett hozzá. Pótolta ezt az ellenség vagyona. Egy-egy hírneves vezér szerencsecsillaga magához vonzotta Európának leggyakorlottabb harczosait. Az ügy minémüsége sem volt döntő; mindegyik jó volt, a melyik vitéz tettekre, dicsőség szerzésére alkalmat adott, s e mellett kis polgári hasznot is hajthatott.

Ezen körülmények magyarázzák meg azt, hogy nem egyszer kis országok nagyobb sereggel rendelkeztek, mint a nagyok, hogy az országok ereje egy ember, egy fejedelem hírnevétől függött, s hogy ehhez képest emelkedtek a nagyhatalmak közé és sülyedtek egyszerre odáig, hogy semmibe sem vették őket.

A modern nagy államoknak éppen azért, mert az összes népességet állítják fegyverbe, oly nagy a haderejök, hogy azt a kicsinyek semmi módon sem képesek megközelíteni.

Régente ez nem így volt. Azon időközben, mely a népvándorlás után az újkorig lefolyt, a háborúkat aránylag kisszámú haderőkkel vívták. A népvándorlás idejében egész nemzetek rohantak egymásra, s most, a technikai haladás korában, a közlekedési vonalak fejlődésénél fogva megint milliókat állíthatnak egymás ellen sorompóba az ellenséges államok. E tömegeknek élelme-

zését, vezetését, kihasználását lehetővé tették a vasutak, a távirók, a telephonok. E két időszak között azonban, miként mondottam, csak csekély számú harczossal lehetett idegen földön megélni, csak csekély számú sereget lehetett egységesen vezetni és sebesen egy helyen összpontositani, s ezért aránylag gyöngék voltak a seregek. Némi erőfeszítéssel kisebb államok is képesek voltak ekkora számú hadat kiállítani. Nem volt meg azon megmérhetetlen különbség a nagy és a kis államok által mozgósítható erők között, mely ma a nagyok uralmát biztositja.

Szóval, az előadott okok következtében ma egy kis állam rosszabb helyzetben van, mint volt a régi időkben. A nagyok túlereje föltétlenebbül érvényesül, mint a multban. Kevesebb a valószínüség, hogy a kisebbek megvédhetik érdekeiket, mint volt a multban. E mellett a legyőzetés sokkal nagyobb baj ma, mint volt régen. Régen egy vereséget könnyen elviseltek az államok. A háborút a nemzetnek csak kis része folytatta, s ezen kis résznek is rendesen csak csekély töredéke veszett oda még a legrosszabb esetben is. Így megeshetett, hogy egy háború változó szerencsével évtizedekig húzódhatott a nélkül, hogy bármelyik fél is a végső kimerülés állapotába jutott volna. Ma egy háború a benne résztvevőknek összes életerejét veszi igénybe. Nemcsak a legyőzött, hanem a győztes is oly óriás áldozatokat kénytelen hozni, hogy csak rövid ideig birja el azokat.

Mindebből az következik, hogy igen fölületes és igen hibás volna az a logika, a mely a multban megvolt önállóságunkból azt akarná levonni, hogy ma is megélhetünk önmagunkban nagy károk és nagy veszélyek nélkül. A harczviselésnek megváltozott módja és a kisebb államoknak a nagyokéval szemben sulyosbodott helyzete

okozza, hogy a multból a jelenre következtetni nem lehet. A miket föntebb előadtam, már sok nép önállóságának ásták meg a sírját és a nagy államok alakulásához vezettek. Nyilt kérdés, nem váltak volna-e reánk nézve is végzetesekké, ha szilárd szövetséges nélkül léptünk volna be az újkorba?

Végleg, még pedig ellenünk döntik el ezen kérdést azon nagy változások, a melyek az európai államok hatalmi viszonyaiban a mult századokban beállottak, s a melyek az európai hatalmakéhoz képest nagyságunknak és erőnknek arányát hátrányunkra éppen akkor módosították, midőn, a mint láttuk, amugy is gyengébb és veszélyesebb helyzetbe kezdettünk jutni.

A középkorban Magyarország Európának egyik legerősebb, leghatalmasabb állama volt, ellenben a mohácsi vész óta mostanáig a kisebb országok közé tartozik. A többi állam egységessé és ezzel nagygyá lett, holott mi olyanok maradtunk, a milyenek voltunk. Midőn őseink ide telepedtek, Európát állami tekintetben decompositióban találták. Nagy Károly birodalma, mely a régi római világuralmat új alakban akarta föleleveníteni, ekkor már részeire bomlott föl. A rendszer pedig, a melyen benső rendje alapult, a széjjelszakadt tagok belső egységét is lehetetlenné tette. A hűbéri rendszer kinövései megrontották a királyi hatalmat és vele az állam eszméjét, s illusoriussá tették az egységet. A közvagyon a közszolgálatok fejében fölosztatott a hűbéresek között. Míg ezek pontosan lerótták az ellenértéket, míg a királynak elég hatalma volt annak biztosítására, hogy a ki az elvállalt kötelezettséget nem teljesíti, a vele járó jogot elveszti, addig minden jól ment. De bekövetkezett az idő, midőn csaknem az öszszes vagyon, a meglevő összes hatalmi források egyes

hűbéreseknek engedtettek át, s midőn ennélfogva ezeket kötelességeik teljesítésére szorítani a király már nem volt képes, bekövetkezett az az idő, midőn a közvagyon tényleg magánvagyon lett és a hűbéres kezében maradt a nélkül, hogy ez az annak fejében várható szolgálatokat megtette volna, midőn tehát a királyi hatalom, az összesség képviselője, az egység föntartója, a biztosság védője elerőtlenedett és tehetetlenné lett. Az örökölhetőkké váló hűbérek útján az országok darabokra szakadtak és az egység csak formaivá vált. Ezen fejlődés a frank, a német, az angol-szász királyságok egységét és ezzel erejét is tönkre tette. Midőn őseink Pannoniába jöttek, a nyugati államoknak ezen gyöngesége nagy javukra volt. A hátrányt, a mely műveltségük fejletlenségéből eredt, busásan pótolta, a nomád korból megmaradt könnyűvérű vállalkozás szellemén kívül, a nemzet egysége. Erőnk nemcsak a meghódított terület megtartására, hanem az offensivára is képesített bennünket. Hadaink eljutottak Konstantinápolyig és bebarangolták Olaszországot és Francziaországot, rémületet keltve az egész kereszténységben.

Midőn a német császárság erősebb kezekbe került és, egy időre legalább, új hatalomra tett szert, a koczka megfordult, aggressióinkat visszaszorították és oly időpont következett be, midőn önállóságunkat a nyugati szomszéd túlereje veszélyeztetni kezdte. III. Henrik császár komolyan remélhette, hogy Magyarországot uralmának örök időre alá fogja vethetni. De e veszély csakhamar elmult. A német nemzet expansiója nem kelet felé gravitált, hanem délnek, a szép Olaszország, az örök város felé. A német király az egész keresztény világ ura akart lenni és összeütközésbe jött a pápával, a ki magát a királyok királyának tekintette és mint Isten

helytartója az elsőséget a maga számára követelte. Ezen összeütközés hasznunkra vált. A pápában természetes szövetségesre találtunk. De különben is a német császárok fénykora nem tartott sokáig. A világbirodalmi ambitiók megboszúlták magukat rajtuk. A legkitűnőbb fejedelmek a helyett, hogy arról gondoskodtak volna, hogy német uralmukat megszilárdítsák, hogy a centrifugalis erőket legyőzzék, hogy az országnak igaz egységét helyreállítsák: a római császárság tündöklő koronája után futottak, Olaszország megszerzésére törtek, s e közben magában az országban nem voltak képesek tekintélyöket elismertetni. Németország egysége a lejtőn lefelé csúszott a nagy császárok daczára is. A fejlődés állandó iránya: a császári hatalom elsatnyulása és az egyes fejedelmeknek és városoknak az egység rovására növekedő erősödése volt. A császári hatalom gyakran valóságos árnyékká sülyedt. A német erőknek együttes föllépése a külfölddel szemben a legnagyobb ritkaságok közé tartozott. A kisebb, de egységes Magyarországra nézve ezért a kiterjedésénél fogva nagy birodalom nem volt veszedelmes szomszéd. Magyarországon a királyi hatalom igaz hatalom volt. Talán az ország kisebb terjedelme, a melynél fogva minden része könnyen hozzáférhetővé vált; talán a nemzettel született ösztön, az összetartozás, a hazafiság; talán azon érzés, hogy az egységgel együtt nemzeti egyéniségünk is kérdésessé vált volna, s hogy különválás esetén a részek egynémelyikében nehéz lett volna a magyar jelleg föltétlen uralmát föntartani; talán üdvös intézmények hatása alatt, vagy talán csak a királyok éles szemének és erős akaratának következtében — ki tudná biztosan megmondani, miért, de történelmünknek fő szerencséjévé vált az a tény, hogy a királyi hatalom nagy maradt és hogy meg tudta aka-

dályozni a hűbérrendszer túlkapásait, a nemzet egységét is veszélyeztető oligarchia állandó megalapítását.

Ennek köszönhetjük későbbi szabadságunkat is és azon erőt, a melylyel képesek voltunk önállóságunkat föntartani. Egységünknél fogva Európának egyik leghatalmasabb államává lehettünk. Annak ellenére, hogy azon terület, a melyet a magyar faj elfoglalt, kisebb volt azon területeknél, a melyek fölött a németek és a frankok uralkodtak, s hogy számunk éppenséggel nem közelítette meg a latin, a germán vagy a szláv fajét, mégis természetes erőben a legelsők között voltunk. A hűbérrendszer a nagyobb fajokat annyira gyöngítette, hogy egy akaratnak sehol sem engedelmeskedett több erő, egy czélt, egy nemzeti ügyet sehol sem szolgált nagyobb hatalom, mint Magyarországon. A Németország állapotának előadásánál ecsetelt egység hiánya, ha nem is ugyanabban a mértékben, de megvolt mindenütt. Eredménye az volt, hogy a magyar király a középkornak egyik leghatalmasabb ura lett. Igazán a nagyhatalmaknak egyikévé vált. Végig kellene mennem az egész történelmen, ha Európa hatalmi viszonyait fejtegetve, e századoknak minden egyes korszakára nézve ki akarnám mutatni ezen állításom igazságát. Elég, ha egy időszakot választok a sok közül. Nézzük az Anjouk korát, azon dicső időt, a melyre leginkább hivatkoznak azok, kik a mult fényét a jelen árnyékainak kitüntetésére szeretik használni. Minő volt akkor erőnk aránya Európának többi tényezőjéhez képest? Összehasonlíthatni-e akkori európai helyzetünket, összehasonlíthatni-e erőnk akkori arányát Európa mai államai helyzetével és erejével s azon helyzettel, a melyben egy független Magyarország ma volna?

Nagy Lajos idején Magyarország Európának egyik leg-

nagyobb egységes országa volt. Németország már csak jogi fogalom volt. A hatalom az egyes fejedelmek kezében összpontosult, velök kellett tehát a hatalmi kérdésekre nézve leszámolnunk, velök kellett mérkőzni tudnunk. Ez pedig nem volt nehéz. Hatalom dolgában egyik fejedelem sem kelhetett versenyre a magyar királylyal. Országuk kisebb volt, mint a magyar föld, az egymás elleni rivalitás, a császár elleni védekezés pedig meglevő erejöket annyira lefoglalta, hogy királyaink fölénye kétségbevonhatatlanná vált. Tőszomszédságunkban a mai Ausztria sem volt még egyesítve. A Habsburgok és a Luxemburgiak között oszlott meg, a kik egymás elleni küzdelmekbe merülve mindig a magyar szövetségét kérték. Együtt véve sem lettek volna nálunk erősebbek, így meg a túlsúly állandóan a mienk volt.

Európa többi államában ugyanez a kép tárul elénk. Olaszország szintén kis városokra és fejedelemségekre oszlott föl. Machiavelli mondotta, hogy a pápák elég erősek voltak annak megakadályozására, hogy más valaki egyesítse az egész félszigetet, de nem voltak elég erősek arra, hogy önmaguk egyesítsék a megoszlott nemzetet. Ennek következtében sem a német császárnak, sem más fejedelmeknek nem sikerült egységes államot alkotni. Francziaország ekkor élte legszomorúbb napjait. Alig birta függetlenségét az angolok ellen megóvni. Burgund, Bretagne és a többi nagy hűbérek teljesen elváltak a koronától, s az ország fele hosszú ideig az angol királynak hódolt. Az egységes Francziaország alig volt nagyobb Magyarországnál, a közte és a függetlenné vált részek között levő természetes ellentét pedig nagy mértékben gyöngítette szabad erejét. Anglia ekkor még csakis a tulajdonképpeni anyaországból állott; Skóczia és Irland

egészen és állandóan még nem voltak egyesülve a brit koronával. Mai nagyságának forrása, a tengereken túl is terjedő világuralma pedig még embryóban sem volt meg. Ha ez időtájt mégis annyi dicsőséget szerzett a frank földön, s ha a fekete herczeg és VI. Henrik mégis képesek voltak csaknem egész Francziaországot meghódolásra kényszeríteni, ez ezen egyéniségek kitünőségének volt köszönhető és annak, hogy az aránylag kis területen, épp úgy, mint Magyarországon az Árpádok óta, náluk Hódító Vilmos óta a királyi hatalom erős volt és fönn tudta tartani az ország egységét.

Spanyolország részben a mórok uralma alatt állott, részben pedig egymástól független királyságokra oszlott meg, a melyek egyenkint tetemesen kisebbek voltak Szent István koronájának birodalmánál. Lengyelország, természetes határok nélkül, gyenge karban levő egységgel, a német lovagrendtől szorongatva, ha valamivel nagyobb kiterjedésű is volt mint hazánk, állandóan gyöngébb volt a magyar államnál. Déli szomszédjaink, az oláh, szerb, bosnyák, bolgár fejedelemségek mind sokkal kisebbek, szegényebbek és műveletlenebbek voltak, mint mi. Byzanc végéhez közeledett, a török ölelés megfojtó hatása alatt vergődve.

Az Európa akkori viszonyai között természetes erőnk az első hatalmak közé emelte országunkat. Egységünk és a királyi jog hatalma voltak azon eszközök, a melyekkel a többi állam fölé helyezkedhettünk. Országunk igaz nagyhatalommá lett, mely ügyes kézben Európa sorsának egyik irányadó tényezőjévé vált. Javunkra volt főleg Európa azon részének politikai helyzete, a hol élünk.

A nyugati civilisatio csak magyar befolyás segítségével terjedhetett a Keleten s egész fölényével szolgá-

latunkra állt. Közvetlen szomszédaink gyöngesége volt európai állásunknak nagy biztosítéka. Oly államok környeztek bennünket, a melyek mind gyöngébbek voltak, mint mi, a melyek nagyrésze hűbéri viszonyba is került koronánkkal, s a melyeknek érdeke volt, hogy megnyerjék maguknak királyaink jóakaratát és támaszát.

Mennyire megváltozott azóta mindez. Éppen midőn a mohácsi katastropha reánk szakadt, éppen azon időtájban mentek végbe azon átalakulások, a melyek a nagy államok keletkezéséhez vezettek. Midőn az újkor beálltával Európa nemzetei tömörülni kezdettek és mindinkább kifejlődött a nagyobb államok fölénye a kisebbek fölött, akkor tört össze a magyar erő és a magyar állam. A régi időknek reánk nézve oly kedvező viszonyai többé vissza nem tértek. A mohácsi vész óta a mai napig Magyarország Európának csak kisebb államai közé sorolható, s főleg Európa délkeleti és keleti részeinek hatalmi viszonyai, a mi régi erőnk alapjai változtak meg tökéletesen és váltak reánk nézve a veszélyek kiapadhatatlan forrásává.

Az általános viszonyok, a puskapor föltalálása, a polgárság szövetsége a királysággal, a belbéke szükségének erős érzete, mind a királyságnak kezdettek kedvezni. Európa-szerte emelkedni indul a központi hatalom és vele létrejön a nemzetek egysége. A mi Magyarországnak fölényt biztosított az előbbi századokban, az általánossá válik és a számra nézve nagyobb fajoknak visszaszerzi természetes túlerejüket.

Közel szomszédságunkban a Habsburg-dynastia egyesíti Csehországot és Morvaországot Ausztriával. Állandóan magához kapcsolja a császári koronát és a mórok uralma alól fölszabadult s egyesített Spanyolország birtokát. Megalakul azon birodalom, a melyről büszkén mon-

dották, hogy határai között a nap örökké ragyog. Francziaország egyesíti magával Burgundiát és Bretagnet. Királyai XI. Lajos óta következetes politikával alávetik maguknak a hűbérurakat és végleg helyreállítják az ország egységét. Anglia is nem sok idővel a mohácsi vész után koronájához csatolta Skócziát és Irlandot.

De mind e változások, ámbár jelentékenyen módosították Európa viszonyait és a Magyarország hatalmát messze meghaladó erőknek megalapításánál fogva mindenesetre alkalmatosak voltak arra, hogy bennünket háttérbe szorítsanak, egymagukban még nem váltak volna végzetesekké önállóságunkra nézve.

Igaz, hogy V. Károly birodalma az európai egyensúlyt is veszélyeztette, de éppen ezért oly ellentéteket támasztott maga ellen, a melyeknek segítségével a magyar királyság talán föntarthatta volna önállóságát. Ám az általános erőviszonyok mindenesetre kiszorították volna a nagyhatalmak sorából. És a mint a modern kor mindinkább növelte a nagyobb államok fölényét a kisebbek fölött, mindinkább nehezebb életviszonyok közé kerültünk volna mi is. Hogy önállóságunk is már a XVI. században odaveszett, s hogy azt újra kivívnunk és föntartanunk azóta mindvégig állandó lehetetlenség volt reánk nézve, ez a keleti fejlemények következménye. A keleti erők oly túlsúlyra tettek szert, hogy velök szemben a nyugathoz csatlakozott Magyarország egymagában többé meg nem állhatott. Az önfentartás ösztöne a nyugat államait arra sarkalta, hogy magukhoz csatolják e természetes védbástyájukat. E tendentia és a Keletnek expansiv ereje közé ékelve, e két küzdő erő közül az egyikhez kellett csatlakoznunk. Ma, igaz, a török megszünt veszély lenni, de helyébe lépett egy másik hatalom és vele a panszlavismus lehetősége.

Az orosz birodalom nem oly aggressiv, mint a milyen volt a török; nincs is oly hódító ösztöne és hatalma, mint volt fénykorában a muzulmán szellemnek; de páratlan nagysága, óriás nyersereje és az a puszta lehetőség, hogy panszláv politikát is vihet, kizárja azt, hogy szomszédságában mint harmadrangú hatalom éljünk. Mellette csak mint nagyhatalom állhatunk meg. Nagyhatalom pedig a föntebb kifejtett okoknál fogva csak a terjedelménél, népességénél és vagyonosságánál fogva legerősebb államok egyike lehet.

Oroszország nem oly hódító elem, mint volt a török, s ezért remélhető, hogy azon nagy küzdelem, a melyet hajdan emezzel kellett vívnunk, nem fog ismétlődni. Mi semmi körülmények között sem akarunk az ő rovására terjeszkedni, az összeütközésnek egyik oka tehát már ezzel is elenyészik. Nem is kell ennélfogva politikánknak ipso iure oroszellenesnek lenni. Nem az a hivatásunk, hogy egy óriás sarkába akaszkodjunk, s hogy mindig és mindenben annyit ártsunk neki, a mennyit csak tudunk. Nem lehet czélunk, hogy a természetes és örökös ellenség hálátlan szerepére vállalkozzunk. Csak keleti terjeszkedését, panszláv irányzatát, ha és a mikor szemben találjuk magunkat vele, kell leküzdenünk. E föladat megoldására kell erővel birnunk. El is kell rá szánva lennünk, hogy e czélért összes erőnket latba vetjük, érette az utolsó emberig és garasig mindent koczkáztatunk.

Ha erősek vagyunk és ha az imént említett elhatározásunkat ismerik, akkor, mivel Oroszországnak jól fölfogott érdeke sem kívánja meg e reánk nézve veszélyes expansiót, s mivel ott, már az utolsó hadjárat nagy tapasztalatainak elijesztő hatása következtében is, sokan és az előkelő állásokban levők közül is erősen küzdenek ez irányzat ellen, hiszem és remélem, hogy a nagy össze-

ütközést el fogjuk kerülhetni. De hogy ez így legyen, s rendületlen elhatározásunk már önmagában is oly akadály legyen, a mely az orosz birodalmat óvatosságra inti és odaát a józanság és béke politikáját egy nyomatékos érvvel szaporítja; hogy továbbá annál fogva, mert Európában erősnek ismernek bennünket, tehát olyannak, a kinek szövetségét nem tanácsos elveszteni, olyannak, a ki az európai egyensúly egyik erős, tehát szükséges támasza, viszont mi is, ha mégis összeütközésre kerülne köztünk és Oroszország között, a kritikus perczekben támogatásra számíthassunk: éppen ezért kell nagyhatalomnak lennünk, nem harcziasnak, hanem harczra késznek.

A föld, a hol vagyunk, a nyugati és keleti államrendszernek egymással érintkező pontján terjed el. A nyugat és a kelet hatalmi kérdései hazánkban és hazánk közelében dőlnek el. Mióta e hatalmi kérdések oly anynyira megnövekedett erőknek egymással való versengésén vagy küzdelmén alapulnak, a melyekkel egymagunk megmérkőzni nem bírunk, s főleg mióta a kelet szellemét képviselő hatalom oly óriás arányokat öltött, hogy fölényét ellensúlyozni és vele szemben a nemzetközi politika terén mint számbaveendő tényező érvényesülni nem vagyunk képesek, azóta életföltételeink azt parancsolják, hogy állandó szövetségest szerezzünk és így fokozzuk erőnket.

Más helyütt, vagy ha Kelet-Európa fejlődése más irányt vett volna: annak ellenére, hogy ma nem lehetünk többé nagyhatalom, annak ellenére, hogy az ilyen kis állam a modern korban többé nem birja önmagában függetlenségének biztosítékát, hanem ezt tisztán és kizárólag csak a szomszéd államok rivalitásában keresheti, mindezek ellenére, másutt, ha az európai egyensúly úgy kivánta

volna, önmagunkban is meg tudnánk élni; de itt, a hol vagyunk, ez kivihetetlen. Itt csak úgy élhetünk, ha saját erőnk adja meg a lét védelmének eszközeit.

Ha e föld nem oly hatalmat ural, a mely egyenrangú Európa nagyhatalmaival, s a mely önmagát minden egyes szomszédja ellen a sikernek legalább némi reményével megvédeni képes, szövetséggel pedig esetleges ellenfelek coalitiójának is ellent tud állani: hazánk majd az egyik, majd a másik hatalom körébe vonva, majd az egyik, majd a másik martalékává válva, akarata ellenére idegen czélok szolgálatában volna kénytelen a világhatalmak harczait végigküzdeni. Ahhoz, hogy itt urak maradjunk, nem elég, hogy képesek legyünk határainkat esetleg megvédeni, hanem az is szükséges, hogy határainkon kívül is a nyugati és keleti erők egyensúlyának nagy kérdésére irányadó befolyást tudjunk gyakorolni. Európának oly részén lévén, a melynek tőszomszédságában az erőviszonyok megállapodni, consolidálódni nem tudtak mostanáig sem, s előreláthatólag még századokig sem fognak végleges egyensúlyba jutni; a hol az európai történelemben szereplő két legnagyobb ellentét, két nagy irány, a keresztény és a pogány, majd a nyugati és a keleti vallások, a germán, a nyugati szellem és a szláv, a keleti fölfogás versengenek egymással; ha nem akarjuk, hogy ez az örökös forrongás, fejlődés, alakulás ellenünk, kárunkra dőljön el; ha nem akarjuk, hogy oly mederbe csapjon, a melynek árja magával ragadhatja azon ma még megkötött elemeket, a melyek határainkon belől is, a természetes vegyrokonságnál fogva, könnyen a mieinkkel ellentétes életerők szolgálatába kerülhetnek: oly hatalommal kell rendelkeznünk, a melylyel e fejlődést idomíthatjuk, igazíthatjuk, a mely elég erős arra, hogy semmi esetre se legyünk ezen nagy

küzdelemben vak eszköz, majd az egyik, majd a másik iránynak, túlerejénél fogva, kénytelen követői, hanem legyünk a döntő, mert a legközelebbről érdekelt hatalom, a mely önczélja szerint alakithatja és vezetheti az esetleg szükségessé váló actiót. Szép és gazdag országunk világtörténelmi fejlődések forrásánál fekszik. Ha ezeket vezetni nem képes, elnyeletik általuk. Belgium három nagy nemzet megállapodott erejének passiv pontján van, holt sarkon, a hol az erők egyensúlya a kis ország függetlenségét biztosítja. Mi olyan helyre telepedtünk, a hol a szomszéd erők egyensúlya még nem jöhetett létre, a hol ez egyensúlyt saját hatalmunknak kell megteremtenie. Hamlet mondja: veszélyes társasága az erénynek a nő szépsége. Mi mondhatjuk: veszélyes társaság függetlenségünkre nézve országunk helyzetének fontossága, azon geographiai fekvése, mely a kelet és nyugat érintkező pontjává teszi. Hálásak lehetünk őseinknek, hogy ez áldott hazába telepedtek; de minden fénynek megvan az árnyékoldala; helyzetünk előnyeinek megvannak veszélyei. Hogy ezekkel megküzdhessünk, hogy épen adhassuk tovább azon dicső örökséget, a melyet őseink reánk hagytak. hazafiasaknak, erélyeseknek, de politikusoknak is kell lennünk. Helyzetünk következményeivel számolni tartozunk. Nem szabad látszatokért, idealis czélokért, a valót, a szükségest föláldozni, mert ezzel igen könnyen elveszíthetnők létünket is. Nemzetek, a melyeknek száma és egysége egymaga elegendő existentiájuk biztosítására, megengedhetik maguknak azon fényűzést, hogy ábrándok után fussanak. Megfizetik ők is az ily kedvtelést vérrel és pénzzel, de nem létökkel. Nálunk ellenben az önmegfeledkezésnek ez volna az ára. Isten mentsen meg tőle. Nekünk higgadtan, önámítás, elbizakodottság nélkül kellvizsgálnunk, birunk-e egymagunkban megfelelni azon

föltételeknek, a melyeknek eleget kell tennie azon nemzetnek, mely itt, a Duna és Tisza között, a hatalmas Oroszország mellett, a rombadőlt Lengyelország szomszédságában, a forrongó Balkán-félsziget, a roskadozó Törökország közelében saját sorsának ura akar maradni, ura azon föltétlen értelemben, hogy akkor, ott és úgy küzd és vérzik, a mikor, a hol és a hogyan azt saját érdeke követeli.

Van-e erre elegendő erőnk? Van-e egymagunknak annyi erőnk, hogy a keleti kérdést, a melyhez nemzetünk sorsa is elválaszthatlanúl hozzá van kötve, a mely nem ideig-óráig tartó kérdés, hanem századok óta van, habár különböző formában, függőben és valószínűleg még századokig fog eldöntetlen maradni, mindaddig, míg az erők egyensúlya, a vallás, nemzetiség, kultura a szétszaggatott keleti Európában helyre nem áll, míg a panszlavizmus hydrája nem fog végleg elpusztulni, s a szláv világ nem fog oly külön, egymástól független, nemzeti élettel biró részekben csoportosulni, mint a germán vagy latin népcsalád; mondom, van-e elég erőnk, hogy képesek legyünk e kérdést mindig akkint befolyásolni, hogy az egyik stádiumában se váljék végveszélylyé reánk nézve?

Csak úgy remélhetjük ezt, ha elsőrangú nagyhatalom vagyunk, ha szavunk az európai államrendszerben a leghatalmasabbakéval egyenlő nyomatékú, ha az európai keleti politikában nem vagyunk lógósak, kiknek mások czéljait kell szolgálni, hanem vezérek, a kik irányt adnak, a kiknek önálló politikájuk lehet. Más szóval, tudunk-e harmincz millió némettel, harmincz millió francziával, nyolczvan millió oroszszal és Angliával lépést tartani, s a keleti politikában velök legalább egyenlő befolyású factor maradni? A felelet világos. Tizenöt

millió emberrel ez lehetetlen. Tizenöt millió ember nem ad elég anyagi erőt, elég nagy sereget, elég vagyont ahhoz, hogy velök valamely állam a XIX. században nagyhatalom legyen. Tekintetbe véve a különböző nagyhatalmak tényleges erejét, mondhatni, hogy harmincz milliónak, még pedig a civilisatio tetőpontján levő országok harmincz millió emberének megfeszített nagy erőlködése szükséges ahhoz, hogy annyi erő teremtessék, a menynyivel valamely állam nagyhatalommá lehet.

Elmultak már azon idők, midőn, mint a hajdani Görögországban, vagy később a Hanza-városok, vagy az olasz városok korában, egy-egy város világhatalommá lehetett. Ma a tömegek döntenek. A mely állam nem bír nagy tömegekkel síkra szállani, az önálló politikát nem folytathat, annak a többiekhez kell simulnia.

Mi sem vonhatjuk ki magunkat e törvény alól. Hogy egymagunk annyit nyomjunk, oly súlyt tudjunk a mérlegbe vetni, mint a nálunk sokszorta erősebb fajok, Jézusnak azon csodás hatalmával kellene birnunk, a melynél fogva ő pár kenyérrel ezreket tudott táplálni.

Ennek hiányában számunkra csak egy út van, a szövetség. A hiányzó erőt szomszédaink adhatják meg. Együtt elbirjuk, a mit külön nem birnánk el. Egyesült erővel nehéz viszonyaink mellett is helytállhatunk.

A mai különálló Magyarország a legjobb esetben sem lehetne Nagy Lajos és Mátyás Magyarországának méltó utódja. Az azon időbeli Magyarország nagyhatalom volt az akkori erők természetes hatása következtében; mi ellenben másod- vagy harmadrangú állam lehetnénk csak, inkább a Brankovicsok hazájára emlékeztető kényes és nehéz helyzetben, azon lealázó helyzetben, hogy majd a kelettől, majd a nyugattól kellene segítséget kérni, majd az egyik, majd a másik szomszéd

kegyéért és támogatásáért kellene koldulnunk, s csak ravaszsággal és alázatossággal tarthatnók fönn névleges önállóságunkat. Nem méltóbb-e ama királyaink dicső emlékéhez, ha nyomdokaikba lépve ma is föntartjuk nagyhatalmi állásunkat, igaz, nem magunkban állva, hanem szövetségesünkkel, a fejedelem személyének és a népek érdekeinek azonosságánál fogva hozzánk csatolt szomszédainkkal? Mellőzve az igaz érdekek döntő tekintetét, kérdezem, a magyar név dicsőségének, nemzeti ambitióinknak, sőt hiuságunknak is nem inkább felel-e meg, ha egy nagyhatalomnak irányadó tényezője vagyunk, mint ha a magyar királyság dicső emléke mellé oda illesztjük örök idők tanulságául a gyenge, a tehetetlen, a nyomorék Magyarország képét?

A nemzetek egyik legnagyobb ereje azon dicső emlékekben van, a melyek a multból reájuk maradtak. Az ősök nagy tettei öregbítik a nemzetek kincseit, önbizalmat lehelnek beléjök a veszély közepett, fokozzák hazafiságokat és oly példákat mutatnak, a melyektől elmaradni kétszeresen szégyen. Különös kegyetlensége volna ezért a sorsnak, ha az, a mi erőnk forrása lehetne, bajaink eredetévé válnék, s ha azért kellene tönkre mennünk, mert a változott viszonyok ellenére is éppen csak azokat a formákat akarnók föntartani, a melyek között őseink megélhettek és érvényesülhettek. Ne a formákat, hanem a szellemet, a lényeget tanuljuk el tőlök. Csak abban kövessük őket, hogy mindig és minden körülmények között azt tegyük, a mi az országra nézve üdvös, a mi a magyar fajnak érdekében van. Ezen törekvésünkhöz merítsünk bizalmat, bátorságot és erőt őseink példájából; ebben utánozzuk őket, ne pedig abban, hogy oly művüket akarjuk életre kelteni, a mely ma legfeljebb csak mint torzalak allhatna meg.

Ujabb időben gyakran mutatnak elegikus hangon a kis Romániára, a kis Szerbiára, Bulgáriára, a melyeknek külön seregük, külön diplomatiájuk van, holott nekünk, a náluk hatalmasabbaknak, ilyeneink nincsenek.

Megvallom, nem értem az argumentumot. Szemembea az ő sorsuk csak elijesztő, nem pedig követendő példáúl szolgálhat. Igaz, hogy existálnak. De mióta? Lehet-e pár évi multból a tartós existentiának lehetőségére, sőt csak valószinűségére is következtetni? De nem erre alapítom fölfogásomat. Magam is remélem és szeretem hinni, hogy e kis államok sokáig fognak élni. Főleg, ha mi erélylyel kitartunk védelmök mellett; több erélylyel és bátorsággal, mint néha tettük.

De éppen ebben van tragikuma az ő sorsuknak, a melyet nem irigylek. Létök a szomszédok rivalitásán vagy jóakaratán alapul. Nem önmagukban, saját erejökben találhatják életök biztosítékát, hanem a szomszédos hatalmak egyensúlyában. Sergeket tartanak fönn homlokuk verejtékével, hogy mások rendelkezzenek azokkal. Masirozniok kell, mikor mások kivánják, tűrniök és nyelniök kell, mikor mások úgy akarják.

Ők elfogadhatják e szerepet, mert ennél sohasem volt jobb sorsuk, s mert a mostoha viszonyok mindig arra szorították őket, hogy a szomszédok jóakaratából éljenek meg. Soha sem tudtak szabadságuknak igaz biztosítása végett egymással, vagy a velök közös érdekű szomszédjukkal megbizható állandó szövetségre lépni, önállóságuknak némi korlátozásával létöket biztosítani és a megalázás kényszere alul szabadulni. Meg is lakoltak értte. Századokig rabszolgaságban éltek. Ha ma visszakapták régi életök hasonmását, ez nagy vívmány reájuk

nézve. De kérdem, irigyelhetjük-e mi magyarok az ő sorsukat, mi magyarok, a kiknek királyai hajdan Európa első fejedelmei között foglaltak helyet? Ki függetlenebb, ki inkább ura sorsának, mi vagy ők?

Csak néhány példával akarok szolgálni. Ott van Románia, a mely nagy erőfeszítéssel tart fönn hadsereget, hogy érdekeit védje, saját politikáját vigye. És mit láttunk az utolsó hadjárat alkalmával? Azt, hogy kénytelen volt, mivel mi nem akartunk a harczba elegyedni, nemcsak akarata nélkül, hanem határozott szándoka ellenére, részt venni a háboruban az orosz mellett, országát az orosznak rendelkezésére bocsátani, a hadiműveletek alapjává tenni, s tizenötezer embert és hegyibe egy provinciát is elveszíteni. Örülnie kellett, hogy nagyrészt a mi támogatásunk következtében némi kárpótlást kapott a Dobrudsában. Irigyelni való állapot ez? Igaz, hogy a román seregek román parancsszó mellett gyakoroltattak, de orosz parancsszóra véreztek.

Nem jobb-e német parancsszó mellett jobbra vagy balra kanyarodni, de magyar érdekért, magyar czélokért, a magyar nemzet parancsa szerint küzdeni? Mi jobb, a látszat vagy a valóság? A czifra nyomoruság, vagy a szerényebb, de biztos jólét?

A másik példa Bulgária. Alig ismerek népet, mely több bátorságot, nagyobb ügyességet tanusított és több sikert érdemelt volna, mint a bolgár. Győzelmes hadjáratot viselt és e mellett mérsékelni tudta magát; annyit mert, a mennyit lehetett, de szikrányival sem többet; tudott haladni és megállani, a mikor kellett, s igy a politikai művészetnek e két fő fogását egyaránt gyakorolta; meg tudta nyerni az európai közvéleményt, meg az államok többségének jóakaratát, saját suzerainének barátságát: s mindezek ellenére még csak annyira

sem tudta vinni, hogy elismertesse jogi állapotát. Mert nem akart abdicálni, mert nem akart orosz vasallussá válni, mert az Európától neki adott jogait gyakorolni akarta, mert a derék Battenberget nem akarta elcsapni, mert önmagáért akart élni: nem tudott magának stabilitást és nyugodt existentiát biztosítani. Egy nagyhatalom, egy ember ellenszenve a bizonytalanságnak, végtelen kriziseknek teszi ki. Győzelmes fejedelmének oda kellett hagynia országát, hogy e hatalmas urat kiengesztelje. De ez a nagy áldozat árán sem sikerült. Az új fejedelem is kénytelen meghunyászkodni, térden csúszni és mászni, csak úgy, mint az előbbinek kellett. De hiába teszi ezt is. A megalázkodás nem segít rajta. Bulgária feleletűl azt kapja, hogy míg nem veti magát teljesen alá az orosz parancsszónak, míg nem akar orosz satrapiává válni, addig nem fog az európai államrendszerben végleg elismert állást elfoglalhatni.

Egyes fanatikusok egy véres hullát dobnak oda áldozatul, de ez sem segít rajtok, a mi különben természetes, mert egy czárt, egy becsületes embert gyilkossággal kiengesztelni nem lehet. Követni való-e ez a példa?

Ma az orosz politikának bölcs mérséklete, vagy talán ügyes számítása következtében megkapták a kívánt elismerést. Az új czár ez irányban új politikát inaugurálva, úgy látszik, igen kevés concessio fejében teljesítette kérésöket. De ki tudja, e jóakarat, e bűnbocsánat, e nagylelkűség nem fogja-e a tőlök követelhető hála adóját nagyon megnövelni? Ha a czár végleg a mostani nyomokon akar haladni és hálát nem követel azért, a miért vele neki tényleg nem is tartoznak, még akkor sem évülnek el az eddigi tapasztalatok, még akkor is fönmarad az a tény, hogy egy idegen

embertől, egy külfölditől függött mindaz, a mit a bolgár nép oly hőn kivánt és oly igazán megérdemelt.

Mert az egyik hatalom nem merte a maga kivánságát érvényesíteni, mert mi annak idején nem mertünk a bolgárokon segíteni, egy ember döntött sorsuk fölött. Biztató-e ezen tanulság?

Bulgáriában, Romániában, Szerbiában megvan a külső függetlenség; de belső életök a szomszédok függésébe jut. Mindenütt orosz, osztrák párt keletkezik, s éppen ezért az egyik oly éles ellentétbe jut a másikkal és oly heves küzdelem támad közöttük, hogy versengésök inkább hasonlít ellenséges nemzetek harczához, mint egy nép politikai pártjainak tusájához. A nemzet egy része az összesség politikájának érdekében a szomszéd hatalmas államhoz vonzódik; másik része saját kis érdekét, jövőjét reményli azzal előmozdíthatni, hogy egy másikhoz csatlakozik. Az idegennek így alkalma nyílik mélyen belenyúlni az ország belügyeibe. Ha érdeke úgy kivánja és vannak az aknamunkára alkalmatos eszközei, kormánykriziseket, sőt forradalmat is képes előidézni. Az ilyen állapot nem függetlenség. Ennek csak a látszata és a terheivel jár, előnyeit azonban nem nyújtja.

Pedig kis államoknak nagyok szomszédságában, főleg ha országuk közelében dől el a nagyok versenye, mindig ilyen volt és ilyen lesz a sorsuk. Ilyen volt Lengyelországé és ilyen volt Magyarországé is, midőn a török és német küzdött egymással az uralomért. Ilyen lenne Magyarországé a jövőben is, ha itt, e helyen, az ellentétes befolyásoknak e természetes harczterén, gyenge fegyverzettel állana. Ettől féltek őseink, midőn a Habsburg-házat ültették a megüresedett trónra. Pedig akkor még nem volt meg a tömegek uralmának kora, s a nemzetiségi kérdés sem volt az, a mi ma.

Ez utóbbi sok gondolkodásra adhat okot a magyar chauvinismusnak. Bizonyára lesz olyan, ki a fentebbieket olvasva, fölháborodik azon, hogy miképpen lehet Magyarországot a Balkán-félsziget új országaihoz hasonlítani. Műveltségben, számban, vagyonban, erőben kétségen kívül túlteszünk kisebb szomszédainkon. Én tagadom ezt legkevésbbé. De a döntő factor nem az, hogyan aránylik egymáshoz a mi erőnk és ama déli kis szomszédaink hatalma, hanem az, hogyan aránylik erőnk a nagyhatalmak erejéhez. Mihelyt ezeknél tetemesen gyengébbek vagyunk, épp oly kevéssé leszünk képesek önálló politikát vinni, s akárhogy akarunk is, neutralisak maradni, al pári szerződni e nagyhatalmakkal, s így érdekeinket érvényesíteni, mint a mennyire nem képesek erre a nálunknál még gyöngébb államok. Mint a katonaságnál, itt is meg kell ütni a mértéket, s ha azt nem ütjük meg, nem számít, hogy mennyi a hiány. Ez esetben azon törvény alá esünk, mely a gyengék sorsát szabályozza, s mely őket krizis idejében a nagyok rendelkezésére bocsátja. A mit maguknak gyűjtenek, másnak érdekében kell elkölteniök.

De ezt mellőzve, nemzetiségeinknél fogva sorsunk talán rosszabb lenne a gyengébb, nyelv tekintetében azonban egységesebb kis államokénál. Ez idő szerint nemzetiségeink nagy többsége megbízható, s nem is képzeli, hogy sorsa változhatnék. Nem akar itt uralkodni, talán azért sem, mert érzi, tudja, hogy ez lehetetlen. Az ezer. év előtti állapotok elmerültek a semmiségbe. Csak egy-egy főnek egyensúlyát képes emlékök megzavarni.

De nem ébredhetnének-e föl ez emlékek, ha Magyarország sorsüldözötten hánykolódnék a kelet és a nyugat küzdő erői között? Ha ezen ellentétek között ide és tova

löketnék; ha a nyugattól támogatást nem kapva, esetleg kénytelen lenne a panszláv erőkkel pactálni; ha kénytelen lenne, bár ideiglenesen is, sorsát oly combinatióhoz kötni, mely hasonlítana a dunai confœderatióhoz: az ilyen experimentumok közben könnyen fölülkerekedhetnének a széthúzó elemek. Ha szláv vagy román támogatásra szorulnánk, nem kellene-e ezen fajoknak hazánkban concessiókat adni? E támasznak, ha rászorulnánk, drága lehetne az ára. A nemzetiségek, gyöngeségünk érzetében és tudva, hogy az ő nyelvöket velünk egyenrangú, sőt nálunknál jóval hatalmasabb népek beszélik; tudva, hogy létünk e népek támogatásától függ, s hogy ők künt hathatós segítségre számíthatnak: igen könnyen elégedetlenekké, követelőkké válhatnának. Kiszámíthatatlan lenne ennek a hatása, ha gyengeségünk külső nagyhatalmak beavatkozásának is utat nyitna. Míg ez a kis Balkán-államokban demoralisatióra, veszélyes krizisekre vezet, nálunk teljes decompositiót vonhatna maga után. Az utazó rubel, ha oly bátran merhetne nálunk garázdálkodni, mint a déli vidéken teszi, pedig oda, a hol erős szuronyok útját nem állják, igen hamar befurakodik, könnyen megsemmisíthetné a hazánkban élő különböző nemzetiségek azon harmoniáját, melyet a XIX. században amúgy is nehéz fentartani.

De talán túlságosan sokáig is foglalkoztam ezen kérdéssel, a melyet, mint mondottam, már rég eldöntött a nemzet, még pedig akként, hogy szükségünk van állandó és megbízható szövetségre.

Oly igazság ez, a mely századok óta köztudomású. Századok óta, a mohácsi vész szomorú napja óta csaknem az egész nemzet elismerte, hogy e részben kényszerhelyzetben vagyunk. Annyira általánossá vált ez a meggyőződés, hogy a mohácsi vész óta tulajdonképpen

sohasem volt számbavehető párt az országban, a mely nemzetünk teljes önállóságát lehetőnek tartotta és ennélfogva komolyan akarta volna. A kuruczok is mindig kénytelenek voltak állandó szövetséget keresni. Midőn az ország függetlenségéért vívtak, annak önállóságát gyakran nagyobb mértékben veszélyeztették, mint a labanczok. Míg ez utóbbiak Ausztriával szemben mindig föntartották a magyar korona souverainitását és soha sem ismerték el, hogy Magyarország Ausztriának alá van vetve, hogy Ausztriának provinciája: addig a kuruczokat az erőviszonyok odáig szorították, hogy a magyar koronát a szultán hűbérévé alacsonyították le. Zápolya adta reá először a példát, midőn három évvel a nagy vereség után a mohácsi gyászmezőn kezet csókolt a szultánnak. A viszonyok nyomásánál fogva nemzeti hőseink mind követték e végzetes példát, az egy Rákóczyt kivéve, ki azonban a bajor fejedelmet akarta a trónra emelni, és franczia, majd orosz támogatásra számitott. Hiába, általános érvényű törvénynek voltak kénytelenek engedelmeskedni, oly törvénynek, a mely elől senki sem térhet ki. Nem hányom tehát szemökre a nemzeti küzdelmek vezetőinek politikájukat. Az ország helyzetével számítottak. Kénytelenek voltak vele. Csak reá akartam mutatni arra, hogy egy állandó szövetség, vagy ennek hiányában még protectoratus is, létünknek oly általánosan elismert szüksége volt, hogy előle nem zárkóztak el még a legmerészebb hazafiak sem. A mohácsi vész óta eltüntek azon politikai viszonyok, a melyek mellett itt, a Duna és a Tisza között, önerőnkből is képesek voltunk egy önmagában megállni biró magyar államot alkotni.

Hogy milyen általános ez a meggyőződés, s hogy milyen nyomatékosak az okok, a melyeknél fogva vala-

mely szövetségre rászorulunk, bizonyítja az, hogy a teljes függetlenség apostola, a függetlenségi nyilatkozat szerzője, maga Kossuth szintén keresett állandó támaszt, s e szövetség kedvéért szintén áldozott a függetlenségből. Hiába, az állandó érdekek erősebbek az emberek akaratánál. A nagyhangzású phrasisok még azok szájában is, a kik lancirozzák, kénytelenek hűtlenekké lenni önmagukhoz és a tényekhez alkalmazkodni. Még Kossuthnak is meg kellett hajolnia azon igazság előtt, hogy nemzetünk itt, e helyen, önmagában meg nem állhat.

Midőn Kossuth, ki a nemzet életének előföltételét az Ausztriától való végleges elszakadásban kereste és az incompatibilitas szerencsétlen gondolatának hódolt, meg akarta valósítani ezen eszméjét, a mely kápráztató pályafutása hosszú és szomorú második részének átkává lett, maga is rájött azon nagy igazságra, a melyet csak az 1849-diki fegyvertettek ragyogó fénye volt képes rövid időre elhomályosítani, azon igazságra, hogy nemzetünk egymagában, szilárd szövetséges nélkül, nem boldogulhat.

E percztől fogva ő már nem volt többé a függetlenség eszméjének az az előharczosa, a ki a nemzet teljes önállóságának legparányibb részéről sem akar lemondani, a ki Magyarországot képesnek hiszi arra, hogy támasz nélkül, függetlenül és éppen ezért korlát nélkül — mert a támasz mindig korlát is — egyéniségét föntartsa, kifejtse és érvényesítse. Ekkor már megszünt az a vakmerő politikus lenni, a ki hazafiatlanságot lát abban, ha valaki a nemzet erejének mértékében kételkedni merészkedik és a nemzet ambitióját fékezni igyekezik; ekkor megint fölülkerekedett benne az a gyakorlati politikus, a ki egyszer azt mondotta, hogy a politika az exigentiák tudománya. Az utópiákról álmodozó nemzeti költőt megint a számító politikus váltotta föl. A mindent

merés magaslatáról leereszkedett azon niveaura, a hol ma mi állunk, a kik azt mondjuk: ne vállalkozzunk többre, mint a mire képesek vagyunk. Ekkor már azt hirdette, hogy ne adjunk semmit a költő régi históriájára: «Adja Isten, hogy a magyart a fél világ uralja», hogy ezt csak «vak, vagy legalább rövid horizontu antediluvianus táblabiró» remélheti, s hogy ha valamely szerencsés véletlen minden külsegély nélkül is «belerázná» a magyart a szabadságba, — hogy ezt magunk megszerezzük, képtelenségnek hitte — csaknem lehetetlennek tartja, hogy institutióit annyira consolidálhatná az általa proponált szövetség nélkül (a dunai confœderatiót értette), a mennyire szüksége van, hogy mind függetlenségét föntarthassa, mind az európai államcsaládban tekintélyes politikai súlylyal birhasson. Azt mondja továbbá Kossuth: «Nem látom lehetőségét, hogy institutióink kifejtésével függetlenségünket úgy consolidálhatnók, hogy az a legelső európai complicatiókban vagy el ne sülyedjen, vagy legalább csorbát ne szenvedjen». Másutt meg azt állítja, hogy «confœderatió nélkül (azaz függetlenül) Magyarország vegetálhat mint másod-, harmadrendű hatalom», s csak confœderatióval lehet nagyhatalom. Reá mutat gyengeségünk okaira, a nemzetiségi viszonyokra, s azt is mondja, hogy nemzetünk «e confœderatio nélkül a keleten egymással rivalisáló nagyhatalmak közül valamelyik felé leszen kénytelen gravitálni, mit ha teszen, nem leszen független, ha nem teszen s a kénytelenségből neutralitás által akar kibúvni, Velencze sorsára juthat».

Mindezek a politikus éles eszére valló aranyigazságok. Mind azt bizonyítja, hogy Magyarországnak még legmerészebb politikusa is, a ki bizton bizott annyira nemzete erejében, mint ember valaha, rövid tévelygés

után visszatért arra az alapra, hogy állandó szövetségest kell keresnünk. Csak abban tért el a nemzet többségétől, hogy másutt kereste a támaszt, mint ez. De szükségesnek tartotta akaratunk szabadságát is megkötni, áldozatokat, még pedig fájó áldozatokat is hozni létünk biztosítása végett. E részben tehát nem volt jobb és nem volt rosszabb, mint mi. A különbség csak abban van, hogy ő ott kereste a szövetséget, a hol nekünk támogatást kell nyujtanunk, nem pedig kérnünk. Kossuth a Keletre akart támaszkodni, hogy ellenállhasson a Nyugatnak, holott a történelmi traditiók és életérdekeink egyaránt arra utalnak bennünket, hogy a Nyugatra támaszkodjunk, kelet felé pedig támasz legyünk, vagy, ha kell, Kelet ellen védekezzünk. Kossuth ellentétbe helyezkedett a nemzet öntudatába is átment ezen igazsággal. Istennek hála, a magyar nemzet épp annyira tisztában van ma már azzal a kérdéssel, hogy az állandó szövetségest hol keresse, mint azzal, hogy arra szüksége van.

Már Szent István választott a Nyugat és Kelet között, midőn a magyar nemzetet bevezette a keresztény vallásba és a nyugati civilisatióba. A nemzet zöme azóta híve maradt a nyugati szövetségnek és azokon a nyomokon haladt, a melyeket hazánk második megalapítója számunkra kijelölt. Azt látjuk, hogy fejedelmet, állandó szövetségest, nemzetünk többsége rendesen csak a Nyugaton keresett, kelet felé pedig protectoratust gyakorolt, ott befolyását terjesztette, de befolyást onnan, állandóan legalább és szabad akarattal soha sem engedett magára gyakoroltatni. Midőn a keletről fenyegető veszély nagygyá és állandóvá lett, határozottan nyugati szomszédainkhoz csatlakoztunk. A Habsburg-háznak fokonkint önálló hatalommá vált családi birtokai képezték, mint

tőszomszédok, mint sem nem túlságosan erős, sem nem túlságosan gyönge államcsoport, legtermészetesebb szövetségeseinket. Egy nyugati politikus azt mondotta: ha Ausztria nem volna, meg kellene csinálni. Ha ez igaz európai szempontból, duplán igaz magyar szempontból, mert Ausztria ereje éppen elegendő arra, hogy velünk együtt nagyhatalmat képezzen, de nem elég nagy arra, hogy minket elnyomjon. Őseink kiváló államférfiui képességgel, de részben már a multban létrejött ama kapcsoknak befolyása alatt, a melyek szintén az önkéntelenűl is működő élettörvények hatása alatt köttettek meg, fölismerték e szövetség előnyeit és azt állandóvá tették. A nyugati civilisatio fölényét a keleti műveltség fölött és nagy jövőjét éles szemmel látták meg őseink kezdettől fogva. A jövőt domináló, az emberiséget előbbrevivő erőhöz csatlakoztak és hívek maradtak hozzá. Ezzel biztosították létünket és lehetővé tették azt, hogy fajunk a műveltség és haladás ügyét szolgálja, s hogy a nyugati fölfogástól és műveltségtől idegenkedő népcsaládnak emez egyik ága, talán a legéletrevalóbb ága, activ tagjává válhatott az emberiség fejlődése terén oly nagyra hivatott nyugati csoportnak. De mint minden nagy világtörténelmi tény, ez sem történhetett meg küzdelem és pártoskodás nélkül. A Nyugat és Kelet befolyásának rivalitása sokáig tartott. Midőn a szövetség szükségessége már elementáris erővel érvényesült, az, hogy merre keressünk támaszt, még sokáig nyilt, még sokáig vitatott kérdés maradt. De a nemzet nagy zöme mindvégig kitartott a régi traditio, a nyugati szövetség mellett. A kelet felé gravitáló párt hosszú életének indokát, történelmi missióját nem is ezen gravitatio helyes vagy természetes voltából merítette, hanem abban találta, hogy az alkotmány védelmére szükség

volt oly erőre, a mely alkalomadtán egyensúlyban tartsa a németet. Létalapját, dicsőségét e párt abban találta, hogy a szabadságot védte.

A Kelettel való szövetség a Nyugat ellen sohasem volt önczél, s mellőzve a legelső időt, a mikor a nemzet végleg még nem választott a két vallás, a két kultura között, az sohasem volt a nemzet politikai előszeretetének megérlelt gyümölcse, hanem csak néha a kényszerhelyzet nyomása alatt fogadták el nálunk. Ezzel ellentétben a Nyugat vallásának és kulturájának elfogadásán kivül a Nyugat népeivel való bensőbb politikai kapcsolat volt a nemzet többségének állandó törekvése. Már a vegyes házak idejében is előre vetették árnyékukat a későbbi alakulások. A nemzet egy része már ekkor is öntudatosan kereste a szövetséget Ausztriával, Csehországgal vagy Lengyelországgal, a mikor pedig ezen kapcsolatra még nem volt szüksége. Oly fejedelmet választott, a ki a nyugati királyi házakhoz tartozván, a magyar nemzetet a nyugati társadalom kötelékeihez füzhette. Ezen traditiónak volt természetes következménye az ausztriai ház uralma.

Az ellenkező áramlat csak a percznyi szükség szülöttje volt. A Kelettel való fegyverbarátságnak a mult traditióiban és emlékeiben egyáltalában nem volt támasza. Erejét, természetes gyökerét a Zápolya-párt csak a nemzet önállósági vágyában találta, azon szintén régi és erős áramlatban, a mely Mátyást a trónra emelte, a mely az idegen befolyástól félt és magyar királyt kivánt. Hogy ezen áramlat hűtlen lett azon másik alapirányhoz, a mely a multban tőle elválaszthatatlan volt, azon eszméhez, hogy éppen oly elszántan kell a Kelett ellen védekeznünk, mint a Nyugat ellen, s hogy a Hunyadiak nagy traditiója forrása lehetett a török barátságnak, ez

csak az általános elcsüggedésnek, a kétségbeesésnek tulajdonítható. Míg régen két táborra szakadt a politikai nemzet, a melyek egyike nyugati szomszédainkkal keresett bensőbb szövetséget, hogy a kelet felé védekezhessünk vagy terjeszkedhessünk, a másik pedig minden állandó kapcsolattól idegenkedve, Kelet és Nyugat felé egyaránt nagyhatalmi politikát vélt vihetni, s így a keleti politikára nézve nézeteltérés nem volt : az utóbbi párt a mohácsi vész óta reményét veszítve, teljesen új útra tért, föladta a küzdelmet a kelet ellen, s ennek védszárnyai alá menekült, hogy megoldhassa politikájának másik föladatát, a szabadság védelmét a nyugat ellen. Azt hitték e megszakadt szivű politikusok, hogy a töröknek többé úgy sem állhatunk ellent, s magunkat neki alárendelve legalább megóvhatjuk autonomiánkat, belső életünk szabadságát és ugyanakkor békét biztosíthatunk országunknak. Nemzetiségünket a némettől féltették, a töröktől ellenben csak államunk függetlenségét, s ezen kényszerhelyzet nyomása alatt Zápolyához csatlakoztak. De a török szövetség csak rájuk kényszerített szükséges rossz volt. Az maradt később is. Nem hitték, hogy így cselekedvén, a nemzet állandó érdeke, természetes missiója szerint járnak el. Tudták, hogy szégyenletes és káros a meghajlás az ellentétes erők előtt, de úgy hitték, hogy az utak közül, a melyekre léphetnek, az övék a kevésbbé veszélyes. Később is, a későbbi kuruczok is, a török szövetséget csak szükséges rossznak tekintették. Csupán akkor talált az a nemzetben visszhangra, midőn nélküle az alkotmányosság lett volna veszélyeztetve.

Utolsó megnyilatkozása a Kelettel való szövetség eszméjének Kossuth confœderationalis terve volt. Ezt is csak a kényszer hozta létre. Nagy tanulság rejlik a

Kossuthtól fölvetett eszmében, mely a kurucz gondolatnak a megváltozott viszonyokhoz való alkalmazása akart lenni. Ez volt az egyetlen kisérlet, hogy a szlávvá lett Kelettel megujítsuk a törökkel fönnállott viszonyt. Ezért nagy érdekű e kisérlet. Érdemes szeme közé nézni. A legjobban bizonyítja a Nyugattal és nevezetesen az Ausztriával való szövetség helyességét, és ezért akarok vele foglalkozni. Egyrészt bizonyítja, hogy milyen helytelen, milyen veszélyes volna reánk nézve a Keletre való támaszkodás; másrészt egy nagy és helyes gondolat van benne, a melyet más alakban fölkarolni e monarchia föladata, helyes külügyi politikánknak egyik szükségszerű czélja.

Kossuth, hogy megszerezze magának Románia és Szerbia segítségét az Ausztria ellen tervezett harczában, s hogy aztán állandó szövetséget is biztositson Magyarország számára, a melyet, mint láttuk, nem tartott elég erősnek arra, hogy kizárólag a saját lábán álljon meg, Romániával és Szerbiával államszövetséget akart kötni. Ezek támogatása volt arra hivatva, hogy pótolja az Ausztriával való szövetséget. E szövetségnek reánk nézve ára lett volna: először külpolitikánk megkötöttsége, közös érdekek és ügyek teremtése, a seregnek is bizonyos mérvű egyesítése a szövetségesek seregeivel, a vámrendszer közössége, közös fœderativ organumok szervezése, tehát körülbelül mindaz, a mit most sokan a jog föladásának, függetlenségünk föláldozásának mondanak és a mi a Nyugattal való szövetségnek is ára volt.

Közös ügyek lettek volna «a szövetségi terület oltalma, a külpolitika, a külképviselet, a kereskedelmi rendszer, ide értve a kereskedelmi törvényhozást, a vám, a fő közlekedési vonalak, a pénz, a súlyok és a mértékek.»

Kossuth confœderationális tervének azon vázlata, a melyet 1862-ben Helfy tett közzé, sok tekintetben még nagyobb megkötöttséget teremtett volna, mint az 1867-diki kiegyezés. Közös törvényhozásról van benne szó, még pedig olyanról, a melynek egyik házában Magyarország mint állam ipso iure nagy majoritással állott volna szemben, a másik házban meg ismét a magyar faj lett volna minoritásban.

Fœderativ hatóság is alkottatott volna, mint választás utján létrejött tanács, a nélkül, hogy benne Magyarország túlsúlya avagy csak paritása is törvénynyel biztosíttatott volna. Igaz, hogy Kossuth tervét később úgy magyarázta, hogy az államok időről-időre kiléphetnek a szövetségből, s ezzel nekik oly jogot akart biztosítani, a minőt a 67-diki kiegyezés a szövetkező feleknek a dolgok természeténél fogva sohasem adhatott meg; s igaz, hogy Kossuth későbbi magyarázataiban egyátalán tágítani igyekezett azon kapcsokon, a melyeket első vázlatában ajánlani látszott; de bizonyos, hogy ha e magyarázat önállóságunkra nézve kedvezőnek tetszik is, a czél biztositását, a védelem hatásosságát illusoriussá tenné. Különben, nem a részletekben van a súlypont. A tervezet csak a létrejövendő szövetség ügyében megindítandó tárgyalások alapja akart lenni. És nem volna méltányos eljárás, különösen most, a mikor Kossuth már nem él, egyes szavakba kapaszkodni és ezeket a kiegyezés megállapodásaival összehasonlítani. Ki tudja, mennyire változtak volna meg e részletek megvalósításuk napjáig, jóra-rosszra?

Ki tudja, a többi állam mennyit alkudott volna le még róluk, vagy ellenkezőleg a magyar közvélemény, vagy maga Kossuth is mennyit javított volna a kezdetleges conceptión? A mit constatálni akarok, csak az,

hogy midőn Kossuth egy állandó szövetség szükségét elismerte, s a déli tartományok erejét államunkéval egy államszövetségben egyesíteni akarta, akkor őt ugyanaz a politikai motivum és czél vezette, a mely az 1867-diki kiegyezés létrehozásánál irányadó volt, s hogy ő is az alkuvás és a transactiók terére lépett és többé vissza nem riadhatott az önállóság szabad gyakorlásának megkötésétől. A franczia azt mondja, hogy nem lehet omlettet csinálni tojás törése nélkül. Nem lehet államjogi egyességre lépni kötelezettségek elvállalása, a szabadság korlátozása nélkül. Kossuth fő czélját nagy szabatossággal csaknem azon szavakkal definiálja, a melyekkel Deák és a kiegyezés barátjai az 1867-diki törvények föladatát nem egyszer jellemezték.

Szavai következők: «nemzetem sérelme nélkül a nemzetiségi viszályok kiegyenlítése; kültámadás, külabsorptio, külsuprematiától függés elleni biztosság véderőegyesítés által; vám- és kereskedelmi egység». Az irányadó tekintetek: a fœderatiót úgy szervezni, hogy az: 1. «A kiszabott közérdeknek (védelmi és kereskedelmi egység) megfelelhessen, de annak határán túl ne terjeszkedjék». 2. «Az egyes componens tagok állami personalitása az európai nemzet-család irányában ne absorbeáltassék.» 3. «Szorgosan ügyelni, hogy az egyes componens statusoknak mind territoriális épsége, mind souverain autonomiája, úgy az összes fœderatio, mint annak egyes componens tagjai ellenében is csorbítatlan s biztosítva legyen.» Ezen irányadó tekintetek voltak az 1867-diki kiegyezésnek is főelvei. Ezeknek emberi bölcseség, kötelezettségeknek elvállalása, korlátoknak elfogadása nélkül meg nem felelhet. És mivel azon kapocs, a mely minket a fejedelem személye által Ausztriához csatol, déli szomszédjainkkal szemben nem létezik, az ezekkel kö-

tendő szövetség esetében a védelmi biztosság erősebb intézményes garantiákat követel. Ha védelmi egységet akarunk külön fejedelmek alatt élő államok között biztosítani, e fejedelmeket egy felsőbb végrehajtó hatalomnak kell alárendelni, a mi aztán a souverainitást sokkal komolyabban veszélyezteti minden más természetű kapocsnál. Szóval, a biztosság szempontjából vagy semmit sem érne a szövetség, vagy legalább is olyan korlátok közé szorítaná szabadságunkat, mint a jelenlegi rendszer. De legfőbb hibája Kossuth gondolatának nem ebben van. Mellőzve azon kérdést, vajjon általában adna-e ezen szövetség elégséges erőt, s nem említve a loyalitás érzetét, a mely e tervnek komoly tárgyalását a mai viszonyok között meg sem engedi, irtózatos veszélye azon hatásban van, a melyet megvalósulása nemzetiségeinkre gyakorolna.

A Kossuthtól tervezett államszövetségnek második, még pedig okvetetlenül megfizetendő ára lett volna a magyar faj suprematiája, sőt Szt. István koronájának egysége is. E terv szerint szerződésileg biztosítottuk volna a hazánkban élő egyes nemzetiségeknek az önkormányzatot. A szövetségi szerződésben határoztattak volna meg különféle nemzetiségeink jogai a nyelv, az iskola és a szabad egyesülés tekintetében. E szerint az oláhok és a szerbek egy-egy vajdaságot képezhettek és egy-egy vajdát választhattak volna. Ha hazaárulás volt a kiegyezés, mi volt ez? Igaz, hogy csapataink, legalább a papiron, magyar parancsszónak engedelmeskedtek volna; de csak a papiron, mert a vajda, a nemzetiségi önkormányzat, a nemzetiségi alapra fektetett decentralisatio gondoskodott volna arról, hogy a csapatok magyarul ne tudjanak, s a mi ennél is rosszabb, hogy magyarul ne érezzenek. Az alapszerződés gondoskodott

volna arról, hogy az állam kezét megkösse és hogy az általános választási jog a végletekig vitt közigazgatási decentralisatióval a magyar faj uralmát megszüntesse. Meg kellett volna engednünk, hogy nemzetiségeink organizálódjanak és külső garantia alá helyeztessenek.

Nem rosszabb, ezerszer rosszabb-e ez, nem nagyobb áldozat-e függetlenségünkből, önrendelkezési jogunkból, létünk föltételeiből, mint volt a kiegyezés megkötése még az esetben is, ha csakugyan olyan lenne, mint a milyennek Kossuth jellemezte? Ha a kiegyezés alkotmányunknak, önállóságunknak föladása is lett volna, az alkotmányt és az önállóságot szerencsésebb időkben vissza lehetett volna szerezni. A nemzeti egység azonban, ha egyszer önszántunkból föladtuk, örökre elvész. A saját magunktól szervezett nemzetiségeket leszerelni lehetetlen volna. Az önmagunktól elvetett magvakat a legnagyobb vérfürdő sem birná többé elfojtani. A hosszasan és nehezen fölépített nemzeti állam egy rögeszmének esett volna áldozatául, a melyet még a függetlenségnek szép czímével sem lehetne díszíteni. Pedig még ez sem érné meg az árt, a melyet értte adnánk. Hisz minek legyünk függetlenek, ha nem lehetünk magyarok? Most, még ha igaza volna is Kossuthnak, ha csakugyan föláldoztuk volna országunk önállóságát, ő pedig biztosította volna azt, a kiegyezésnek óriás fölénye az ő terve fölött az, hogy ez országban legalább magyarok lehetünk. Belpolitikánknak mi vagyunk urai. Semmiféle nemzetiségnek szerződésileg nem adtunk önálló politikai existentiát. Senkinek sincs beleszólása abba, hogy saját hazánkban miképp kormányzunk, centralisálunk-e vagy decentralisálunk? Kossuth pedig az ilyen beavatkozásra jogot adott volna Romániának és Szerbiának. Sőt, hogy Romániát megnyerje annak, hogy az ő útján jusson el a szeren-

csétlenül járt fegyverküldemény Magyarországba, reá kellett állania arra is, hogy a szabadság kivívása után Erdély, ha úgy akarja, Magyarországtól különváljon, s teljesen független törvényhozást és közigazgatást rendezzen be magának. Ki nem látja, hogy ez hová vezetett volna? Az oláhoknak biztosított ez a concessio, világos szavakkal kifejezve, azt jelentette volna, hogy Erdélynek magyar jellegét adjuk föl. Kell-e szót és időt reá vesztegetni, hogy a magyar ember szíve elforduljon ettől a gondolattól? Megismerkedni vele annyi, mint azt elitélni.

A kurucz gondolat e végső következményeinek modern kiadása még sokkal károsabb az eszme régi alakjánál. A török szövetség mentsége azon alapult, hogy a török a nemzetiséget közvetlenül nem veszélyeztette. A megvetésnél fogva, a melyet a keresztények belső dolgai iránt, apróbb ügyei-bajai iránt érzett, s a nembánomságnál fogva, a melyet e részben tanusított, a félhold uralma alatt az autonom élet mindig szabad maradt és a nemzeti lét követelményeihez alkalmazkodhatott. A kuruczok szomorú politikájukat mindig azzal védelmezhették, hogy így fajunk megtarthatja jellegét, holott a német a maga rendszeresebb uralmával, nagyobb prætensióival és műveltségével azt is veszélyezteti. A szláv és román jellegü kelettel való szövetségünk azonban éppen attól a kincstől fosztana meg bennünket, a melyet a török védnökség mellett meg lehetett menteni.

Istennek hála, e szörnyszülött halva született. Szerencséjére Kossuthnak és szerencsénkre nekünk, a nemzet nem követte Kossuthot. Mi lett volna az ő dicsőségéből, ha csak ideig-óráig is sikerült volna tervének megvalósítása? Igazán, szerencsés halandónak mondhatjuk. A legnagyobb szerencséje mindvégig az volt, hogy a mi konkoly, dudva volt a magban, a melyet elültetett,

vagy meg sem fogamzott, vagy utóbb gondos kertészek kiirtották, s csak a mi egészen tiszta búza volt benne, csupán az nőtt nagyra. Így legnagyobb ellenségének is el kell ismernie, hogy végeredményében működése javára vált a nemzetnek; ha ellenben terveit keresztülviheti, örök átok lett volna fején. Igazán, nem rajta múlt, hogy hírnevével együtt nemzetét is tönkre nem tette.

A dunai confœderatio tervének megitélésénél azonban figyelembe kell venni, hogy annak megfogamzása azon helyzetnek volt a következménye, a melybe az események Kossuthot sodorták. Logikus, helyes consequentiája volt az ama politikának, a melyet ő végső elkeseredettségből, talán személyes helyzetének öntudatlan folyományaképpen követett. A logika helyessége bizonyítja, hogy az alapeszmében volt a hiba. Ha Magyarországnak el kell szakadnia Ausztriától, támaszra van szüksége a keleten, s ekkor, szorult helyzetében, alig kaphatna jobb föltételeket azoknál, a melyeket Kossuth, minden bizonynyal nem fölösleges bőkezűségből, nem nemzetisége érdekeinek kicsinyléséből, hanem vérző szívvel, mint amaz elkerülhetetlen minimumot fogadott csak el, a mely nélkül a szövetség megkötésére még halvány reménye sem lehetett. Ebben van a tervnek nagy tanulsága. Világosan mutatja, mik a politikai következményei azon rendszernek, mely Magyarországot a kelet karjai közé dobja. A helyzetnek e következményeivel, jobb meggyőződése és hazafias érzülete daczára, még Kossuthnak is meg kellett barátkoznia. A ki az «A»-t akarja, annak a «Z»-t is akarnia kell. A helyzet logikája olyan ellenállhatatlan erő, hogy a legnagyobb férfiakat is rabigájába dönti. Ha irtózunk a következményektől, ne fogadjuk el a præmissát.

Kossuth concessiói nemcsak hogy nem voltak túl-

ságosak vagy fölöslegesek, hanem még elegendőknek sem bizonyultak. Nem volt elég csábító erejök arra, hogy a kivánt támaszt megszerezzék. A jövőben sem járnának nagyobb eredménynyel.

A nyugattól elszakadni vágyó és ezért gyenge Magyarország a Kossuthéhoz hasonló concessiók árán sem találna biztos támaszra kis szomszédjaiban. A fulladóval a frigy csak egy föltétel mellett jöhetne létre: ha Oroszország is reá adná áldását. De akkor kérdem, kinek kellene ez a szövetség? Nem volna-e akkor egészen világos, hogy az a legjobb esetben is igen rövidre szabott határidőt jelentene reánk nézve, a mely alatt benső rothadásba hoznák nemzeti testünket, mielőtt a szláv szörny elnyeli? E szövetség legfeljebb páczolásunkra való volna, hogy könnyebben megemészthetőkké váljunk. Orosz fönhatóság nélkül, orosz protectio nélkül az egész confœderationalis terv soha és semmi körülmények között nem volt megvalósítható és nem valósítható meg a jövőben sem. Roland azt mondotta lováról, hogy egyébkint tökéletes, hogy nagyszerű állat, s csak egy hibája van: az, hogy nem él. A dunai confœderatiónak csak egy érdeme van: az, a mi Roland lovának a hibája, hogy nincs élet benne. Nyomorult Rosinante, a melylyel csak azért nem törjük ki a nyakunkat, mert nem mozog.

Nem is azért foglalkoztam vele, mert komoly politikai lehetőség számba megy és így veszedelmessé válhatik, hanem mert rá akartam mutatni arra, hogy milyen szükség van az Ausztriával való szövetségre, ha csak ennyire gyönge combinatióval vagyunk képesek azt pótolni. Mint a sötét árny kiemeli a fényt, úgy Kossuthnak azon érzése, hogy egymagunk meg nem állhatunk és terve, a melyre őt politikájának kényszerűsége szorította, annál jobban megvilágítja az Ausztriával való együttélés előnyeit.

Nem is azért hoztam fel mindezeket, hogy velök Kossuth emlékének ártsak. Ő meghalt s vele azon végzetes politika is, a melyet élete utolsó éveiben követett. Ő ma már nem veszély. Őt csak fölülről lehetne föltámasztani. Eszméjét csak egy fölülről eredő forradalom volna képes életre kelteni. A mint maga is a körülmények mostohasága, a végső elkeseredés hatása alatt jutott el nemzetgyilkos politikájának tervezéséhez; a mint a kelettel való szövetség mindig csak a végső szükség által erőszakoltatott reá fajunkra, a mely mindig érezte és tudta, hogy jövője, boldogulása a nyugathoz köti, a nyugattal való barátságra utalja: úgy a nemzet is csak hasonló nyomások alatt követhetné Kossuth tanácsait.

Ismétlem, szükség nélkül egy nagy név emlékéhez nyúlni, bűnnek tartom, a melybe nem akarok esni. Nemzetünk legdrágább kincse kiváló férfiainak tekintélye. A nemzetek nagy férfiaikban mutatják meg, hogy a Gondviselés mennyi tehetséggel, mennyi nemes ércczel áldotta meg őket. Nagy embereikben tündökölnek, érvényesülnek, tárják föl termelő képességöket a népek. Kossuth is e férfiak közül való. Ő is egyik dísze nemünknek. A világ szemében emeli hírünket, fokozza az értékünkbe vetett hitet. Ne rontsuk le tehát nimbusát magunk. Nagy tévedéseket, ha nem származnak nemtelen motivumokból, ne használjunk fel arra, hogy kiöljük nemzetünkből a tiszteletet, a melylyel nagyjainkat környezi. A politika élő személyek irányában még lehet szenvedélyes és igazságtalan, a történelemnek azonban csak objectivnek szabad lennie. Kossuth pedig már a történelemé.

A történelemnek csak attól kell óvakodnia, hogy valamely név dicsőségét az igazságnak és a méltányosságnak rovására mesterségesen ne nagyítsa. Nem szabad

bizonyos érdemeknek ragyogó emléke előtt annyira meghajolni és a népszerűség fényétől annyira elkábulni, hogy a helyes mérték alkalmazása lehetetlenné váljék. E túlzás igazságtalanság azon más nagyjaink iránt, a kiknek, ha más uton jártak is és kisebb volt is a népszerűségük, érdemeik szintén igen nagyok. E szerfölötti nagyítás politikailag veszedelmes is, ha a nagy névhez fűzött irány fölülkerekedése káros következményekkel fenyeget. Ha mindenki meghajol egy ember előtt, ha irányában elnémul a kritika, ha őt föléje helyezzük mindenki másnak, s ha a nép szivében csupán egy név, egy emlék talál helyet: akkor a pusztában fog elhangzani, akkor a nép fölfogásában Isten káromlása lesz azon szó, a mely elitéli a politikát, a melyet ezen mindenki fölött toronymagasságban álló férfiu, ezen félisten ajánlott.

Nem rég láttuk az ilyen állapot következményeit Francziaországban. A restauratio idején, de főleg Lajos Fülöp korában a franczia nemzet Napoleon-kultuszt űzött. A szent-ilonai nagy martyr volt a nemzeti költészet hőse, vele foglalkoztak, róla álmodoztak egész Francziaországban. Óriás alakja mellett minden más nagyság eltörpült. Semmibe sem véve a tényeket, benne nemcsak a nemzeti dicsőségnek, hanem a szabadságnak is képviselőjét látták. A modern kor legnagyobb hódítójában a népek testvériségének, a nemzetiségi elvnek és az örök béke irányának apostolát keresték. Tetemeinek átvételekor maga a kormány a királyi családdal együtt térdet hajtott e férfiu emléke előtt.

A napoleoni nimbus ezen igazolatlan túlhajtásának természetes következménye a napoleoni eszmék terjedése volt. Az 1848-diki népszavazatot e kultusz tette lehetővé. Egy bujdosóból, a kit még egy pár évvel az-

előtt egyszerű kalandornak tartottak, s a kinek tettei hahotára fakasztották a nemzetet, köztársasági elnököt, császárt csinált a név varázsa, az igazságos mérték hiánya a közhangulatban.

A Kossuth-kultusz veszélye is csak túlhajtásában van. Az igazság, a mely Kossuth mellett Deákról és Széchenyiről sem feledkezik meg és az ő hibái előtt sem huny szemet, teljesen elégséges arra, hogy az ő neve ne váljék ellenállhatatlanná, s hogy valamely politikát a nemzet ne tartson csalhatatlannak, mert ő ajánlotta azt.

A történelemnek legfőbb feladata az igaz mérték alkalmazása. A kritikától nem szabad tartózkodnia. Ez nem azt jelenti, hogy le kell rombolni a tiszteletet és a hálát, a melyet valaki megérdemel, hanem csak azt, hogy nem szabad hibáit sem elhallgatni. Ezért tartottam megengedhetőnek, sőt helyesnek, hogy a dunai confœderatio tervét a kritikának azzal a szigorával mérjem, a melyet sem más nagy érdemeknek, sem a népszerűségnek, sem a halálnak tekintetei nem enyhíthetnek.

A történelem világitása mellett nézve, a dunai confœderatio nagy botlás. Egészen kivételes sors és szintén kivételes óriás szenvedély egymásra gyakorolt hatásának szomorú, de természetes következménye. Téves gondolat, de tanulságosabb sok helyes conceptiónál. Nemcsak negativ tanulságai nagyok, nemcsak fogyatkozásaiból okulhatunk, hanem positiv érdemeiből is.

A confœderationális eszme ugyanis egy szép és egészséges magvat is rejt magában. Csodálatos ember is volt az a Kossuth. Sohasem volt középszerű. Vagy geniális, vagy megfoghatatlanul fölületes. Ugyanegy eszméjében ott van egymás mellett a divinatióhoz közel járó nagyszabásu fölfogásnak és a rövidlátás netovábbjának nyoma. A dunai confœderatio conceptiójának is

megvan a maga fényes, eredeti és örök igaz része. Miként a sötét éjben a villám messze területeket élénken megvilágít, úgy Kossuthnak ez agyréme is hazánk reális politikájának egész horizontját volt képes földeríteni. De maga az az igazság is, a mely a confœderatio gondolatában van, a legnagyobb ékesszólással bizonyítja a terv alapeszméjének, a kelettel való szövetségnek, hibás voltát.

Igaz ugyanis, hogy déli szomszédainknak, föltéve, hogy megmaradnak önálló állami létök határai között, s hogy nem akarják a panszlavizmust vagy panromanizmust szolgálni, Magyarország a természetes támaszuk és szövetségesük. Ez esetben érdekeik azonosak a mieinkkel. Magyarország ez államok önálló fejlődésének természetes őre. Létérdeke kivánja, hogy ők egymást föl ne falják, valamely hódító martalékává ne váljanak, a panszlavizmus tengerébe ne fulladjanak. Másrészt Magyarország nem akarhat hódításokat tenni. Önmaga tehát nem veszélyezteti déli szomszédait. Ez igazság fölismerésén alapul a confœderatio eszméjének helyes része. Kideríti külügyi politikánknak egyik irányadó motivumát. Kossuth rátette ujját nemzeti életünknek üterére és megérezte, hogy föladatunk a keleten a szabadság és a civilisatio előmozditása. De hogy a tervbe vett szövetség állandó és reánk nézve előnyös is legyen, ennek az a föltétele, hogy sokkal erősebbek legyünk szövetségeseinknél, hogy tehát ne mi keressünk támaszt bennök, hanem ők bennünk. A dunai confœderatio helyes czéljait csak úgy érhetjük el, ha az oda való népek nélkül is döntő súlyú erőt képviselünk. Mihelyt ez erőt tőlük kell vennünk, a confœderatio hasznos czéljait már nem érhetjük el, mert akkor nem mi, hanem ők szabják meg a szövetség feltételeit, ezeket pedig ismerjük Kossuth tervéből.

Ha mi vagyunk az uralkodó elem. a támasznyujtó, akkor e szövetségnek nemcsak hogy zavaró visszahatása nincs belügyeinkre, nemzetiségi viszonyainkra, hanem ellenkezőleg kedvező befolyással van rájuk. A nemzetiségi kérdésnek egyik kulcsa azon viszonyban van, a mely közöttünk és déli szomszédaink között fönáll. Kossuth volt az, a ki először figyelmeztetett bennünket ez igazságra. Ő látta először be azon hatást, a melyet déli szomszédaink fejlődése és hozzájuk való viszonyunk életünkre gyakorolhat. Csak sajnos, azon szerencsétlen alapeszme, a mely akkor már erőt vett Kossuthon, megrontotta az egészséges gondolatot.

Mindenképpen igaz, hogy semmi sem könnyíti anynyira a nemzetiségi kérdés kedvező alakulását, mint olyan viszony, a mely mellett kis szomszédaink tőlünk várják érdekeik képviseletét és előmozdítását Európa előtt s létök védelmét; olyan viszony, a melyben érdekeik megkövetelik, hogy jóakaratunkat maguknak biztosítsák. Ellenben az is kétségtelen, hogy semmi sem nehezítené meg jobban föladatunkat nemzetiségeinkkel szemben, mint az olyan helyzet, a melyben teljesen al pári állnánk szemben déli szomszédainkkal, a melyben ők is éreznék, hogy mi rájuk szorulunk, s így módjukban van, tehát kötelességök is, arra hatni, hogy a velök rokon fajok nálunk is kapjanak nemzeti szervezetet. Ily körülmények között a mi oláhjaink is megtanulnának kifelé nézni, kivülről remélni támogatást.

A rögeszméje hatása alatt állott Kossuth figyelmét kikerülte ez az óriás különbség. Igaz, nem is volt hatalmában a választás az alternativa között: az Ausztriától elszakadó Magyarország csak gyenge lehetett és mégis a kelet támaszára szorult. De az Ausztriával szövetkezett Magyarország, a mai monarchia, nagy sikerrel alkal-

mazhatja azt a politikai gondolatot, a mely a független Magyarországra nézve csak veszélylyel jár. Midőn monarchiánk szakitott régi keleti politikájával, Metternich traditióival, s midőn a töröknek minden áron való föntartásáról lemondott, az a gondolat is vezette, hogy a keleti nemzetiségek protectiója kedvező hatással lesz a magunk nemzetiségeire nézve.

Midőn az utolsó keleti krizis alkalmából monarchiánk kezébe vette a török rajahk protectióját, midőn a berlini congressuson megvédelmezte az oláh királyság és a szerb önállóság érdekeit, s midőn e népek jogos kivánságait erélyesen istápolta: azon világos öntudat vezette, hogy ezzel az állásfoglalással teszi lehetővé a helyes nemzetiségi politikát. Nemcsak külügyi szempontok voltak irányadók, midőn Andrássy Gyula a török szövetség helyett a keresztényhbarát politikát inaugurálta. Azon meggyőződésből indult ki, hogy ha Szent István koronája birodalmának magyar jellegét meg akarjuk óvni, s a magyar politikai nemzet érzelmi egységét különböző fajai daczára is fönn akarjuk tartani; ha másrészt a Lajtán túl a németeknek is vezető szerepet akarunk juttatni: ez a nemcsak magyar szempontból, hanem a monarchia szempontjából is helyes állapot szlávjainkat és románjainkat csak akkor nyugtatja meg és csak akkor békíti ki, ha nem szűkkeblű faji külügyi politikát viszünk, hanem melegen fölkaroljuk a hű állampolgáraink millióinak szivéhez közel álló népek ügyét, ha a keleten román és szláv politikát csinálunk.

Ausztria-Magyarország, ha Keleten román, szerb és bolgár politikát folytat, bent annál föltétlenebbül számíthat románjaira és szlávjaira. Ha Ausztria-Magyarország mint a keleti népek védője lép fel, azt a politikát utánozhatja, a melyet Richelieu követett, a ki Német-

országban a protestáns államokat támogatta, protestáns politikát vitt, s a ki éppen ezért otthon zavartalanul működhetett katholikus érdekben. Külactiója, a mely látszólag ellentétben volt belkormányzatának elveivel, tényleg amannak egyengette az utját. Hatalmas protectiójának reményében a külföldi protestánsok nemcsak hogy nem segítették a hugonottákat kormányuk ellen, hanem csitították és nyugtatták őket. A hugonotta is türelmesebben viselte a kemény elnyomást; hisz Európában Richelieu az ő ügyét szolgálta. Ha szenvedett is, vígasz volt rá nézve, hogy Európában győzedelmeskedik a protestantismus.

Mi nem akarjuk nemzetiségeinket elnyomni. Csak expansiv és a territoriális szervezkedésre irányuló vágyaikat akarjuk és fogjuk elfojtani. Ebben nagy segítségünkre lehet, ha őket kívülről nem izgatják és ők viszont látják, hogy mi fölkaroljuk testvéreik ügyét. A tekintély, a melyre künt szert teszünk, bent hozhat kamatokat.

De ezt az eredményt csak akkor remélhetjük, ha imponáló erőnk van, nem pedig akkor, ha mi szorulunk a Kelet támogatására. Richelieu sem érhette volna el politikájának czélját, ha nem lett volna elég erős arra, hogy megvédje a németországi protestánsokat, hanem ellenkezőleg, Francziaország szorult volna rá azok szövetségére.

Ha mi vagyunk a határozottan erősebbek, a szövetségért inkább ők lesznek kénytelenek áldozatot hozni, ha mást nem, chauvinista ábrándjaikat. Ha ellenben mi szorulunk ő reájuk — pedig a függetlenné vált Magyarország már annál fogva is gyönge lesz, mert szabad erejéből le kell vonni azt a részt, melyet a nyugatról eredő vonzás ellensúlyozása kötne le — nekünk kellene az ál-

dozatot meghoznunk, ha mást nem, belpolitikánk függetlenségét.

A dunai államokkal való szövetség különben is csak akkor lehet megbízható és tartós, ha erősek vagyunk, s ha már e szövetség nélkül is nagyhatalom lehetünk; ha ellenben ez volna hatalmi állásunk előföltétele, félek tőle, törékeny támasznak bizonyulna.

E szövetségnek nemcsak belső politikánkra gyakorlandó hatása, hanem külpolitikai szempontból megítélendő értéke is attól az erőtől van föltételezve, a mely fölött rendelkezünk. Valamely szövetség biztossága általában egyenes arányban fokozódik a szövetkező erejével. E szabálynak a rendesnél nagyobb fontossága van a Kelettel szemben, mert gyengeségünk esetében a szövetséges-társat az ő látszólagos érdeke könnyen arra csábíthatja, hogy ellenséggé váljék.

A keleti államokban két áramlat küzd egymással. Egyik a chauvinista, mely, mint mindenütt, a külszíntől megvakítva, fölébe helyezi a nemzeti hiúság kielégítését az igazi érdekek szolgálatának.

Ezen áramlat szemben áll egy másikkal, mely a czélokat a realis erőkhöz, az elérhetőhöz és e szerint az igaz érdekekhez szabja, mely nem akar ma hódítani, hogy a hódítással együtt és ennek következtében holnap maga elpusztuljon, mint a darázs, mely még akkor sem tud ellenállani annak az ingernek, hogy csípjen, ha ezzel fullánkját vesztvén, maga is kimúl.

Az első áramlat nagy-román, nagy-szerb politikát akar csinálni. Szálka a szemében, hogy nincs minden román, minden szerb egy-egy független államban egyesítve. Ez az áramlat természetes ellenfelünk.

A másik irány tudja, hogy ha mi nem volnánk többé, ők a panszláv tengerben fulladnának meg; hogy

nagyon is sokat akarva, elveszítenék a meglevőt is; hogy államiságuknak jobb és biztosabb barátja nincs, mint Ausztria-Magyarország. Ezek tehát szövetségeseink.

Ha erősek vagyunk, a helyzet az utóbbiakra nézve kedvező és gyöngíti az előbbieket. Ha erősek vagyunk, erősek barátaink is és biztos közöttünk a szövetség; ha ellenben gyöngék vagyunk, akkor elleneink kerekednek fölül.

A kecsegtető kilátás a hódításra, az ábránd megvalósításának lehetősége oly ellentállhatatlan vágyakat ébreszthet a nemzetekben, a melyeket a kalandorok könnyen kizsákmányolhatnak a maguk czéljai javára. Az alkalom a bűnnek szülőanyja; a véletlen szerencse növeli az ambitiót.

A mi egy erős szomszéddal szemben a vakmerőség jellegét hordja magán, úgy hogy a közvélemény tőle visszariad, egy gyengébbel szemben oly kápráztató színeket váltogathat, hogy a csáb erőt vesz még a józanokon is.

Szóval, míg Ausztria-Magyarország rovására erősödni akarni oly vállalkozás, a melyre nem egykönnyen vehetik reá a politikai fanatikusok vagy szédelgők a kis államokat, addig ez sokkal könnyebben sikerülhetne az egyedül álló Magyarországgal szemben. Ausztria és Magyarországgal szövetkezve, világosabb rájuk nézve a haszon, azt megtámadva, világosabb a veszély. Magyarországgal szövetkezve, kérdésesebb az előny, ellene törve, könynyebbnek látszik az eredmény.

Ha erősek vagyunk, a keleti államokkal való szövetség, nem tekintve azon előnyökre, a melyeket fentebb már említettem, világtörténelmi fontosságot ad monarchiánknak.

A Kelet mellett élve, ha ennek forrongó fejlődését a túlzásoktól megóvjuk, s a nyugati civilisatióval homogen irányba tereljük, európai missiót teljesítünk, s ezért bizonyos esetekben Európa támaszára számíthatunk. Midőn a keleti államok független fejlődését védjük, midőn az oda való népek egyéniségét föntartani segítünk, az európai kultura számára új munkásokat szerzünk. Modern kulturánk, ellentétben az ókor kulturájával, mely egy faj haladásán alapult, a különféle sok faj, jellem, egyéniség, fölfogás összeműködésétől kapta gazdagságát és sokoldalúságát. Minden új fajnak és a vele összekötött egyéni fölfogásnak bevonása e körbe növeli a modern kultura életerejét és biztosítja további fejlődését.

Midőn a panszláv eszme diadalra jutása ellen küzdünk, az európai egyensúlyt, Európa függetlenségét védjük meg. Egy panszláv óriás a déli és keleti részeken, geographiai benső egység nélkül, ölelésre kinyujtott két karjával Európát megfojtással fenyegetné. Varsó, Moszkva, Szófia, Belgrád és Cettinje együtt egy idomtalan hatalmat képezne, a melynek Budapesten és Bécsen át kellene excentrikus fekvésű részei között az egyenes összeköttetést keresnie. Igaz, hogy e hatalom magát fönn nem tarthatná, de összeomlásáig mennyit rombolhatna. Meteor lenne Európa egén, mely sebesen letünik, de útjában éget és pusztit. Hiába vigasztalnának azzal, hogy ki kell múlnia e szörnynek; e vigasz csak annyit érne az európai kulturának, mint ér annak, kit egy boa elnyel, az, hogy mialatt a boa megemészti, könnyű ezt megölni.

De ezen missiónak is csak akkor felelhetünk meg, ha erősek vagyunk. Csak akkor válhatik az hatalmunknak egyik emeltyűjévé, mert csak ez esetben fognak ben-

nünket a nyugati államok támogatni. Csak ha képesek vagyunk a nagy föladattal megbirkózni, csak ha van annyi erőnk, hogy az európai államok segítségünkkel remélhetik czéljaik elérését és ennélfogva szövetségünk döntő tényező lehet a hatalmi mérlegben: csak akkor lesz hasznos reájuk nézve fönmaradásunk és így csak akkor fognak ebben bennünket segíteni. Mihelyt ez a reményök elenyésznék, más combinatiókban keresnék a nyugati civilisatio biztosítékait. A sors kereke ekkor kérlelhetlenűl gázolna át rajtunk.

Az eredmény tehát e tekintetben is ugyanaz, a melyre a dunai confœderatio méltatásakor annak minden vonatkozására nézve jutottam. A confœderatio eszméjének tanulságai mind megerősítik azon politika helyességét, a mely bennünket Ausztriához kapcsol. Az is, a mi benne hibás, az is, a mi benne helyes, egyaránt alkalmatos a nemzettől követett út igazolására.

A vele járó veszélyek azt parancsolják, hogy hűségesen ragaszkodjunk a kapcsolathoz, a melyben vagyunk és a mely egyedül képes bennünket tőlük megóvni. Az előnyök pedig, a melyeket számunkra biztosítani kíván, oly czélokra vonatkoznak, a melyeket a confœderationalis terv segítségével el nem érhetünk, a melyeknek azonban jelenlegi szervezetünkkel megfelelhetünk.

De nagy ideje, hogy összefoglaljam az eddigiek eredményét.

Létünk föltételei megszabják politikánk irányát. Egyrészt arra szorítanak bennünket, hogy állandó államszövetségben éljünk oly államokkal, a melyekkel együtt nagyhatalommá lehetünk, másrészt arra, hogy e szövetséget a Nyugaton keressük. A sors úgy akarta, hogy erő-

sek legyünk, vagy semmik. Az is, a mi hatalmunk forrása lehet, ha erősek vagyunk: méreggé válik, mihelyt gyöngék vagyunk. Erősek pedig, magyar jellegünk megóvásával, csak az Ausztriával való szövetségünk által lehetünk. A kiegyezésnek az volt a czélja, hogy ezen alapigazság szerint rendezze be államjogunkat. Czélja volt, oly alakba önteni kapcsolatunkat Ausztriával, hogy ezzel együtt nagyhatalom lehessünk. De ezt nem tekintette és nem is tekinthette egyetlen föladatának.

A magyar nemzet nem fajrokonokkal szövetkezett; államának ezeréves történeti multja van, s ezt megtagadni sem képesek nem volnánk, sem nem akarjuk. Minden magyar szive számtalan fonállal, lénye egész erejével a magyar államhoz, az egységes magyar nemzethez fűződik. A természeti törvények elemi erejével domborodik így ki a kiegyezés második nagy és megmásíthatatlan czélja, államiságunk megóvása. Megfelelt-e a kiegyezés ezen magasztos föladatának? Sikerült-e a helyzetünknél fogva elkerülhetetlenül szükséges állami állásunkat biztosítani és ugyanakkor szabad állami létünket is föntartani?

Ma már csak ez lehet a kérdés tárgya. Hogy azon föladatok, a melyeket a kiegyezés meg akart oldani, politikánknak legfőbb czéljai, olyan czéljai, a melyeknek elérése után okvetetlenül törekednünk kell, általánosan elismert igazság. Mindenki elfogadja azt a tételt, hogy politikánkat a világtörténelmi helyzetünkből következő ezen alapigazság szerint kell berendeznünk. Még ha nem is élne bennünk a loyalitás azon érzete, a mely a magyart királyához köti és ezért a kapcsolat föntartását annak többi országaival parancsolólag megköveteli, s ha nem is találnók magunkat szemben törvények szentesí-

tette fait accomplival: akkor is a meglevő szövetséghez hasonló kapcsolatban kellene létünk biztosítékát keresnünk. Így, a hogy a helyzet van, az actualis politika nem is foglalkozhatik más kérdéssel, mint azzal, vajjon a meglevő kapcsolatnak mai jogi és politikai alakja föntartandó-e?

II. FEJEZET.

A MEGOLDANDÓ PROBLEMA NEHÉZSÉGÉRŐL.

Midőn azon nagyfontosságú kérdéssel akarok tisztába jönni, vajjon helyes-e az 1867-diki kiegyezés változatlan föntartása, nem hunyhatok szemet azon igazság előtt, hogy egymástól idegen nemzetek állandó államszövetsége a legnehezebb problemák egyike, a melyeket a történelem ismer.

Államok között állandó szövetséget létrehozni általában igen nehéz; annak oly formát adni, hogy képes legyen azon speciális czélt biztosítani, a melyet nekünk kell elérnünk, kétszeresen nehéz.

A problema, a melyet a kiegyezés meg akart oldani, s a melyet nekünk minden esetre meg kell oldanunk, ha nem a mostani formákban, másokban, azok közé tartozik, a melyeken már sok nép elvérzett, a melyek megoldása a politikai tudomány legnehezebb kérdései közül való. Sőt egészen kielégitően e problemát sehol sem oldották meg.

E problema két ellentétes fogalom egyesítésének szükségében áll. Két államot kellett a közös védelem dolgában egymással akképp egybekötni, hogy egyfelől az e részben bennök rejlő erőnek egy porczikája, egy atómja se vesszen el; másfelől a két országnak egymás-

tól való jogi függetlensége, a két ország souverainitása semmit se károsodjék. A két ország erejét kellett összeolvasztani, a nélkül, hogy a két ország egybeolvadjon.

Ha csakugyan arra szorítanak bennünket létünk föltételei, hogy állandó szövetségben keressük biztosságunkat, s ha e mellett állami és nemzeti létünket is fönn akarjuk tartani, akkor ne legyünk túlságosan követelők, ne dobjuk el a jót a jobbért, a melyet optimisták igérnek, ne theoretizáljunk, ne fussunk utopiák után, mert a világtörténelem egyik legnehezebb problemája előtt állunk. Ha ezt félig-meddig megoldottuk és állapotaink tűrhetők, tűrjük el őket, mert nem igen valószínű, hogy az ábránd, a melylyel bennünket kecsegtetnek, megvalósuljon, s az új jobb legyen a réginél. Ha állapotaink annyira-mennyire kielégitők, akkor már is többet értünk el, mint mások, akkor büszkék lehetünk az eredményre, akkor ne koczkáztassuk, ne veszélyeztessük azt. Ne dobjuk el magunktól a biztosat oly reményért, a melynek illusorius voltát az is bizonyítja, hogy a mivel kecsegtetnek, az ideál, a melylyel csábítanak, még sohasem valósult meg. Ne akarjunk túltenni azokon, kik a kiegyezést megkötötték, mert az sülne ki, hogy messze mögöttük maradtunk, a mennyiben fönn se tudtuk tartani, a mit ők nekünk szereztek.

Hogy egymástól idegen, egymással összeolvadni nem akaró két népnek a védelem czéljából való egyesülése a politika legnehezebb feladatai közé tartozik, ezt a dolgok természete magyarázza meg.

Egyrészt az államok, a népek egoismusa és természetes ösztönük, a melynél fogva kizárólag önmagukért akarnak élni, s az önállóságukat megszorító minden kötelezettség elvállalása ellen védekeznek; az a nagy és

hatalmas ellenszenvök, melyet sorsuknak egy más hasonló prætensiójú tényezővel való összekötése ellen táplálnak; másrészt az állandó szövetségnek azon elkerülhetetlen föltétele, hogy ilyen kötelezettség elvállaltassék, hogy a szövetkező államok actiójuk szabadságát egymás javára lekössék: mindez természetessé teszi, hogy egymástól teljesen idegen két nép állandó szövetsége csak igen ritkán válik valósággá, csak igen ritkán hoz élvezhető gyümölcsöket. Mily nehéz két embert, két önczéllal biró embert boldog házasságban egyesíteni, melyben mindegyik szabad marad, mindegyik egyéniségét fejleszteni, érvényesíteni képes, s míg így önállóságát megóvja, ugyanakkor magát a másiknak életczéljával azonosítja. Mily nehéz, sőt lehetetlen ez, ha nincs meg a kölcsönös szeretet, a kölcsönös szerelem, s az ezen alapuló méltányosság, elnézés és türelem. Népeknél pedig ez az előföltétel mindig hiányzik. Minden élő lény egoista, de egy nemzet mindennél egoistább, mert kötelessége is annak lenni. Tagjainak nemes érzése, a hazafiság is azzá teszi. Ami másutt az egoismus túlzásait mérsékli, itt csak öregbíti. A népek rokonszenvet, hálát igen ritkán éreznek egymás iránt. Vagy közömbösek egymás iránt, vagy gyűlölik egymást. Ilyen az az anyag, a melyből aztán a politikai művészetnek összetartó, egymást védő szövetséget kell faragnia. Egyetlen remény az lehet, hogy az érdek parancsszava győzedelmeskedni fog az érzelmen. De rendkívüli politikai ügyesség kell ahhoz, hogy a szövetség akkint köttessék meg, hogy a két állam érdekeit tényleg mindenben ki is elégítse, még pedig oly világosan, hogy ez érdekek megértése uralmukat is biztosítsa, hogy a mindenkitől érzett és megértett előny kedvéért az egész nép erőt vegyen saját természetén, s azon áldozatokat,

a melyek nélkül társasélet, mással való együttes működés absolute lehetetlen, meg is hozza, vagy legalább megtürje, hogy szabad akarata a szükséges korlátok közé szoríttassék.

Egyáltalán igen bizonytalan alap a népek józansága és azon képességök, hogy fölismerik igaz érdekeiket. A ki erre épít, gyakran homokra épít, főleg oly esetben, midőn ez érdekek csak más érdekek föláldozása árán érvényesülhetnek, s midőn természetes ösztönök korlátozását tételezik föl. A sok ellentétes érdek között nehéz az életbevágóbbat fölismerni. A sok szenvedély és magán-érdek közbejátszása elhomályosítja a népek itélő tehetségét. A sok hizelgő szava elferdíti a világos igazságot is. Demokratikus országban pedig, a hol a hatalom nagy része a nép kezében van, s a hol a legjobb «üzlet» a népbolondítóé, sajnos, mindig akad ilyen. Nem fog-e az öndicsőítés, a chauvinismus láza erőt venni a nemzeten, s nem fogja-e ez megakadályozni a legjobb terv elfogadását, a legvilágosabb érdek fölismerését?

Nehézzé teszi e problema megoldását, hogy nem szorítkozhatik csupán arra, hogy a közös érdekek megóvásának theoretice legbiztosabb, legerősebb eszközét találja meg. A problema így tisztán technikai, mechanikai volna. De mivel a mechanikailag legbiztosabb kötelék gyakran a leggyöngébb, mert a felek nem fogadják el, mert ellenkezik más jogos érdekekkel, érzelmekkel, vagy talán csak előitéletekkel, traditiókkal: azért a nehézség abban van, hogy nemcsak arról kell gondoskodni, hogy a kapcsolat abstracte véve czélszerű legyen, feladatát megoldhassa, hanem arról is, hogy a speciális viszonyoknak megfeleljen, hogy ne kivánjon a felektől több áldozatot, mint a mennyit készek állandóan hozni, hogy ne ébresszen bennök elégedetlenséget, s

hogy ne legyen a formai egység érzelmi ellentétnek a szülőoka. A föladat ezen része azt a legkényesebb psychologiai problemává teszi, oly problemává, a melyet csak szerencsés viszonyok mellett voltak képesek megoldani a legnagyobb államférfiak is.

Sőt azt hiszem, nem csalatkozom, ha azt állítom, hogy soha sem sikerült két teljesen idegen fajú államot akképp egyesíteni, hogy mindegyik megtartsa souverainitását, s e mellett a közös védelem hatásosan szerveztessék és minden kételyen felül biztosíttassék. Nekünk pedig erre van szükségünk. Ezt a czélt akarta a dualismus biztosítani. Ha elérte, ne veszélyeztessük a páratlan eredményt.

Igaz, gyakran sikerült általános viszonyoknál fogva állandóan egymás segélyére utalt államok közös védelmét hosszu időkre biztosítani; de a hol ez sikerült, ott a geographiai egység, a közös nagy kultura, a közös faj, származás, nyelv kapcsa is megvolt, s oly annyira előtérbe tolta az összekötő momentumokat, hogy aztán sokkal bensőbb és nagyobb egység jött létre, mint a milyent a védelem érdeke követelt, s hogy a népek külön-állása lett az egységnek feláldozva. Ezen államokban sikerült intézményes biztositékokkal körülsánczolni a védelmi érdekeket; de ez intézmények az egyesülő államok souverainitását is elnyelték, s fokozatosan fejlesztve az összetartozás szellemét, a benső összeolvadáshoz vezettek. A hol pedig a közös védelem érdekén kívűl más benső kapocs nincs, a hol a szövetkező népek teljesen idegenek egymáshoz, fajuk, kulturájuk, temperamentumuk és történelmök divergens: ott soha sem sikerült a közös védelmet hatásosan szervezni és kellőleg biztosítani, ott, megfordítva, föláldozták az egységet a különállásért. Ilyen viszonyok között a vállvetett munkát nem lehe-

tett intézményileg biztosítani, mivel a felek jogaik szabad gyakorlását nem akarták csorbítani, úgy hogy legfeljebb erőszakosan lehetett a szükséges korlátokat fentartani; de az erőszak vagy teljes alávetettségre, vagy ha a központ nem rendelkezett elég hatalommal, végleges elszakadásra, a harmonia teljes felbomlására vezetett, s a hatásos összműködést nem volt képes létesíteni. Ilyen népeknél az egyetlen kapocs, a mely állandóságnak örvendhetett, a fejedelem személyének azonosságában állott. E kapocs azonban az együttes működést csak ott tudta fentartani, a hol absolut kormányforma volt. Szabad alkotmány mellett a tiszta personal-unio sehol sem vált be; sehol sem volt képes az általa egyesített államok közös védelmét szilárd alapokra helyezni.

Megszívlelendő nagy tanulság rejlik mireánk nézve e sokoldalu nehézségben. Arra int, hogy ha szükségünk van állandó, biztos és hathatós szövetségre, s ha e szövetség mai alakja csak félig-meddig is bevált, akkor ragaszkodjunk hozzá, s ne engedjük magunkat szép ígéretekkel félrevezettetni.

Oly fontosságot tulajdonítok a megoldandó föladat nehézségének, hogy szükségesnek tartom föntebbi tételeimet még részletezni és példákkal is megvilágítani. A történelemben bőven találni ilyeneket, csak egyet nem: teljesen sikerült kisérletet.

Fentebb azt állítottam, hogy a közös védelem állandóan csak ott sikerült, a hol a védelem érdekén kívül fajbeli rokonság, geographiai egység, vagy más hasonló kapocs kötötte össze a szövetkező feleket. Itt aztán az egység bensőbb és nagyobb lett, mint a minőre nekünk szükségünk van, mint a minőt eltűrhetünk.

Míg a német államokban megvolt a különállási vágy, az erős localpatriotismus, nem tudtak a közös vé-

delem igényeinek eleget tenni. Nem egyszer közel állottak az ilyen helyzet rendes következményéhez, a végelpusztuláshoz. Németországban szervezve volt ugyan a közös védelem, de igen silányul. A császárok korában és a Bund idejében mindig azt látjuk, hogy a veszély perczében kezdődtek a kölcsönös alkudozások. A veszély perczeit használták föl az egyes államok arra, hogy sérelmeiket orvosoltassák, vágyaikat érvényesítsék. Veszekedés, csűrés-csavarás, sok particuláris érdek kielégítése és sérelmek orvoslása előzte meg a casus fœderis megállapítását. Midőn ez megállapíttatott, végtelen czivódások folytak a contingensek nagysága, módozatai és a vezénylet fölött. Midőn ezen is túl voltak, kezdődött a folytonos huzavona a contingensek tényleges fölállítása körül. A csapatok pontatlanul, rosszul és egyenetlenül fegyverkezve jelentek meg. A harcz közben fegyelmezetlenség, kölcsönös bizalmatlanság, féltékenység, széthuzás tette az eredményt kérdésessé. Minden csapat a másikkal akarta a gesztenyét a tűzből kikapartatni. Nehezebb föladatra senki sem akart vállalkozni. Szerencse volt, ha egyik vagy másik contingens titkosan vagy nyiltan is nem pactált az ellenséggel. Hányszor történt, hogy a mint biztosítottnak vélte külön érdekeit egyik vagy másik fejedelem, erőltetett ürügygyel vagy gyakran e nélkül is otthagyta a közös érdekeket és harczot, mint rák a lábát. S a békealkudozások igazi versenynyé alakultak, a melyben kiki sietett irháját a szárazra kimenteni, semmit sem törődve a közös ügygyel. Az ellenfél mindig számíthatott arra, hogy előbb vagy utóbb kis ügyességgel sikerül neki a német egységet megbontani. Gyakran az is megtörtént, hogy egyes fejedelmek a német birodalom ellenségeivel nyiltan szövetkeztek. Gyakran harczolt német német ellen. S ez természetes. Mint-

hogy minden egyes fejedelem önállóan forgathatta a kardot, minthogy mindegyik ura maradt haderejének, ezeket épp oly könnyen lehetett egymás ellen, mint kifelé fordítani. Organikus biztosíték még ez ellen sem volt. Annál kevésbbé volt meg az igazán hatásos és kielégítő közös védelem szervezete.

A közös védelem kérdésének ezen nyomoruságos megoldása meg is boszulta magát. Hányszor volt a német birodalom, daczára nagy kiterjedésének, daczára nagy nyers erejének, a külföld martaléka. A nagyravágyók legkedvesebb zsákmányává lett.

Olaszország még kevésbbé volt képes közös védelmének megfelelni. Itt a közös védelem még szervezkedéséig sem jutott el. Nem volt közös organuma. A particularismus uralkodott föltétlenül és zsarnokilag. Csak itt-ott törekedett egy-egy pápa, egy-egy hazafias államférfiu vagy fejedelem az olasz erőket legalább ideiglenesen, legalább egy fönforgó veszély, vagy egy invasio, egy usurpator ellen egyesíteni. De ez sem sikerült. Az olasz tartományok majd az egyik, majd a másik külföldi hatalommal szövetkeztek egymás ellen. Maguk hívták be a francziákat, németeket, spanyolokat, magyarokat. Minden hatalmas szomszédnak állandó pártja volt az olasz államokban. Olaszország volt az európai rivalitás harcztere. Olaszországban dőltek el az európai hatalmi kérdések. Az európai congressusokban és békekötésekben olasz fejedelemségek kézről-kézre szálltak, adattak, vétettek, mint árúczikk a vásáron. Olaszország volt a compensatiókra szánt tér, a hol a vesztes fél is kárpótlást keresett. Szóval, Olaszország igazán senki országa volt, uratlan jószág, a melyből mindig lehetett rabolni.

Így, míg megvolt a részekben a függetlenségi vágy, ezt sem Németországban, sem Olaszországban nem sike-

rült összeegyeztetni a közös védelem érdekeivel, daczára a nagy és közös érdekeknek, a melyek szóban voltak, s daczára a faj egységének.

Midőn pedig az idők változtával a közös védelem érdeke győzedelmeskedett, akkor az összetartozás tudata oly erővel jutott érvényre, hogy a részek függetlenségének kellett elhervadnia.

A XIX. században Németországban mind tűrhetetlenebbé vált a közös védelem hiánya. A XIX. században hadjáratot veszíteni, külföldi hódító martalékává válni, sokkal komolyabb dolog volt, mint azelőtt. A pusztító új fegyverek hatása, a küzdőknek egyre szaporodó száma, az az óriás erőfeszítés emberben és pénzben, a melyet egy hadjárat megkövetel, minden háborút élet-halál-küzdelemmé tesz, oly küzdelemmé, a melyben igen rövid idő alatt, talán hetek, napok alatt dőlhet el a népek sorsa. Jaj a legyőzöttnek. Élete van koczkán.

A XIX. században azon gyöngeség, mely azelőtt szégyenítő volt és sok kárral járt ugyan, de végveszélyt nem jelentett, a németség létét fenyegette.

Beállott tehát a reactio a particularismus ellen. Nem magától. A hatalmas porosz szuronyok és a franczia aggressiók is hozzájárultak az új irányzat győzelméhez. Nagy emberek nagy erőfeszítése is szükséges volt hozzá. A végső ok azonban a német nemzet belső viszonyaiban rejlett. 1866-ban még fegyverrel kellett a német egység előföltételeit kivívni; de már 1870-ben a németek összetartozásának érzete és az ügyesen fölébresztett önfentartási ösztön biztosította az egység végleges diadalát. A közös veszedelem érzéséből keletkezett az egység. A közös kultura, közös nyelv, közös faj, nagyobb és messzebb menő czélokat tűzött aztán ki az egységnek, mint a minőket a puszta védelem érdeke követelt.

A független államok, a melyek előbb még annyit sem akartak önállóságukból föladni, a mennyit a közös védelem biztosítása követelt, most ennél is többet áldoztak. A külön államok beolvadtak egy nagy birodalomba, a melynek független törvényhozás és végrehajtó hatalom adatott. Nem Staatenbund, hanem Bundesstaat alakult. Az egyes államok sok tekintetben elvesztették államiságuk jellegét, hogy egy összállam alkotó részeivé váljanak.

Ez, úgy hiszem, a németség szerencséje. Nagy nemzeti és kulturális érdekeit jobban érvényesítheti mint egységes hatalom, mint a hogyan tehetné régi megosztottságában. Ha e mellett az egyes államok vesztettek, a faj nyert.

De mi épp oly kevéssé utánozhatjuk az utóbbi alakulást, mint az előbbit. Nekünk épp úgy kell kerülnünk az előbbi túlzást, mint a későbbit. Előbb minden egyes államnak külön serege, külön külpotitikája lévén, a közös védelem vált illusoriussá. Most a karddal sok egyéb egyesíttetett és adatott át a birodalomnak. Nekünk pedig egyesíteni kellett a haderőt, de föntartani államiságunkat. A német államok a multban nem tudtak azon föladatnak megfelelni, a melyet nekünk meg kell oldanunk. Ma tovább mennek és mehetnek az egyesülés irányában, mint a mennyire mi mehetünk. Más a helyzetök, mint a mienk. Tömörülve, egy hatalmas nemzetté válva, jobban érvényesíthetik nemzeti tulajdonaikat, mint azelőtt. Mi, egybeolvadva fegyvertársainkkal, elvesztenők nemzetiségünket.

Olaszországban ezen fejlődés még erősebb, az ugrás, a melyet ott az egység irányában tettek, még nagyobb volt. Nagyobb volt a széthuzás a régibb időben; nagyobb lett a reactio, azaz tökéletesebb lett az egység, mint Németországban.

Az olasz fejedelemségek viszálkodása idegen uralomra vezetett, a mit Németország szerencsésen elkerült. Olaszország javarésze a szomszédok hatalmi körébe esett. Idegen fejedelmek ültek az olasz trónokon.

A szellemi élet egysége, a nemzeti érzés, a melyet egy Dante, egy Rafael emléke ébren tartott, így még nagyobb disharmoniában volt Olaszország jogi állapotával és szétdaraboltságával, mint Németországban. Ezért, midőn Piemont magáévá tette a nemzeti eszmét és győzelemre vitte, a kis államoknak egészen el kellett söpörtetniök. Olaszország egységes állammá lett, holott Németország fejlődése megállott a Bundesstaatnál.

Az olasz történelem így még eclatánsabb példája azon nehézségnek, mely az államok állandó szövetségének útjában áll. Századokig tartott kínos vergődés után sem jöhetett létre olasz földön az államok szövetsége, daczára a fajrokonság és a közös kultura összekötő erejének. A nagy érdek, mely e szövetség létrejöttét követelte, végül más úton érvényesült. Hamarább tudta az egyes kisebb államokat tönkre tenni, a nemzeti egységet létrehozni, mint megalakítani az államszövetséget. A 24-dik órában megjelent III. Napoleonnak olasz confœderationalis tervezete; de már elkésetten. A nagy érdekek, a melyeket annak idején az államszövetség is kielégíthetett volna, ekkor már többet követeltek, s már csak a kis államok megsemmisülése árán voltak kielégíthetők.

A klasszikus Görögország történelme egy másik példa reá, hogy mily nehéz külön államok erejének együttes működését biztositani, még akkor is, midőn rokon népekről van a szó, s hogy mily következményekre vezet, ha a közös védelem igényeinek nem tesznek eleget.

A görögök, fajrokonságuknak, a közös kultura erős

kapcsának és nyelvök azonosságának daczára, nem tudták véderejüket úgy szervezni, hogy biztosítsák a közös védelmet. Mivel a görög államok teljes függetlenségükből egy mákszemnyit sem akartak áldozni, elvesztették azt teljesen és véglegesen. Míg egymással versengtek, a közös ellenség fölemésztette őket, mint szokás az articsókát, levelenkint. Nagy tanulság ez reánk nézve, de mint példa csak negativ. Arra tanít, hogy egyesüljünk közös védelemre azokkal, kikkel közös védelmi érdekeink vannak. Közös elleneink száma eléggé nagy. Legyünk egyenetlenkedők és elnyelnek, fölemésztenek bennünket, mint az articsókát, levelenkint.

Ha a német és olasz példában a közös érdekek elhanyagolása az egyes államok önállóságán boszulta meg magát, Görögországban a particularistikus áramlat végig diadalmaskodva, az államok biztosságát tette tönkre. Hiába, ez azon alternativa, a mely előtt minden oly állam áll, a mely szövetségre szorul és ezt nem akarja önszántából megkötni. Vagy a létfentartás ösztöne győzedelmeskedik, s ekkor a szabadság vész el, vagy a függetlenségi vágy, s ekkor maga az existentia is veszélyben van.

Az amerikai unio története egy másik példája annak, hogy mily nehéz azon föladatot teljesen kielégítően megoldani, a melyet a sors elénk szabott. Az amerikaiak a közös védelem biztosítása és a nagy nemzeti érdekek kielégítése czéljából egyesültek, de azon határozott szándékkal, hogy az egyes államok actio-szabadságukat megtartsák. A nemzeti összetartás érzete azonban az egység szerveinek oly expansiv erőt adott, hogy folytonosan terjeszkedtek. Annál meglepőbb az ez irányú fejlődés, annál inkább bizonyítja az állandó szövetség kényes voltát, mert Amerika a szabadságnak par excel-

lence országa, a hol az önkormányzat, az öntevékenység mintegy a levegőben van. A nemzeti traditio, a nemzeti szellem, a geographiai viszonyok mind ez irányban hatnak. Mindezeknél fogva az állam maga, a mely egész Európában óriás mértékben terjesztette hatáskörét, mely nálunk évről-évre hódít a szabad társadalom rovására, ott megmaradt a régi korlátok között. Ott az állam ma is főleg a közbéke és biztosság föntartásában látja föladatát. Az Egyesült-Államok központi szervezete azonban, az amerikai önkormányzat szellemének imént említett alapirányával ellenkezőleg, terjesztette hatáskörét. Midőn az alkotmányt csinálták, nem volt a souverainitás kérdése eldöntve, nem volt tisztázva, hogy melyik szervezetre lesz a souverainitás ruházva, az egyes államokra-e, vagy az új birodalomra? Vitatott kérdés volt az is, vajjon az egyes államoknak megmarad-e azon joguk, hogy a szövetségből kilépjenek, s hogy van-e a központi hatalomnak joga az engedelmességet megtagadó állammal szemben kényszer-rendszabályokhoz nyulni? Az idők folyamában mind e kérdések a központi hatalom javára dőltek el. A nagy polgárháború óta az Egyesült-Allamok souverainitásához kétség nem fér. Az egyes államok alávetettségét általánosan elismerik. A rabszolgakereskedés megtiltása tulajdonképpen jogbitorlás volt; de győzedelmeskedett és biztosította a központi hatalom suprematiáját a jövőre nézve is. Ezenkívül a bíróságnak azon elve, hogy ha az alkotmány valamely jogot adott a központi szervezetnek, ezzel megadta neki mindazon jogokat is, a melyek amannak hatásos gyakorlásához megkívántatnak, az alkotmánynak ezen ma már végleg elfogadott magyarázata szintén terjesztette az Egyesült-Államok hatáskörét.

Az Egyesült-Államok megalakitásánál két főczélt akar-

tak elérni: az egyes tagok szabadságának megóvását, és a közös biztosság védelmét. Az elsőt, miként láttuk, nem érték el akként, a mint remélték; az pedig, vajjon sikerült-e a második czélt biztosítani, eddig még nincs kipróbálva. Amerika ellentállási ereje külveszélylyel szemben komoly próbának még nem volt kitéve. Több alkalommal azonban az egyes államok külön érdeke a külactiókra is bénítólag hatott. A véres polgárháború pedig azt bizonyítja, hogy a belbékét sem lehetett az alkotmánynyal biztosítani. Mindezek ellenére tagadhatatlan, hogy az Egyesült-Államok alkotmánya igen sok más tekintetben bevált. Óriás fejlődést, gazdagodást, nagy szabadságot biztosított Amerikának. De azon specialis szándékot, mely az egyes államok és a központi hatalom egymáshoz való viszonyának megállapításánál irányadó volt, s mely a mi államszövetségünknek is létalapja, ott sem bírták kielégítőleg megvalósítani. Ott is bebizonyult e kérdés megoldásának rendkívüli nehézsége, s bebizonyult az, hogy ha életerős a központi szervezet, az rendesen terjeszkedik. E fejlődés hátrányait ott is ellensúlyozta az, hogy az Egyesült-Államok népének nagy része egy fajhoz tartozik.

Az eddigi példák, a mennyiben oly országokat említettem, a hol létrejött az államszövetség, csak azon államszövetségekről szólanak, a melyeknél a közös érdekeket egy felsőbb összállam alakítása által akarták megóvni, a hol a szövetkező államok fölött, önálló hatáskörrel, önálló léttel felruházott birodalom alakult. Ezeknél aztán mindig azt tapasztaltuk, hogy a birodalom a részek önállását veszélyezteti.

Ezen történeti igazságból indul ki azoknak túlnyomó része is, a kik kiegyezésünk jelenlegi formája ellen vannak. Minthogy Magyarország többet veszít, mint egy

német fejedelemség, egy amerikai állam, egy olasz provincia, ha összbirodalomba olvad bele, mert elveszítheti nemzetiségét is; minthogy azt látják, hogy a legtöbb sikerült confœderatiónál az összekötő kapcsok erősödni szoktak: ellenségeivé lettek minden intézményes kapocsnak, s az Ausztriával való összetartozást a fejedelem személye azonosságának egyetlen kapcsára akarják szorítani. Szerintök ez elégséges a közös védelem biztosítására, az állam önállóságát pedig teljesen megóvja. Szerintök ezzel megkerülhetni a problema nehézségeit. Oly természetes kapcsot teremthetni, a mely az összeműködést biztosító, de éppen ezért az önállóságot veszélyeztető intézmények szervezését fölöslegessé teszi.

De mit mond ehhez a történelem? Van-e eset reá, hogy a tiszta és kizárólagos personal-unio a védelem közösségét állandóan biztosította? És az absorptio veszélyét, az egymáshoz lánczoltság hátrányait képes volt-e a szövetségnek ezen formája megszüntetni? És főleg, mert ebben van a kérdés lényege, sikerült-e ezen az úton a kitűzött czélt egyaránt és egy időben elérni?

A hol a védelem érdeke állandó és biztos szövetséget követelt, ott a personal-unio nem mutatkozott eléggé szilárd kapocsnak. Legalább nem akkor, ha az országok szabadok voltak. Igaz, hogy Spanyolország és Németország annak daczára, hogy csupán az uralkodó személye kötötte őket össze, vállvetve egymással nagy hadjáratokat folytattak a francziák ellen, s hogy az együttes működés, legalább időnkint, eredményes is volt. Talán még biztosabb is volt e szövetség annál, a melyet német államok közt találunk, mindamellett, hogy az utóbbiak egy birodalomnak voltak tagjai. Háborúban legalább ama két ország egymással nem volt és nem is lehetett. Az európai hatalmi mérlegben súlyukat mindig össze-

adva számították, a mit a német államokról nem lehetne állitani. De ezen állapot előföltétele a fejedelem absolut hatalma volt. Ugyanezt tapasztaljuk mindenütt, a hol personal-unio volt. Ha a közös fejedelem absolut hatalommal rendelkezhetett mindenik országa fölött, akkor bizton számíthatott az erők együttes működésére. Ha azonban csak az egyik államban bírt korlátlan joggal, már sántikált a közös védelem. Ha pedig egyikben sem, akkor a közös védelem teljesen a levegőben függött. Mentől több volt az alkotmányosság, annál gyengébb volt a kapocs. Igy a német császár, ha kívánta, bizton számíthatott a spanyol erők segélyére. Ezek az ő parancsszavára mindig készen állottak. A spanyol király azonban már csak ritkán számíthatott német segélyre, mivel ehhez hozzá kellett járulnia a német birodalom képviseletének. Ez pedig igen kétséges volt. Hisz a dolgok természeténél fogva a német mindig azt hitte, hogy ő a spanyol politikának áll szolgálatában, hogy spanyol érdekért vérzik. Ez is egyik nagy hátránya az ily kapcsolatnak.

A fejedelem képviselvén egyedül és kizárólag az együttes működés érdekét, róla a társországok mindegyikében azt hiszik, hogy az idegen érdeket, a koronájának alávetett másik országa érdekeit helyezi mindennek fölé. Mindenütt a népszerűtlen idegen befolyás megtestesítőjét látják benne és ezzel gyengül trónja. Csekély segély fejében nagy népszerűtlenség fenyegeti.

E helyzet hátrányos voltát az Anglia és Hannovera közötti personal-unio története is bizonyítja.

Mivel Angliában alkotmány volt, a szegény király csak népszerűségének veszélyeztetésével, nagy kínnal és küzdelmekkel birta német fejedelemségét megvédeni. Hányszor kellett hallania, hogy Angliát föláldozza Hanno-

veráért, hogy német politikát csinál. És e sok odiumért milyen kevés, milyen gyenge valódi támogatást tudott az angol parlamenttől kapni.

Anglia története különben még több tanulságos példát mutat a personal-unio hatásáról. Erzsébet óta a mai napig Angliának egy oly kitünő királya sem volt, mint III. Vilmos, a ki egyáltalában az újkor legnagyobb fejedelmei közül való. Vas consequentiával egy nagy eszmének élt: Francziaország ellensúlyozásának az európai egyensúly föntartására. E vezető eszméje szolgálatában nagy harczokat folytatott Európában. Ő volt a XIV. Lajos elleni coalitio lelke és vezére. E küzdelmek megegyeztek Anglia érdekeivel, Anglia hatalmi állását biztosították és emelték. Bizonyítja ezt azon tény, hogy politikáját halála után is folytatták. Sőt legszebb gyümölcseit ekkor hozta. Midőn Anglia és Hollandia különváltak egymástól, Marlborough idejében e két ország vállvetett küzdelme tovább folytatódott és oly népszerűvé is vált, a minő Vilmos vezetése alatt nem volt soha. Mivel azonban Vilmos hollandi volt és a háború Hollandiának is hasznára volt, Vilmost azzal gyanusították, hogy minden tettében csak ez a motivum vezeti. Nehezen és kedvetlenül adott pénzt és katonát az angol törvényhozás. Vilmos nagy érdemei ellenére népszerűtlenné lett. Idegennek mondották. Azon kevés honfi, a ki Angliába kísérte és bizalmát birta, őt magát és a hollandi nemzetet is ellenszenvessé tette az angol nép szemében. Így szokott ez mindig lenni. A közös fejedelemre gyakorolható befolyás és azon félelem miatt, hogy az egyik ország érdeke győzedelmeskedik a másiké fölött, az összekapcsolt két nemzet között féltékenység támad és ellenszenv fejlődik ki, s ennek az összeműködés vallja kárát.

Hogy milyen illusoriussá válik két ország összetartozása, ha a szabadságnak csak árnyéka is van bennök,

ha önrendelkezési joguk van, bizonyítja az a gyenge, kölcsönös támogatás is, a melyben a Habsburgok alatt Magyarország és a német birodalom egymást részesítették. Egy fejedelem alatt állottak e birodalmak, s mégis mily kevéssé védték egymást. Magyarország fele idegen kézben volt, de azért a németek meg nem mozdultak. Évek hosszú során át a császár minden törekvése sem volt képes hatásos és elegendő birodalmi segélyt mozgósítani. A német küzdelmekben is aránylag minő kevés magyar erő vett részt. Ha a német és magyar erő komolyan együtt működik, egészen más lefolyása lett volna történetöknek. Nem lett volna százados török uralom Magyarországon, s az európai nagy küzdelmek Olaszországban és a Rajna mellett is másképp dőlhettek volna el.

Csak akkor vált hatásosabbá a segítség, a melyben a törökök ellen részesültünk, midőn a Habsburg-ház családi birtokaiban az egyeduralom végleg győzelmeskedett, midőn tehát a personal-unio azon föltételek közé jutott, a melyek mellett a közös védelmet biztosítani képes. Míg ez nem történt meg, sem az örökös tartományoktól, sem a német birodalmi rendektől hathatós segélyt nem kaptunk. Ha a fejedelem unszolására nagy nehezen küldtek is valamelyes csapatokat, ezeknek nem az volt a föladatuk, hogy komoly offensivával megtörjék a török erőt és a magyarok segítségével fölszabadítsák fejedelmök legnagyobb királyságát, hanem tisztán csak az, hogy az erőnek ezen kifejtésével elijesszék az ozmánokat az osztrák határ megtámadásától.

És az így elért csekély eredmény mellett is a fejedelem mindig azon szomorú helyzetbe jutott, hogy minden intézményes kapocsnak, minden közös védelmi kötelezettségnek és szervezetnek híjában egymaga volt

kénytelen a közös védelmi érdeket képviselni és ennek összes odiumát magára venni.

Magyarországon szüntelen volt a panasz, hogy a király nem hoz elég segélyerőt a birodalomból, s hogy a mikor hoz, alig van haszon belőle, mert az idegenek nem veszik az ügyet komolyan, nem maradnak elég ideig az országban, vagy pedig más czélt szolgálnak, mint az ország fölszabadításáét. E mellett állandó sérelem volt, hogy a császár szemében a magyar csak eszköz a német érdekek előmozdítására, hogy a közös fejedelem mindenekelőtt császár és csak aztán király. Németországban pedig rossz néven vették a császártól, hogy német pénzt és vért akart magyarországi harczokra fordítani. Pedig azt sem lehet mondani, hogy tényleg semmi közös érdek ne lett volna Németország és Magyarország között, hogy tehát a nehézségek csak abból származtak, hogy a közös fejedelem egy természetellenes, egy káros szövetséget csupán azért akart létrehozni és föntartani, mert a két államban egyénileg volt érdekelve. A török uralom a német határokon európai veszély volt, a mely első sorban a római német birodalmat érintette. Bécs ostroma ezt fényesen be is bizonyította, s bebizonyította azt is, hogy Magyarország Németországnak őre, s hogy azon erő, a melyet német részről is a török ellen fordítottak, nem elfecsérelt erő volt, hanem a német birodalom védelmére szolgált. De ennek daczára mindenütt, nálunk is, a birodalomban is, ugyanazzal az ellenszenvvel találkozott minden lépés, a melyet a fejedelem háza összes országainak érdekében tett. A segélyt, a melyet adni kellett, itt is, ott is sokallták, a kik adták; keveselték, a kik kapták. A mi segély tényleg érkezett, az is legtöbbnyire nem a velünk kapcsolatban levő tartományok országos ereje volt, hanem a császári háznak a világ minden

részéből toborzott zsoldosaiból és azon harczosokból állott, a kik Francziaországból, Olaszországból, Németországból, sőt még Angliából is hozzánk siettek a keresztény ügy szolgálatára. Csak midőn a Lajtán túl a rendi alkotmány helyet engedett az absolut akaratnak, vettek részt ezen országok hadai nagyobb számmal a török elleni küzdelmekben.

De most nézzük az éremnek másik oldalát. Ha a personal-unio nem birta biztosítani szabad államok állandó összeműködését, mik a tapasztalatok azon hatásról, a melyet a kapocsnak czen formája a szövetkezett országok önállóságára gyakorolt?

E tekintetben is túlnyomóak a szomorú tapasztalatok. Különféle okok hatása alatt az egymással így öszszekötött államok sorsa annyira egybe szokott fűződni, hogy alig van eset arra, hogy mindegyikök a maga öszszes erejét csak saját czéljai előmozdítására használhatná s tisztán csak önmagáért élhetne. Főleg ki van ez zárva akkor, ha biztosítva van az együttes működés. A mi ezt biztosítja, megakadályozza a kölcsönös szabadságot. Amannak előfeltétele a fejedelem nagy joga, döntő hatalma; emezé pedig a két állam szabad alkotmánya, a fejedelmi jogok korlátoltsága.

A tiszta personal-unio nemcsak nem képes azt megadni, a mit tőle várnak, biztos szövetséget a külbeavatkozás hátránya nélkül, hanem ellenkezőleg legtöbbnyire arra vezet, hogy igen gyenge, illusorius támasz kedvéért a belső fejlődés függetlensége, az ország saját érdekeinek zavartalan uralma válik kétségessé. Az állandó államszövetséggel járó hátrányok ellen gyenge szervezetnek bizonyult e kapcsolat, előnyeit azonban paralysálta. A fejedelem személyének azonossága úgy összekapcsolja az államok életét, s az államok legfelsőbb

képviseletébe, ügyeik legfelsőbb intézésébe annyira beleviszi a közös momentumokat, hogy a legnagyobb ritkaságok közé tartozik az az eset, hogy az államok különállása és függetlensége a legfelsőbb csúcsban is megóvassék. A fejedelem is ember. Származása, vére, traditiója vagy előszeretete, érzelmi rokonsága az egyik fajjal, rendesen észlelhetővé válik uralkodása irányában. Az egyik ország ügyét, érdekét jobban szívén hordja, mint a másikét; jobban érti, jobban érzi az egyik nemzet kivánságát, vágyát, mint a másikét és ezért az egyiknek kormányzatát a másiknak, a kedvencz országának érdekei szerint vezetteti. A tiszta personal-uniónak ilyen következményeit a vegyes házak uralmának idejében magunk tapasztaltuk. Majd magunk sínlettük meg, majd a velünk összekapcsolt országok érezték a personal-uniónak ezen hátrányait. Nagy Lajos a maga korának egyik legkitűnőbb királya volt. Harczban és békében egyaránt kivált. Nem volt zsarnok; igazságszerető és méltányos volt. Magyarország egyik legnagyobb fejedelmét tiszteli benne. Uralkodása Magyarország fénykorszaka volt. Mindezek ellenére Lengyelországban, a melynek koronáját szintén viselte, népszerűtlen maradt. Nem tudta magát megszerettetni és ezen országra nézve kormányzata tényleg nem is volt üdvös. Ő nagyon is magyar volt. Lengyelül nem beszélt, nem szeretett Lengyelországban időzni és csak futtában foglalkozott az odavaló ügyekkel. Uralkodása annyira elijesztette a lengyel nemzetet a Magyarországgal való kapcsolat gondolatától, hogy halála után Mária leányát csak azért nem akarták uralkodónak, mert magyar királylyá koronáztatott. Hedviget választották meg, nehogy ismét egy főn egyesüljön a két korona. Luxemburgi Zsigmond szintén több koronát egyesített fején, s az eredmény csak abban külön-

bözött az előbbitől, hogy neki egyik országát sem sikerült teljesen kielégíteni, boldoggá tenni. A németek elégedetlenek voltak vele, mert sokat időzött Magyarországon, Magyarországon pedig, a mely alatta elvesztette Holicsot, Lodomériát és Dalmácziát, s a honnan ő európai politikája miatt gyakran távol volt, a nemzet híjával volt a következetes és szilárd vezetésnek, s újra erőt vehetett rajta főátka, a pártoskodás. Elmúlt a végső alkalom a török uralmat a Balkán félszigetén megrendíteni és az odavaló kis hűbérállamokat körénk csoportosítani. Német, cseh és magyar ügyek szétforgácsolták figyelmét, idejét, erejét. Egy országban sem érte el azon eredményeket, a melyeket osztatlan erővel kivívhatott volna.

Albrecht és Ulászló idején a nemzet féltékenysége az idegen fejedelmek idegen tanácsosai iránt és aggódása az idegen befolyásoktól, e királyok legjobb akaratának és rövid uralkodásuknak ellenére, erősen éreztette bénító hatását. Jellemző tény, hogy Albrechtnek meg kellett igérnie, hogy a magyar rendek megegyezése nélkül a német császári koronát nem fogadja el. Midőn császárnak tényleg megválasztották, a rendek e megegyezést csak annak kimondása után adták meg neki, hogy új birodalmának daczára ideje legnagyobb részét nálunk fogja tölteni. Zsigmond példáján okultak őseink. Ulászló, a török küzdelmekkel elfoglalva, Lengyelország ügyeit hanyagolta el. Az odavalók elégedetlenségére és kárára mindig nálunk időzött.

Már e fejedelmek idején is, de főleg a reájuk következett korban a Hunyadiak hivatása volt annak biztosítása, hogy Magyarország sorsa legyen a legfőbb vezetésnek irányadó szempontja. Hunyadi János a világtörténelem azon kiváló alakjai közé tartozik, a kik egész életüket, összes nagy tehetségeiket egy nagy föl-

adatnak szentelték, még pedig oly föladatnak, a mely az időben a nemzet sorsán teljesen uralkodott, a melytől függött a nemzet léte, jövője. Nagy missiójának tudatában magával ragadta nemzetét és az idegen királyokat. Előbb mint a királyok tanácsadója, később mint kormányzó biztosította a nemzet fő érdekének uralmát. De halála után megint fölburjánzott és elhatalmasodott mind az a kár, a mely több ország ügyeinek egymással való összekuszálásából származik. László király idegen tanácsadók befolyása alá került és elhanyagolta a magyar embereket és a magyar érdekeket. Be is következett a reactio és ez Mátyást emelte a trónra. Szilágyi Mihály az idegen fejedelmekkel tett szomorú tapasztalatokra utalt, midőn a Rákos mezején magyar ember megkoronázását ajánlotta, oly emberét, a ki egész erejét Magyarországnak köszönheti és azért ennek is fogja szentelni. A «nemzeti király» jelszavának győzelme volt az a lesújtó itélet, a melyet az akkori nemzedék, szomorú tapasztalatai alapján, a personal-unióról mondott.

Sokáig, századokig tartott, míg e felfogás megszünt a nemzet lelkén uralkodni. És ezen nem is lehet csodálkozni. A középkor végső éveiben tett tapasztalataink nem voltak arra valók, hogy idegen fejedelmek uralmát megkedveltessék a nemzettel. Mátyás ragyogó dicsősége magasra emelte a nemzeti király eszméjét, a reá következett idegen királyok pedig árnyékul szolgáltak, a mely még inkább kiemelte amannak tündöklő fényét. A sors ironiája volt, hogy két olyan állás, a melyeket egy Podiebrad és egy Mátyás kiváló egyéniségei alig-alig birtak teljesen kitölteni, s a mely állások mindegyike e nagy szabású férfiaknak teljes erejét tette próbára, együtt nehezedett rá egy Dobzse László, egy Kis Lajos

vállára. Két óriás munkáját egy törpének kellett folytatnia. Lehet-e csodálkozni, ha összeroskadtak a teher alatt, ha sem itt, sem Csehországban nem feleltek meg hivatásuknak, ha a királyi tekintély itt is, ott is hanyatlott, s végül az anarchikus állapotok annyira megbénították a nemzetnek ellentálló erejét, hogy a világ akkor leghatalmasabb hódítójának könnyen vált martalékává? Szövetségünk Cseh- és Morvaországgal ez időben a várt haszonból semmit sem nyujtott. Mohácsnál nem voltak segédcsapataink. A kapocs csak káros következményeit éreztette velünk, mert bizalmatlanságot szított a nemzet és királya között és mert kétszeres terhet rakott olyannak vállára, ki az egyiket is alig bírta volna viselni. E hatások eredménye azon törvény, mely az idegeneket kizárta a trónból; e hatások erősítették meg Verbőczy pártját és tették lehetővé Zápolya emelkedését a mohácsi vész után.

A félelem az idegen fejedelmektől még akkor is erőt adott a nemzeti király eszméjének, midőn ez már a régi eszmény torzalakjává zsugorodott össze, midőn az Ausztriától való teljes függetlenség egyértelmű lett volna a Kelet fenségének elismerésével, midőn ez eszmének létjogosultsága többé nem volt, mert megszünt létalapja.

Pedig a personal-uniónak a vegyes házak idejében tapasztalt hátrányai még csak a kisebbek voltak, olyan apróbb hátrányok, a melyeket még el lehetett tűrni. A nagyobbakkal, azokkal, a melyek egy nemzet életét komolyan veszélyeztethetik, csak a későbbi időkben ismerkedtünk meg. Ezek a legvilágosabban bizonyitották be azon hitnek téves voltát, hogy a personal-unio képes az általa összekötött államoknak egymástól való függetlenségét, az egyes részeknek külön alkotmányát biztosítani. Nálunk a rendszernek ezen hibái magyarázzák

meg azon tüneményt, hogy az új idők viszonyaival többé meg nem egyező nemzeti királyság eszménye oly sokáig fönmaradt, s hogy Európa ezen legloyalisabb nemzetének egyik részét, hűségének erős érzete és országának létérdeke ellenére, gyakran hatalmába tudta keríteni.

Mik tehát a personal-uniónak legfőbb hátrányai?

Mint láttuk, szabad államokban nem képes a vállvetett munkának, a kölcsönös és hathatós védelemnek biztosítására. E rendszer mellett csak az egyetlen közös tényezőnek döntő hatalma az egyesített országok mindegyike fölött, csak az absolutismus teheti lehetővé az erőknek állandó és biztos összeműködését, olyat, a melyre előre számítani is lehet, s a mely ennélfogva a király hatalmát és tekintélyét a külföld szemében is emeli. Ezért ily viszonyok között a fejedelemnek természetes ösztönévé válik a törekvés az alkotmány megszüntetésére és arra, hogy az erők működését, az egységet erőszakkal is biztosítsa.

Sok példa bizonyítja a rendszernek ezen hatását. Az eredmények a különböző országokban és időkben persze igen különbözőek voltak. Néha a fejedelem győzelmével végződött actiója, absolutismusra és az országok végleges összeolvadására vezetett, másutt az ellentétek idővel elsimultak és az országok kapcsolatának intézményes biztosítása szüntette meg a küzdelmet, ismét másutt a végleges elszakadást készítette elő e rendszer. A hol azonban az országok geographiai fekvése az egyesítést lehetővé tette, s a dynastiának az volt az ambitiója, hogy nem valamelyik tagját érő választás útján ideiglenesen, hanem hogy állandóan birtokolja a trónt, ott mindig megvolt a törekvés, hogy a részek a fejedelmi hatáskör növelése által összeforrasztassanak. A Habsburg-dynastiának alávetett országok ezen ten-

dentia érvényesülésének és különböző hatásainak sok érdekes példáját mutatják. A Habsburgoknak sikerült Csehországot többi tartományaikkal egybeolvasztani. Eredetileg csak a personal-unio kapcsolta össze e rendi alkotmánynyal biró országot a többiekkel. Míg ez így volt, érezni is lehetett a kapcsolat gyöngeségét és azon eredményét, hogy az összeműködést nem biztosította. Midőn a török a korona egyik országának túlnyomó részét rabigába hajtotta, s a többit is fosztogatta és állandóan fenyegette, a cseh rendek alig járultak valamivel a közös védelem terhéhez. Magyar erőkből állott az és azon külföldi és hazai zsoldosokból, kiket a császár és király saját pénzén tartott. A Habsburgok ezért természetes ellenfelöket látták a rendi jogokban. Sikerült is a fehérhegyi csata után az absolutismust megalapitaniok és ezzel megtették az első lépést a végleges egyesülés, az egybeolvadás felé. Következetes politikájukkal ezt létre is hozták és Szent Venczel koronájának önállóságát teljesen megsemmisítették. Nálunk szintén megtették a kísérletet.

A fejedelem, összes országai biztossága végett, nagyhatalmi állása emelése érdekében arra törekedett, hogy saját hatalmát a rendek és az alkotmány rovására terjessze. Még a legkevésbbé zsarnoki hajlamu királyunk is, hogy háza dicsőségét, európai rangját föntartsa, ellenségévé lett az alkotmánynak. Mindegyik azon iparkodott, hogy jogkörét terjessze, a pénz és kard fölött rendelkezzék. Ha másképp nem ért czélt, erőszakkal próbált az alkotmányos korlátok ellen törni. Nálunk ez főképpen akkor nyilvánult, midőn az ország fölszabadult a töröktől, s újra megnyíltak segélyforrásai, a melyeknek szabad fölhasználása a Habsburg-dynastia erejét számba vehető mértékben fokozta volna.

A Gondviselés nem engedte meg, hogy e törekvést siker koronázza.

Sok tusa és küzdelem után a végső eredmény: mai alkotmányunk, a mely azzal a tekintettel lévén a védelmi érdekek iránt, a mely őket megilleti, a dynastiát végleg kibékítette alkotmányunkkal. De hányszor vettettünk e küzdelmek folyamata közben a Scylla és Charybdis szirtjeinek tövéhez? Hányszor látszott rajtunk erőt venni az egymással küzdő két rossz szellem, a beolvadás és a végleges elszakadás, megrontásunknak e két réme?

A világtörténelem legérdekesebb problemáinak egyike azon kérdés, hogy miképp tudtuk magunkat e sok veszély közepett föntartani, miképp tudtunk szabadok maradni, a nélkül, hogy elszakadjunk?

E kérdés részletes fejtegetése nem ide való. Egymaga egész nagy munkát követelne meg. De meg nem állhatom, hogy a végső okra pár szóval rá ne mutassak.

Minden korban, minden egyes concret esetben másmás alakot öltött az ellentállás, másképp nyilvánult az önfentartás, a lét ösztöne. Majd véres harczokhoz voltunk kénytelenek folyamodni, a melyeket török vagy franczia segélylyel vívtunk, majd Erdély erejének magyar szervezete volt az alap, a mely megmentett bennünket, majd a megyék nagy autonomiája, a kormányzat decentralisatiója, a passiv resistentia voltak fegyvereink. E harczi küzdelmekben a végleges eredmény ritkán kedvezett nekünk. I. Rákóczy György hadjárata volt az utolsó szabadságharcz, a mely diadalmasan végződött. Tökölyi, Rákóczy Ferencz fölkelése, az 1848—49-diki hadjárat szerencsétlen véget értek.

És mégis szabadok maradtunk. Miért? Külső invasio sem segített rajtunk, mint Anglián III. Vilmos bejövetele, Amerikán Francziaország beavatkozása. A kikre

számítottunk, legtöbbnyire cserben hagytak bennünket, igéretciket nem váltották be, mint pl. XIV. Lajos, a ki Rákóczyt a detronisatióra sarkalta, hogy így lehetetlenné tegye a kibékülést a császárral, azután azonban félre állott.

Döntő súlyú egyenes beavatkozás csak ellenünkben történt, az orosz invasiókor. Ellenfelünk sokkal több erővel rendelkezett, mint mi. A nemzet teste meg volt szakadva, pártokra oszoltunk, sorainkban egyenetlenség dúlt, a horvátokban, ráczokban, oláhokban, tehát bent az országban, nemzetünk ellenei gyakran a leglelkesebb szövetségesekre találtak. A nemzeti erők szervezete és legfelsőbb vezetése is ellenséges irányú volt, s mindezek ellenére föntartottuk rendi alkotmányunkat, sőt parlamentarismussá fejlesztettük.

Egy mesével magyarázhatom meg a legjobban e tüneményt. Midőn egy nyulat hajszolt kutyától azt kérdezték, miért hagyta abba az üldözést, ő, a nagyobb erejű, a gyorsabb lábú: azt a választ adta, hogy mi sem természetesebb ennél, a nyúl életét védte, ő pedig csak ebédet akart magának szerezni. E válaszban benne van történelmünk quintessentiája.

A magyar nemzet érezte és tudta, hogy mindene van koczkán. Résen volt tehát mindig nemzeti érzülete és szabadságszeretete, s mindig megtalálta a módját, a melylyel magán segíthetett. Kész volt alázatosnak lenni, kész volt, ha kellett, a ravaszságra, az alakoskodásra, s kész volt, ha kellett, a bátor föllépésre, élete koczkáztatására. A vérmérséklet különfélesége szerint, a változó helyzethez képest, az ennek megitélésénél támadó eltérések szerint különböző politikát vittek az egymásra következett nemzedékek, vagy ugyanazon időben is a nemzetnek különböző rétegei; majd a

gyöngének fegyveréhez nyúltak, a ravaszsághoz, majd az erősnek eszközéhez, a nyilt harczhoz.

De vezérlő szempontjuk változatlanul mindig ugyanaz volt. Fő czéljuk mindig a magyar függetlenség megóvása volt. Voltak ugyan pillanatok, a mikor tartani lehetett attól, hogy más czélok vesznek erőt rajtunk, más szenvedélyek kerekednek fölül fajunkban, vagy midőn legfelsőbb feladatunkra homály borúlt. De kikerültük a veszélyt. Végleg mindig győzelmeskedett rajtunk legfőbb ösztönünk, nemzeti érzületünk. Egy időben a vallási fanatismus volt azon veszély, a mely majdnem elfelejtette velünk, hogy a magyarnak, ha fönn akar maradni, nemzeti érdekeit mindenek fölé kell helyeznie. A katholikus és a protestans egyidőben már közel voltak ahhoz, hogy vallásuk érzületénél, vallásuk érdekénél fogva inkább foglalják szivükbe külföldi hitsorsosaikat, mint azon magyarokat, kik az Istennek másképp áldoztak. Ha hatalmába kerített volna bennünket ezen áramlat, vége szakadt volna nemzeti létünknek. Az történt volna velünk, a mi Csehországgal történt, a hol a katholikusok az absolutismushoz csatlakoztak, mert ez biztosította legjobban uralmukat. Belenyugodtak az alkotmány eltörlésébe, mert a katholikus reactio érdekeit a legjobban így mozdíthatták elő.

A másik veszély, a mely bennünket fenyegetett, Mária Terézia bársonykezű kormányzatának elaltató hatása volt. Hiúságunk kielégítésével és látszólagos kedvezményekkel majdnem odáig juttatta nemzetünket, hogy a mi az erőszaknak nem sikerült, az egybeolvadást jó szerével fogadjuk el. De fiának cselekedetei megmentettek bennünket e veszélytől is.

Egészben, nemzeti önállóságunk maradt vezérlő csillagunk. Kurucz és labancz, katholikus és protestans, ha

sokszor ellenkező úton is, de mindig ugyanazon eszmét szolgálták. Így elvonultak fölöttünk a nagy viharok, a nélkül, hogy életünk föltételeit megsemmisítették volna. A győzelmes idegen seregek azt tapasztalták, hogy hiába győztek, a nemzet az maradt, a mi volt, s ha más utakon is, ha alkalmazkodva is ahhoz, a mit el nem kerülhetett, de mindig arra törekedett, hogy magyar jellegét megóvja, alkotmányát föntartsa.

Ezen szilárd és következetes akarattal nem állott szemben ugyanolyan szilárdságú elhatározottság. A császárok azért iparkodtak a rendi alkotmányt lerontani, a magyar különállást megtörni, hogy nagyobb erőt szerezhessenek dynastikus érdekeiknek európai védelmére. A magyarellenes politika rájuk nézve nem volt czél, hanem csak eszköz. Alkotmányunk védelme ellenben a mi szemünkben a legmagasztosabb czél volt. Az ellenállás állandó szivóssága azon nagy tanulsággal járt, hogy erőszak útján, a beolvasztás politikájának követésével számbavehető támogatást nem lehet tőlünk kicsikarni. Az egyesítő politikának látszólagos sikere sem juttatta a császárt közelebb czéljához. Épp annyi katonát kellett az országban tartani a rajtunk kivívott győzelem után is, ha sérelmeinket nem orvosolták, mint annak előtte. Ily körülmények között nemcsak arra nem lehetett számitani, hogy a magyar segélyt adjon, hanem még arra sem, hogy a német erők, a melyeket a kuruczok foglalkoztattak, fölszabaduljanak. Ezen tapasztalatot kiegészítette azon másik, hogy midőn az alkotmány legalább fővonásaiban megtartatott, s a fejedelem irántunk némi jóakaratot tanusított, a nemzet nem követelte többé jogainak azon szigorú végrehajtását, a mely a personalunio minden következményeinek megvalósítása révén a Habsburg-ház országainak együttműködését a változó

hangulattól tette volna függővé, és így elviselhetetlen lett volna, hanem egy olyan modus vivendinek nyitott tért, mely a dynastia főérdekeinek vezérszerepét meghagyta. Ebbe az állapotba a nemzet is bele tudott törődni, a császár is meg tudott vele élni; sőt ez előnyösebbnek mutatkozott reá nézve annál, melyet az erőszak teremtett, akár győzött, akár nem. Így a dynastia főérdeke végül is mindig engedékenységet, a nemzet megnyugtatását parancsolta. Ha azzal a tervvel, hogy kedvező viszonyok bekövetkezésekor a császár tekintélyét Magyarországon is biztosabb és állandóbb alapokra fektetik, nem is hagytak föl, újra meg újra el kellett ismerni a nemzet jogait, újra meg újra transactióra kellett lépni a nemzeti követelményekkel. Ha a főczél megtörésünk lett volna, ezt el is érték volna; így azonban mindig engedniök kellett, mert ezt követelte meg az irányadó tekintet, a monarchia egész erejének összeműködése külpolitikai föladatok megoldására. Passiv és activ ellenállásunknak ekkora volt az ereje. A létet védő eltökéltségünk győzelmeskedett az opportunitás szempontjaiból kiinduló politikai tervek fölött.

A római senatus elve az volt, hogy legyőzötten békét nem köt. Csak győzelem után gondolt békére. A magyar nemzet öntudatlanul ugyanígy tett, midőn kudarczait törvények alkotásával nem örökítette meg. Ezt a császárok hibás politikája is megkönnyítette. Midőn erősek voltak, abban reménykedtek, hogy majd sarkából kiforgatják a magyar alkotmányt, hogy sikerülni fog nekik annak teljes mellőzése, s így nem hívtak össze országgyűlést. Csak mikor rosszra fordult ügyük, folyamodtak a magyar rendekhez, de ekkor persze már szó sem lehetett az alkotmány gyöngitéséről. Ekkor mindig újra törvénybe iktattattak annak biztosítékai.

Hogy a másik veszély, az elszakadás sem következett be, annak tulajdonítható, hogy e tekintetben a fejedelem és a nemzet akaratának elszántsága és állandósága éppen megfordított arányban volt akkor tanusított elhatározottságukkal, midőn a jogok szentsége forgott kérdésben.

A nemzetnek nem volt elszánt akarata az elszakadásra. Rossz lelkiismeret, a tudat, hogy vesztébe rohan, vagy legalább is a bizonytalanság karjába veti magát, erejét ilyenkor mindig zsibbasztották. A fejedelem pedig, a ki monarchiájának létét védte, körmeszakadtáig ragaszkodott azon országához, a mely nélkül örökös tartományai az önálló államalkotás előföltételének is híjával voltak, s a mely nélkül a dynastia európai hatalmi tényező, önálló és állandó tényező nem lehetett volna soha. A Habsburgok birodalmuk alapját, jövőjét védték. Bőrükről volt a szó, épp úgy mint a mienkről, midőn alkotmányunkat védtük, és ezért győzedelmeskedtek. A szívós és következetes akarat diadalt aratott az egész vonalon. Ez pedig azon nagy és áldásos világtörténelmi erők hatásánál fogva történt így, a melyek e monarchiának létalapjait adták meg s adják meg ma is, melyek formáját és alkotmányát is megszabták, s melyek százados viszontagságok után ma végre teljesen érvényesültek.

De e sok veszély világosan bizonyítja, hogy a personal-unio éppenséggel nem az a kormányforma, a melylyel az államok szövetségéből eredő veszélyeket megelőzhetni.

A hol nagy ösztönök, vagy, hogy úgy fejezzem ki magamat, világtörténelmi szükség nem működött közre, ott a kapcsolat megsemmisítésére vezettek ugyanazon veszélyek, a melyek nálunk is érezhetők voltak.

Így Hollandia, majd később Belgium ugyanezen veszélyek elől a forradalomban, s ennek győzelmével a különválásban keresett menedéket.

De nemcsak a Habsburg-dynastiának alávetett országokban törekedett a közös fejedelem monarchiájának különböző részeit egygyé forrasztani és a védelmi erők összeműködését biztosítani, hanem ezen törekvéssel mindenütt találkozunk, a hol ennek megvolt materialis lehetősége és a hol a dynastia európai hatalmi állást remélhetett szerezni vagy állandósítani.

A sok közül legyen szabad még csak egy példát fölhoznom, Skóczia és Anglia történetét. Ott is ugyanazok az ösztönök működtek, a melyek a mi történelmünknek utolsó századaira rányomták jellegöket. A Stuartok egyesítették Angliát Skócziával örökjog czímén. Mindjárt kezdettől fogva czélul tűzték ki maguknak, hogy a két országot kormányzatilag is egyesítik, s az erők összeműködését a két ország egybeolvasztása útján állandóvá teszik.

A különös csak az volt, hogy skót eredetük ellenére Anglia felsőbbsége mellett akarták az új birodalmat megalkotni. Az anglikán vallást, az angol befolyást akarták az egész szigeten uralomra juttatni. Az angol királyság nagyobb fénye, nagyobb hatalma a skót királyi házból mindenekelőtt angol dynastiát alakított. Vérző szívvel tapasztalták ezt honfiaik. A fenyegetett vallás és a nemzeti önállóság megmentésére fegyvert ragadtak I. Károly ellen, s ez arra szorította e könnyelmű fejedelmet, hogy a hosszú ideig mellőzött angol parlamentet segélyadás végett összehívja. E küzdelem és az ennek következtében összehívott parlament ellenállása volt a nagy angol forradalom kezdete, mely a királyság bukásával, a király kivégzésével végződött.

Ez első fölvonásra következtek a többiek, méltók az elsőhöz. Az egyesítésre törő elszánt akarat nem szünetelt többé végleges győzelméig. E fejlődés második mérföldmutatója Cromwell hadjárata Skóczia ellen, győzelme és a real unio első megalapítása erőszak útján. Midőn ez, úgy mint e nagy férfiunak többi erőszakos alkotása is, romba dőlt, Skóczia alkotmánya helyreállt ugyan, de Angliának következetes kereskedelmi politikája, mely Skócziát idegennek tekintette, piaczaiból kizárta, a gyarmatok előnyeiben nem engedte részesülni és így a viruló Anglia mellett szegénységre kárhoztatta, a skót önállósági szellemből az erőt kezdette kiszorítani. A mit vassal és vérrel nem lehetett elérni, hogy a büszke nemzetet meghajolásra bírják: az sikerült az anyagi érdekek lassúbb, de biztosabb hatásának. Vilmos és Anna ezért már biztosabb alapon építhettek elődeiknél. Törekvésük már a skót nemzetben magában is visszhangot keltett. Az unio-törvénynek, habár csak nagy küzdelem árán, csak sok corruptio segélyével, de mégis sikerült többséget szerezni. Anna politikájának új erőt adott azon fenyegető veszély, hogy Skóczia Angliáétól eltérő örökrendet fog elfogadni. Mivel a personal-unio az egyesülés előnyeiben nem részesítette Skócziát, s Anglia támaszt a skót tengerentúli nemzeti és gazdasági érdekeknek sohasem nyújtott, ellenben ismételten megtette a beolvasztás kisérletét: e rendszer Skócziában annyira népszerűtlenné vált és az ellenszenv ellene éppen az önállóság utolsó éveiben annyira erőt vett a nemzet vezetőin is, hogy a trónöröklés tekintetében az angol örökrendtől eltérően intézkedtek. Az elszakadás politikájának ezen utolsó próbája siettette az unio győzelmét. A fenyegetett birodalmi érdekek, a protestans successio veszélye tették sürgősen szükségessé a real-uniót. Hogy ezt sikerült békés úton

elérni és hogy a skót nemzet beletörődött a változott viszonyokba, azok bölcseségének köszönhető, kik az egygyé vált nemzet gazdasági érdekeit kielégítették, kik a népet az önállóság elvesztéséért a jólét fokozásával tudták kárpótolni.

Mindez azt az igazságot bizonyítja, hogy a personal-unio éppenséggel nem biztosítja az általa összekapcsolt államoknak egymástól való függetlenségét és egyenrangúságát. Állandó támaszt sem nyujt. A nehézség, a melylyel küzd, ugyanaz, a melylyel minden állandó államszövetség találkozik. Ha teljes szabadság van a két államban, ha a királynak nincs döntő hatalma: akkor a levegőben lóg a közös védelem, s akkor a kölcsönös támogatás nagy czélja nem lesz elérhető. Ha ellenben absolut úr a fejedelem, akkor a szövetkezett felek függetlensége forog veszélyben. S ha a kapocs állandó, ha az összekötött két állam egymásnak a szomszédja és egyiköknek tetemesen nagyobb az ereje, mint a másiknak, akkor a teljes egybeolvadás lehetősége sincs kizárva. Szóval, a personal-unio éppenséggel nem képes egyaránt biztosítani az egymással összekapcsolt részek önállóságát és összeműködését. Igen gyakran az egyiket sem elégítheti ki teljesen, a koronában pedig oly tendentiákat ébreszt, a melyek az önállóságot veszélyeztetik, az összeműködést meg nem tudják biztosítani; ha ellenben a két czél közül, a melyeket közösen el akarnak érni, az egyik csakugyan győz is, akkor végleg elvész a másik.

A történelem azt tanítja, hogy ha két államnak nincs közös védelmi érdeke, szerencsésebbek, ha külön fejedelmek alatt élnek; ha pedig van ilyen közös érdekök, akkor a fejedelem személyének azonossága nem képes e közös érdekek érvényesülését föltétlenül biztosítani. Ha e közös érdekek életbevágóak, ha a lét és

nemlét kérdését érintik, akkor, bármilyen nehézségekkel járna is a bensőbb kapcsolatnak létrehozatala, előle kitérni nem lehet; akkor helyesebb, hogy e közös érdekek védelme intézményileg biztosíttassék, mint hogy tisztán csak a fejedelem befolyásától tétessék függővé. De akkor megint ott vagyunk, a hol voltunk, azon nehézség előtt, hogy oly intézményeket szervezzünk, a melyek az államok összeolvadása nélkül is biztosítják összeműködésöket.

Ezen nehézség elől nincs kitérés, mihelyt két állam létérdeke állandó államszövetséget követel meg. Ennek szemébe kell néznünk minden körülmények között, akár külön fejedelmek uralkodnak a két ország fölött, akár egy és ugyanazon személynek vannak ezek alávetve. E föladat pedig mindig nehéz, mindig a legnehezebbek közűl való, a melyeket az államtudományok ismernek.

És sajnos, ezen úgy is nehéz föladat megoldását sok tekintetben még multunk is megnehezíti. Habár tagadhatatlan, hogy a szövetség, a melyben Ausztriával voltunk, nagyban és egészben mind a két félnek sokkal többet használt, mint ártott, s hogy a több százados tűzpróbát fényesen kiállotta: tagadhatatlan az is, hogy sok kellemetlen, sok keserü emléket hagyott hátra. Egészben véve nagy volt Ausztria, nagy volt Magyarország nyeresége e szövetségből. Nem szólva a sok küzdelemről, a melyeket a messze nyugaton magyar és német együtt vívott tisztán Ausztria javára, osztrák szempontból nem lehet kicsinyelni azon nagy harczot, a melyet a magyarság a szövetkezett Európa ellen Mária Terézia mellett folytatott. Másrészt ki felejtheti, hogy a lotharingiai herczeg volt az, a ki Buda várát a töröktől visszavette; ki felejtheti el Eugennek magyar földön vívott győzelmeit? Ezen positiv erendményeken kívül

mennyi volt mind a két félre nézve a negativ, a ki sem számítható haszon. Ausztria sok szerencsétlen hadjárata után bírt-e volna oly épen megmaradni, ha nincs mögötte még egy nagy ország, nagy rónáival, hegyeivel, folyóival, a honnan az ellentállást folytathatta, a hol a hadiszerencse még megfordulhatott? Ki számíthatja ki, hány támadásnak lettünk volna kitéve, hánynak Ausztria, hánynak mi, ha fegyvereink szövetkezve nincsenek? A gyengeség magára vonja a hódítót, mint a villámot a vas. És kérdem, találtunk-e volna külön-külön olyan szövetségesekre történelmünk kritikus perczeiben, mint a minők így rendelkezésünkre voltak? A szövetség lehetősége mindig egyenes arányban áll az erővel, a melylyel valamely állam rendelkezik.

De sok keserű emlék is fűződik multunkhoz.

A szerencsétlen politika, a melyet Bécsben és nem ritkán Magyarországban is folytattak, összeütközésbe hozta nemzetünket a dynastiával és ennek többi tartományával.

Néha az absolitismus támadása az alkotmány ellen, a dynastia kisérlete, hogy a laza personal-uniót bensőbb kapcsokkal helyettesítse, vagy a királyi hatalom terjesztésével és a birodalmi egység szempontjának uralomra juttatásával legalább a gyakorlati életben kijátssza, czélzatos egybeolvasztás és néha germanisatio, s ezek természetes reactiója, a külellenséggel is pactáló kuruczszellem, ellenséges táborokra szaggatta a népeket, melylyek egy korona alatt egymás védelmére lettek volna hivatva. Ha végső eredményében csak hasznunkra vált a kapocs, a mely bennünket Ausztriával összekötött, nem lehet az elől elzárkózni, hogy ez csak azért volt így, mert az uralkodó politika, a mely sohasem karolta fel nemzetünk érdekeit igaz melegséggel, egész odaadás-

sal, a melynek végső czélja, néha öntudatlanul és sokszor erély nélkül képviselve, de csaknem mindig az egybeolvasztás volt, csupán azért nem vált végzetessé nemzetünk létére, mert nem volt elég ereje, mert ügyetlen volt, s mert hatalmas reactiót szült. Másrészt Magyarország nagy többsége, habár csak rövid ideig, de mégis nem egyszer folytatott oly politikát, a melynek győzelme a dynastia végbukását jelentette volna.

A végromlás, a mely nem egyszer ott lappangott a fejedelem és a nemzet politikája mögött, mint ennek elmaradhatatlannak látszó eredménye, nem következett be, mert nem volt elég erő e politika kivitelére. De ha a végromlás el is maradt, mindenesetre megvolt a sok hibának azon szomorú következménye, hogy megnehezítette az együttélést. Megmérgezte a nemzet lelkét és oly nyomokat hagyott maga után, a melyekkel minden politikusnak számolnia kell, a melyek nagyra növelve a bizalmatlanságot a német ellen, kártékony hatásukat még most is éreztetik, midőn pedig a bizalmatlanság tárgyi alapja megszűnt, midőn az irányadó politika megváltozott, s a nemzet érdekét a Habsburg-dynastia uralma óta először karolták föl igazi atyai jóakarattal, igazi odaadással és melegséggel.

Sajnos, a világon minden megboszulja magát. Előbb vagy utóbb, de biztosan.

Sajnos, a rossz, a tragikus emlék rendesen túléli, túlkiabálja a jót, a melyet nagyon is könnyen elfelejtenek.

Ausztriában sok helyütt ma is Rákóczyra, Kossuthra gondolnak, ha magyarról van szó, mi pedig gyakran Caraffára, Haynaura, ha osztrákról beszélünk.

Oda át ki emlékezik arra, hogy milyen szolgálatot tett a magyar nem egyszer a dynastiának és Ausztriának? Ki emlékezik reá, hogy nemzetünk volt az elő-

bástya, a mely őket vére és pénze árán a Kelet rohamaitól megvédte? Ki emlékezik Hadikra és a magyar vitézekre, kik a messze Nyugaton küzdöttek? Ki emlékezik a labanczokra, a kik gyakran koczkára tették vagyonukat, életöket azon kapcsolat védelmében, a mely bennünket Ausztriához fűz? Ki gondol arra, hogy menynyit használt Ausztriának egy Széchenyi, egy Deák? Pedig nem tudnék osztrák államférfiut megnevezni, a kinek szomszédjaink többet köszönhetnének, mint e férfiaknak.

A legujabb időben Bécs városában mélyen elszomorító és főleg osztrák szempontból fájlalni való, mert őket megalázó tünetek észlelhetők. Ezen város békeszerető, rokonszenves, derék polgárságának többsége a gyűlölködés rút szenvedélyének vak eszköze lett. A jókedvű, a humanus, a művelt Bécset lázba ejtette az irigység. «Le a zsidóval», «le a magyarral», így hangzanak többségének jelszavai. Lueger, az örökké káromkodó néptribunus, polgármesterré lehetett. E megfoghatatlan tünetek, reménylem, muló ideig tartó betegséget jelentenek, a melynek még emlékét is restelleni fogja az osztrák nép, s nem kétlem, hogy még a megtévesztett rész is csakhamar vissza fog térni a civilisatio útjára, a mely nem ismeri és nem ismerheti el igazoltaknak e boszuindulatokat, s a mely a szidalmazást és átkozódást sohasem tekinti komoly politikushoz méltónak, a mint hogy az ily kirohanások nem is annyira annak ártanak, a ki ellen irányulnak, hanem azt a magáról megfeledkezett felet sebzik meg, a kitől erednek. Nem is akarom és nem is fogom e sajnálni való aberratiót a bécsi nép egészének betudni, a mint hogy nálunk egyáltalában nyugalommal és méltósággal itélik meg e kifakadásokat és senkinek sincs eszében, hogy azokat hasonló formá-

ban viszonozza. Ezt a szégyent nem hozzuk a magyar névre. Különben, igaz örömmel tapasztalhatni, hogy éppen ezen túlkapások máris reactiót szültek a józanabb osztrákoknál és remélhető, hogy ezen elemek a velünk való jó egyetértést, a mely oly annyira érdekökben van, az eddiginél nagyobb igyekezettel fogják ápolni.

Ha nálunk ily túlhajtásokat nem is észlelhetni, nem lehet tagadni, hogy a közhangulat Ausztria irányában még ma sem olyan, a milyen lehetne, s a milyennek hasznunkra is lennie kellene. A régi sebek végleg még nem hegedtek be.

A hol dög van, mindig van ragadozó, a mely abból él. A hol a nemzet lelki világán seb van, mindig akad lelkiismeretlen politikus, a ki abból táplálkozik, azt mélyíteni igyekszik.

Hányan vannak ma is, kik vagy maguk is e történelmi tragikum hatása alatt állván, vagy jobb tudatuk ellenére önző lelkiismeretlenségből — ki láthat be a lelkek titkába — e bizalmatlanságot szítják, ennek hizelegnek, belőle élnek.

Igy igaz és nem igaz motivumok összejátszása következtében, a minek e földön minden nagyobb hatás eredetét köszönheti, a népszerűség, a nemzeti poézis, a nemzeti hála azon nevek körül összpontosul, a melyek az Ausztria elleni küzdelmekkel vannak összeforrva. A szabadságharczok hősei mellett a többiek, az önvédelmi harczok hősei, a Rákóczyak mellett a Zrínyiek, egészen háttérbe szorultak. Azok meg, a kik nevüket a dynastia érdekeivel azonosították, a kiknek pedig gyakran szintén nagy érdemök volt abban, hogy hazánk ma is áll és szabad, egy Pázmány, egy Esterházy Miklós népszerűségre soha sem tettek szert. 1849 hősei tagadhatatlanul kivívták maguknak a népszerűségnek el nem

hervadó legkiválóbb babérkoszoruját. Mellettök minden más érdem emléke elhalaványult. Egy Széchenyi István neve a Kossuthé mellett, legalább a mi a zajos népszerűséget illeti, háttérbe szorult.

Így jött létre azon szomorú tünemény, hogy gyakran, midőn mi ünneplünk, szövetségesünk, sőt még királyunk is gyászol. E szempontból szerencse, hogy Ausztriában nincs meg az az egységes, erős nemzeti élet, a mely megvan nálunk, különben megtörténhetnék, hogy ők ünnepelnek akkor, a mikor mi gyászolunk. Mi pedig, s ezt bizton tudom, nem fogadnók oly egykedvüen a bennünket bántó ömlengéseket, ha komoly és igazán tekintélyes elemektől erednének; mi politikai demonstratiót látnánk benne, a melyre ellentüntetéssel kellene felelnünk.

S mivé lenne az összetartozás érzete e tüntetések között? Igy is már nem egy ünnepi zaj, nem egy szoborleleplezés tett komoly kárt azon harmonián, a melynek közöttünk mindnyájunk javára uralkodnia kellene.

E tüntetések csak symptomái, igen gyakran absolute el nem fojtható symptomái azon lelki állapotnak, a melyet, mint mondám, multunk és főleg az ellenünk elkövetett bűnök teremtettek, szomorú következményei azon ténynek, hogy az egyszer összetiport bizalom csak lassan, csak nehezen tud újra föléledni.

Nincs érzékenyebb, nincs könnyebben hervadó növény a bizalomnál. Pedig nincs is ennél szükségesebb, főleg olyan népeknél, a melyek egymásra vannak utalva.

Sajnos, a kölcsönös bizalom ezen hiányát, a kölcsönös sympathia gyengeségét, a közös fejedelem személye iránt úgy a Lajtán túl, mint az azon innen egyaránt és általánosan érzett rajongó tisztelet és szeretet sem birja teljesen pótolni, mert a Kamarilláról, a föld-

alatti befolyásokról elterjedt mese izgató agyrémei az összekötő pontokat ritka ügyességgel képesek elkerültetni. E helyzet nagy mértékben megnehezíti azon föladat megoldását, a mely már egymagában is kényes, egymagában is olyan, hogy annak kielégítően megfelelni másutt is alig voltak képesek.

Mi következik mindezekből? Mindenekelőtt az, hogy ne legyünk könnyenhivők és optimisták, hanem hogy szigorúan rostáljuk meg az elénk hozott új terveket, mert nem valószínű, hogy jobbnál jobb rendszerekre találjunk czéljaink megvalósítására, s mert nem valószínű, hogy azon problemával, a melyet mai formájában szerencsésen megoldanunk oly nehezen sikerült, más alakban megbirkózni képesek legyünk. A történelem tapasztalata arra figyelmeztet bennünket, hogy jelenlegi állapotainkkal szemben se gyakoroljuk az elégedetleneknek azon túlságosan szigorú kritikáját, mely az elért eredményt az eszményiekhez méri, s minden tökéletlenség, minden esetleges fogyatkozás miatt az egésznek becsét akarja elvitatni, az egész alkotást akarja halomra dönteni.

Ne feledjük, hogy ha csak tűrhetőt is tudtunk elérni azon a téren, a melyen mások még ennyit is vajmi ritkán voltak képesek maguknak biztosítani, akkor e vívmányt veszélyeztetni bűn volna a nemzet ellen, sötét és komoly bűn, a melyet nem enyhítene az, hogy azon eszmény, a melylyel bennünket csábítottak, vörös, fehér és zöld zászlóval díszítve, nemzeti paszománynyal fölczifrázva jelent meg közöttünk. A tudat, hogy milyen nehéz a problema, a melyet 1867-ben megoldottunk, adja meg egyedül a kellő mértéket minden más ilynemű alkotást czélzó terv megbirálására, s ugyanakkor az fog bennünket azzal a türelemmel és azzal az óvatos-

sággal vérlezni, a melyre nemzetünknek kényes viszonyainál fogva annyira szüksége van.

Nem hiszem, hogy csalódom, midőn a problema e nehézségeiből azt a következtetést vonom le, hogy ha a mai viszonyok elviselhetők, vissza kell utasítanunk minden változtatást, vissza kell utasítanunk még az esetleg tetszetős eszméket is, mert mindig nagyobb a valószínűség, hogy azok állapotunkon rontanak, mint hogy rajta javítanak. A præsumtio a föntebbiek alapján ellene szól annak, hogy az új jó is legyen.

De hogyan vagyunk a mai rendszerrel? Helyesnek bizonyult-e az, vagy nem? Döntő fontosságú e kérdés, mert csak ha kudarczot vallott a mai alkotmány, csak ha tarthatatlannak bizonyult a mai állapot, csak akkor helyes és engedhető meg a jelenlegi rendszer elvetése, csak akkor igazolt a törekvés, hogy szövetségünket új alapra helyezzük.

Növeli még ezen conclusio erejét, fokozott óvatosságra int bennünket és még inkább arra szorít, hogy csak teljesen bebizonyult szükség esetében térjünk le a mai alapról, az a körülmény, hogy minden megbolygatása, megváltoztatásának minden kísérlete már önmagában is nagy veszélyekkel jár és valószínűleg oly helyzetet teremtene, mely a szövetség fönmaradását igen kétségessé tenné. Még ha kitünő is volna az új terv a papiron, a válság veszélyei minden bizonynyal annyira kiforgatnák mivoltából, hogy üdvös hatásai aligha érvényesülhetnének.

III. FEJEZET.

A KIEGYEZÉS MÓDOSÍTÁSÁNAK VESZÉLYEIRŐL.

A míg legalább is kétséges, vajjon az, a mit a kiegyezés helyébe akarnánk tenni, jó lesz-e, jobb lesz-e, mint az, a mink ma van — hisz egy ki nem próbált rendszer eredménye mindig bizonytalan, főleg midőn oly nehéz feladatról van szó, mint a minőt mi akarunk megoldani — addig biztosan tudhatjuk, hogy a jelenlegi alap ledöntése és a monarchia új szervezése nagy küzdelmekre és súlyos krizisekre vezetne, s hogy e kísérlet Magyarországot ismét nehéz megpróbáltatásoknak, nagy veszélyeknek tenné ki. A mai szövetség felbontása és új alapokra fektetése, élő organismusok ketté tépése, új organismusok teremtése, elfogadott rendszerek lerombolása, újak elfogadása, oly fontos kérdések új megoldása, a melyek két állam, több nemzet, a dynastia létérdekeit érintik, mindez minden valószínűség szerint kölcsönös gyűlölet ébresztésével, csunya szenvedélyek fölkeltésével járna és csak nagy rázkódások útján volna keresztülvihető, a melyek ha el is múlnak, állandó nyomot hagynak hátra, s oly szellemet fejlesztenek, mely mindenre alkalmatos, csak arra nem, hogy az új rendszer, bárminő legyen az, kedvező viszonyok között léphessen életbe. Ezen szellem megnehezítené az együttes működést és megakadályozná,

hogy az új kísérletnek esetleges előnyei érvényre jussanak. Egészen biztosra vehetjük ez eredmény bekövetkezését, ha meggondoljuk, hogy már is hány ilyen kísérlet zajlott le, hogy ennek következtében már is mennyire feszült a helyzet és milyen gyönge az összetartás szelleme a szövetségesek között; ha továbbá meggondoljuk, hogy a mostani rendszer sem Európa közvéleményének, sem a dynastiának, sem az irányadó többi tényezőnek szemében magát le nem járta, s hogy annak lerombolását mindenütt csak a magyar chauvinismusnak tulajdonítanák, annak, hogy a magyar fajjal állandóan nem lehet megélni, mert szeles és könnyelmű, annak, hogy nem is akar szövetségben maradni, hanem kifelé gravitál.

A közös ügyek szervezése kérdésének újból való felvetése a legkülönbözőbb aspiratiókat, a horvát, szláv, oláh, cseh, lengyel vágyakat hozná fölszínre, mint hozta a múltban is minden krizis, mely a monarchia létalapjait, szervezetét érintette.

A centralista typus mesterségesen felkeltetnék azon koporsóból, a melyet neki a kiegyezés készített, mihelyt a magyar elem megragadná az offensivát azon intézmények ellen, melyek a centralisatiót megfosztották létalapjától, mert jobban biztosították azon czélokat, a melyeket amaz eredménytelenül szolgált, t. i. a dynastia tekintélyét és a monarchia hatalmi állását; s egyenkint feltűnnének a népek életének mélyéből a szláv jellegű fœderalismus eszméje, a központi parlament gondolata, a paritás helyett a majorisálás lehetőségével, a cseh államjog érvényesülésének hite, s mindazon túlzások, a melyeket a mult emléke és a jövő kába reményei ébreszteni képesek. A társadalom, az állam rendjét gyakran hasonlították egy vékony humus-réteghez, a mely for-

rongó vulkánt takar, s a mely lángoló, pusztító lávák fölött gazdag termést ad, de ha megrázkódtatják, egyszerre összeomolhatik és helyt adhat a pusztító elemek féktelen garázdálkodásának. Ehhez hasonlítható azon rend is, a melyen a monarchia jelenlegi élete alapul. Míg a kapcsolat megállapítása, minden kétségen felül álló jogi szilárdsága háttérbe szorította a dissolvens, a centrifugalis erőket; míg vasabroncsok közé zárta a sok széthúzó kívánságot és ábrándot: e rend megbontása egyszerre megint napfényre hozná a különféle sok ideált és irányzatot, s a népekben és törzsekben azt a hangulatot ébresztené, a melyben olyankor vannak, a midőn tudják, hogy sorsuk, létök ismét a bizonytalannak van kitéve, hogy talán perczek, órák alatt elérhetik minden kívánságukat, veszélyeztethetik minden vívmányukat, a mely hangulat a nagy átalakulások korában szokott a népeken erőt venni, a mikor fokozott sebességgel élnek, a mikor perczek fontosság dolgában évekkel felérnek, a mikor az idők nagy eseményekkel terhesek, a mikor minden érdek egyszerre van koczkán. Ilyenkor minden önzés, minden ellentét egyszerre felébred és érvényesülni akar. Pedig minden rend, minden társadalom, állam vagy államszövetség egyaránt az igaz és a vélt ellentéteknek, az igaz és a vélt ellenfeleknek, concurrenseknek egymással való megférésén alapul. Minden ember, az emberek csoportjából álló minden szervezet csak az ellentétek kiegyenlítése mellett élhet meg. Midőn az ellentétek egymással többé nem tudnak megférni, midőn a régi modus vivendi felmondja a szolgálatot, midőn az ellentéteknek újra meg kell egymással alkudniok, midőn a megzavart egyensúly új alapon törekszik helyreállani: mindig és mindenütt veszélyeztetve van az együttélés, a társulás lehetősége. Ki tudná előre megmondani, hogy a régi

harmonia helyreáll-e valaha, hogy a széthúzó ösztönök új compromissumra fognak-e lépni, hogy megtalálhatni-e majd a módot, a melylyel a lefelé rohanó lavinát meg lehet állítani? Ki tudná előre megmondani, hogy a kik a széthúzó erőket megindították, képesek lesznek-e mozgásukat ott megállítani, a hol akarják? Régi tapasztalat, hogy könnyebb a szellemeket felidézni, mint azután eltüntetni, hogy könnyebb rombolni, mint a széthányt anyagból újat építeni.

Ilyen krizisnek csak akkor szabad a nemzet életét kitenni, valamely államszövetséget csak akkor szabad a teljes átalakulás kisérletével veszélyeztetni, midőn a szükség elutasíthatatlanul parancsolja, midőn a status quo tényleg fölmondja a szolgálatot, midőn igazán érezhető, hogy a további fejlődést zavarja, megakadályozza. De holmi szépen kigondolt elméleti igazságok kedvéért, melyek, sajnos, gyakran illusióknak bizonyulnak, könynyelműen odahagyni oly alapot, a melyen megélhetünk és fejlődhetünk: ez oly frivol eljárás volna, a melynek párját a világ története ritkán mutatja.

Igy eljárnunk hiba lenne még akkor is, ha a válsággal járó veszélyek bekövetkezése nem is volna valószínű, ha nem is volna könnyen előrelátható. Nagy bajoknak már elméleti lehetősége is elegendő ok az óvatosságra. De ez esetben nemcsak erről van szó, nemcsak attól kell tartanunk, hogy az emberi elme fogyatékosságánál fogva, a politikai tudomány kezdetlegessége miatt, talán még sem fognak beválni a legbiztosabbaknak látszó remények sem, s hogy a legtudósabb számítással is kudarczot vallhatunk: hanem valósággal szemmel láthatók, félre nem ismerhetők azon veszélyek, a melyek a monarchia újjáalakításának kisérletét környezik. Nem abban áll a veszély, hogy a legbölcsebb okoskodás

is csalódhatik, hanem ellenkezőleg, attól kell tartanunk, hogy ha nem bizonyul minden előrelátás, minden politikai combinatio hibásnak, s ha nem következik be valamely non putarem, akkor a kisérletnek, a melylyel a monarchiát erőszakosan át akarjuk alakítani, elkerülhetetlen következménye lesz a nagy katastropha. Igaz, hogy a függetlenség szószólói ezt tagadják. Reményekkel, illusiókkal telt képet formálnak ők maguknak a dolgok valószínű fejlődéséről. De tartok tőle, a krizis egészen más eredménynyel járna, mint a minőt heves vérű apostolaink várnak. Ők a dolgot igen szépen kigondolták és kibonyolódását igen egyszerűnek látják. Úgy képzelik, hogy a közös sereg egyszerre megoszlik két seregre, a külügyi képviselet két szervezetre, a delegatio megszűnik működni és a mostani védrendszer helyett egyszerre egy új támad, még pedig jobb az előbbinél; hogy parancsszavunkra dynastiánk azonnal be fogja látni az új rendszer előnyeit és magát azzal teljesen azonosítani fogja; hogy a réginek ketté tépéséből alakult két sereg egymással azonnal a legjobb egyetértésre fog jutni, a legbensőbb fegyverbarátság fog közöttük kifejlődni; hogy az osztrák rész azonnal elfeledi, hogy tönkre tétetett azon sereg, a mely tagjainak büszkesége volt, a melyet tagjai szerettek, a melyhez ragaszkodtak, a mely feladatának megfelelt, a hadúr, a külföld elismerését ki tudta vívni, monarchiánkat tiszteltté, féltté tudta tenni; hogy a monarchia mai formájának szétzúzása és a sereg ketté szakítása nyom nélkül marad a dynastia és a népek lelkében; hogy e szervezetek ki fognak mulni, mint magukat túlélt intézmények; ki fognak dőlni mindenkinek örömére, sajgó sebek hátrahagyása nélkül, s hogy így azonnal meglesz mindkét államban az a hangulat, a mely mellett oly kényes kérdések, mint a minő a véderő szervezete,

objectiv alapon lesznek megoldhatók. Úgy képzelik e vérmes hazafiak, hogy a centralista irány Ausztria népeinél minden talaját, a dynastiánál minden támaszát el fogja veszíteni; hogy hasonlóképpen meg fog semmisülni a szláv fœderalismus iránya; hogy a dynastia csupa hálából nemzetünk iránt, mely egy sereg helyett kettővel gazdagította meg, végre valahára a magyar befolyásnak lesz igaz szószólója; hogy így az osztrák parlamentben ellenségeink le lesznek fegyverezve és ott azon magyarbarát elemek fognak dominálni, melyek a dualismust védték, sorsukat ahhoz kötötték, s a melyeknek állásfoglalását a magyarok hű kitartása a szövetség ezen formája mellett oly fényesen igazolta; hogy szövetségeseink, a németek, megerősödvén az által, hogy nyelvüket a magyar seregből kidobták, hatalmasabbak lesznek és nagyobb hűséggel fognak bennünket támogatni, mint eddig. Vagy ha mindez nem történnék meg és valahogy mégis jelenlegi ellenfeleink, Lueger, Schönerer vagy Hohenwarth, vagy Schwartzenberg jutnának éppen a mi actiónk következtében túlsúlyra, ez elemek sokkal jobban fognak egy Kossuthtal, egy Ugronnal megférni, mint tudott Tisza egy Auersperggel vagy Taaffeval, Bánffy Badenivel megélni. Végül azt reménylik merész reformerjeink, hogy a külföld, látván e fenséges harmoniát, régi ellenfelek kibékülését, a minőhöz hasonló jelenetet a franczia forradalmat megelőzött testvéresedés, kölcsönös ölelkezés szép napjai óta az emberiség nem látott, s meghatva azon kitartástól, a melylyel a magyar nemzet az oly örömmel üdvözölt kiegyezéshez ragaszkodni tudott, a külföld, mondom, rendíthetetlenül fog bízni az új combinatio állandóságában és ennélfogva szövetségünk keresettebb is lesz, mint a milyen ma. Szépen és elmésen van mindez kigondolva; de, sajnos, kevés benne az

emberismeret és sok az utopia. Sajnos, hogy a mesék világából való. Nem kell jósnak lenni, hogy az ember megmondhassa, hogy mindez másképp lesz.

Nem valószínű-e, hogy a dynastia, mely európai állása biztosítékát a külpolitikának és a seregnek egységében látja, nemzeti offensivánk következtében újra el fog tőlünk idegenedni, hogy a nemzet és a korona között újra disharmonia fog keletkezni? Nem valószínű-e, hogy a dynastia azon czélt, a melyért már a múltban annyit áldozott, a védelem egységének megóvását, nem fogja azonnal elejteni, hanem támaszát azon elemekben fogja keresni, a melyek szívesen működnének közre a sereg egységének visszaállításában, ha ez egység nem is a paritás alapján nyugodnék, hanem talán a fœderalismusén, tehát oly alapon, a melyen mi majorisáltatnánk, a mely szláv és nemzetiségi színezetet adna a monarchiának? Nem valószínű-e, hogy Ausztriában a dualismussal együtt végleg lejárnák magukat barátaink, mert ők mind e rendszernek a hivei, s hogy a kik helyökbe jönnének, azok centralisták vagy fœderalisták volnának, de mindenesetre elleneink? Ők ma is elleneink és ugyan miért változnának meg? Nem valószínű-e, hogy azon magyar párt, a mely abból indul ki, hogy hunczut a német, a mely dogmává emeli, hogy lemondani valami követelésről, ráállani valami compromissumra hazaárulás, a mely tehát lényegében antisociális, lényegében megférhetetlen és egyenjogú tényezőkkel meg nem élhet s mely ezen kívül speciálisan antiosztrák, nem valószínű-e, mondom, hogy ezen magyar párt és az osztrák chauvinisták, a szláv túlzók, a kik e részben méltó párjaik a mi szélsőinknek és legalább is annyira antimagyarok, mint a mi radicálisaink antiosztrákok, soha sem fognak egymással békésen megférni, hogy hamarább fog az ezen

elemek vezetése alatt álló két parlament egymás ellen casus belli-t találni, mint a casus fœderis-re nézve megállapodásra jutni?

A szétválás processusában felhevült kedélyek nem lesznek-e inkább háborúra előkészítve egymás ellen, mint egymásnak hű és állandó támogatására? Lehet-e azon objectiv hangulat uralmára számítanunk, a mely nélkül a közös érdekek igazságos, czélszerű megoldása merő képtelenség? Van-e kilátás arra, hogy az új alakulások nem a gyűlölet, a bizalmatlanság túlnyomó befolyása alatt fognak állani?

Izlelőül szolgálhat az, a mi jelenleg a gazdasági kiegyezés megújításának tárgyában a Lajtán túl történik. Mennyi szenvedélyt, mennyi új gyujtóanyagot hozott fölszínre ez ügy napirendre tüzése. A közjogi rendezés megváltoztatása pedig még sokkal nagyobb hullámokat támasztana.

És a két hadsereg harmoniája nem kézzelfogható utopia-e? Ha a két állam viszálya, egymással való megférhetetlensége teremtené meg a két sereget az egyből, nem valószínű-e, hogy ez eredet mélyen a szívekbe vésődnék? Nem erősödnék-e meg kiirthatatlanul azon meggyőződés, hogy ha a közös seregből kettőt alakítottak, ez nem a külföld miatt történt, mert hisz mindazon tényezők, a melyek a sereg erejét és harczképességét hivatásuknál fogva megfigyelik és a legilletékesebbek annak megítélésére, a ketté választásnak ellenei, a mint hogy az egész szakértő Európa ítélete szerint a régi sereg földatának teljes magaslatán állott; mondom, nem fog-e okvetetlenül lábra kapni az a meggyőződés, hogy e ketté osztásnak czélja más nem lehet, mint a két testvérországot egymással szemben is felfegyverezni?

Az osztrák seregből soha sem lehet majd azon meg-

győződést kiirtani, hogy a magyar rész kiválása csakis ő ellene van irányozva, csakis Magyarország védelmét czélozza Ausztriával szemben.

Ezen kölcsönös bizalmatlanság pedig kizárja a fegyvertársaknál okvetetlenül szükséges fegyverbarátságot. Ha félszemmel egymásra ügyelnek, egymást lesik, ha egymásra gyanakodnak, nem lesz meg közöttük azon teljes és tökéletes harmonia, s nem várhatni tőlük azon minden hátsó gondolattól ment loyalis összeműködést, a mely nélkül siker nem képzelhető, a mely csak a teljes bizalom talajából fakadhat. És ha még hozzá veszszük azt, hogy a közös hadúr szíve sem oszlanék meg teljes pártatlansággal az akarata ellenére keresztülerőszakolt, a szemefénye, büszkesége, a régi közös sereg romját okozó magyar sereg és az osztrák sereg között, mely utóbbit magát tartaná a régi örökösének; ha hozzá vesszük az összes vezéregyéniségeknek személyes érzelmét, a kiknek hatásköre, hatalmi tere a felére reducálódnék, a kik a sereg egységében látták harczképességének biztosítékát is; ha így ténynyé válnék az összes vezető körökben a magyar sereg iránt azon rosszakarat, a melylyel ma alaptalanul vádolják a fővezényletet; ha igazán megjelennék a ma csak falra festett ördög, a bizalmatlanság és a rosszakarat a magyar erő ellen, s ha ennek hatása seregünk elsatnyulásában érezhető is volna: akkor kérdezem, nem látnánk-e több gyúanyagot összehalmozva az emelendő új építmény körül, mint a tervcsinálók gyanítják?

Mindezt meggondolva, ki merne jót állani azért, hogy a honboldogító tervek megvalósulásuk esetében nem fognak-e testvérvérbe kerülni, hogy a seregek nem fognak-e megbízhatatlan barátokból ellenfelekké válni? És ha erről jót állani nem lehet, ki merné nem-

zetét ezen krizisnek kitenni, ha a jelenlegi alapon a nemzet erősödése lehetségesnek bizonyult?

A monarchia átalakulásával járó bizonytalanság, félek, azon reményeket is kegyetlen kézzel tépné széjjel, a melyeket az új monarchia szövetségeinek tekintetében vérmes hazafiaink táplálni látszanak. Már magában az, hogy a mai rendszernek csak rövid élet adatik, lehűtően hatna szövetségeseinkre. A változékony politikai iránynak hódoló, a könnyelmű kisérletekre hajlandó nyugtalan népek nem azok, a melyekkel független népek össze szeretik sorsukat kötni. Nem szólva a véderő szervezetének megváltoztatásáról, nem szólva ez erőnek az átalakulás idejében elkerülhetetlen gyöngeségéről: az újjáalakítás már azért sem hatna biztatóan, mert önkénytelenül fölmerülne az a kérdés, hogy az új rendszert, a mely esetleg még képes volna bizalmat gerjeszteni, nem fogja-e rövid idő mulva egy olyan felváltani, a mely már nem adja meg a harczképességnek azt a biztosítékát sem?

Ezenkivül tagadhatatlan tény, hogy az európai katonai szakkörök mind azon nézetnek hódolnak, hogy egy nagy sereg többet ér, mint több kis sereg cooperatiója, hogy monarchiánk összetartása biztosabb alapon nyugszik, ha nincs két serege, mely még egymással is harczba keveredhetnék, mint ha megvannak az egymás elleni küzdelemnek kész eszközei, s hogy külügyi politikánk következetesebb lehet, s ezért megbízhatóbb barát, hatalmasabb ellenség, kiszámíthatóbb és ezért állandó politika folytatására alkalmatosabb, ha a vezetés egységes, mint ha két külügyminiszter van. Tagadhatatlan tény, hogy Európában a védelmi eszközök ketté választását a monarchia gyöngülésének vennék és hogy benne mindenütt a két állam végleges szétválásának első lépését

látnák, a melyre a második minden valószinűség szerint mihamarabb következnék. Lehet, hogy e felfogás előítéletből ered; lehet, hogy Európa csak azért tévelyeg ily ferde utakon, mert nem figyel elég gonddal függetlenségi politikusainkra, a kik megmagyaráznák neki, hogy az igazi, a benső harmonia Ausztria és Magyarország között csak az ő uralmuk idejében fog előállani: hogy nincs biztosabb módja két állam állandó szövetségének, mint ha az ügyek a legintransigensebb, a legchauvinistikusabb szellemben vezettetnek; hogy nincs biztosabb módja közös érdekek elintézésének, mint a közös érdekeket szervezet nélkül hagyni, azokat a véletlenre bizni. Mindez meglehet, de nem változtat azon a tényen, hogy míg Európa népei és kormányai a magasabb politika ez iskoláján át nem mentek, az erőnkbe vetett bizalom a fagypontra sülyedne, s hogy szövetségesre igen nehezen találnánk. Hogy ez tény, nem pedig puszta állítás, bizonyítja azon aggódó figyelem, a melylyel legbensőbb szövetségesünknek, a német államnak diplomatiája ma a közös sereg jövőjét érinthető minden mozzanatot kisér.

A kinek alkalma volt a német császárság képviselőivel találkozni, tudhatja, hogy ők a sereg egységében látják a szövetség előfeltételét, s hogy mihelyt ez veszélyeztetve volna, a német politika új szövetségben keresné létérdekei biztosítékát. Joggal mondhatjuk ezzel szemben, hogy ez reánk nézve irányadó nem lehet, hogy mi nem vagyunk a némethez kötve, hogy mi csak oly könnyen találhatunk más szövetségest, mint ők. Ez igaz. De csak ha erősek vagyunk és ilyeneknek tartanak is bennünket. Nem vagyunk inkább utalva a német birodalomra, mint a német mi reánk. Ebben van a szövetségnek egyik ereje. De, kér-

dem, hogy ha odahagy bennünket a jelenlegi szövetséges, mert gyöngének tart, van-e akkor reményünk ahhoz, hogy újat kapjunk? Nem valószinü-e, hogy új alakulásunkról másutt is ugyanaz a nézet fog uralkodni, mint Németországban?

És ezen kivűl lehet-e, szabad-e számításon kivül hagyni azon eshetőséget, hogy a belső krízis perczében, a sereg és a diplomatia átalakulásának idejében, midőn a legjobb esetben a legoptimistikusabb fölfogás szerint is gyönge lesz védelmi szervezetünk, a belső bonyodalomhoz, az átmeneti korszak nehézségeihez külső complicatio is járulhat? Szervezetünknek ezen ideiglenes gyöngesége már önmagában is elég ok arra, hogy ezen eshetőség valószinű legyen. Véderőnknek ideiglenes desorganisatója már egymaga is szülhetne ilyen complicatiókat. Ideiglenes gyöngeségünk ellenségeinket bátorítaná, barátainkat pedig elidegenítené tőlünk. Egymagában ez, a különben legbékésebb időben is, zavart és háborút idézhetne elő.

Sajnos, egészen mások tehát, sokkal veszélyesebbek azon következmények, a melyek minden valószinűség szerint a kiegyezés megbolygatásával járnának, mint a minőket ettől a függetlenségi párt vár. A magyar nemzet elszánt akarata, hogy viszonyát Ausztriához új alapra fekteti, meggyőződésem szerint oly krizisre vezetne, mely a monarchiát alkotó elemeire bontaná föl, talán fegyverre is szólítaná őket egymás ellen, s e szerint a végromlás veszélyének tenné ki hazánkat, a monarchiát, a dynastiát. A gyermekbetegség az új szülöttet vagy megölné, vagy gyöngévé, satnyává tenné egész életére, önmagában bármilyen erős és helyes constitutiójú volna is, s bármilyen életrevalónak látszanék is a szervezet, a mely napvilágra jött.

Azon reménynek, hogy a mai rendszer helyébe könnyü lesz egy ujat állítani, olyant, mely a monarchia elemeit igazibb és bensőbb kapcsokkal lesz képes egymáshoz fűzni, egy nagy tévedés az oka. Szélső politikusaink Ausztria viszonyaira nézve vannak csalódásban. Azt hiszik, hogy a decentralisatio híveiben, a kiknek súlya és hatalma a Lajtán túl emelkedőben van, természetes szövetségesre találnak, s hogy ezek politikai elvőket a monarchia közös szervezetére is ki akarják terjeszteni. A kép, a melyet szélsőink maguknak alkotnak, a következő: A függetlenségi párt és az osztrák fœderalisták egyet akarnak: a szövetkező államok teljes függetlenségének érvényesülését az egész vonalon. Azt hiszik, hogy e két párt szövetsége természetes és igaz alapjára fogja a monarchiát helyezni. A monarchia, a mely ma két államа közös védelmén alapul, ezen terv szerint több kisebb államnak kölcsönös védelmén nyugodnék. A mai forma a magyarok bizonyos aspiratióinak és az osztrák szlávok összes politikai ambitiójának áldozata árán tartható csak fönn és ezért gyönge; az új rendszer mindezen kivánságok érvényesülésére vezetne és ezért lenne erős. A szabad nemzetek szövetségének ezen képe azonban ábránd. A ki róla álmodozik, félreismeri az irányzatokat, a melyek Ausztriában uralkodnak. Ott csak azok szövetségeseink, a kik a dualismus hivei. A többi tényezővel nehezebb lesz a megélés. A fœderalisták czélja és a szélbal ideálja nem ugyanegy politikai gondolatnak a kifolyása. Decentralisálni akar ugyan mind a kettő; de az egyik a közös ügyekben, a másik a külön, az autonom ügyekben. És ez nagy különbség. A cseh, a morva, a szlovén nem akar külön, önálló nemzetközi életet élni. A mint történelme, úgy mai kivánsága is szerényebb. Közvetlen czélja: nagy-

mértékű önkormányzat, a Reichstag helyett a Landtagok hatáskörének terjedése s a delegatio függése ezen testületektől, nem pedig a központi osztrák parlamenttől. E kivánságaik mellett ők is csak erősíteni akarják a birodalmi kapcsolatot. Törekvésükben azon remény vezeti őket, hogy megnyervén tervöknek a dynastiát is, ők arra is képesek lesznek, a mit a német faj már el nem érhet. Azzal kecsegtetik magukat és a dynastiát, hogy ők képesek lesznek a birodalmi ügyek nagyobb centralisatiójára és egy központi törvényhozás kifejlesztésére. Ha van magasabb politikai ambitio eszméjökben, ez nem a külön államiság teljes kifejlésének alakjában nyilvánul, hanem abban, hogy kezet fogva a mi szlávjainkkal, monarchiánkból szláv birodalmat alakítanak. Ez ideáljuk éppen azt fenyegeti, a mi nekünk a legszentebb kincsünk, nemzeti jellegünket. Hol van itt az érdekszövetség, a természetes harmonia? Hol van a közös czél, a rokonszenvről nem is beszélvén? Egy Strossmayer, egy Starcsevics természetes szövetségese lehet egy Klamarcnak, Heroldnak, de Kossuth vagy Ugron nem. Az összes anologia a szélsőbal és a lajtántúli szláv irányzat között az, hogy mindegyik túloz, hogy jelszavakat lanciroznak, a melyek egymáshoz hasonlítanak, hogy «népszabadság, népakarat, decentralisatio és fœderalismus» van ajkukon, szivükben azonban ott honol a kiegyenlíthetetlen ellentét.

Gyakran láttuk már, hogy ily csillogó szavak kábító hatása alatt azok ölelkeztek, a kiket legyőzhetetlen ellentétek választanak szét egymástól. Gyakran láttuk már, hogy e rövid barátkozás és a közös jelszó alatt végbevitt rombolások után csakhamar beállott a reactio. A mámorból nem egyszer vérfürdők józanították ki a feleket.

Még ha a mi esetünkben talán nem is következnék be ily rettenetes áron a kiábrándulás e képzelt szövetségből, annyi mindenesetre kétségtelen, hogy a monarchia összetartozását és harmonikus életét ezen elemek uralma mellett sokkal nehezebb lenne föntartani, mint a minő nehézséggel jár e feladat ma.

Különben lehet, hogy föntebbi nézetemben csalódom, lehet hogy túlfeketén látok; csalhatatlanságot magamnak természetesen nem vindicálok; egyet azonban a föntebbiek alapján kétségtelennek tartok, azt, hogy oly veszélyről van itt szó, a mely nem agyrém, nem falra festett ördög, hanem komoly lehetőség, mely annyira valószínű, hogy a politikai számításnak egyik föltétlen tényezője.

A ki kizártnak mondja, hogy a monarchia átalakulása végzetessé válható nagy megrázkódással járhat: a ki a nemzetet e vállalkozásnak könnyű vérrel és azon biztatással viszi neki, hogy az egész dolog veszélytelen, hogy nincs meg annak a lehetősége, hogy a fölidézett krizis a lét és nem lét kérdésévé fajuljon: az nem önt tiszta vizet a pohárba, az vak vagy szemfényvesztő, az a tagadhatatlanul lehetséges összeütközést, a komoly veszélyt nem látja vagy letagadja. Az a szeme előtt lebegő ideáltól megvakítva, képzelődésének csillogó sugaraitól hypnotisálva, olyan rohamra készül vezetni nemzetünket, a minőt látunk a lepkéknél, a melyek azon erőlködnek és azért küzdenek, s csodálatos kitartással és ügyességgel minden akadályt le is győznek, hogy beröpülhessenek a ragyogó fényű, a tündéries lángok közé, hogy ott elpusztuljanak.

A ki rohamra vezeti nemzetét a kiegyezés ellen, legyen annak tudatában és juttassa nemzetét is annak érzetére, hogy ha nem is kilátás nélkül való a küzde-

lem, ha lehet is reménység reá, hogy kedvező viszonyok között, nagy szerencse mellett halálos sebek nélkül érjük el az igéret földjét: mégis minden körülmények között oly politikai vállalkozásról van szó, mely a nemzetet ki nem számítható complicatiókba sodorhatja, oly actióról, a mely igen nagy koczkázattal jár.

Én, mint már kifejtettem, erősen hiszem, hogy azon rázkódásból, mely életszerveinket érné, ha a kiegyezés megszakításának egész ódiumát, összes felelősséget magunkra vennők és nemzetünk bebizonyított szükség nélkül szánná el magát, hogy az Európa egyensúlyára nézve is annyira fontos monarchia mai formájának újjáalakítását keresztűlerőszakolja, tűrhető állapotok többé ki nem fejlődhetnek. Szilárdul meg vagyok győződve, hogy e rázkódás után harmonikus együttlét dynastiánkkal és Austriával többé lehető nem volna, s hogy az erőszakos reform a vég kezdetét jelentené. De megérthetem azon vérmesebb nézetet is, hogy e szomorú következmény kikerülhető; megérthetem, hogy van, a ki szerencsés megoldásban hisz vagy remél. Azt azonban kizártnak tartom és nem tekinthetem komoly politikai megfontolás eredményének, ha valaki el akarja hitetni a közvéleménynyel, hogy e változás veszélylyel nem jár, hogy az egész egyszerű codificationális kérdés, a melyet épp oly simán lehet a magyar törvényhozásnak megoldania, mint a hogyan például egy új büntető törvényt vagy mezőrendőri törvényt alkothat. Komoly politikusnak, a legvérmesebbnek, a legoptimistikusabbnak is úgy kell a kérdést saját lelkiismerete és a nemzet előtt fölvetnie, hogy azon remélt előny, azon várt haszon, melyet a tiszta personal unio megalapítása igér, fölér-e azon komoly veszélylyel, mely a fölidézett krizis méhé-

ben rejtőzhetik? Ha nem így teszi fel a kérdést, akkor a nemzetet félrevezeti és beleviszi oly küzdelembe, a melyet a nemzet nem akar, veszélyeknek teszi ki, a melyeket nem koczkáztatna meg, ha tudná, hogy mit tesz, ha figyelmeztetnék arra, hogy a merész vállalkozásnak mik lehetnek a következményei. A ki nem így cselekszik, attól kérdezem, hová lesz majd a lelki nyugalma, ha mégis bekövetkezik az, a mi nem lehetetlen, a mit semmi körülmények között sem mondhatni a phantasia szülöttjének, ha bekövetkezik az, hogy a nekiszabadított centrifugalis erők végleg széttépik a keretet, a melyben vagyunk, vagy ha ez áramlat reactiója, a centripetalis erők, a magyar alkotmány árán biztosítanák az összetartást? Honnan venné e honboldogitó az erkölcsi jogot a további életre, az önbecsülésre, ha még azon mentsége sem lenne, hogy a nemzet tudta, hogy mit akar, tudta, hogy mindenét veszélyezteti, de megtette a nagy ugrást nyilt szemmel; ha a szerencsétlennek e szomoru perczben az a vigasza sem lenne, hogy a nemzet teljesen fölvilágosítva a helyzetről, öntudatosan fogadta el a nagy koczkázatot, mert a meglevő állapotot oly rossznak, annyira elviselhetetlennek találta, hogy szívesebben tette ki magát a veszélyeknek, mint hogy azt eltürje.

De végezze ezt el kiki saját lelkiismeretével. Az én czélomra elég volt rámutatni azon megdönthetetlen igazságra, hogy a dualismus lerombolása oly komoly veszélyekkel jár, a melyeknek jó lélekkel csak az teheti ki nemzetét, a kinek az a meggyőződése, hogy a mai rendszer a nemzet fejlődését végképp megakasztja és ezért fönn nem tartható. Elméleti légvárak alapján, optimistikus remények fejében a nemzetet a krizis ki nem számítható esélyeinek kitenni, bűnös, hazafiatlan cselekedet volna.

A politikai ethikának, a hazafiságnak legelemibb szabálya, hogy nemzetet nagy veszélyeknek csak hasonló nagy veszélyek elhárítása czéljából szabad kitenni, hogy a létet csak a lét védelme kedveért szabad koczkáztatni. Vannak perczek a nemzet életében, midőn szükséges és ennélfogva helyes, hogy kész legyen mindenét föláldozni, hogy így mindenét meg lehessen mentenie. Ilyen percz akkor forog fönn, midőn létérdeke, a nemzet becsülete van veszedelemben. Ilyen volt 1848—49. Ekkor nem volt szabad óvatosnak lenni; a történtek után, midőn már csak a harcz és a föltétlen megadás között lehetett választás, nem volt szabad mást tenni, mint bátran, vakmerően nekimenni akár a falnak is, elveszni, meghalni a becsületért. Igy megóvhattuk a föltámadás lehetőségét. Érintetlen önérzetünk, becsületünk föntarthatta bennünk a jobb jövő reményét. De a mostani percz nem ilyen. Most erősödünk, haladunk, senki sem veszélyeztet bennünket, a heroikus elhatározások tehát nincsenek igazolva. Ma minden politika végleges elitélésére elégséges azon tény, hogy nagy koczkázattal jár. Ha szép és jó is volna a terv, a melyet a nemzet elé tárnak, mihelyt megvalósítása veszélyezteti a biztos alapot, a melyen állunk, vissza kell azt utasítani. Nem is fog a nemzet ily merész kalandra vállalkozni. Föltétlenül megbízhatni józanságában. A történelem is azt bizonyítja, hogy a nemzet csak akkor vesztette el higgadtságát, csak akkor szánta el magát nyaktörő vállalatra, midőn provocálták, midőn szabadságát, létét látta veszélyben. De ma ki nyom el, ki provocál bennünket? Sem szabadságunk, sem létünk nincs veszélyben.

Érdekes tüneménye a népek lélektanának, hogy a koczkáztató politikát a kiváltságos hazafiság dicsfényével

szokták övezni; hogy az ilyen merész vállalkozók magukat szokták a legigazabb, a leghamisítatlanabb, a legnagyobb hazafiaknak tartani; hogy a közvélemény nagy része is rendesen magáévá teszi e fölfogást, s még ha nem is adja meg a túlzóknak a kizárólagosság czímét, nekik itéli oda a pálmát, azt hiszi róluk, hogy annyira, mint ők, senki sem szereti hazáját. Ha azt látják, hogy bennök a józan higgadtság nem tud fölülkerekedni, ezt a hazafias érzelmek túláradó erejének tulajdonítják. A hol megfontolást látnak, ott hideg, rideg szívet keresnek. Pedig milyen csalódás. Milyen ellentéte ez annak, a mit egyebütt tapasztalunk. Miben szokott a szeretet nyilvánulni? Abban-e, hogy könnyű vérrel koczkázatnak tesszük ki szeretetünk tárgyát? Dicsőség, ragyogó hírnév vagy más javak kivívása kedveért veszélybe küldi-e az anya, a szerető hitves, a hű gyermek azt, a kit mindenek fölött imád? Szívesen magukra vállalják-e ezek a felelősséget, hogy igaz szeretetük tárgyát rávegyék a veszélyekkel járó nagy koczkázatra, még ha ez előnyökkel kecsegtet is és vele esetleg dicsőséget szerezhetni?

Ellenkezőleg, nem tapasztaljuk-e mindig, hogy a szeretet gondos aggódásban nyilvánul, hogy a ki igazán szeret, inkább óv a kalandoktól és szívesebben lebeszél a várható előnyökről, mint hogy azt lássa, hogy a kit imád, az éppen az ő tanácsára indul neki nagy veszélyeknek? A ki igazán szeret, csak akkor szánja el magát a merészség tanácsolására, a mikor meggyőződik róla, hogy a merészség a legbiztosabb módja az önvédelemnek, vagy a mikor meggyőződik róla, hogy becsülettel a veszélyt többé nem lehet elkerülni.

Míg mindez meg nem változik, nem tehetek róla, a túlcsigázott követeléseket támasztó és túlságosan

bátor politikusokat nem tudom a hazafiság ideáljaiként elismerni. Nem akarok senkinek hazaszeretetében kételkedni; főleg nálunk magyaroknál elképzelhetetlen szörnyalak volna az, ki a minden tagjának ragaszkodására annyira rászorult kis népünket szíve egész melegével ne szeretné. Istennek hála, a közöny a nemzet iránt nálunk igen ritka tünemény. Csak abban vagyok Tamás, hogy ama nagy hősiesség, amaz intransigens szellem, amaz önteltség, a mely minden óvatosságot lenéz és minden compromissumot perhorrescál, a fenköltebb hazafiságnak a bizonyítéka-e? Ha valaki saját dolgában hasonló chevalier sans peur et sans reproche; ha az élet minden vonatkozásában a túlságig merész és koczkáztató; ha saját érdekeit és bőrét is könnyen veszélyezteti: akkor, de csakis akkor vagyok hajlandó elhinni, hogy phantasiájának túltengése, vérmérsékletének hevessége, esetleg könnyelműsége viszi őt arra, hogy hazafisága ellenére hazáját kényszer nélkül is kiteszi nagy veszélyeknek. Azt azonban, hogy hazafiságánál fogva hajtja túl a bátorságot, ekkor sem hiszem el, mert ez homlokegyenest ellenkezik a szeretet örök törvényeivel.

Meglepő, hogy az efféle tanok nálunk még kelendők, mert történelmünk egy oly alakkal gazdagította az emberiséget, a kinek talán gondviselésszerű hivatása volt, hogy keserves martyriuma révén megváltsa a népeket és főleg a magyart, a melynek első sorban kell a túlzásoktól óvakodnia, az álpróféták varázshatalmától; a ki aggódó, tépelődő, utolérhetetlen hazafiságával élő czáfolata azon tannak, mintha a hazafiság s a nagy követelések, a chauvinista politika egymást föltételeznék, egymástól elválaszthatatlanok volnának. Ott legalább, a hol Széchenyi István élt és működött, nem volna többé

szabad e hitnek terjednie. Ott absolut igazság számba kellene annak mennie, hogy a politikai önmérséklet a legforróbb, a leghevesebb hazafisággal is megfér.

Különben, bármi legyen is a közvélemény itélete, én tisztában vagyok magammal arra nézve, hogy megbocsáthatatlan hiba lenne, államunkat ily veszélyeknek kitenni, ha a jelenlegi szervezet elfogadható állapotokat teremtett. Erre a conclusióra vezet eddigi okoskodásom összes eredménye.

Ha sikerült az államszövetségekkel járó veszélyeket a mai formával elkerülnünk, ragaszkodjunk hozzá, mert kevés a remény arra, hogy jobbal válthatjuk föl. A változás kísérletével járó veszélyek szintén óvatosságra intenek bennünket.

Azon fordul meg tehát az egész kérdés, hogy mik voltak következményei az 1867-diki alkotásoknak? Beváltak-e ezek, vagy pedig nagy veszélyeknek is helyesebb nekimennünk, mint azokat tovább is eltürnünk?

IV. FEJEZET.

A KIEGYEZÉS EREDMÉNYEIRŐL A HATALMI ÉRDEKEK SZEMPONTJÁBÓL.

Közel harmincz éve, hogy megkötöttük a kiegyezést. Harmincz év elég valamely intézmény kipróbálására. Harmincz év alatt valamely alkotmány gyengéi, hibái, tökéletlenségei, épp úgy mint ereje, kitünősége, tényekben, határozott eredményekben mutatkoznak. Harmincz év alatt, ha van organikus hiba valamely szervezetben, ha ez nem életrevaló, ha a nemzet érdekeivel ellenkezik, ha a nemzetet békóba veri, ha természetes fejlődésének gátja: akkor csalhatatlan, le nem tagadható tényekben, naponkint látható és érezhető hiányokban kell nyilvánulnia e nyomasztó, az élet és a jog közötti disharmoniának. Harmincz év alatt egy nemzet vezetése, ügyeinek intézése sok kézen, hivatott és nem hivatott kezeken, fordul meg. Harmincz év alatt több generatio jut a kormányrúdra; több generatio próbálkozik meg nagyobb vagy kisebb bölcseséggel az intézményekkel. Harmincz év alatt egy nemzet szerencsés és szerencsétlen, békés és háborús időket él, időket, melyek minden erejét kipróbálják, melyek, mint a háborús év a katonánál, duplán számíthatnak, melyek a nemzet szervezetében levő minden fogyatkozást biztosabban napvilágra hoznak, mint a mennyire bármely kritikus ész, bármely éleslátás, bármely helyes logika

ezt a priori tenni képes. A rossz időkben az ellenállási képesség, a jó időkben a fejlődési képesség elementáris erővel nyilatkozik.

Harmincz éves működés alatt valamely államszervezet, különböző vezetés mellett, viharok és verőfényes napok ellentétes hatásának kitéve, igazi belértékét a tényeknek egyedül döntő, egyedül irányadó mértékével mutatja ki.

Ezért, ha tudni akarjuk, mennyit ér valamely alkotmány, nézzük, a tények világában miképp működik, miképp működött. Főleg, ha harmincz éves multja van. Ha méreg volt abban, a mit a nemzetnek nyujtottak, az bizton éreztette gyilkos hatását. Ha repedéses volt a hajó, a melyre szállottunk, a hosszú úton ki kellett ennek tünnie. Ha nem nyilvánul a szervezet gyengesége akkor, midőn ügyes és gondos kormányos a vezető, a ki ismeri a hajó minden hibáját, a ki erősíti és ápolja azt, hát nyilvánvalókká lesznek fogyatkozásai akkor, midőn avatatlanabb foglalja el e helyet. Harmincz év alatt bizton ilyen is volt. Ha hajónk kiállt vihart és rossz időket, gyenge vagy túlmerész kormányost, akkor nem lehetett oly rossz, mint sokan állították; ha pedig e különböző megpróbáltatások között is megfelelt czéljának, akkor kár volna, vétek volna eldobni azért, mert van pár építőmester, ki azt igéri, hogy sokkal jobbat tud készíteni.

Meglehet; de egy hibája az új műnek mindenesetre volna, s ez az, hogy nincsen kipróbálva. Legdrágább kincsünket, mindenünket, nemzetünket pedig nem szabad kisérleteknek kitenni, nem szabad eddig még be nem vált merész alkotású járóművekkel tengerre bocsátani, mikor van egy kipróbált, ha elméletileg talán nem is tökéletes, tényleg azonban jól működő hajónk. Nincs

nagyobb hiba, mint a tapasztalat által használhatónak itélt, tűrhetően, sőt jól működő politikai intézményt az emberi elmének többé-kevésbbé tökéletlen okoskodásai kedvéért föláldozni. Az emberi ész elbizakodottságát bizonyítaná ez, azon elbizakodottságot, a mely elfeledi, hogy a dolgok velejét úgy sem ismeri, hogy összes tudása a dolgok felületénél tovább nem terjed, s hogy a legkisebb, de igaz tény többet bizonyít, mint a legfényesebb elmélet.

Ezen elbizakodottságért már sokszor lakoltak meg a népek. Sokszor rontottak le használható intézményeket, hogy eszményi fellegvárakat emeljenek helyökbe. Legtöbbször rosszul jártak a cserével. A legeclatánsabb, a legelijesztőbb példa a franczia forradalom első alkotmánya. Benne ünnepelte az emberi elme diadalát a traditio fölött. A mindent tudás hitében a francziák, félrelökve minden meglevőt, a rosszat, a jót, a használhatatlannal a használhatót, a tiszta elmélet nyomán állították össze egy alkotmányt, a melynek czélja volt: az egyenlőséget, a szabadságot és a békét biztosítani. A század bölcseségének netovábbját, nagy szellemek tanát valósították meg e csodálatos műépítményben. Az eredményt ismerjük. Soha annyi szellemmel megalkotott, annyi biztos reménynyel üdvözölt mű oly tökéletes kudarczot még nem vallott, mint ez az 1789-diki alkotmány. Mi következik ebből olyan, a mit magunkra alkalmazhatnánk?

Előre hallom az ellenvetést, hogy egészen más az, a mit a francziák a forradalom előestéjén tettek, mint a mit mi tennénk, ha a kiegyezést egy más rendszerrel cserélnők föl. Hisz a francziák mindent leromboltak, összes traditióikkal szakítottak, alkotmányukat alapjában megváltoztatták. Mi ellenben alkotmányunknak lényegéhez nem is nyulnánk: csak a kapcsolatot módosítanók,

a mely bennünket a szomszéd államhoz köt. Az államnak szervezete maradna a régi, csak viszonya királyunk többi országaihoz változnék. Ez a változás nem szülhet oly eredményeket, mint a minőkkel jár a társas élet összes rendszerének gyökeres és tökéletes megújítása. Igen. De nem is ezt akarom bizonyítani. Nem állítom, hogy a következmények ugyanazok lennének nálunk, mint a milyenek voltak Francziaországban. Nem állítom, hogy a franczia forradalmat megközelítő, avagy hozzá hasonló veszélyeket idéznénk elő, ha a tapasztalati alapot ellökve magunktól, az elmélet mécsében bizakodva tennénk ugrást a bizonytalanba. Csak azt akarom a franczia forradalom példájából következtetni, hogy a tiszta elmélet csalóka fény, a mely oly világot képes elénk varázsolni, a mely csak a képzeletben található föl, a valóságban azonban nem létezik. Csak azt akarom belőle következtetni, hogy kizárólag az elmélettől megvilágított talajra ugrani, sötétbe való ugrás. Sötétbe való ugrás volt 1789-ben, sötétbe való ugrás lenne a mi részünkről jelenleg. Persze, hogy a sötétbe való ugrásnak következményei különbözők lehetnek. Az ember kitörheti nyakát, kezét vagy lábát. Nem állítom azt, hogy mert a francziák agyrázkódást, deliriumot kaptak, mi is éppen azt kapnók. De kérdem, a mi helyzetünkben kis baj nem nagyobb baj-e, mint a francziáknál jóval több?

Különben, a mint mondottam, csak arra akartam rámutatni, hogy az abstract elmélet nem elég szilárd talaj arra, hogy megnyugvással lehessen a nemzet jövőjét reá építeni. Csak akkor szabad reája lépni, ha a meglevő, a kipróbált alap fölmondja a szolgálatot.

A mit pedig nálunk a meglevő kiegyezés helyébe akarnak tenni, az tiszta és hamisítatlan elmélet. Arra nézve, hogy az új kísérlet képes-e czéljának megfelelni,

tisztán csak egy pár ember szép szavára, csak egy pár politikus csalhatatlanságára támaszkodhatunk. Mint Minervának Jupiter fejéből, készen, fölfegyverkezve, az élet minden esélyével szemben vértezetten kell az egyedül üdvözítő tannak, a boldogító formulának egynehány politikus fejéből kipattannia. Bármily nagyra becsüljük ezeket, többet ér a meglevő, ha a tények tűzpróbáját csak félig-meddig is kiállotta.

Nézzük tehát, e részben hogyan vagyunk? Mik tanulságai harmincz éves tapasztalatainknak?

Kettős czél lebegett Magyarország törvényhozásának szeme előtt, midőn 1867-ben reáállott az egyezség alapjára. Az élet törvényeiből merítette mind a kettőt. Mind a kettő olyan, hogy okvetetlenül tudnunk kell azoknak megfelelni, ha itt, e helyen, élni és fejlődni akarunk.

Az egyik a külbiztosság elérése azon az úton, hogy a magyar állam egy nagyhatalom részesévé válik; a másik, hogy e mellett Szent István koronája ezer éves souverainitását és magyar jellegét megőrizhesse.

E kettős szempontból kell az elért eredményeket vizsgálnunk. Két kérdésre kell választ adnom.

Az első kérdés az, hogyan felelt meg a kiegyezés egyik czéljának, a közös védelem föladatának? Ausztria-Magyarország betölti-e az európai államrendszerben azon helyet, a melyet azon államoknak, melyek itt biztosan akarnak létezni, okvetetlenül be kell tölteniök?

A második kérdés az, hogy sikerült-e a két szövetséges államnak föntartaniok belső függetlenségüket; más szóval, hogy Magyarország belső fejlődését, megerősödését zavarja-e az a kapcsolat, a melyben Ausztriával van?

Minthogy a kiegyezés óta monarchiánk háborút nem viselt, mert Boszniának olyannyira fölfujt occupatióját

komoly háborúnak, olyannak, mely monarchiánk harczi erejét kipróbálhatta volna, egyáltalában nem nevezhetem: az első kérdés arra reducálódik, hogy a békés küzdelmekben, a hatalomért és befolyásért való versengésekben, az érdekek védelmében hogyan tudott monarchiánk érvényesülni? Ha háborunk nem is volt, nehéz időket éltünk, olyan időket, a melyek próbára teszik azt a legfelsőbb képességet, mely nélkül nagyhatalom meg nem állhat, mely minden állam sikeres külügyi politikájának föltétele, azon képességet, hogy birjuk-e érdekeinket az ellentétes áramlatokkal és akaratokkal szemben, akár háborus, akár békés úton érvényesíteni? Tudtunk-e nagy krizisek alkalmával szövetségre találni; barátságunkat a nagyhatalmak keresték-e; képesek voltunk-e annyi erőre szert tenni, a mennyi szükséges volt ahhoz, hogy czéljaink az ellenérdekek fölött győzedelmeskedjenek, s hogy érdekeinket azok respectálják, kik a mieinkkel ellentétes irányokat akartak érvényre juttatni?

A monarchiák fegyverkezésének nemcsak az a czélja, hogy harcz esetében győzelmeskedhessenek, hanem az is, s talán főleg az, hogy harcz nélkül is érvényt szerezzenek érdekeiknek. Fegyverzetök erejének tehát az is bizonyítéka, hogy elégségesnek mutatkozott-e arra, hogy megvédje az állam érdekét béke idején?

Az európai államrendszer hasonlít a börzéhez. Minden államnak megvan a maga ára, folyóértéke, mely a szerint emelkedik vagy sülyed, a mint erősnek vagy gyöngének tartják. E szerint lesz valamely állam szövetségre képes vagy nem, s e szerint fogja a megkötött szövetségben saját érdekét érvényesíthetni, vagy szövetséges társának föláldozni. E szerint lesz képes önálló politikára, vagy lesz kénytelen léte biztosítása végett magát mások akaratának alárendelni.

Ausztria és Magyarországnak, mint láttuk, azon államok közé kell tartozniok, a melyek önálló politikára képesek, a melyek szerződéseket, szövetségeket köthetnek önálló érdekeiknek és irányuknak érvényesítése czéljából.

Biztosította-e a kiegyezés a monarchiának az erő azon mértékét, mely az activ államok sorába, az igaz nagyhatalmak körébe emeli?

E század első felében a viszony Magyarország és Ausztria között a királyi hatalom túltengése következtében úgy alakult, hogy a monarchia megfelelhetett föladatainak. Ha Magyarország nem is volt és nem is lehetett e viszonynyal megelégedve, mert tényleges helyzete ellenkezett a jogi állapottal: a pangásnak, majd a belső fejlődésnek e korában mégis belenyugodott sorsába, s türelmesen adott embert és pénzt a közös védelem czéljaira. Mivel továbbá Ausztriának alkotmánya nem volt és róla a fejedelem szabadon rendelkezett, ennélfogva Magyarország és Ausztria együttes működése az akkori idők igényeit kielégítette. Akkor nem milliókat, csak ezreket kellett a harczmezőre küldeni; akkor nem kellett a nemzetnek összes izmait, testét és lelkét a tusába vinnie. Akkor Ausztria nagyhatalmi állásának nem volt többre szüksége, mint egyrészt arra, hogy Magyarország és Ausztria megadják a pár ezer újonczot és hozzá a pénzt; másrészt arra, hogy a külügyi politikát és a sereg vezetését föltétlenül a közös fejedelemre bízzák.

Hogy ez mindig megtörtént, habár néha bizonyos sérelmek fölsorolása, bizonyos igéretek követelése után, ezen alapult a monarchia nagyhatalmi állása. A nemzet idegenül, közönynyel nézhette a küzdelmet. Kötelességének elegett tett, midőn hű maradt és megadta a kívánt

segélyt. Többre nem volt szükség. Többet az akkori állapotok mellett nem is lehetett elérni.

Ha a nemzet ragaszkodott volna a törvények betűjéhez, mely — kivéve a pragmatica sanctióban kimondott közös birtoklást és a belőle következtethető pusztán elméleti és részletesen nem is szabályozott közös védelmi kötelezettséget — a tiszta personal-unióra alapította a két társállam közötti kapcsolatot, a védelemnek még azon egységét sem lehetett volna biztosítani, a mely tényleg éreretett. Ez az eredmény csak az abususnak volt köszönhető. Igaz ugyan, hogy az idők folytában oly törvényeket is hoztak, melyek, részben legalább, a fait accompli szentesítésének látszottak; de ezek ellentétben voltak más törvényekkel, alkotmányunk szellemével, ellentétben a nemzet öntudatával, s ezért soha sem voltak képesek a két fél együttes működését igazán bensővé, biztossá tenni.

Abusustól, törvénytelen hatalomtól az elért eredménynél még többet nem lehetett várni. Hogy nemzetünk ennyit is adott, csak fajunk türelmének és példás loyalitásának köszönhette a dynastia, mely, sajnos, századokig nem tudta megérteni, hogy mije van a magyar nemzetben, nem értette meg, hogy hogyan lehet a magyart igaz lelkesedésre hevíteni, erejének egész megfeszítésére sarkalni.

De így, a hogy volt, Ausztria mégis századokig betöltötte helyét a nagyhatalmak sorában. Napoleon korát is túlélte, úgy, mint a többi hatalom, megverve, megalázva, de nem végleg összetörve. A reá következett időkben meg éppen elsőrangú szerepet vihetett ismét. A franczia forradalom és a Napoleon elleni reactióval azonosítván magát, ügyesen kihasználta az akkor uralkodott szellemet. A czár és Metternich voltak e kor irányának első

képviselői, leghatalmasabb emberei. Bécs volt Európa központja. De az iránynyal együtt, mely Ausztriát magasra emelte, lehanyatlott dicsősége is. Az európai conservativismus bukásával Ausztriának is letünt a csillaga. Úgy látszott, hogy e hajdan hatalmas birodalom végéhez közeledik. Úgy látszott, hogy az újkor igényeinek nem lesz képes eleget tenni. Ez igények fokonkint nőttek, Ausztria belső ereje pedig mindinkább fogyott. A német és olasz nemzeti öntudat növekvése, az új porosz védrendszer, a nagyszabású mechanikai fölfedezések, a seregek fokozódó számaránya, mind nehezebbé tették az államokra nézve a létért való küzdelmet. Beállt az a kor, midőn csak egy teljesen fegyverben álló nagy állam erejének egész megfeszítésével volt képes nagyhatalmi rangját megtartani.

Ezen kor igényeinek már a régi rendszer sem tehetett volna eleget még legjobb idejében sem. Ausztria-Magyarország az új viszonyok között csak úgy tarthatta meg európai rangját, ha népei egész odaadással, lelkük egész erejével vetik magukat alá a közös védelem föladatának. Megjött a percz, midőn a két államban rejlő minden erőnek összesítése mellett lehetett csak arra számítani, hogy a monarchia lépést tart a szomszédokkal. Szükségessé vált tehát az erők együttes működését alkotmányos garantiákkal állandóan biztosítani. Sem a pillanatnyi lelkesedéstől függő és ennélfogva bizonytalan áldozatkészség, sem a törvényellenes gyakorlat, a királyi hatalomnak az alkotmányba ütköző túlkapása, a melyet a nemzet addig is legfeljebb csak megtürt, az új idők igényeit már nem elégítette ki.

Ausztriának tragikuma abban volt, hogy midőn többre lett volna szüksége, fölmondta a szolgálatot még az az együttes működés is, a melyre addig számíthatott.

A magyar nemzetnek megerősödött öntudata, ébredő ereje a régi keretbe többé be nem fért. Papiron maradó alkotmány helyett, a századokig élt hazugság helyett, a nemzet igaz alkotmányt, valóságos szabadságot akart. E kivánság érvényesülésének a század közepén egyszerre kedvezni kezdettek a hatalmi viszonyok. Az Európában támadt forradalmi járvány bevette magát Ausztria népeibe is s 1848-ban a Lajtán túl is alkotmányt kivántak. Ügyanekkor a magyar kivánságok is concret alakot öltöttek s így az eddiginél is nagyobb erővel léphettek föl. E sok oldalról jövő kivánságoknak a dynastia, a melyet az 1848-iki szellemi áramlat első sorban támadott meg — hisz az Európa-szerte győzelmeskedő mozgalom természetes reactio volt azon irány ellen, a melyet leginkább a Habsburg-ház képviselt — nem volt képes ellentállani. Engednie kellett.

Ausztriában és Magyarországon a dynastiával oly alkotmányt fogadtattak el, mely nem volt a közös védelemre elég tekintettel. Elismerték ugyan bennök a közös védelmi kötelezettséget, de semmiféle intézménynyel nem biztosították azt, hogy e kötelezettségnek a szövetkezett államok tényleg meg is feleljenek. Kidőltek a nagyhatalmi állás régi oszlopai, ujakat pedig helyükbe nem emeltek.

Az együttes működés garantiája a XVIII. és XIX. században, mint láttuk, főleg a közös fejedelemnek törvényes absolut hatalmában állott Ausztriában, tényleges túlhatalmában Magyarországon. Ezenkívül az 1715-diki törvény, mely a magyar csapatokat az egységes seregbe osztotta be, biztosította a hadsereg egységét. 1848-ban e biztosítékok ingadozni kezdettek. 1848-ban alkotmányt kapott Ausztria és új formákban valósággá vált a magyaroknak addig nagy részben csak irásbeli függetlensége és ezzel megszünt a hatalmi viszonyokban rejlő

garantia. A hadsereg egységét ugyan nem bontották föl, a két hadügyminiszter kinevezésével és a külön eskü megállapításával azonban tetemesen megingatták az egység ezen biztosítékát is.

A külügyek egysége, mely a régi szervezet mellett teljessé úgy vált, hogy a király a magyar befolyást mellőzte és mindent a magyar törvényekben nem is ismert kanczellárral intéztetett el, most egyrészt a király melletti magyar miniszterium szervezésénél és ennek elastikus hatáskörénél fogva, másrészt a komolylyá vált alkotmányos élet következtében, a mely természeténél fogva a hatalomnak minden jogtalan gyakorlását veszélyezteti, teljesen illusoriussá lett. Szóval, míg a régi állapot papiron personal-unio volt absolut uralkodással, mert Magyarországnak a nemzetközi politikai kérdésekben önállósága nem volt: addig az 1848-diki alkotmány personal-unio volt alkotmányos államok között. Míg az előbbi a régi viszonyok között képes volt az együttes működést biztosítani, az utóbbi rendszer, e részben legalább, teljes kudarczot vallott. Mint már föntebb kiemeltem, alkotmányos államok között azon kapocs, a mely tisztán a fejedelem közösségén alapul, túlságosan gyenge és még sehol sem vált be. 1848-ban az organismusnak ezen fogyatkozásához hozzájárultak oly szerencsétlen körülmények, a melyek azután a szövetségesekből halálos ellenfeleket csináltak. Hogy milyen gyenge alapokon nyugodott a közös védelem, bebizonyult mindjárt az első esetnél.

Az olasz tartományok föllázadtak, Piemont átlépte az osztrák határt s beállott a casus belli. Magyarország azonban csak föltételes segélyt igért. Nem akart hadakat küldeni a külföldre, míg a magyar alföldön vér folyt. És ezenkívül más külügyi politikát követvén, mint a császár,

nem akarta az olaszok leigázását, hanem azt tanácsolta ő felségének, kössön békét Piemonttal és adjon szabad alkotmányt az olasz tartományoknak. Európa két táborra oszlott. A fejedelem és a magyar nemzet sympathiája és politikája ellenkező irányt követtek. A fejedelem az auctoritas elve, a magyar nemzet a szabadság mellett foglalt állást. Együttes működés így lehetetlen volt. A monarchia bomlásnak is indult.

Az összekocczanás okai persze nemcsak az intézményekben rejlettek, noha a chaosnak, a bomlásnak magvát magukban hordták azok is. A gyors lefolyású krizisnek, a véres összecsapásnak oka főleg az emberekben keresendő. A dynastia nem akarta a reá erőszakolt alkotmányt megtartani, s csak az alkalmat várta, hogy visszavonja. A nemzet ezt ösztönszerüleg érezte és bizalmatlanná vált, e bizalmatlanság pedig és azon izgatott lelki állapot, a melyet viharos idők a nemzetekben támasztanak, bőven szolgáltatott ürügyet, sőt okot is a beavatkozásra. Rosszakarat és fölcsigázott idegrendszer összejátszása elkerülhetetlenné tette a krizist.

Csoda számba mehet, hogy a monarchia kiállotta a válságot. Olyan szerencse volt ez, a melyre nem lehetett számítani. Megmentéséhez az volt szükséges, hogy hatalmas szomszédja többre becsülje az auctoritas elvét és a conservativ politikát hatalmi érdekénél, s önzetlen áldozatkészséggel segítségére siessen. Arra volt szükség, hogy a czár Don Quijote-politikát csináljon.

De ez is megtörtént és így Ausztria túlélte az 1849-et is.

Ezzel a monarchia életének egy új kora nyílt meg. A rövid alkotmányos kisérletet az absolutismus váltotta föl. Ha az alkotmánynyal nem lehetett Ausztriának és Magyarországnak együttes működését biztosítani, próbát kellett tenni az absolutismussal. Ez a kisérlet azonban

még alaposabb kudarczot vallott. Bukásának magvát szinte önmagában hordta. De mint az előbbi rendszernél, a fiasco nagyságát és gyors beálltát itt is csak a részleteknél elkövetett hibák magyarázhatják meg.

A rendszernek okvetetlenül el kellett buknia, mert szuronyokkal lehet rendet, lehet csendet föntartani, szuronyokkal lehet passiv megadást kierőszakolni, de activ támogatásra, odaadó hűségre nemzetet kényszeríteni nem lehet. Pedig, mint már kiemeltem, a nagy államalakulások eme korszakában nagyhatalmi rangot csak az összes erők szabad és teljes működésének biztosításával lehetett volna föntartani. Siettette a bukást, hogy Ausztria prætensivebb külpolitikát még soha sem vitt, mint gyöngeségének e korában. Úgy látszik, vezérférfiai túlbecsülték az absolutismus erejét. Az erők látszólagos egysége eltakarta tényleges széjjelhúzásukat. Ausztria, bízva szuronyainak varázshatalmában, e 15 év alatt három háborút viselt és ezenfölül egyszer mobilisált. A szélrózsa minden irányában, minden európai kérdésben nagy conflictusokba keveredett. Fönn akarta tartani a Keleten suprematiáját s ezért 1854-ben összeveszett Oroszországgal; fönn akarta tartani hegemoniáját Olaszországban, s ezért 1859-ben két állammal viselt háborút; uralkodni akart Németországban, s ugyanekkor meg akarta védeni azt, a mije még megmaradt Olaszországból, s ezért is egyszerre két állammal kellett megvívnia 1866-ban.

Az egész vonalon fönn akarta tartani régi állását, holott erősebbek lettek riválisai, maga pedig gyöngébb. Így egyik vereséget szenvedte a másik után. Szomorú volt a bilance, melyet a monarchia e korszak végén mutatott. Teljesen megzavart pénzügyi helyzet, két vesztett hadjárat és két vesztett tartomány, teljes

magára hagyottság az európai államrendszerben, elégedetlen népek bent — ez volt az absolutismus eredménye.

Bent különböző rendszerekkel próbáltak szerencsét, de egyik sem vált be. A teljes absolutismus, a központi parlament, a fœderalismussal való kaczérkodás, mindez nem birta Magyarországot megnyerni és igaz támogatását biztosítani, e nélkül pedig Ausztria, mint Andrássy Gyula akkor mondotta, mindig hegyére állított pyramis volt és maradt is.

Ausztria megint a végveszély előtt állott. Nem kisebb szerencsére volt szüksége 1866-ban, mint 1849-ben. Helyzete reménytelennek látszott. A porosz és olasz seregek Bécs előtt állottak. Magyarország hangulata legalább is kétséges volt. Ha az emigratio izgatásai addig nem is találtak visszhangra, senki sem állhatott jót értte, hogy eredménytelenek maradnak, ha egyszer az idegen seregek behatolnak az országba. Activ segítséget pedig tőlünk semmi esetre sem lehetett várni. A jogtipráson alapult rendszert vérünkkel nem védhettük meg.

Ausztriát első sorban Bismarck bölcsesége mentette meg, vagyis az, hogy Bismarck Ausztria európai misszióját és fontosságát Németországra nézve belátta és ennél fogva nem akarta győzelmét a végletekig kihasználni. Nem akarta Ausztriát tönkretenni, hanem megelégedett azzal, hogy kiszorította Németországból. Elhatározására minden bizonynyal befolyása volt annak is, hogy III. Napoleon beavatkozásától lehetett tartania.

De ha az állam integritása így fönn is tartatott, az uralkodó rendszernek buknia kellett. Fejedelmünk bölcsesége ezt be is látta. Szakítva a multtal, ott kereste a bajokból való menekülést, a hol az egyedül volt található. A magyarokhoz fordulva, megmentette a monarchiát. Természetes alapjára fektetve uralmát, a roska-

dozó Ausztriából életerős Ausztria-Magyarországot teremtett, s ezzel örök dicsőséget szerzett magának.

A dualismus mentette meg a monarchiát. Terhes volt az örökség, melyet átvett, de sikerült a nehézségekkel megbirkóznia és a monarchiának visszaadnia azon állást, a melyet Metternich óta nem foglalt el. Sőt nagyobb polczra emelte, mert míg Metternich korában a nimbus inkább csak annak volt köszönhető, hogy e férfiu volt legügyesebb képviselője az Európában uralkodott politikai iránynak, most a monarchia tekintélye állandó és szilárd alapon nyugszik, igaz erejének, belső értékének alapján. Tekintélye nem változó, nem múló szellemi irányoktól függ, hanem attól, hogyan fogják föl egységes nagy erejét Európában.

Metternich alkotása és az új monarchia között az a különbség van, a mely igaz államférfiak és ügyes diplomaták művei között rendesen szokott lenni. Az előbbiek természetes alapokra rakván alkotásukat, állandót teremtenek, olyant, melynek további fentartásához nem kell a legmagasabb politikai művészet, mely fönmarad, ha ostobaság le nem rontja, mert olyant, a minek ez nem árthat, ember, sajnos, nem hozhat létre. A diplomaták alkotásai ellenben olyanok, melyeket csak kivételes ügyesség tarthat fönn, mert nincsenek harmoniában a dolgok természetével, mert mesterséges alkotások.

A dualismus visszaszerezte európai állásunkat, mert erőt adott a monarchiának. Erőt adott egyrészt azért, mert kielégítette a magyar és német fajt, még pedig a nélkül, hogy bármelyik más fajnak szerzett jogait bántotta volna. Másfelől azért, mert egységesen organisálván a két államnak a szabadság által nyert erejét, ezt tetemesen fokozta. A mit a szabad alkotmány 1848-ban nem birt elérni, mert nem tudta organisálni az erőt, a melyet

a szabadság által nyerhetett volna; a mit nem birt elérni az absolutismus, mert nem adván szabadságot, nem állt igazi érő rendelkezésére: azt elérte, azt a problemát megoldotta a dualismus, midőn a szabadsággal a monarchia népeinek oly kincseket adott, a melyekért áldozni és vérezni is készek, s midőn a közös védelem szervezésével az így rendelkezésére bocsátott segélyforrásokat teljesen kihasználhatókká tette.

Az önálló és szabad alkotmánynál fogva Magyarország és Ausztria mindazt védik, mindazt koczkáztatják, a mit valamely állam, valamely nemzet csak veszíthet, mindazt, a miért élni és halni érdemes. Mindegyik önmagáért és fejedelméért küzd, s midőn ezt teszi, a másikért is harczol. A mi ereje, a mi lelkesedési képessége, a mi hazafisága csak van, szükség idején mind síkra fog szállani. Nem félerővel, félrendszabályokkal, félszívvel fog küzdeni, hanem mindenéért mindenét fogja koczkára tenni.

Helyén valónak tartom itt annak kiemelését, hogy ez az egész magyar nemzetről áll. Áll azon magyarokról is, kik többet, kik mást kivántak, mint az, a mit a kiegyezés nyujtott, értem a szélbaliakat. Heves kifakadásaik és Kossuth-kultuszuk azt a benyomást keltették Bécs némely köreiben és a külföldön is, hogy háború esetében nem lehet számítani ezen elégedetlen elemekre. Ez mindenképpen téves nézet. A kiegyezés sikerét éppen az bizonyítja, hogy annyi jogot tartott fönn a magyar nemzetnek és oly mértékben elégítette ki kivánságait, hogy nincs, hogy nem is képzelhető magyar hazafi, a ki azért, a mink van, ha ő többet akar is, ki ne állana a gátra. Ma politikai nézeteltérések vannak köztünk; van olyan, a ki a külön sereget, a külön külügyi képviseletet helyesebbnek tartaná és érttök küzd; de nincs

olyan, mint a minők voltak és lehettek a régi kuruczok, kik szivesebben látták az ellenség győzelmét, semhogy a jogtalan status quo föntartásához pénzükkel és vérükkel hozzájáruljanak. Ma lehet olyan, ki könnyebbnek tartaná a győzelmet két sereggel, s ezért e mellett izgat; de egy sincs, ki az egységes sereg győzelmét ne kivánná és tőle telhetőleg elő ne mozdítaná. Véleményekben vannak és lehetnek közöttünk eltérések; az áldozatkészségben és megbízhatóságban nincsenek.

Az így nyert erő azon organisatiót kapta, a mely a legalkalmatosabb hatásosságának biztosítására. Az államok önállósága és önrendelkezési joga az a fogantyú, a melylyel a népek életének mélyéből az erőt meríthetni, a melylyel a népeket egymáshoz kapcsolhatni; az egyes részektől kiállított erők egységes szervezése és vezetése pedig megadja az erőknek azt a súlyt, és a sikernek azt a valószinűségét, mely a monarchiát az európai nagyhatalmak közé emeli. A szövetséges államok belső függetlensége szükséges ahhoz, hogy a népek önként és a mennyire csak tőlük telik, megadják a támaszt; az államok együttes föllépése kifelé meg szükséges ahhoz, hogy ez erők ne legyenek fölösleges áldozatok, hanem a kivánt eredményt, a nagyhatalmi állást, békésen ha lehet, háboruval ha kell, biztosítsák.

A dualismusnak ezen éltető ereje hamar volt érezhető. Két évvel Königrätz után, két évvel a régi Ausztria letörése után 800.000 harczos állott ismét a fejedelem rendelkezésére, annyi, a mennyije előbb nem volt. E sereg súlyát és tekintélyét fokozta Európa szemében az a tudat, hogy mögötte áll a kibékült népek szilárd szövetsége. Seregek helyett fölfegyverzett népekre támaszkodhatott monarchiánk.

Kifelé, mint láttuk, szomorú örökséget vett át az új

monarchia. Jó ideig tartott, míg annak nyomasztó hatása alól szabadulhatott. Léte első éveiben még nem tudott teljesen szakítani régi külügyi politikájával, nem tudott régi elleneivel kibékülni, az új viszonyoknak megfelelő politikát követni, s ezért igen szorult helyzetbe jutott.

Míg nem szakított végleg a multtal, viselnie kellett a multnak szomorú örökségét. Ez pedig igen terhes volt. Mintha a sors üldözte volna a régi Ausztriát, pár évvel a kiegyezés megkötése után barátai kidőltek, vagy elhagyták, ellenségei meg az egész vonalon győzedelmeskedtek. A délnémet államok egyenkint Poroszországhoz csatlakoztak és vele védő és támadó szövetséget kötöttek. III. Napoleon, ki 1866 óta Ausztriához közeledett, végleg letünt a szintérről. Ausztria régi ellenfelei domináltak Európában. A franczia hadjárat után a Habsburgház százados ellenségei, Poroszország és Piemont, elérték minden vágyukat, megalkották nemzeti birodalmukat. Oroszország rájuk támaszkodva, s Ausztriától ennek nagy háladatlansága óta idegenkedve, újra megjelent a Keleten és a krimi hadjáratban veszitett területek visszaszerzésére megtette az első lépést. Monarchiánk, ellenséges államoktól környezve, isolált volt. De a külső helyzet javulásának megvolt az alapja egészséges belviszonyaiban és az innen eredő erőben. Csak arra volt szükség, hogy a külügyi politika teljes harmoniába jusson a belső változásokkal, hogy a régi traditiókkal a külpolitikában épp úgy szakítsanak, mint szakítottak a belpolitikában. Midőn ez megtörtént, azonnal be is állott a fordulat. Ausztria-Magyarország új helyzetének megfelelő politikát követve, gyorsan visszaszerezte európai állását.

A javulás először abban nyilvánult, hogy a mint

biztossá vált, hogy monarchiánk végleg lemondott németországi terveiről, felénk közeledett az európai helyzeten uralkodó szövetség, a két-császár-szövetség. Fejedelmünk harmadiknak lépett be abba. E három-császár-szövetségnek az volt a hivatása, hogy kivezessen bennünket addigi elszigeteltségünkből, főleg pedig, hogy barátságos viszonyt hozzon létre közöttünk és természetes szövetségesünk, a német között. E szövetség és mind inkább növekedő belső erőnk közelebb hozta azután monarchiánkhoz az olasz királyságot.

Igy már normális helyzetben voltunk és keresett szövetséges lettünk, midőn kitört a keleti krizis. Európa tisztelettel és bizalommal volt irántunk, a mi egyrészt erőnk ismeretén, másrészt azon meggyőződésen alapult, hogy végleg fölhagytunk a régi Ausztria prætensióival, hogy egyensúlyban vagyunk önmagunkkal, hogy nincs szükségünk arra, hogy terjeszkedjünk, s hogy mindezeknél fogva Ausztria-Magyarország a békének és az európai egyensúlynak lesz védője.

Minden orosz-török háború a kiséretében levő panszláv mozgalommal monarchiánk létérdekeit érinti. Minden ilyen háború hatalmunknak, életrevalóságunknak legbiztosabb próbája. Főleg azért kell nagyhatalomnak lennünk, hogy megakadályozzuk a keleti kérdésnek reánk nézve ártalmas megoldását. Midőn tehát monarchiánknak új alakjában e kérdéssel kellett leszámolnia, be kellett bizonyítanunk, hogy képesek vagyunk e részbeli föladatunknak megfelelni. Az új szervezet első nagy tűzpróbája előtt állott.

A próbát monarchiánk fényesen állotta ki. Megvédte érdekeit mind, s ezen kívül tetemesen emelte tekintélyét, megnövelte hatalmát. Akaratát érvényesítette, czélját elérte, s e mellett szerzett magának oly szövet-

séget, a melylyel ma Európa leghatalmasabb államcsoportjának egyik oszlopa, vezére lett.

A napoleoni idők óta két nagy orosz-török háború volt. Ezek egyikében sem sikerült Ausztriának érdekeit oly mértékben érvényesítenie, mint a legutolsó alkalomkor. 1829-ben Metternich czélja a török birodalom integritásának föntartása volt. De e czélt el nem érte. Midőn az orosz hadak a Balkánig eljutottak, Metternich meg akarta állítani előnyomulásukat. Ez sem sikerült. Szövetkezve Lajos Fülöppel, Oroszország Ausztriát sakkban tartotta. Ausztria nélkül, az ő mellőzésével, kötötték meg a békét. Törökország teljesen Oroszország hatalmi körébe jutott. A drinápolyi béke és a hunkiár-iszkeleszi szerződés Oroszországnak biztosította a keleti suprematiát. Törökök és keresztények egyaránt Oroszország védnöksége alá helyezkedtek, mivel belátták, hogy a Keleten az oroszok akarata a döntő. Gyengeségök érzetében az erőshöz csatlakoztak. Oroszországnak e nagy nimbusát csak pár évvel későbben sikerült Palmerston erélyes politikájának, a Mehemed Ali ellen folytatott háború útján, ellensúlyozni. De a czár túlsúlyát Konstantinápolyban a nyugati hatalmasságok præponderantiája váltotta föl, nem pedig Ausztriáé. Ez teljesen háttérbe szorult. Az elvesztett tért nem volt képes visszaszerezni.

A második keleti háború idejében sem volt Ausztria politikája szerencsésebb. Ámbár nem vett részt a küzdelemben, milliókat költött és ellenségeivé tette Oroszországot, a nyugati hatalmakat, Törökországot. A legtöbb odiumot ő aratta. A véres küzdelem ellenfelei Ausztria szeme láttára kibékültek egymással, hogy közösen forduljanak a két szék között maradt Ausztria ellen. Keleten a már úgy is gyenge prestigeét elve-

szította, s ráadásul el kellett tűrnie, hogy a párizsi congressuson Cavour az olasz kérdést napirendre hozza, s Ausztria belügyei európai forum előtt vita tárgyává tétessenek. Lefőzte a kis Piemont, mely szövetségesre és általános jóakaratra talált ott, a hol Ausztriát régi barátai cserben hagyták és általános volt irányában a rosszakarat. Igy Párizsban huzódtak össze a vészfelhők, a melyeknek a villámai 1859-ben Ausztriára csaptak. E szomorú eredmény onnan származott, hogy gyengesége érzetében a félelem volt tanácsadója. Míg a nyugati hatalmak a krimi háború előtt és alatt az olasz kérdés fölvetésének fenyegetésével belevitték a diplomatiai harczba Oroszország ellen, tehát azon hatalom ellen, a melynek barátságára olasz és német combinatióinál fogva egyedűl támaszkodhatott volna: addig, félve attól, hogy részt kell vennie a háboruban, nem elégítette ki a nyugati hatalmakat sem. Folyton oly igéretekkel tartotta őket, a melyeket nem mert beváltani, s ezzel teljesen elidegenítette őket magától.

Milyen más képet mutatott monarchiánk a berlini congressuson. Már maga a congressus összejövetele politikánk diadala volt. Monarchiánk mondotta ki először, hogy Oroszország háborut ugyan viselhet, békét azonban csak Európa hozzájárulásával, Európa fölügyelete mellett fog kötni. Oroszország duzzogva ugyan, de alávetette magát e követelésnek. A san-stefanói békét kénytelen volt európai fölülbirálat alá bocsátani.

És a congressuson magán milyen más volt a helyzetünk, mint a párizsin. Akaratunk érvényesült az egész vonalon. Programmunk Európának lett a programmja. Ignatiew térképe a mi kivánságaink szerint, előre kijelentett föltételeinknek megfelelőleg, módosult. Déli szomszédaink hozzánk fordultak támogatásért, protectióért, s

befolyásunknak köszönhették az előnyöket, a melyekben részesültek. Az orosz protectio helyébe mindenütt az európai lépett. És hogy minden kétségen kívül valóvá legyen, hogy Európa képviselője a Keleten a mi monarchiánk, ugyanazon szerződésben, a melyben a győzelmes orosz seregnek kivonulása Törökországból rövid lejáratu terminusokhoz köttetett, mi megbizattunk, hogy Európa nevében, mint Európának és a civilisatiónak mandatáriusai, határozatlan időre vonuljunk be Boszniába és Hercegovinába. Így, mig előbb véres hadjáratok után tartományokat vesztettünk, ekkor háború nélkül tartományokat nyertünk. Míg 1864-ben háborúval szereztük meg Poroszországnak Schleswig-Holsteint, most Oroszország szerezte meg nekünk Boszniát.

A keleti háború végével a Kelet hatalmi viszonyai Oroszország hátrányára és a mi javunkra változtak át. Oroszország milliónyi összegek elköltése és vére ontása után rosszabb helyzetben volt, mint azelőtt. Bebizonyult, hogy győzelmei daczára akaratát nem képes érvényesíteni, hanem hogy a keleti alakulások legfelsőbb foruma Európa, azon Európa, a melynek a keleti kérdésben a mi monarchiánk adott irányt. Oroszország elveszítette szövetségeseit és a neki addig engedelmes eszközöket. Vérével szabadította föl a török fönhatóság alatt élt országokat, s ezzel a török természetes ellenségeit megelégedett népekké formálta át. Önálló létet adott a bolgár nemzetnek, s ezzel önmagától emancipálta. Mi ellenben minden szabad keleti államban szövetségest nyertünk. Szakítva keresztényellenes politikánkkal, a keleti népeknél visszafoglaltuk az állást, a melyet saját hibánkból vesztettünk el a multban. Ezen kívül az új szerzemények átölelvén Szerbiát és Montenegrót, tényleges hatalomban is növekedtünk, ha-

táraink strategikus ereje fokozódott. A keskeny és hosszú Dalmáczia háttérhez jutott és immár az egész vonal a monarchia hatalmi sphærájához kapcsoltatott. Szóval, az áldozatokat Oroszország hozta, a közvetett és közvetlen előnyök nekünk jutottak.

Az ellentét azon szerep között, a melyet monarchiánk a berlini congressuson vitt, s a közt, a melyet neki Párizsban juttattak, talán még szembeszökőbb, ha a politikai állás összeségét vesszük tekintetbe. Párizsban vették meg a monarchia későbbi szerencsétlenségei alapjait, Berlinben ellenben hatalmi állásunk, úgy reménylem, évtizedekrè biztosíttatott. A berlini congressus eseményei segítették elő a német-osztrák szövetség létrejöttét. E szerződés története is mutatja, hogy a kiegyezés megkötése mennyire fokozta monarchiánk súlyát. Az orosz szövetség volt addig a porosz politika sarköve. Bismarck nagy harczot folytatván Németország egységeért Francziaország és Ausztria ellen, Oroszországra volt utalva. Pályája kezdetétől fogva azon meggyőződésből indult ki, hogy Poroszországra nézve az orosz szövetség a legelőnyösebb. A lengyel forradalom ellen azért lépett föl nagy erélylyel, hogy tervei számára biztosítsa magának Oroszország barátságát. E traditióhoz végig hű maradt. Politikája be is vált. 1866-ban az orosz barátsága tette neki lehetővé azt, hogy az elszigetelt Ausztriával szembeszálljon. 1870-ben az orosz birodalom készen állott arra, hogy megtámadja Ausztriát, mihelyt ez Francziaország érdekében beavatkozik a háboruba. Oly szolgálatok voltak ezek, melyek mind az orosz szövetség föntartását javasolták.

Midőn dualistikus monarchiánk közeledni akart Németországhoz, ez védszövetségben volt Oroszországgal, s így mi is kénytelenek voltunk az oroszokkal ba-

rátkozni. Németország kedvéért, a mely szilárdul ragaszkodott Oroszországhoz, kénytelenek voltunk megkötni a három-császár-szövetséget. Ettől fogva Bismarck politikája a hármas szövetségnek minden áron való fentartása volt. Minden tőle kitelhetőt megtett, hogy közöttünk és Oroszország között minden félreértést, minden viszályt elhárítson. És ez természetes is volt. Mig a hármas szövetség állott, Németország egészen nyugodt lehetett az iránt, hogy Francziaország elszigetelten marad. E szövetség volt legbiztosabb hátvéde az új birodalomnak. E szövetség fönlartása kedvéért egészen szívesen áldozott Bismarck a mi keleti érdekeinkből, sőt talán még abból is, a mi indirecte német érdek is. Mindig éreztette velünk, hogy ne számítsunk reá, ha a czárral háboruba keveredünk. Nem egyszer próbált reánk pressiót gyakorolni, hogy az oroszéval ellentétes álláspontunkból engedjünk. Az «ehrlicher Makler» nem egyszer lépett fel Oroszország érdekében. Nyilvánosan kimondotta a háború alatt a beati possidentes elvét. Azt mondotta, hogy egy pomerániai gránátos csontját sem fogja a Kelet miatt feláldozni. Oroszbarát-politikáját még később is, a monarchiánkkal kötött szövetség után is, fõntartotta. Innen ered azon magyarázat, melyet a berlini szerződésnek ad, a mely magyarázatot azonban a szerződés szavai nem igazolják, mely annak szellemével ellenkezik. Bismarck az orosz barátság kedvéért azon elvet állította fel, hogy a berlini congressus külön jogokat, külön állást akart Oroszországnak Bulgáriában adni, a minek pedig ama szerződésben semmi nyoma sincs, s a mi annak szellemével azért ellenkezik, mert az, Boszniát kivéve, a Balkánfélsziget egyetlenegy más területére nézve sem akart egyes államoknak külön jogokat engedni, hanem ezzel ellenkezőleg az összes Európát akarta azon

hatalom örökösévé tenni, a melyet Oroszország magának vindicált volt. De nem akarok belemélyedni ezen kérdés részleteibe, s ennyit is csak annak kimutatása végett említettem meg, hogy milyen szívósan ragaszkodott Bismarck orosz-barát politikájához.

És mégis, midőn végleg választania kellett közöttünk és Oroszország között, hozzánk csatlakozott. Ha vérző szívvel is, de kénytelen volt ezt tenni, mert a mi szövetségünknek reá nézve nagyobb volt az értéke az Oroszországénál. A berlini congressus alatt már oly támogatásban részesített bennünket, hogy magára vonta Oroszország haragját.

Oroszország a berlini congressusnak reá nézve szerencsétlen lefolyásáért első sorban Németországot tette felelőssé. Az odiumot a történtekért Bismarcknak kellett viselnie. Oly annyira, hogy midőn Lengyelországban orosz csapatokat pontosítottak össze, első sorban Németország érezte magát fenyegetve. Ezen benyomás alatt tette meg Bismarck az első lépést a velünk való védelmi szövetség megkötésére. Hogy mennyire javunkra változott a helyzet, bizonyítja az, hogy Bismarck kénytelen volt azon föltételeket elfogadni, melyeket mi akartunk, s a szerződést akként kötni meg, hogy az főleg az Oroszország elleni védelmet biztosítsa, a nélkül, hogy Francziaország esetleges támadása ellen védelmül szolgálhasson. Bismarck elállott eredeti tervétől, mely általános védelmi szövetséget akart megalapítani, s elfogadta a mi álláspontunkat, a melylyel nem egyezett meg az, hogy vérünket Elsass-Lotharingiáért ontsuk. Ezen eset bizonyítja, hogy mennyire növekedett súlyunk Európában a dualismus meghonosítása óta. Semmi sem mutatja ki jobban valamely állam hatalmát és önrendelkezési jogát, mint az, ha szerződésekben, szövetségekben, melyeket

köt, képes saját álláspontját érvényre juttatni és érdekeit megóvni, főleg ha ez oly birodalommal szemben történik, mint a minő Németország, s oly államférfiúval szemben, a milyen Bismarck. Ilyen esetben nem lehet lefőzetésről, a személyes fölény sikeréről beszélni; az ily eredmény csak a tényleges hatalmi viszonyoknak lehet a következménye. Persze, helyes politika kell ahhoz, hogy az előnyök érvényesüljenek; de olyan egyénnel szemben, mint Bismarck, semmiféle politikai ügyesség nem érhette volna el az eredményt, ha nem kedveznek a hatalmi viszonyok.

A létrejött szövetség központjává vált az európai nagy államalakulásnak. A béke barátjai az imponáló erő köré csoportosultak, úgy hogy ma monarchiánk Európa leghatalmasabb államszövetségének egyik vezető tagja. Igy rövid pár év alatt a teljesen lejárt Ausztria újra elfoglalta helyét Európa vezető hatalmai között. És furcsa véletlene a történelemnek, hogy Ausztria, mely 1866-ban és végleg 1871-ben kidobatott Németországból és Olaszországból, ma, új alakjában, létének védelmére tízszerte több erőt várhat e szomszéd népektől, mint a mennyit tőlük akkor nyert, mikor fölöttük uralkodott.

Monarchiánk politikai helyzete gyors javulásának főokát belső erősödésünkben, azaz az ezt megalapító dualismusban kell keresnünk; egy másik okát pedig abban, hogy a legnagyobb krizis perczében az erő öntudata megfelelő önálló politika vitelére is vezetett. Ha 1829-ben és 1854-ben a belső gyöngeség érzete volt a szerencsétlen eredmény főoka, 1879-ben az önbizalom tette lehetővé azon politikai campagne-t, a melynek gyümölcseit most is élvezzük.

A bizalom, hogy monarchiánk ereje elegendő lesz

érdekeinket, ha szükséges, háború útján is megóvni, adta meg vezető férfiainknak azt a bátorságot, a melynek aztán sikerült ezt az eredményt békés úton is elérni. E bizalom adta meg nekik a bátorságot, hogy Ausztria-Magyarország megmaradjon azon programm mellett, a melyet kezdettől fogva nyiltan a magáénak vallott; hogy ne engedje magát sem Németország tanácsai által arról lebeszéltetni, sem Oroszország merész fait accompli-jai által megijesztetni, sem pedig Anglia ingerlései által feltüzelve, háborúra ragadtatni. Ezen bizalom adta meg a súlyt, mely a döntő perczben monarchiánk politikáját érvényesítette, s azt Berlinben győzelemre vezette.

Az elért eredmény így egyenesen monarchiánk új organisatiójának következménye. Ezen új organisatio adta meg vezető férfiainknak az önbizalmat, ez törte meg a régi osztrák pessimismust, másrészt ez fokozta szövetségünk értékét, szavunk súlyát. Míg ez tart, nincs is mitől félnünk. Míg monarchiánk jogaikban kielégített államok szövetségén fog alapulni, bizton nézhetünk a jövő elé. Ha lehet és lesz is dagály és apály a szerencsében — hisz ez a vezetéstől is függ — mégis mindig oly erő fog rendelkezésünkre állani, mely elegendő érdekeink megóvására.

Ezzel visszajutottam azon második főkérdéshez, vajjon a kiegyezés meg tudta-e őrizni Magyarország önállóságát?

A monarchia hatalmi állásának, mint bebizonyítani törekedtem, eleget tett. De csak addig lesz ez így, míg a magyar nemzet kielégítve, egész erejét a közös érdekek szolgálatába adja, míg a magyar állam függetlensége biztosítva lévén, a monarchia küzdelme mindig és minden körülmények között a magyar államnak, a

magyar nemzetnek is harcza lesz. A kérdés tehát, hogy a kiegyezés megóvta-e a magyar szabadságot, a monarchia lét- és nemlét-kérdése, s elsőrangú európai fontosságú.

Nekünk magyaroknak azonban első sorban nem ezért csüng szívünk szabadságunkon. Nekünk ez nem eszköz, hanem önczél. Mi azért áldozunk készségesen nagyhatalmi állásunk megóvása érdekeinek, mert azt hisszük, hogy csak így lehetünk magyar állam. Ha államiságunkat kellene föláldoznunk, hogy nagyhatalom maradhassunk, az eszköznek áldoznók fel a czélt. Ezen érzés nálunk nem kicsinyes féltékenységből, nem szükkeblű localpatriotismusból ered. Nem hasonlítható azon féltékenységhez, a mely némely bajor vagy württembergi hazafit eltölt, midőn kis állama előjogait lelkesen védve, nemzete erejét gyöngíti. Nálunk az államiság a nemzetiség védbástyája. Az államisággal össze van kötve mindaz, a mire egy nemzet valamit tart, a mi a nemzeti létnek lényege. Nálunk az állam jogainak védelme a leghelyesebb, a legszentebb hazafiság kifolyása. Ezért, a ki monarchiánkat erősnek akarja, óvakodjék jogaink megnyirbálásától. Kerülnie kell még annak a látszatát is, mintha a magyar állam megrövidítésén dolgoznék. Nincs fonákabb politika, mint azon osztrák politikusoké, kik azzal vélik a monarchia erejét fokozni, hogy Magyarországot erősebb kötelékekkel akarják Ausztriához csatolni. Minden hajszálnyi közeledés, melyet a külső egyesítés felé tennénk, óriás mértékben növelné a centrifugalis erőket. A külső egység létrehozataláért tönkretételnék a valódi belső egység.

De hogyan állunk jelenleg országunk szabadságával? Megőrizte-e a kiegyezés azt, a mi legdrágább kincsünk, nemzeti létünk védbástyája?

V. FEJEZET.

A KIEGYEZÉS EREDMÉNYÉRŐL A MAGYAR ÁLLAM JOGAINAK MEGÓVÁSA TEKINTETÉBEN.

E kérdést két szempontból vizsgálhatni. Az egyik a tisztán jogi szempont, a másik a gyakorlat, az élet szempontja. Az elsőből kiindulva a kérdés úgy szól, hogy meghagyta-e a kiegyezés régi jogainkat — elméletileg legalább? A másodikból tekintve pedig így szól: tényleg gyakorolhatjuk-e alkotmányadta jogainkat?

A kiegyezés a magyar állam jogait nem adta föl. Magyarország a pragmatica sanctio óta kölcsönös védelmi kötelezettség viszonyában volt ugyan azon állammal, a melyhez a fejedelem személyének közössége is csatolta, de azért azzal össze nem olvadt. A pragmatica sanctióban megállapított védelmi kötelezettség a magyar állam souverainitását meg nem semmisitette, azt egy más souverainitásnak alá nem rendelte. Az elvállalt kötelesség nemzetközi jellegű; két souverain állam között törvénybe foglalt szerződéses viszonyt állapit meg. Ha ez a souverainitásba ütköznék, akkor nincs souverain állam Európában, mert melyik állam ment kötelezettségektől a többivel szemben? Akkor Németország sem volna souverain, mert köteles bennünket védeni. Hogy törvénybe van a szerződés iktatva, az nem változtat jellegén. Bismarck a védelmi szerződést, melyet velünk kötött, törvénybe akarta foglaltatni. Elveszett-e volna Németország

souverainitása, ha e terv megvalósul? A kereskedelmi szerződések az idegen államok iránti kötelezettségek egész sorát iktatják törvénybe. Elvész-e ezért az így megkötött államok souverainitása? Bizonynyal nem. Igaz, hogy azon kötelezettség, a melyet a pragmatica sanctióban elvállaltunk, nagyobb és messzebbmenő, mint a milyent egymástól teljesen független, külön fejedelmek alatt élő államoknak időhöz kötött szövetsége meg szokott állapítani. De mivel a pragmatica sanctio nem alakított a magyar állam és az osztrák állam souverainitásának rovására egy felsőbb birodalmat; mivel sem a magyar állam, sem az osztrák állam nem mondott le souveraitása egyik ágáról sem egy általuk létesített, tőlük függetlenül élő birodalom javára; mivel tehát ily birodalom létre sem jöhetett: a magyar állam és az osztrák állam maradt az egymás iránt kölcsönösen kötelezett két jogi subiectum. A kötelezettség jogi jellege két souverain állam szövetsége maradt. Az elvállalt kötelesség mértéke a szerződő fél jogi souverainitását meg nem semmisítette. Ez csak új souverain megállapításával történhetett volna, a melynek a két állam kifejezetten alárendelte volna magát. Ilyen harmadik személy hiányában a souverainitás elvesztéséről beszélni sem lehet. A suprema potestas a két államnál maradt.

Magyarország Ausztriával nem olvadt össze felsőbbrangú összállammá, nem vált egy önálló létű és jogú birodalom részévé. Az államiság egy attributumát sem vesztette el. Bizonyos jogokat nem gyakorol külön, hanem együtt, közösen a tőle független államiságú Ausztriával, szövetségesével. Bizonyos kötelezettséget vállalt, de a kötelezett jogi személy a magyar állam maradt. A kiegyezés e jogi állapotot nem módosította.

Ausztria-Magyarország mint önálló állam nem lé-

tezik. Ausztria és Magyarország szövetsége állandó, a védelem teljes közösségét és egységét biztosítja, de egy felsőbb államot nem szervezett. Az államélet functióival a monarchia nem rendelkezik.

A souverainitás ezen föntartása az egész kiegyezési műnek egyik alapeszméje volt s annak minden egyes részében nyilvánul. A kiegyezés a magyar államnak nemcsak azon jogait akarta megóvni, a melyeknek önálló gyakorlását önmagának tartotta fönn, hanem a végső rendelkezést azok fölött is, a melyeknek gyakorlását kész volt, mint a pragmatica sanctio folyományát, a védelem hatásos foganatositása végett Ausztriával megosztani. Nemcsak az volt a kiegyezés czélja, hogy föntartsa az állam jogát a kormányzat azon ágaihoz, a melyeket autonom körben önmaga intéz el, hanem az is, hogy megóvja teljes elméleti souverainitását, hogy souverainitását azon ágakban is kifejezésre juttassa, a melyek közöseknek nyilváníttattak. E törekvés nemcsak a gyakorlati függetlenségi vágy következménye volt, hanem azon csodás jogi érzékenységé, mely fajunk egyik jellemző vonása.

E jellemvonásnak köszönhetjük, hogy még a legszomorúbb korban is, midőn a nemzet gyönge és gyáva volt, jogfeladásra sohasem volt rávehető. Meghajolva a túlerő előtt, eltürte a jogtalan állapotot, de irott jogából egy szemernyit sem adott föl. Egy generatio gyöngesége így nem vált a nemzet állandó vesztére. Épen maradt a jog, mely jobb időkben szilárd alapot adott a nemzet követelésének, hatásos fegyvert biztosított számára, a melynek segítségével nemzeti individualitásunk kedvezőbb viszonyok között teljesen érvényesülhetett.

A jogföntartás, az abususok elleni örökös fölszólalás és óvástétel, ha nem is volt képes az alkotmány élve-

zetét számunkra tényleg biztosítani, azt legalább mindig meg tudta akadályozni, hogy a jogtalan tények præcedensekké váljanak és hogy alkotmányunk elévüljön.

Újabb időben a cseh államjog hivei és a horvát ellenzék férfiai is reánk szeretnek hivatkozni, hogy régi alkotmányuknak, hosszú idejű mellőzése ellenére, ugyanazt az érvényt vindicálják, a melyet az annyiszor megsértett és mellőzött magyar jog képes volt magának biztosítani. Pedig milyen nagy a különbség ez esetek között.

A csehek és horvátok példája tanít csak meg bennünket arra, hogy milyen véghetetlen hálával tartozunk őseinknek. Az ő példájuk mutatja, hogy mitől óvta meg nemzetünket őseinknek néha kicsinyesnek is látszott akadékoskodása. Nemcsak némely heroikus kor véres küzdelme vagy kivételes nagy erőfeszítése, hanem minden generátiónak állandó jogi makacssága, passiv ellenállása kellett ahhoz, hogy alkotmányunk fönmaradjon. A csehek és horvátok történetében ezeknek sem egyikére, sem másikára nem akadhatni.

A jó ügyet az érette ontott vér, az érdekében folytatott hősi küzdelem emléke is megóvhatja a végső elposványosodástól, még akkor is, ha az erőfeszítés külső eredmény nélkül marad. De a történelem melyik lapján van a cseh önállóságért, a horvát függetlenségért vivott hősi viaskodás följegyezve? Hol vannak a cseh vagy a horvát Rákóczyak, Bocskayak?

Nagy és fényes tettek emléke fűződik cseh és horvát férfiak nevéhez. Nincs e népeknek miért szégyenleni multjukat. Nekik is megvoltak nagy napjaik. E fényes traditiók azonban nem a különállás, a függetlenség, a souverainitás eszméjének emlékéhez tapadnak. A Wallensteinok, a Kaunitzok, a Zrinyiek díszére válnának a

világ bármely nemzetének. De e kiváló férfiak nagy tetteiket nem szűkebb hazájuk szolgálatában vitték véghez, hanem amazok a császár és Ausztria ügyének, emezek Magyarország és Horvátország együttes boldogulásának érdekében. Nem szemrehányásképpen mondom ezt. Nemcsak rút hálátlanság volna, ha ama férfiakat az érettünk is ontott vérért hibáztatnók, hanem igazságtalanság is.

Ha a cseh és horvát erő és hazafiság nem államjoguk védelmére fordíttatott, ha nemzeti idealismusuk más irányba terelte őket, s ők a közös hazáért és fejedelemért lelkesültek és ezek érdekében fáradozott és vérzett e népek javarésze: ez geographiai helyzetöknek, politikai viszonyaiknak, nemzeti érdekeiknek természetes és helyes következménye volt. Annak a tudatnak volt ez a kifolyása, hogy a cseh csak Ausztriában, a horvát csak Magyarországgal szövetkezve boldogulhat, minek következtében a birodalmi eszme annyira előtérbe lépett, hogy a külön állam eszméjét egészen háttérbe szorította. Nagy érdekek, nagy történelmi tényezők következménye e tünemény. Különben, bármi lett légyen az oka, maga a tény tagadhatatlan és olyan, hogy kizár minden parallelát amaz országok követelései és a magyar követelések között. Egy nemzet állandó törekvésének erős akarattal, nagy hősiességgel és sok vérrel megvédett legfelsőbb czélját nem lehet egy niveaura helyezni egy elhagyott, elfelejtett, nagy traditiók nélkül való új eredetű követeléssel.

De a nagy emlékeken kívül a jogfolytonosság óriás ereje sincs meg a cseh és a horvát független államjogban. Mire hivatkoznak ők, a mit csak össze is lehetne hasonlítani a magyar alkotmánynak megszakítás nélkül való teljes jogi érvényével?

Hosszú századok hallgatása, némasága között annak

csak egy-egy elvétve található nyomára, egy-egy szerény jelére képesek ők reámutatni, hogy egy fejedelem, különös politikai tekintetekből, az államjog érvényét egyszer-egyszer elismerni látszott. De a continuitást nemcsak az érvényesülésben, hanem az erre irányuló legszerényebb kivánság és kérés alakjában sem tudják kimutatni. Századokig az igazak álmát aludták ez alkotmányok.

De nem szándékom az ezen államjogok visszakövetelése czéljából összehordott érveket bírálni. Csak azt akarom kiemelni, hogy milyen mérhetetlenül nagy a különbség azon államjogoknak még a legjobb esetben is csak periodikusan, csak időről-időre derengő azon érvénye között, a melyre a mi utánzóink követelésöket alapítják, s a mi alkotmányunknak szakadatlanul folytonos érvénye között. A csehek és horvátok híjával voltak azon erélyes és állandó akaratnak, hogy föntartsák alkotmányukat; híjával voltak azon jogi érzékenységnek, a mely megvolt mibennünk. Ezért nem voltak ők képesek arra az eredményre, a melyet mi tudtunk elérni.

Nem is igen ismerek esetet reá, hogy más nemzet annyira ragaszkodott volna alkotmányához, még akkor is, midőn az részben csak formalitás volt, mert végre nem hajtatott, mint a mienk. Alig van arra más példa, hogy egy nemzet vagyonosodását és haladását a műveltségben hátrább tette alkotmányának habár csak elméletben való föntartásánál. Megvolt ennek reánk nézve nagy hátránya is. Míg például Csehország, mit sem törődve államjogával, sem békéjét, sem pénzét, sem vérét nem áldozta jogok védelmére, hanem teljes erejével jóléte gyarapításán iparkodott és így gyorsan vagyonosodott, addig a magyar nemzet szabadsága oltárán anyagi érdekeit áldozta föl. Minden tekintetben hátramaradt. Nem gyarapodtunk, nem fejlődtünk. Félszázaddal elmaradtunk

nyugati szomszédaink mögött. De ez áldozatokkal szabadságunkat biztosítottuk. Annyi szenvedésnek mégis megvolt a maga nagy eredménye, az államiság föntartása. Égbe kiáltó igazságtalanság volna múltunk e legszebb vívmányát. a melyért a többiről mind lemondottunk, egyenértékűnek tartani azzal, a miért a cseh semmit sem áldozott. Kiki úgy arat, a hogyan vet. Ők az anyagi téren fáradtak és dolgoztak, tehát gazdagok; mi eszményi érdekeinkért küzdöttünk, tehát szabadok vagyunk. Kitartásunk árán szeplőtlenül fönmaradt ezer éves államiságunk. Azon csodás eredményt értük el, hogy miután sok elnyomás, sok baj és viszontagság után, mindezek ráadásául a nemzet még katonai kényuralom alá is jutott: midőn ez a tizenkét éves zsarnokság elmult, teljesen érintetlen alkotmányunk volt. Midőn sok viszontagság után 1861-ben először szólhattunk a csodálkozó Európához, Deák Ferencz megczáfolhatatlan tényekkel bizonyította be, hogy e szolgaságban levő nemzet jogilag Európa egyik legszabadabb nemzete, hogy teljes épségű és olyan érvényű önálló alkotmánya van, hogy ahhoz a legrosszabb akarat, a legnagyobb erőszak sem férkőzhetik hozzá. Valamint a láva Herculanumban a föld rétege alatt eltemetett régi római várost épségében megtartotta, úgy hogy ma benne az antik világ egyik kincsesbányája, egyik élő emléke tárul föl előttünk: a magyar nemzeti szellem ragaszkodása jogaihoz megóvta a rothadástól és megmentette az enyészettől a különböző viharoktól elalélt alkotmányunkat. Ma, midőn eltakarítottuk a rétegeket, a melyek elborították, új életre kelt az a maga régi épségében. Századok vívmányai fönmaradtak és új élet tanyáivá lettek. Hűségesen conservált kincsünk új fejlődésnek válhatott alapjává.

Ugyanazon csodálatos szellemnek, a mely ezt lehe-

tővé tette, és a melyet szomszédaink tőlünk irigyelnek, ugyanezen jogi féltékenységnek szülöttje a kiegyezés jogi conceptiója. Még elméletben sem akart jogot föladni. Az állandó szövetséget, a melyre régi törvényeink kötelezték, a melyre létünk érdekei is utalták, akképpen alkalmazta az új viszonyokhoz, hogy összbirodalmat nem alakított, hogy a magyar államot más államnak alá nem rendelte, hogy az országnak teljes souverainitását föntartotta. A kiegyezési műnek ezen része éppen annyira a nemzet jogi lelkiismeretének és csodálatos jogi érzékenységének befolyása alatt keletkezett, mint a politikai a czélszerűségi tekintetek hatása alatt. Deák a legelső sorban a jogi fölfogás uralmát biztosította. Ő personificálta a leghívebben a magyar észjárás jogi természetét; szerencsénkre a tiszta józan észszel párosulva és legfenségesebb alakjában. Nem az ügyvédnek, hanem az objectiv birónak typusa nyilvánul nagy egyéniségében. És különös nagy szerencsénk, hogy egyénisége jellegét reányomta a kiegyezésre.

A legvilágosabban kiviláglik e nagy alkotás jogi conceptiója, ha más államszövetségekéhez hasonlítjuk. Németország alakulása teljes ellentétet mutat a mienkkel épp úgy a politikai czélban, mint a jogi alakban, a melyben e czél megtestesült. A német birodalom egy faj összetartozása érzetének köszönheti létrejöttét. Éppen ezért, ámbár a főczél a külvédelem volt, kezdettől fogva tágabb körű egység kiinduló pontjának tekintették. A védelem biztosításánál meg nem állhatott, hanem körébe kellett vonnia a nemzeti lét azon ágait mind, a melyekben az egységes működés jobb eredményekkel kecsegtetett a részek szétforgácsolt működésénél. A particularistikus áramlatok miatt azonban nem lehetett azonnal létrehozni az egység azon mértékét, a mely

e szempontoknak mindenben megfelelt, s a mely a német nép érdekében volt. Kimélni kellett a régi traditiókat, az egyes államok önállóságát. Elég volt, ha fejlődésre képes szervezet adatott a birodalomnak, oly szervezet, a mely képes volt a fölmerülő szükség szerint terjeszkedni. De ez ugyanakkor a minimuma is volt annak, a mit a faj érdekében megkivántak. Akkint kellett a birodalmat megalkotni, hogy ezzel erőszakot ne gyakoroljanak az egyes államok függetlenségén; hogy többet ne centralisáljanak, mint a mennyit azon időben szabad akarattal, megnyugvással adtak át a nagy múltú részek a központi hatalomnak; de hogy mindezek mellett is lehető maradjon, hogy a birodalom hatásköre fokozatosan terjedjen.

E czél éppen az ellenkezője a mi czélunknak.

Nálunk a közös érdekeket úgy kellett kielégíteni, hogy az e végből létrehozott szervek ne terjeszkedhessenek. Nálunk nem volt szabad az intézményeket úgy megalkotni, hogy terjeszkedésre képesek legyenek. Németországban pedig ezzel ellentétben a leghelyesebb eljárás az volt, hogy első sorban ugyan a védelmi érdek ellátása végett egy önálló életű birodalmat alakítsanak, mely azonban mint a német fajnak legfőbb souverain testülete önadta törvénynyel önmaga terjeszthesse hatáskörét is. Az egyes államok biztosítéka abban állott, hogy befolyásuk a birodalmi alkotmányon belül biztosíttatott. Szavazatot kapván mindenikök a Bundesrathban, módjukban van arról gondoskodni, hogy az esetleges fejlődés ne legyen erőszakos. A birodalmi akaratnak részesei lévén, annak magukra nézve káros túlkapásait megakaszthatják. De ennek daczára, a legfelsőbb souverain tásnak független szervezete következtében bizton lehet arra számítani, hogy azon mértékben, a

melyben az összetartozás érzete növekedik, a mely mértékben útat tör magának az a tudat, hogy bizonyos nemzeti érdekek nemzeti közerővel jobban biztosíthatók, mint az egyes államok függetlenségével, azon mértékben fog a birodalom hatásköre is terjeszkedni. A birodalom élő organismus, mely alkalmazkodva az új felfogásokhoz, a támadó közszükségekhez, kielégítheti a német nép változó és egészben napról-napra mind egységesebbé váló nemzeti érdekeit. E végből el van látva az önálló élet minden kellékével. Van külön német államfő, birodalmi törvényhozás és végrehajtó hatalom. A német birodalmi területben és lakosságban megvan ez organismus anyagi existentiájának alapja. Közvetlenül intézkedik, közvetlenül parancsol a hatáskörébe utalt ügyekben. Saját alattvalóival áll szemben, a kiknek számára souverain joggal törvényeket alkot, s e törvényeket saját maga hajtja végre, vagy, a mennyiben ezt tenni nem akarja, felügyelete mellett végrehajtásukat az egyes államokra bízza. Az egyes államok e felsőbb rangú souverainitásnak alávetették magukat. Activ és passiv engedelmességre köteleztettek. Souverainitásuk lényeges részéről lemondottak és átadták azt a birodalomnak. Az a rész is, mely autonomiájukból még megmaradt, minden perczben megvonható tőlük birodalmi törvénynyel, mely nagyobb érvényű az országos törvénynél. Veto-joguk az egyes államoknak a legtöbb esetben nincs.

Mi mindebben az ellenkező úton haladtunk. Nem volt szabad fejlődő képességű összállamot alakítanunk. Ennek megfelelőleg nincs osztrák-magyar fejedelem, törvényhozás, nincs osztrák-magyar államterület és állampolgár.

A kiegyezés öntudatosan fentartotta nemcsak a

magyar állam szükebb autonomiáját, hanem teljes souverainitását is. Midőn mindenképpen eleget tett a nagyhatalmi állás igényeinek, midőn a modern kor hadviselési viszonyaitól követelt teljes egységet és a lehető legnagyobb erőt biztosította, ugyanakkor csodás jogi éllel és következetességgel föntartotta a két állam teljes souverainitását.

Az amerikai Egyesült-Államok alakulásánál irányadó politikai indokok már sokkal közelebb állanak azokhoz, a melyek a kiegyezésnél érvényesültek. A czélhoz vezető eszközök különbsége éppen azért jól megvilágítja azon specialis felfogást, mely a kiegyezés jogi conceptiójának alapja.

A politikai czél Amerikában és nálunk is egyrészt az államok egyesülése volt külveszélyek ellenében, másrészt belső önállóságuk megóvása.

Az amerikaiak nem hitték, hogy önállóságuk többé nem lesz kitéve külső komoly támadásoknak. Nem látták előre azon külső biztosságukat, a mely későbbi fejlődésük egyik főszerencséje volt. A mit egyesült erővel kivívtak, azt egyesült erővel akarták föntartani. Az önvédelmi harcz közben kifejlődött szövetséget állandóvá akarták tenni. A multban közösen kifejtett erő, a közös veszély érzete teremtette meg az amerikai uniót. De a mit védeni akartak, az az egyes államok szabadsága volt. Minden amerikai első sorban saját államát szerette. A patriotismus még csak mint localpatriotismus volt kifejlődve. A nagyobb haza szeretetének a szabadságharcz dicső emlékeiben még csak alapja volt lerakva. A szövetkező államok függetlenségének megóvása így ipso iure az unio megalakításának másik főczélja volt, mely a külső védelem biztosításával egyenrangú szerepet vitt az alkotmány létrehozatalában.

A czél tehát ugyanaz volt Amerikában, mint nálunk. A jogi structura azonban már teljesen különbözik a mi monarchiánk alkatától, s közelebb áll a német birodalom szervezetéhez. Mint Németországban, Amerikában is egy felsőbb államot hoztak létre, s ezt ellátták az élet minden feltételével. A közös érdekek megóvása czéljából önálló életű államot alkottak, mely hatáskörén belől teljes souverainitással, külön alkotmánynyal bir, a melynek külön államfeje van és külön törvényhozása, külön végrehajtó hatalma. Van közös amerikai állampolgárság, amerikai terület. Központi hivatalok vannak minden államban, melyek közvetlenül érintkeznek a néppel és az egyes államok hozzájárulása nélkül közvetlenül intézkednek a hatáskörükbe utalt ügyekben. Ebben hasonlít szervezetök a német birodaloméhoz. De az egyes államok különállását, a szabatosan megállapított hatáskörök szigorú megóvását, az alkotmányban foglalt számtalan tilalmon kívül, azonkívül, hogy e hatáskörök birodalmi biróság védelme alatt állanak, s azon befolyáson kívül, mely az Egyesült-Államok alkotmányán belül az egyes részeknek föntartatott, még külön biztosítékokkal is környezték. E biztosítékok abban állanak, hogy az alkotmány megváltoztatásának joga nem illeti meg egyedül a congressust, hanem complicáltabb eljárás mellett az egyes államok többségét.

De ezen alkotmánybeli garantiák egyedüli czélja mindig csak az volt, hogy az egyes államok gyakorlati igényeinek megfelelő autonomia számukra biztosítva legyen. A souverainitással, a melynek kriteriuma abban áll, hogy az állam valamely kívüle álló felsőbb akaratnak alávetve ne legyen, az amerikaiak mit sem törődtek.

A mi czélunk, mint mondottam, messzebbmenő volt. Nem csak azt akartuk biztosítani a magyar államnak,

hogy bizonyos ügyekben autonomiája legyen, s hogy az autonomia meg ne sértessék, hanem azt is, hogy souverain maradjon, azaz biztosítani kivántuk azt, hogy akarata egy felsőbb állam akaratának alávetve ne legyen. Úgy akartuk a védelmi érdekeket kielégíteni, hogy ezért a souverainitást fel ne áldozzuk.

Ezért kellett eredeti conceptióhoz folyamodnunk. Külföldi példa nem volt rendelkezésünkre, mert még sehol sem sikerült az, a mit mi akartunk: két souverain állam erejének teljesen biztosított egyesítése. Hogy ezt akartuk, hogy meg nem elégedtünk belső autonomiánk tényleges biztosítékával, hogy ezen fölül souverainitásunkat még az elmélet terén sem engedtük elhomályosodni, ez fajunk természetének, történelmünknek és különleges viszonyainknak együttes következménye. A dualismusnak ez adja meg az államjogi elmélet terén is originalitását és főérdekét.

Alapeszméje e dualistikus monarchiának az, hogy Ausztria és Magyarország nem olvadnak össze egy állammá, hanem, föntartva különállásukat, közös érdekeik együttes megóvása végett oly közös intézményeket szerveznek, a melyek a két állam mindegyikének intézményei, mind a két állam souverainitásának vannak alávetve, nem pedig egy tőlük független életü harmadik állam souverainitásának, de azért mégis egységesek. Nem egy birodalom tart sereget és diplomatiát, nem egy birodalom teremti elő önjogánál fogva az ezekre szükséges pénzt, hanem a souverain Magyarország és a souverain Ausztria tartanak közösen sereget és diplomatiát, s ezekre a pénzt szintén ők adják.

Ezen alapeszmének három fő jogi és politikai következménye van.

Az első az, hogy lehetővé vált a védelmi érdekek

teljes mértékű kielégítése, a nélkül, hogy ez a magyar nemzet jogi érzékenységének, önállósági vágyának sérelmével járna, a nélkül, hogy ellentétbe jönne a magyar faj egyik legerősebb jellemvonásával. A közösségnél fogva a védelmet egységesen lehetett szervezni, a nélkül, hogy egységes birodalom keletkezzék. A közösség fogalma kizárja a birodalom fogalmát, s ezzel is megnyugtatván fajunkat, lehetővé teszi a védelem egységét. A közösség útján megoldattak azon feladatok, a melyeket másutt csak egységes birodalom alakításával lehetett megoldani, s így nálunk ilyen birodalom keletkezése fölöslegessé vált. A közösség elve a két souverainitás elismerését involválván, az együttes védelmet az államok szabadságára alapította, azt állandóvá tette és annak a nemzet megelégedettségében szikla-szilárd támaszt adott.

Az így megnyugtatott nemzet teljesen eleget is tett a közös védelmi érdekeknek. Az 1867-diki törvényekben azoknak oly intézményes biztosítékokat adott, a minők azelőtt nem voltak meg. Ezt nem Ausztria vagy a korona nyomása alatt tette. A védelmi érdekek teljes biztossága nem a mi gyöngeségünknek volt következménye, hanem a dualismus egész conceptiójának egyik vezető motivuma volt, a mely Magyarországra nézve, jól felfogott létérdekénél fogva, éppen annyira irányadó volt, mint a milyen volt a másik vezető motivum: a szabadság megóvása. Öntudatosan egyesíteni akartuk az erőt a szabadsággal. A védelmi egység nem reánk erőszakolt feltétel, a melytől szabadulnunk kellene, a melynek tágítása nemzeti vívmány és előny volna, hanem a nemzet fegyverzetének erősítésére, létének biztosítására szolgáló hatalmi eszköz, a melyet nem szabad lerombolnunk, a melyet fönn kell tartanunk mindaddig, míg az európai

viszonyok ilyen nehéz fegyverzetet megkövetelnek. Nemzeti vívmány, sőt az emberiségnek vívmánya volna, ha kevesebb erő is elegendő lenne a nagyhatalmi állás biztositására. De míg ez a kor, a mely talán már nincs is olyan igen messze, be nem áll, nemzeti szerencsétlenség volna az egység megbolygatása. Átok nehezednék azoknak az emlékére, kik e nemzeti vívmánynyal megajándékoznák a magyart. Éljenek között a halál csíráját vinnék be a magyar állam szervezetébe. Hogy a véderő egyesítése nem puszta kényszer következménye, ezt azon tény is bizonyítja, hogy a kiegyezést megelőzött tárgyalások folyamán a magyar többség részéről még kisérlet sem történt a megosztott védelem elvének kivívására. A magyar többség vezérei kezdettől fogva és önként a közös sereg elvi alapjára helyezkedtek. Külön sereg felállítását nem követelték, meg sem kisérelték. Egy olyan föltételt sem állítottak fel, mely a magyar csapatoknak különleges és az osztrák csapatoktól megkülönböztető szervezetet lett volna képes biztosítani. Kezdettől fogva a nemzet biztosítékait kizárólag a kiegészítés, az ujonczok megszavazásának jogaiban, az ellenőrzés gyakorlatában keresték. Az e téren felállított követelésekhez aztán szigorúan ragaszkodtak. A mit kezdetben akartak, azt mind érvényesítették. Semmiben nem tágitottak, a mi azt bizonyítja, hogy a létrejött eredmény nem kényszer következménye, hanem szabad akaraté.

Fő biztosítéka a védelem önként elfogadott egységének abban van, hogy a védelem két fő eszköze, a haderő és a külképviselet egy és közös maradt. Önállóságunk garantiáját abban keresvén, hogy e szervezet igazán közös legyen, azaz, hogy Magyarország és Ausztria befolyásának legyen alávetve, nem kellett e szervezetben magában a két állam jogi önállóságát intézményileg ki-

fejezésre juttatni, nem kellett a szervezetnek belső egységét érinteni.

Az egységesen szervezett védelem legfelsőbb vezetését az államfő személyének azonossága és azon jogkör biztosította, melyet a magyar királynak a magyar, az osztrák császárnak az osztrák törvények és jogszokások ezen közös ügyre nézve adtak.

A végrehajtásnak további egységét biztosította a közös kormány megalakítása, a mely egységes elvek szerint vezeti az együttes védelmet békében és háborúban egyaránt.

A közös ügyeket illető azon intézkedések körében, a melyek az alkotmányos testületeknek tartattak fönn, mint a minők nevezetesen a közös költségvetés megállapítása és a közös administratio alkotmányos ellenőrzése, a két állam harmonikus összeműködését azzal biztosítottuk, hogy e teendőket nem a négy házból álló két törvényhozásra ruháztuk, hanem a két törvényhozás külön-külön bizottságára, a melyek kisebb számuknál és azon közvetlenebb érintkezésnél fogva, a melyre egymással szemben utalva vannak, valamint a közös szavazás lehetőségénél fogva képesebbek az esetleges ellentéteket kiegyenlíteni, gyorsabban bírják a hatáskörükbe eső ügyeket elvégezni, s könnyebben tarthatják szemmel a közös ügyek tárgyalásánál mindig szükséges tekintetet és méltányosságot, mint a hogyan ezt a két törvényhozás plenuma tehette volna.

A törvényhozás terén pedig annak biztosítéka, hogy a souverain államok nem fogják, egyoldalú szempontokból kiindulva, a szövetséges társ méltányos kivánságait ignorálni, s az egyszer megállapított közös ügyeket egyoldalulag változtatni vagy magyarázni, a törvénynek azon tételében van, a mely szerint csak közmegegyezéssel helyes a közös ügyeket tárgyaló törvényeket mó-

dosítani, hogy ily esetben egyenlő elvek alapján kell a két kormánynak törvényjavaslatot készítenie, s hogy ha a két törvényhozás között ellentét merülne föl, azt ki kell egyenlíteni.

A közös költségek zavartalan fedezéséről végül akkint gondoskodik a kiegyezés, hogy küldöttségeket rendszeresít, a melyek tiz évről tiz évre megállapítják az arányt, a melyben a két állam azokhoz járul, s az esetre, ha erre nézve közös megegyezés nem jönne létre, a döntés jogát a királyra ruházza.

Ezen szervezet a hatásos külvédelmet éppen annyira biztosította, mint a mennyire ezt például Németország mint egységes birodalom tehette. Sőt nagyobb az egység az osztrák-magyar seregben, mint a német birodalmiban, mert megalakulásakor a német birodalom százados multú több sereget talált, a melyeket nem lehetett egy tollvonással eltörölni, s talált a fejedelmekben oly főhadurakat, a kikkel szintén számolni kellett. Az egységet tehát nem lehetett egyszerre az egész vonalon létrehoznia, hanem még a védelem ügyében is sokat kellett a fokozatos fejlődésre bíznia. De az egység alapját ott is letették az által, hogy a császár az összes sereg főhadvezére, hogy a Generalstab birodalmi, hogy az összes kiképzés porosz rendszer szerint történik, hogy a sereg taktikus beosztása, elhelyezése a császár jogköréhez tartozik, hogy a birodalmi törvényhozás a véderő alapelveit egységesen szervezi és ezeket az egyes államok kénytelenek elfogadni. Végül biztosították az egységet azzal is, hogy a legtöbb fejedelem a porosz királylyal oly szerződést kötött, mely hadúri jogait az utóbbira ruházta. Igy ma a sereg legnagyobb része már teljesen egységes, a többi pedig mind inkább a császár rendelkezése alá jut. A hadseregre nézve tehát Német-

országban erős centralisáló processus észlelhető; de ma még a történelmi akadályok miatt az egység ott nem oly tökéletes, mint nálunk.

Vannak, kik a német seregnek ezen kisebb egységéből érvet merítenek a mi seregünk ketté választására, vagy legalább is a magyar sereg jogi különállásának szervezeti kitüntetésére. De ez az okoskodás téves. Nem lehet Németország példája alapján nálunk decentralisatiót kivánni, mert ott következetesen centralisálnak. Németországban csak élő organismusok romjain nőhetett meg a véderő egysége, s ez az oka, a miért ez nem történhetett meg egyszerre, a miért kénytelenek voltak a birodalom egyes államainak némi különállását megtűrni. A katonai és technikai okok azonban, a melyek nálunk a sereg egységét fentartották, ott is érvényesültek, s ott is centralisatióra, következetes és hatásos centralisatióra vezettek. Hogy a szárazföldi seregnek teljes egyesítését nem katonai okokból, nem szándékosan mellőzték, bizonyítja az a tény is, hogy a hol a történelmi mult szabad kezet engedett a törvényhozásnak, ott tényleg meg is teremtették a teljes egységet. A tengeri erő birodalmi és teljesen egységes. Itt nem állott a centralisatiónak utjában akadály és ezért teljes ridegségében alkalmazták is.

Nálunk a sereg egysége megvolt már kezdettől fogva. Nálunk egy élő organismust kellett volna vivisectio alá vetni, hogy azt érjük el, a mit a németek nagy nehezen tudnak csak megszüntetni, a mi ellen a németek küzdenek, a mit a németek, a hol lehetett, elkerültek. A német példa tehát legfeljebb arra tanít, hogy le ne romboljuk, a mit ők kedvezőtlen kiinduló pontjuk miatt teljesen még el nem értek, de a mire törekszenek. A német hadügyi politika centralisáló; ha

tehát valamit, csak ezt tanulhatjuk tőlük. Azon meggyőződés vezeti őket, hogy az egységes sereg jobb a megosztott seregnél; ha tehát valamit, tőlük csak ezt az igazságot vehetjük át.

A kiegyezés alapelvének második nagy következménye abban van, hogy a közös szervezetek nem egy egységes birodalomnak, hanem a két államnak egyesített szervei, a mint hogy ez az alapvető tény nem csak a «közös» szóban, hanem az intézmények jogi eredetében, valamint tényleges ellenőrzésükben is nyilvánul. Ebből kifolyólag e szerveknek jogi eredete minden félreértéstől menten oly világos, hogy hivatásukat lehetetlen föl nem ismerniök, s hogy mindenben jogi eredetökhöz kell alkalmazkodniok.

A közös intézmények megállapítása, vezetése, ellenőrzése, megváltoztatása körül minden törvényhozói vagy kormányzati jog a magyar vagy az osztrák souverainitásra vezethető vissza. Mindenütt érvényesül e két souverainitás parallel uralma, még pedig a teljes paritas alapján. Önálló souverainitású összállamnak sehol semmi helye, semmi nyoma. A felségjogtól le a legalsóbb közeg jogáig minden hatalom a két államtól van kölcsönözve, a két állam rendjében gyökerező hatalom, nem pedig egy birodalom souverainitásának a kifolyása.

Nincs közös államfő, mert a magyar királynak külön felszentelése, külön és a császárétól eltérő jogköre, egy bizonyos esetben az Ausztriáétól eltérő örökrendje is lehetetlenné teszi a jogi személy összeolvadását az osztrák császárral. Közös fejedelmünknek minden joga vagy a magyar korona, vagy az osztrák császár külön jogára vezethető vissza. Nincs közös törvény, nincs közös törvényhozás. A közös ügyek nem birodalmi törvénynek köszönhetik eredetöket, hanem a ma-

gyar és az osztrák törvények megegyezésének. Ha bizonyos kötelezettséget vállaltunk is Ausztriával szemben a közös ügyek további módosítása, megváltoztatása ügyében, souverain jogunkat ebben sem adtuk fel, mert e kötelezettségek önmagunktól felállított korlátok, olyanok, mint a nemzetközi szerződések, melyeket politikailag helyesen, a másik szerződő fél iránt méltányosan csak közös akarattal lehet felbontani, melyek azonban jogi erejüket az országban magában csak az ország törvényének köszönhetik, s ezért jogilag azon szabályok szerint vonhatók vissza, a melyek más törvények megszüntetésére nézve irányadók. Hitünk, becsületünk bizonyos tekintetben le van kötve, jogainkat azonban fel nem adtuk. Létérdekeink követelték az elsőt, jogi önállásunk tiltotta a másodikat. Föladván önrendelkezési jogunkat, souverainitásunkat érintettük volna; fentartván azt, souverainitásunkat óvtuk meg.

Nincs közös törvényhozás. A delegatio nem az, hanem a két törvényhozás két bizottsága. A közös szavazás nem az összállam akaratát juttatja kifejezésre, hanem csak annak eszköze, hogy Magyarország és Ausztria külön-külön akarata mindenesetre össze legyen egyeztethető. A két delegatio külön szervezete, külön tanácskozása, szerves összeköttetése a két törvényhozással, az, hogy határozataik bejelentendők a törvényhozásoknak, és hogy ezek hozzájárulása nélkül nem hajthatók végre, mindez bizonyítja, hogy a delegatiónak nincs önálló jogforrása, hogy nem képvisel felsőbb közös souverainitást, hanem, hogy egyszerű közege a magyar és az osztrák souverainitásnak.

Nincs birodalmi végrehajtó hatalom sem. A közös intézményeknek, a seregnek és a diplomatiának osztrák és magyar eredetét, közös voltát, eleven emlékben tartja.

minden lehető félreértéstől megóvja nevökön kivül az, hogy létüket magyar és osztrák törvénynek köszönhetik, hogy szervezetöknek minden változtatása csak magyar és osztrák törvény által történhetik, hogy az ujonczokat és a pénzt külön-külön szavazzák meg a szövetséges államok törvényhozásai.

A közös szervezetek élén álló közös kormány sem birodalmi kormány, hanem Magyarország és Ausztria kormánya. Kifejezésre jut ez abban, hogy a közös miniszterek politikailag külön-külön felelősek a két delegatiónak, s hogy solidaritásban lévén a két állam kormányaival, politikai fő irányukért a magyar kormány útján a parlamentben is felelősségre vonhatók.

Bizonyítékát találja ez különben abban is, hogy jogkörüket szintén csak magyar és osztrák törvénynek köszönhetik, s hogy hatáskörük minden változtatása szintén csak ezen az úton történhetik.

Egyáltalában, ha úgy is látszik, mintha a közös működés érdekében biztosított egység itt-ott talán elhomályosítaná az együttesen teremtett szervek jogi természetét: az a sarkalatos tény, hogy nincs birodalmi államfő, nincs birodalmi törvényhozás, s hogy sem régi, sem új törvény a két államot egy felsőbb souverainitásnak alá nem rendelte, ezen homályt mindig eloszlatja és biztosítja a két állam souverainitását. Ezen tényben van a közös intézményekkel szemben a magyar állam jogának alapja. Ezért nem kell külön törvényes provisiót keresni arra, hogy a közös intézményeket a magunk számára is vindicálhassuk, s hogy megkövetelhessük a közösen alkalmazott egyénektől azon tiszteletet és engedelmességet, a melyet minden állam saját közegeitől követelhet. E jog korlátját csak Ausztriának hasonló jogában találja. Közös közegeinktől souverain jogaink iránt feltétlen engedelmessé-

get követelhetünk azon határig, míg ezen engedelmesség nem engedetlenség Ausztria souverain jogai iránt. E határon belől fölösleges egyes szavakat kiböngészni az 1867-diki törvényből, hogy belőlük vezessük le hatalmunkat a közös intézmények fölött.

Így nevezetesen fölösleges a sereg feletti jogunkat a törvény ezen szavaira alapítani akarni: «a magyar hadsereg». A mennyiben többet vagy mást akarnak a törvénynek e kifejezéséből következtetni, mint a mi az összes sereg közösségéből ered, a következtetés téves; a mennyiben pedig csak azt akarják belőle levonni, a mi abban úgy is már benne van, fölösleges. A kik e szavakon lovagolnak, több követelés indokolásául szokták azokat felhasználni. A «magyar hadsereg» kifejezésből némelyek azt akarják következtetni, hogy ez utalás akart lenni arra, hogy a magyar csapatok jogi természete szervezetileg is kifejezésre jusson az osztrák seregétől elütő külön oktatás, esetleg külön parancsszó megállapítása által. Ha ez lett volna a törvényhozás intentiója, mindenesetre egészen hibás eszközt választott volna akarata kifejezésére, mert e szavakban egy önállóan szervezett magyar sereg eszméje éppen úgy benfoglaltatik, mint a tényleg felállított és az osztrák sereggel teljesen összeolvadt közös seregé. Minden a magyarázatra bizatott volna. Ennek kellett volna utólag megállapítania, hogy a magyar sereg jogi ismérvei és jelei mik legyenek, hogy mennyiben kell a magyar seregnek külön elbánás alá esnie, s hogy minő külön jogokat ad e kifejezés a magyar törvényhozásnak?

Azon hozzátétellel, hogy a magyar hadsereg «az összes hadsereg kiegészítő része» szintén homályban hagyta volna a törvényhozás a maga akaratát. Mi annak a kriteriuma, hogy valamely sereg az összes sereg

kiegészítő része? Milyen összefüggést tételez ez fel? Ezer válasz lehető e kérdésekre is. Ilyen jelzők jogok szabatos körülírására nem alkalmatosak. A kiegyezésnek egyik feladata, czélja volt, biztosítékot adni a monarchiának és fejedelmünknek arra nézve, hogy a magyar alkotmány a védelmi érdekekkel összeütközésbe nem jön. E végből pedig a haderő jogi viszonyainak tiszta képét kellett nyújtania. Ki kellett mondani, hogy milyen serege lesz a monarchiának, egységes-e vagy kettős? világosan ki kellett fejezni, hogy a belszervezetben lesz-e külömbség a magyar és az osztrák csapatok között? E nélkül zsákban árultuk volna a macskát. Bujósdit játszva a szavakkal, sohasem tudtuk volna fejedelmünk bizalmát megszerezni, sohasem birtuk volna a kiegyezést megkötni.

Az 1867:XII. t.-cz. idézett 11-dik szakaszának kijelentése, ha minden szava külön jogtételt foglalt volna magában, a kiegyezés ama feladatának nem felelhetett volna meg.

Senki, a fejedelem sem tudta volna meg abból, hogy milyen lesz a sereg, egységes-e, kettős-e, vagy a kettő közötti amphibium? Pedig a tisztán látás e kérdésben az egyezkedésnek előfeltétele volt. Ki hiszi komolyan, hogy ha e tekintetben bizonytalanság környezi a nemzet akaratát, a kiegyezés mégis létrejött volna?

Különben történelmi tény, hogy mindenki tudta, hogy a monarchiának teljesen egységes és közös lesz a serege. Mindenki tudta, hogy a magyar sereg külön szervezését a kiegyezés ki nem mondotta. Egyrészt sokan megtámadták e miatt, másfelől sokan ebben látták előnyét. A törvény értelmére nézve senki sem volt kétségben. Ha a fejedelem elfogadta a szóban levő szakaszt, s ha szövegébe Ausztria is belenyugodott, ez csak azon magyará-

zatnak köszönhető, a melyet annak Deák Ferencz nyilvánosan,* a kiegyezés tárgyában Bécsben járt megbizottak pedig magán tanácskozásokban ** adtak, s a mely

* A képviselőház hatvanhetes bizottságának 1867 elején tartott üléseiben és későbben magában a házban, különösen 1867 márczius 28-dikán mondott beszédében. 1868 augusztus 3-dikán Deák Ferencz a képviselőházban a többek között ezeket mondotta: «Tekintse bár végig akárki a törvényeket és országgyülési iratokat, látni fogja, hogy teljesen önálló, független, külön magyar hadsereg létezésének nyoma nincs azokban; sőt még az 1848-diki törvények is említik ugyan e szót «magyar hadsereg», de arról mint önálló, független, külön ha'seregről sehol nem rendelkeznek. S hivatkozom a t. ház tagjaira, hogy ilyen önálló, független, külön magyar hadsereg 1848-ban is csak akkor jött tettleg létre, mikor seregeink nem a sanctio pragmatica értelmében ő felsége seregeivel együtt, hanem ellenök küzdöttek.»

** Ő felségének kivánságára 1866 augusztus és szeptember havában Bécsben tanácskozásokat folytattak a kiegyezésre nézve. A tanácskozmányokban részt vettek: Belcredi gr. osztrák államminister, Hübner b., Mailáth György magyar kanczellár, Sennyey Pál b. tárnokmester, Andrássy Gyula és Lónyay Menyhért.

Augusztus 25-dikén a kormány tagjai a magyar képviselőház hatvanhetes bizottsága tizenötös albizottságának munkálata ellen tett kifogásaikat irásban nyujtották át a Deák-párt velök tanácskozott két tagjának.

A tizenötös albizottság munkálatának 11. §-a ellen a kifogás ez volt:

«Der Ausdruck «ungarisches Kriegsheer» kann zu Missverständnissen führen: es müsste dafür ein passenderer, der Einheit der Armee mehr entsprechender vorgeschlagen werden.»

Andrássy erre Puszta-Szt.-Lászlóra utazott Deák Ferenczhez, s Bécsbe visszatérve, szeptember 2-dikán irásba foglalta észrevételeit a kormány tagjainak kifogásaira.

A 11. §-ra nézve igy nyilatkozott:

«Auf die Einwendung ad 11 und im Allgemeinen müssen wir bemerken, dass hier die irrthümliche Auffassung zu obwalten scheint, als ob das Operat der 15-er Commission als ein formeller Gesetzvorschlag zu betrachten wäre. Insoferne daher das erwähnte Operat erst nach erfolgter Annahme durch die Plenarcommission in Gesetzvorschlagsform gebracht werden kann, sollte auf einzelne Ausdrücke von keiner Seite her zu viel Gewicht gelegt werden.

Daher schiene es uns einerseits durch keine Nothwendigkeit geboten, andererseits aber auch undenkbar, eine prinzipielle Diskussion aus Anlass eines Ausdruckes hervorrufen zu wollen, der nur als Citat aus älteren Gesetzen das lateinische Wort «Exercitus» ersetzen soll. Dagegen ist bei Verfassung des Gesetzentwurfes das ausschliessliche Gewicht auf

a döntő tényezőket meggyőzte arról, hogy abban a külön sereg csirája nincsen meg. E magyarázat szerint e szavak «magyar hadsereg» nem jelentenek többet, mint a régi törvényeinkben előforduló: «exercitus hungaricus»-t. E kifejezés alatt pedig mindig a magyar ezredeket értették, a melyeket Magyarország a már akkor is egységes cs. kir. seregnek adott, a mely ezredek nem képeztek a multban sem oly organikus egységet, hogy vezényletök ipso iure, annál fogva, mert magyar seregnek neveztettek, az osztrák csapatokétől eltérő elvek szerint eltérő módon gyakoroltatott volna, hanem azokkal mindig együttesen kezeltettek, velök mindig egyenlő elbánásban részesültek. E kifejezés sohasem volt önmagában a belszervezetben érvényesülő külön jogok forrása és most sem lehet az. Az exercitus hungaricus fogalma sohasem kötötte meg a magyar rész vezényletét. A mennyiben a törvényhozás bármely tekintetben korlátozni akarta a király legfőbb haduri jogát, ezt az ujonczok megajánlása alkalmával, az exercitus hungaricus megszavazásakor törvényben mondotta ki; de sohasem tekintette a használt kifejezésben már benfoglalt tételnek, e kifejezéssel meghatározott jogi folyománynak. E kifejezésnek sohasem tulajdonítottak a belszervezetre vonatkozó intézkedő értelmet. Ma sem jelenti azt.

A 11-dik szakasz intézkedő részében csak azt mondja,

jenen Theil des Punktes 11 zu legen, der die prinzipielle Entscheidung über die Einheit des Heeres enthält, indem darin nicht nur die einheitliche Leitung, Führung, sondern auch die innere Organisation des gesammten Heeres als der gemeinsamen Verfügung angehörend auf die unzweideutigste Art als den Rechten Seiner Majestät zustehend anerkannt werden.»

A fentebbieket Kónyi Manó volt szives Lónyay Menyhért emlékirataiból velem közölni.

hogy az összes sereg «egységes vezérlete, vezénylete és belszervezete ő felsége által intézendőnek ismertetik el», a magyar sereg kifejezés pedig csak jelző és semminemű jogszabályt ki nem mond. Az semmi más, mint azon egyszerű jogi tény kiemelése, hogy Magyarország mint önálló állam ad királyának katonákat, csapatokat, vagy sereget, a mely sereg éppen ezért természetesen magyar. E seregről a szakasz akként intézkedik, hogy az ő felsége által az osztrákokéval egyenlő elvek szerint vezéreltessék. Más intézkedés nincs benne. A magyar sereg azon csapatok összege, a melyeket a magyar törvényhozás szavaz meg, a melyeket, ha a két véderőtörvény részleteiben eltérés találna lenni, a magyar szöveg rendelkezése szerint kellene kiegészíteni, s a melyeknek tényleges kiállítása a magyar kormány feladata. Oly jogszabályt azonban, a melynek alapján e csapatoknak a seregben magában, a szervezetben magában kifejezésre jutó külön statust kellene képezniök, az idézett szavak nem foglalnak magukban.

A kik e szavakba a jogszabályoknak egész sorát bujtatják, ugyanazt teszik, a mit Lustkandl tett. Nem is fognak vele több dicsőséget szerezni maguknak és a magyar névnek, mint szerzett Lustkandl magának és az osztrák névnek. Elfeledik, hogy az ilyen erőltetett magyarázat kétélű fegyver. Ha a «magyar hadsereg» szavakból jogok származnak, a törvényeinkben szintén előforduló «birodalom» szóból is oly kötelességek folyhatnak, a melyeket nem akarunk elvállalni. A «birodalom» szóra épp úgy lehet fellegvárakat építeni, mint a «magyar hadsereg» kifejezésre. De mind a kettőnek ilyen értelmezése egyenlően ellentétben van azon magyarázattal, a melyet e szavaknak adtak, midőn azokat az irányadó összes tényezők elfogadták, ellentétben van azon értel-

mezésökkel. a mely miatt azokat elfogadták. A magyar jó hirnevét, a magyar őszinteségébe és megbizhatóságába vetett hitet ingatná meg, ha esetleg még kívánatos újításokat is a félremagyarázás hátulsó ajtaján akarnánk intézményeinkbe becsempészni.

A kiegyezés a király legfőbb hadúri jogát nem kívánta megkötni. A hol ezt korlátozni akarta a törvényhozás, megtette, mint a honvédségnél, a melyre nézve törvény állapítja meg a szolgálati nyelvet és a magyar jelleget, a mihez a legfőbb hadúrnak is alkalmazkodnia kell. Itt azonban e korlátozást világos szavakkal a törvényben tudták kifejezni.

A sereg egységét akarták és ezért sans phrase akarták a király hadúri jogait. A nemzet jogait nem adták fel, de az alkotmányos ellenőrzésben keresték azokat. Oly közös sereget akartak, a melyet a két állam tart fönn, a melyet a felelős kormányok útján a két állam parlamentjei ellenőrizhetnek, a mely tehát a maga egészében éppen annyira van alávetve Magyarországnak, mint Ausztriának. Nemcsak a magyar seregre nézve akarták Magyarország jogát biztosítani, hanem az egészre nézve. Ezért nem külön jogok szerzésére törekedtek, hanem az alkotmányos testületeknek föntartott összes jogokat a paritás alapján egyenlően kívánták a két állam parlamentjeinek biztosítani. A felelős kormányzat elvénél fogva, a melynek a hadügyminiszter is alá van vetve, a pénz és ember szabad felajánlásának jogánál fogva, azon helyzetbe akarták és tudták is Magyarországot hozni, hogy az egész sereget önmagával szemben a függésnek azon viszonyában tarthassa, a melynek egy szabad állam és ennek serege közt lennie kell.

Világosan kidomborodik a kiegyezésből azon eszme, hogy a közös sereg Magyarországé is. Ezen alapszik a

katonaság erkölcsi kötelessége, hogy Magyarországot tisztelje és törvényeinek engedelmeskedjék, valamint Magyarország azon joga, hogy e kötelességek teljesítését megkövetelheti. A magyar parlamentnek a sereg alakítása és eltartása körüli joga pedig megadja a nemzetnek azon hatalmat, mely e kötelesség teljesítésének biztosítására szükséges.

Európa egy parlamentjének sincs több joga seregével szemben, mint a magyarnak a közös sereggel szemben.

Fővonásaiban ugyanazon határvonal választja el nálunk a legfelsőbb hadúr jogait a parlamentek jogaitól, mint Németországban, Francziaországban, Olaszországban. A sereg vezetése, belszervezete az államfőre tartozik, annak megalakítása, a védrendszer megállapítása, a pénz megajánlása a parlament joga. A vezetés joga az államfőé, az ellenőrzés a parlamenté, csak úgy, mint minden alkotmányos államban, mely az általános védrendszert elfogadta. Az ellenőrzés foganatosítására nézve ugyanazon jogai vannak a magyar parlamentnek, mint a francziának vagy az olasznak.

A különbség csak abban van, hogy mi Ausztriával együtt tartunk közös sereget és ezért nem követelhetjük benne a magyar állameszme feltétlen uralmát, hanem, miként már kiemeltem, Ausztriának saját államunkéval egyenrangú állást kell benne biztosítanunk.

Mennyi tehát az, a mit mi ez alapon, áldozataink árán, souverainitásunk révén a közös seregtől követelhetünk, a nélkül, hogy ennek egységét érintenők, a nélkül, hogy Ausztria souverainitásával összeütközésbe jönnénk?

Röviden annyi, hogy a seregben uralkodó szellem alkalmazkodjék a dualismushoz. A sereg vezető motivu-

mát, az összekapcsoló erőt első sorban a fejedelem iránti ragaszkodásban kell keresnünk. Ez a szilárd szikla, a melyen az egység alapul. Ezen kívül azonban még kettőt követelhetünk. Először, hogy a magyar államiságot negáló, a kifelé gravitáló, a magyar állam integritása ellen törő szellem semmi körülmények között se türessék meg a seregben, ennek semmi részében sem; másodszor, hogy azon katonáknak, a kik magyar állampolgárok, magyar hazafiságuk ne legyen hátrányukra, s hogy az nem csak ne gyengíttessék, hanem ellenkezőleg öntudatosan fejlesztessék. A magyar nemzeti érzést, a hol ez megvan, meg kell engedni és fönn kell tartani, a magyar állam iránti tiszteletet pedig meg kell követelni. Megkövetelhetjük, hogy a magyar hazafiság a seregben magát otthon érezze. A magyar állam seregéből a magyar hazafiság számüzve nem lehet.

Ezen czélok elérésére nem elegendő azon elv kimondása, hogy a katona ne politizáljon. Ez megakadályozhatja azt, hogy összeütközés támadjon a katona között és az állam rendje között, de nem biztosítja közöttük azon benső harmoniát, a melyre törekednünk kell. Ehhez több szükséges. Megkívántatik hozzá, hogy a katonai nevelést úgy vezessék, hogy a magyar állameszmének tisztelettel adózzanak az osztrákok, s az ahhoz való ragaszkodásra serkentessenek a magyar állampolgárok.

E követelés nincs ellentétben Ausztria jogával, mert számára megmarad ugyanaz a jog, a mely nekünk jut. Nem veszélyezteti a sereg egységét, mert a király iránti ragaszkodást, mely az egység alapja, nemcsak hogy nem gyöngíti, hanem ellenkezőleg, összekapcsolva azt azon érzéssel, mely annak kiegészítő része és tőle elválaszthatatlan, mely melegágya, a hazafisággal, azt csak tartalmasabbá, igazabbá, mélyebbé teheti. Nem veszélyezteti

a sereg megbizhatóságát, mert a magyar sorsa a monarchiához van kötve, mert a magyar kifelé nem gravitálhat. Nem is nehéz ez irányzatot a seregben ápolni, mert nem kell hozzá más, mint a katonában úgy is meglevő polgári érzést — hisz a katona is ember és hazafi — ébren tartani.

Semmi sem adhat annyi erőt a seregnek, mintha a magyar az ő hazafiságának egész súlyával, kielégített nemzeti érzülettel léphet be abba. Ha ez lehetetlen volna, ha ez ellenkeznék a sereg egységével, igaza volna a szélbalnak, hogy a külön sereg erősebb az egységesnél. Én igen magasra helyezem az egységes sereg technikai előnyeit, s meg vagyok róla győződve, hogy egy egységes sereg sokkal nagyobb erőt képvisel, mint két olyan sereg, mely együttvéve amannak számerejét eléri; de ha ez a technikai előny csak azzal volna megvásárolható, hogy a katonák kivetkőztetnek a maguk mivoltából; ha csak úgy volna föntartható, hogy a sereg tagjaiból kiirtatik a legszentebb érzés, az, mely a fejedelem iránti hűségen kívül egyedül képes a harczban lelkesíteni, az erőt fokozni: akkor az egységes sereg halva született volna; akkor híjával volna a mozgató erőnek; akkor természetellenes alapra volna fektetve; akkor tarthatatlan volna, mert nem képzelhető nemzet, mely milliókat költsön és összes polgárait odaadja egy oly sereg számára, a mely fél a nemzeti érzülettől, a mely rendszeres ellentétbe helyezkedik a nemzettel. De szerencsénkre és a sereg szerencséjére ilyen kényszerhelyzet nincs és nem is képzelhető. Ellenkezőleg, a seregnek is érdeke, hogy mentől erősebb legyen a magyar hazafiság, s kötelessége, hogy ezt a hazafiságot respectálja. Szerencsénkre és a sereg szerencséjére azon új sereg, a melyet pár hónappal Königgrätz után fejedelmünknek rendelkezé-

sére bocsátottunk, közösségénél fogva egyenesen reá van utalva arra, hogy harmoniában legyen a magyar állameszmével is. Nem szervezetében kell a magyar államot kifejezésre juttatni, mert e szervezetet egységesnek akarja a magyar nemzet is, egységes seregben pedig két állam jogi különállását érvényesíteni nem lehet; de a sereg szellemében kell kifejezésre jutnia a dualismusnak, azon alapeszmének, hogy a sereg a magyar államot is szolgálja.

A sereg szervezeti .különválása ellentétben volna a kiegyezés alapgondolatával, a sereg egységével; de a magyar állam ignorálása éppen olyan ellentétben volna annak másik alapgondolatával, a sereg közösségével. A közösség kizárja azt, hogy a sereg idegen legyen. Lemondottunk külön sereg alakításáról, de soha sem egyezhettünk bele abba, hogy állampolgáraink százezrei kötelességszerűleg elidegenedjenek tőlünk. Lemondtunk a külön seregről, de polgáraink százezreinek szívéről soha. A sereg nem complicált jogi szervezetek kifejezésére szolgáló eszköz. Ezért nem akarták elődeink és ezért nem akarjuk mi sem szervezetét a dualismus stilusa szerint átalakítani. A sereg czélja nem jogokat kifejezni, hanem azokat és a nemzet érdekeit megvédeni. Ezért akarjuk a sereget egységesnek és erősnek, erős pedig csak akkor lehet, ha harmoniában van a nemzettel, mely alkotja. A király iránti ragaszkodás mellé oda kell állítani az állam iránti ragaszkodást, hogy a sereg az egész embert, a mint őt számára a polgári társadalom kineveli, minden nemes szenvedélyével együtt kihasználhassa. Ha ezt nem teszik, űr támad, a melyet semmivel sem lehet betölteni. A haza fogalmát az összmonarchia fogalma nem helyettesítheti, mert ez nem él az ember keblében, nem talál ott visszhangra, nem képes lelkesíteni.

A dualismus és a sereg érdeke — ebben foglalha-

tom össze, a mit ez ügyről irtam — egyaránt azt követeli, hogy a sereg szelleme megegyezzék közös jellegével; hogy helye legyen benne épp úgy a magyar hazafiságnak, mint az osztráknak, a mely két hazafiságot egymással összhangzásba hozni a fejedelem iránti hűség van hivatva.

Igy fogták föl a kérdést a dualismus megalkotói. Nem akartak a közös seregben külön magyar sereget szervezni, hanem azt akarták, hogy a közös sereg szelleme alkalmazkodjék a maga egészében az új viszonyokhoz, azon új jogi alaphoz, a melynek köszönheti létét és azt, hogy ma annyival tekintélyesebb, mint volt azelőtt. Csak azt akarták, hogy a sereg tisztelje azon államrendszert, a melynek legfőbb őre a legfőbb hadúr.

A kiegyezés alapeszméjének harmadik lényeges következménye: Magyarország teljes önállósága azon ügyekben, a melyek nem közösek.

Nem alakulván egy felsőbb összállam felsőbb souverainitással, mindaz, a mit Magyarország a maga jogainak korlátozásával közössé nem tett, magától érthetőleg Magyarország önálló joga maradt. Abban absolut ura akaratának. Semmi beavatkozást sem tartozik tűrni.

A szövetkezett államok függetlenségének szempontjából tekintve, a kiegyezés jogi conceptiójának fölénye más hasonló czélu szervezetek fölött a legvilágosabban ezen eredményében nyilvánul, abban, hogy a szövetkezett államok belső életének ezen függetlensége a monarchia jogi szervezetének félre sem ismerhető, vissza sem utasitható természetes következménye. Másutt a legnehezebb föladat volt az egyes részek szabadságát az összességgel szemben biztositani. Complicált tilalmakat, biztositékokat állitottak föl a nélkül, hogy elérték volna az eredményt. Igy láttuk, hogy mennyi gondot forditottak Amerikában az egyes államok hatáskörének védelmére. Láttuk, hogy ott

is mily nagy fontosságot tulajdonítottak annak, hogy a congressus ne terjeszthesse hatáskörét az egyes államok rovására. De az Amerikában uralkodó nagy decentralisatiónak és a társadalom ama hatalmas irányzatának ellenére, mely az állam terjeszkedését mindenben korlátozni igyekszik, az óriás területnek, a jogi korlátoknak ellenére: a központi hatalom hatásköre megalakulásától fogva a mai napig folyton tágult. Az Egyesült-Allamoknak ma sokkal több a joguk, mint volt keletkezésükkor. Az élő organismus természetes fejlődését az alapszerződés sem tudta meggátolni. Ha a congressus önmaga nem is terjesztette hatáskörét, s ha az alkotmány megváltoztatását nehézkes és éppen ezért csak ritkán használható módhoz kötötték is, az összállam fogalma, minthogy egy ilyen tényleg megalakult, élt, a nép öntudatában határozottan terjedt és a biróságok által gyakorolt törvénymagyarázatban kifejezésre is jutott. A legfelsőbb souverainitás az összes nép kezébe lévén letéve, nem pedig az egyes államokéba, ez az egységes souverain erő megteremtette az egységes öntudatot és az intézmények egységesítésére vezetett. Akármilyen tekervényes útra szorította is az alkotmány e törekvést, mégis tudott érvényesülni. A megteremtett erő meghozta gyümölcsét.

Nálunk a dualistikus rendszer a souverainitást meghagyta a részeknek, s ennél fogva az összsouverainitás érzete nem fejlődhetett ki. Törvényhozásunk nem csak attól tartózkodott, hogy oly szervezetet alkosson, mely saját hatalmát önmaga által hozott törvények útján könnyen képes terjeszteni, hanem az összmonarchia fogalmának még megteremtésétől is óvakodott. Politikai rendszerünk a részek függetlenségének garantiáját nem abban kereste, hogy a megalakult összállamot korlátozza, hanem

abban, hogy ilyet nem is hozott létre. Minden élő organismus terjeszkedni akar. Bármilyen jogi akadályok vannak útjában: ha az organismust szerencsésen szervezték, úgy hogy feladatainak megfelelni képes, hogy életre való, fog is terjeszkedni. Mi az egyetlen radicális eszközt, az egyetlen biztos útat választottuk e terjeszkedés meggátlására: azt, hogy nem alakítottunk összállamot, összsouverainitást. Így a népek öntudatában ki sem fejlődhetett az egységes állam érzete.

Érdekes tanulmány tárgya lehetne az amerikaiaktól elfogadott rendszer részleteinek összehasonlítása a mienkéivel. Érdekes volna annak kiderítése, hogy melyek voltak azon okok, a melyek Amerikában a központosító irányt győzelemre segítették, s hogy vajjon sikerült-e nekünk ezen okok keletkezésének elejét venni?

Néhány fő momentumra rá akarok mutatni. Amerika viszonyai egymással ellentétes irányokat indítottak meg. Voltak olyan körülmények, melyek a nagyobb egység felé szorították a fejlődést, s voltak centrifugalis hatásuak. Hogy az előbbi irány kezdettől fogva állandóan erősödött és végül diadalmaskodott, ez főleg a megteremtett intézmények működésének tulajdonitható. Azokon kívül, a miket föntebb már említettem, a déli és az északi részek népességének különböző vallása, különböző társadalmi és kulturális állapotuk és egymásétól eltérő gazdasági érdekeik voltak a legerősebb széthúzó tényezők. Az eredeti települők fajbeli közössége és a későbbi bevándorlókkal szemben a mai napig megóvott befolyásuk volt az összetartó erő, s ehhez járult az utóbbi időben a közlekedési eszközöknek azon nagyfokú fejlődése, mely a térbeli távolság akadályát legyőzte. De még mielőtt ezen utóbbi körülmény hatása nagy mértékben érezhetővé vált volna, már akkor, mi-

dőn az egyes részek oly messze estek egymástól, hogy alig volt közöttük közvetlen érintkezés, megindult a centralisáló folyamat. E tünemény okát az alkotmányban kell keresni.

Sikerült-e nekünk ily ok támadásának elejét venni? Amerikában ezen irány fejlődésének legdöntőbb motivuma abban rejlett, hogy, a mint láttuk, a közös teendőket egy önálló életü organismusra bízták. Ezen az uton azután létrejött a közösség tudata. A nemzeti érzés illetékes képviselőkre talált, a kiknek hivatásos foglalkozása, egész existentiája az unióhoz füződött. A nemzet figyelmét, érdeklődését, egész politikai életét a legfelsőbb állam működésének sikere és balszerencséje foglalkoztatta. A nagy köztársaság képviseleti rendszeren alapulván, egységes nemzeti pártoknak kellett benne alakulniok, s ez vált az egység fő forrásává.

Képviseleti rendszer mellett a párt a legnagyobb erő. Az uralkodik mindenen. A pártok czéljai és ellentétjei szerint alakul a nemzeti élet. A mely mederben a pártélet folyik, abba tereltetik a politikai élet egésze. Ezért vált Amerika fejlődésének irányára nézve döntővé, hogy ott a pártok tusájának tárgya nem az egyes államok vezetése, hanem az egyesült államok törvényhozásának és végrehajtó hatalmának uralma volt, a mi pedig annak volt elkerülhetetlen következménye, hogy központi törvényhozást teremtettek.

Két párt alakult. Az egyik öntudatosan törekedett a központi hatalom hatáskörének kifejlesztésére; a másik az egyes államok jogait védte. Tényleg azonban egységesitő hatással volt e két nagy nemzeti pártnak már puszta léte is, egységes és ezért egységesitő szervezetével, mely a legtávolabbi vidékekre is kiterjedő erős kapcsokat, közös érdekeket, hatásos összműködést teremtett,

s Washington felé terelte az ambitiókat és a közfigyelmet, a magán érdekeket és a köztekinteteket egyaránt. A pártok létezésének ezen öntudatlan hatásán kívül mindegyikök positiv működése is erősitette a részeket összekötő kapcsokat. Az egyik ezt programmja alapján tette és tehette, a másik azon természetes ösztönénél fogva, hogy midőn uralomra jut, eredményesen kell kormányoznia, sikereket kell elérnie, ezt pedig az eszközök erélyes alkalmazása, a kormány rendelkezésére álló hatalmi tényezők hathatós fölhasználása tetemesen megkönnyíti. A mi új életerővel fokozták a fœderalisták — ez volt a nagyobb centralisatio felé hajló párt első neve — az unio szervezetét, azt ellenfeleik is kihasználták, élve az új hatalommal, midőn uralomra jutottak. A fœderalisták a központi kormány kezét rátették mind arra, a mire az ügyek eredményes vezetése czéljából szükségük volt. Hogyan mondottak volna le e szerzeményekről a demokraták? Administratiójuk kudarczot vallott volna és ezzel jövendő hatalmuk vált volna kétségessé. Elvök maradt a régi: az egyes államok önálló joga: tényleg azonban a mindenen uralkodó pártérdek, a szembeötlő pillanatnyi szükség szerint jártak el. A pártok rendesen ilyenek. A közvetlen szükség vezeti őket. Hatalmi eszközökről, még ha maguk talán nem is igyekeztek volna azokat megszerezni, ha már egyszer megvannak, nem szoktak lemondani. Ezért nehéz ily előzmények után minden komolyabb decentralisatio keresztülvitele. Gyakran láttuk Francziaországban, hogy politikusok, kik az ellenzéken önkormányzat és decentralisatio mellett küzdöttek, midőn kormányra jutottak, a reformokat nem hajtották végre, vagy legalább nem eléggé hatásosan. Ezért nehéz az egyszer elért centralisatiót korlátozni vagy megszüntetni.

A felelősség, a melylyel a kormányzat vezetése jár, Amerikában rászorította a demokratákat, az egyes államok önállóságának védőit, még arra is, hogy a központi kormány számára új jogokat szerezzenek. Jefferson, e párt első vezére, mint köztársasági elnök Louisiana megvételével és az embargo elrendelésével az unio hatáskörét kétséges jogi alapon terjesztette. Ellenfelei politikájának szellemében járt el. A reá bizott hivatalnak és azon államnak érdeke, a melynek feje lett, erősebbnek bizonyult elméleteinél. A megteremtett organismus élni akart és szolgálatába hajtotta azon erőket is, a melyek független élettel való ellátását nem helyeselték.

A dualismus ellenben nem alapítván egységes államot és központi parlamentet, nem fejlesztett az egész monarchiára kiterjedő egységes pártokat és ezzel elejét vette azon összpontosító nagy erő keletkezésének, a mely Amerikában működik. A pártok élete a két államhoz van kötve, munkásságuk és a politikai összes érdeklődés a magyar és az osztrák állam felé fordul. A vérkeringés központja a két állam, a két kormány, a két főváros maradt. A magyar és az osztrák állam czéljai és szükségei alkotják a politikai élet vezető motivumait, s ezek szabnak irányt a pártok alakulásának, munkásságának és politikai küzdelmeiknek. A pártok önzése így nem vezet centralismusra, hanem ellenkezőleg erősíti az államoknak egymástól való függetlenségét. A mi közös érdek, az kivonatott a pártok föltétlen uralmi köréből, s ezen ügyekre nézve az egyik államnak osztozkodnia kell a másik állammal a befolyásban és a hatalomban. Csupán azon ügyek, a melyeknek telje az egyes államoknak tartatott fönn, jutnak az illető ország többségének kizárólagos befolyása alá. Ennek következtében a legnagyobb életerő, a mely parlamenti kormány-

forma mellett képződhetik, nálunk az állam jogainak megóvásáért küzd, holott Amerikában az ellenkező irányban működik.

Az amerikai központosító fejlődésnek egyik további oka az volt, hogy az unio szervezete önmaga terjeszthette hatáskörét. Az alkotmányt meg nem változtathatja, de a meglevő alkotmány magyarázata és alkalmazása a fœderativ hatóságnak van kezében, a végrehajtó hatalomnak, a törvényhozásnak és a fœderalis biróságnak. Ezek mint az összállam közegei a közösség tudatának hatása alatt állanak, s ezért vezetett az alkotmány értelmezése és alkalmazása egyaránt a hatáskör terjesztésére. A törvényhozás és a végrehajtó hatalom az opportunitás nyomása alatt a központosítás utján haladt előre, a biróság szentesítette az új szerzeményt és a tágabb értelmezést megállapító döntésével az új expansiónak megadta a jogi alapot. Ha volt is kivétel, a fejlődésnek ezen iránya volt a szabály.

Utat nyitott e fejlődésnek és lehetővé tette a nagy eredményt az alkotmány szövege. Az amerikai alkotmány nagy és merész kisérlet volt. Hatalmas szellemek kisérlete addig ki nem próbált nagyméretű, valódi önkormányzat szervezésére és e szabad alakzatok között állandó szövetség létrehozására. Megállapításánál ellentétes irányzatok küzdöttek egymással, s ezek compromissuma volt az eredmény előföltétele.

Így csak alapelvek, az új organisatio vázlatai jöhettek létre. A többit, a részletek kiépítését az időre, a későbbi fejlődésre bízták. Minden attól függött, milyen lesz ennek iránya. Ezért a pártok küzdelmei mind ezen döntő kérdés körül forogtak. A végleges győzelem a központosító tendentiáé lett. A törvény szűkszavúsága bő tért nyitott a föntebb említett tényezőknek, hogy a

centralisáló irányt érvényesítsék. A tágító törvénymagyarázatot ezen kivűl elősegítette az alkotmánynak azon tétele, mely az uniót mindarra fölhatalmazza, a mi a reá bízott jogok gyakorlása végett szükséges vagy előnyös.

A dualistikus rendszer egészen más nyomokon haladt. Először is kevesebb tért engedett a lépcsőzetes fejlődésnek. Nem egészen új kisérletről volt szó, nem arról, hogy oly államokat kössön egybe, a melyek addig egymással közvetlen érintkezésben nem voltak, hogy így új nemzetközi kapcsolatot hozzon létre; hanem az volt a feladat, hogy a már századokig élt és meglevő államjogi szervezetet az új viszonyokhoz alkalmazza. Az alapelvek megvoltak és csak az volt a baj, hogy részletesen nem voltak szabályozva és így nem váltak eléggé szilárdakká. Fejlődésök eltérő, sőt ellentétes volt az életben és a törvénykönyvben. A feladat, a melyet 1867-ben meg kellett oldani, az volt, hogy a jogviszonyok tisztázása útján a meglevő alapelvek részletei akkint állapíttassanak meg, hogy szilárdakká válhassanak és az élet tényleges fejlődését is szabályozhassák. A létrejött törvény ezért sokkal körülményesebben intézkedik, mint az amerikai alkotmány. Vegyünk egy példát. Az amerikai alkotmány azt mondja, hogy a congressusnak joga van adót kivetni a közjólét emelése czéljából. Ilyen elastikus tétele a mi törvényünknek nincs. Az amerikai törvénynek eredeti és első része, mely az összes szervezetet megállapítja, hét szakaszból állott. A mienk sokkal bővebb, pedig az állami életnek aránylag csak kis részéről intézkedik. Törvényünk apróra megszabja a közös szervek jogkörét. Olyan általános felhatalmazás, mint a milyen az amerikai alkotmányban van, nálunk nincs, s ezért mindaz, a mi világosan nincs a közös ügyek közé so-

rolva, nem tartozik oda. Törvényünk szigoruan ragaszkodik a taxativ rendszerhez, ellenben Amerikában csorbát ütöttek rajta az előbb idézett tétellel. Így nálunk nincs meg a törvény tágításának azon tere, a mely megvolt ama nagy köztársaságban. Még ha a közös közegek kezébe adtuk volna is a törvény magyarázatának jogát, a világos törvényszegés kézelfogható bűne nélkül akkor sem terjeszthetnék hatáskörüket.

De nálunk a törvény magyarázata a szövetkező állam kezében maradt. Még ha volna is a kiegyezésnek különbözőleg magyarázható valamely pontja, értelmét csak a törvényhozások állapíthatnák meg. Igaz, hogy a kormányzatnak az a ténye, mely az 1867-diki kiegyezés egyoldalú fölfogásán alapulva, a törvény szavainak tágabb magyarázatot adna és a közös szervek hatáskörét terjesztené, nálunk is valamely közös tisztviselőtől indulna ki, úgy mint Amerikában. De mihelyt fontosabb elvi elhatározásról volna szó, a közös miniszter a solidaritás erejénél fogva nem hajthatná azt végre az országos kormány hozzájárulása nélkül, ez pedig már szervezeténél, hivatásánál, saját hatalmi köre terjesztésének vagy védelmének érdekénél fogva a maga állama jogának volna természetes őre. Így módjában lenne, hogy ellensúlyozza a közös kormánynak esetleg a törvénynyel ellenkező irányzatát. Ha pedig ezt tenni elmulasztaná, a további határozat a delegatióra, vagy a legfelsőbb forumban a törvényhozásra háramlanék.

A mit Amerikában a congressus vagy a biróság, tehát az összállammal összenőtt közegek végeznek, azt nálunk a részek organumai intézik el. Mondhatni ugyan, hogy a delegatióban is támadhat a közös ügyeket bővíteni igyekvő irány. Saját fontossága fokozása érdekében követhetné ezt a politikát. Ez azonban nem valószinű

és ha mégis bekövetkeznék, megvan alkotmányos ellenszere. Nem valószinű, mert a delegatio az országgyűlésnek egyszerű bizottsága, tagjai mind a törvényhozás tagjai is, s az összetartás érzete tényleg mindig nagyobb a megbizók és megbizottak között, mint a magyar és az osztrák delegatio között, a melyek rendesen csak irásban érintkeznek egymással, közös vitákat nem ismernek, testületi szellemet nem fejleszthetnek, mindegyikök más és más souverainitás kifolyása, egymástól teljesen független törvényhozások mandatariusa.

Ha azonban a delegatiók minden valószinűség ellenére mégis külön testületi politikát akarnának vinni, ennek három hathatós ellenszere van. Az egyik az, hogy határozatuk csak a király szentesítése után hajtható végre, ez pedig a parlamenteknek felelős kormányok hozzájárulása nélkül nem következhetnék be. Igaz, hogy a direct felelősség a közös kormányt érné, de az ily kérdésekben szem elől nem téveszthető solidaritásnál fogva hozzászólása volna a dologhoz az országos kormánynak, s így felelősség őt is érné. Másodszor, a delegatio csak egy ülésszakra lévén megválasztva, ha külön politikát akarna vinni, tagjait ujra meg nem választanák, s így könnyen útját lehetne vágni hatásköre terjeszkedésének. Harmadszor, s ez a legradicalisabb, ha a delegatio valamely határozatával illetékessége körét túllépné, a törvényhozásnak tagadhatatlanul megvolna a joga az önmagában is semmis határozat megsemmisítésére.

Semmiképp sem lehet tehát attól tartani, hogy a közös ügyek gondozásával megbízott szervek rendszeresen és fokozatosan terjeszkedjenek, s ezzel a két államnak egymáshoz való viszonya az egység irányában módosuljon. A szervezetben magában nincs oly ok, mely a fejlődést

ezen útra terelhetné. A mainál nagyobb centralisatio nem lehet a közös szervek rendes működésének észre nem vehető eredménye, a megállapított közösség természetes, organikus növésének gyümölcse; azt csak a törvényhozás öntudatos szándéka teremthetné meg.

Ezért teljesen hamis azon politikusok álláspontja, a kik mindig csak a központosítás terjedésétől félnek, s ettől tartva, minden nem okvetetlenül szükséges érintkezést Ausztriával ipso iure perhorrescálnak. Ha szivünk még a régi, ha hazafiságunk országunkhoz kapcsol ma is, s ha nemzetiségi decompositio törvényhozásunk jellegét meg nem változtatja: a túlságos nagy centralisatio veszélyétől, az összmonarchia fogalmának megteremtésétől és túltengésétől nincs miért tartanunk. Ezért, bízva ősi erényünkben, nyugodtan viselhetjük a kapcsokat, a melyek bennünket Ausztriához kötnek. Azok közös erőnket kifelé növelik, önállóságunkat azonban nem veszélyeztethetik. Ezt csak magunk, akarattal tehetnők tönkre. Nemcsak a türelmes papirparagraphusok, nemcsak jogi korlátok és tilalomfák védenek meg bennünket ez ellen, hanem államunk külön életét megóvja azon élő erőknek egymáshoz való viszonya és természetes tendentiája is, melyek az alkotmányt mozgatják.

Belautonomiánk így erős, mert az egész jogi alakzat alapeszméjének következménye. Annak a ténynek következménye, hogy a souverainitás a magyar államé maradt. Ezen alapeszméből következik egyrészt Magyarország befolyása a közös ügyekre, s másrészt az, hogy viszont a közös organumok befolyást a Magyarországtól nekik át nem adott ügyekre nem gyakorolhatnak, s hogy nincs is az a természetes ösztönük, hogy hatáskörüket terjesszék.

De elég volt a kiegyezés jogi szervezetéről. Kimu-

tattam az úgy is ismert igazságot, hogy a kiegyezés a magyar államot nem rendelte alá semmi más államnak, s hogy azon jogokat, a melyekkel a magyar állam a kiegyezés előtt birt, érintetlenül adta át a későbbi kornak.

Az első tétel ma egyhangú elismerésnek örvend az országban. Nincs magyar politikus, ki annak igaz voltát kétségbe vonná. Nincs párt, mely viselkedésében és tetteiben ne abból indulna ki, hogy Magyarország souverain állam maradt, a mely más államnak alárendelve nincs.

Ennek ellenére azonban az egyik párt arra alapította és arra alapítja még ma is támadását a jelenlegi rendszer ellen, hogy ez föladta az ország önállóságát, hogy alája rendelte Ausztriának, hogy birodalmat teremtett, a mely elnyelte ezer éves függetlenségünket. Megsiratták hajdani önállóságunkat, vádat emeltek azok ellen, kik azt gyáván föladták, s íme más alkalmakkor maguk is megvallják, hogy a kimult állam, a föladott alkotmány létezik, még pedig létezik a maga souverainitásának teljességében. Ugyanaz a párt, a mely hivatalos programmjában a mai Magyarországot provinciának állítja, máskor a legöntudatosabban és a legerélyesebben hivatkozik függetlenségére. Ugyanazzal a lélegzettel, a melylyel régi függetlenségünket megsiratják, hirdetik a függetlenség teljességét. A hol például valami rozzant kétfejű sasra bukkannak, azonnal irtó háborút indítanak ellene, mert sérti teljes önállóságunkat. Mihelyt «Reichsministerium»-ról van szó, vagy oly miniszteri tanácskozást tartanak, a hol a magyar miniszterek az osztrákokkal és a közösekkel érintkeznek, sérelem esik méltóságunkon. Ilyenkor menydörögnek a szélbal szónokai a legerősebben, ilyenkor hirdetik a legerélyesebben teljes önállóságunkat. Duzzadó önérzetök pedig csak abból a tudatból merítheti az erőt és a jogosultságot, hogy tényleg souverainek

maradtunk, daczára 1867-nek, daczára úgynevezett jogfeladásunknak. Ha ez nem így volna, nem volna-e helyén a kétfejű sas középületeinken, nem volna-e a «Reich» elnevezés az igazi, az egyedül jogosult? Ha az ember a függetlenségi párt szónokait hallja, azon meggyőződésre ébred, hogy nemzetünk csak az Istennek van alárendelve, minden közvetítés nélkül, az apróbb szentek teljes elkerülésével, még pedig külön Istennek, a magyarok Istenének, a kinek mi vagyunk a szemefénye, a ki inkább érettünk létezik, mint mi érette. Ha ellenben ugyanezek az urak programmjukat fejtegetik, azt kell hinnünk, hogy egy megalázott, egy Ausztriának alárendelt provinciában élünk. De nem gáncsolom őket értte, mert ez az ellenmondás bizonyos tekintetben a pártnak becsületére válik. Azt bizonyítja, hogy benne a hazafiság győzedelmeskedett a «Rechthaberei» fölött. De ezen tiszteletre méltó motivum nem ment fel azon kötelesség alól, hogy rá ne mutassak arra, hogy minden egyes fölszólalás, a melyben a 48-asok államunk méltóságát és önállóságát hangoztatják, ugyanakkor egy-egy czáfolata a párt kiinduló pontjának, annak az állításnak, hogy az 1867-ki alkotás megsemmisítette függetlenségünket. Azt tartom továbbá, hogy a hazafias önérzetnek egy-egy ilyen föllobbanásával nem érhetni be, hanem hogy kivánatos volna, ha az urak az ország souverainitásáról hirdetett ezen fölfogásuknak teljesen levonnák a következéseit, s a párt formálisan is megtagadná azt az álláspontját, a mely szerint Magyarország a kiegyezéssel lemondott jogairól. Ez az álláspont, ha általában van valami hatása, csak hazánk ellenségeinek válhatik hasznukra, csak azok tanát erősíti, a kik államunkat igazán provinciának szeretik tekinteni s vele aztán — több logikával, mint ellenzékünk — ezen jogi minősége szerint akarnának

elbánni. A szélbali programmnak ilyen irányban való módosulása nem jelentené azért a párt politikai czéljainak föladását. A mai rendszer czélszerűtlen, helytelen lehet, s az a tény, hogy a magyar állam a souverainitásából eredő bizonyos jogaival nem akar önállóan élni, hanem kötelezettséget vállalt, hogy azokat Ausztriával együttesen gyakorolja, érdekeinket érzékenyen sértheti és hibás politika lehet, a nélkül azonban, hogy ezért államiságunkon sebet ejtene. A szélbal programmjának ilyen megváltoztatását senki sem hibáztathatná. Nem lehet hibául fölróni, ha valamely párt oly álláspontot ad föl, a mely kisebbíti a nemzet jogait, a mely árt tekintélyünknek és a melylyel önmaga a párt is ellenmondásba jön, valahányszor hazafias kötelességéhez képest államiságunk teljességét megvédi. Képzelhető-e jogos motivum, a mely az ilyen változásnak útjában áll? Szabad-e az inconsequentia vádjától való félelem miatt, vagy azért, mert ez az új álláspont a politikai ellenfeleknek is elégtételt szolgáltatna, az igazság elismerésétől visszariadni, azon igazság elismerésétől, a mely elől úgy sem zárkózhatnak el? De ha a párt vonakodnék is kifejezetten megadni ez elégtételt azoknak, kik a kiegyezést megalkották, megadta azt nekik öntudatlanul már nem egyszer. Erre akartam csak rámutatni és kiemelni, hogy a jogföladásnak igaztalan vádja napról-napra czáfolatban részesül a nemzet meggyőződésének mélyéből, s hogy egyhangú a történelemnek azon verdictje, hogy azok, a kik nehéz körülmények között, súlyos felelősség terhével vezették a nemzetet, az annyi vérrel és áldozattal szerzett alkotmányt nem adták föl, s hogy egy generatio kínjait és nyomorát nem váltották meg a nemzet állandó kincseinek árán, a jövő generatiók érdekének, alkotmányunk fenségének rovására.

VI. FEJEZET.

A KIEGYEZÉS EREDMÉNYÉRŐL A MAGYAR ÁLLAM JOGAINAK VÉGREHAJTÁSA SZEMPONTJÁBÓL.

Ezek után áttérhetek a másik főkérdésre, a melyet már jeleztem: arra, vajjon tényleg gyakorolhatjuk-e a magunknak föntartott jogainkat? Az irott malasztból meg nem élhetni. A jog egymaga nem boldogít. Csak gyakorlása ad erőt és szűl megelégedést. Hogyan vagyunk tehát e részben? Mik a tapasztalataink e téren?

Ha kiinduló pontúl a multat vesszük, ha nézzük, hogy mit gyakoroltak őseink irott jogaikból és mit gyakorolunk belőlük mi, mindenesetre óriás haladást kell constatálnunk. E haladás annyira szembetűnő, hogy azt, úgy hiszem, senki sem tagadhatja. A mohácsi vész óta soha sem voltunk oly fokú élvezetében irott jogainknak, mint vagyunk a kiegyezés óta. Nem tekintve azon szomorú időkre, midőn a magyar alkotmány teljesen felfüggesztetett, azon szomorú időkre, melyek, mint a váltóláz, rendesen ismétlődtek: a normalis állapot, azon állapot, a melybe a magyar nemzet mint a megmásíthatatlan végzetbe beletörődött, mindig óriás különbséget mutatott az irott jog és a gyakorolt jog között. A corpus jurisban ott nyugodott Magyarország különállása, türelmesen és szerényen meghúzva magát. Törvénykönyvünk lapjai telvék a szebbnél szebb törvényekkel, a melyek

mind törvényhozásunk jogát, Magyarország kormányzati függetlenségét biztosítják. A ki a történetet nem olvassa, hanem csak a jogokban és törvényekben buvárkodik, azt hihetné, hogy hazánk mindig ura volt sorsának, hogy Magyarországot magyar akarat, magyar emberek vezették. Pedig milyen csalódás. Mennyire kiábrándulna e jámbor buvár, ha a tények világába is betekintene. Magyarország a mohácsi vész óta soha sem volt sorsának ura, Magyarországról, nélküle, Bécsben rendelkeztek. Ha nem is jog szerint, de tényleg hazánk osztrák provincia volt. Nemzetközi tekintetben Magyarország individualitása teljesen elenyészett a monarchia fogalma alatt. A külügyi politikát kizárólag a német birodalom és az osztrák tartományok érdekei szerint vezették. A különleges magyar érdekek a császári ház politikájának megállapításánál alig jöttek tekintetbe, irányadók soha sem voltak. Magyarországot csak eszközül használták a császári ház hatalmának öregbítésére, önczélt azonban hazánk a dynastia szemében nem képezett.

A külügyi politika megállapításánál magyar tanácsosok mint a magyar állam képviselői hivatalos minőségben közre nem működtek. Csak egyes kiváló magyar egyéniségek küzdhették föl magukat nagy súlyuknál fogva odáig, hogy tanácsukat európai kérdésekben is meghallgatták. De ez is csak nagy ritkán történt, s főleg csak oly esetekben, midőn az illető nemzeti jellegéből kivetkeződött. Az osztrák miniszteriumra volt a külügyek vezetése bizva.

A magyar souverainitásnak ezen teljes elhomályosítását nagyon megkönnyítette a magyar közjog azon elve, hogy a külügy a királyra tartozik; továbbá az a körülmény, hogy közjogunk egy közeget sem jelölt ki, a melynek expressis verbis joga és kötelessége lett volna

a külügyek vezetésében közreműködni. A király e részbeli hatalmának gyakorlásában egyetlen e végből megnevezett magyar közeghez sem volt kötve. Szabadon választhatta tanácsosait, s ezek mindig az osztrák kormány tagjai voltak.

Ha ezzel betüszerinti jogsértést nem is követett volna el, mindenesetre megsértette a magyar alkotmány szellemét, mely ily alárendeltséget nem ismert, s a mely kimondta, hogy Magyarország saját törvényei szerint, saját közegei által kormányzandó és más országnak alárendelve nincs, a hazánkat érdeklő külügy pedig magyar ügy volt, tehát nem volt Ausztriának alárendelhető. A pragmatica sanctio előtt a külügy jogilag még közös sem volt. A pragmatica sanctióból kifolyólag a külügy Ausztriát és Magyarországot egyaránt érdeklő közös ügy lett ugyan, arra azonban, hogy Ausztria kormánya vigye a magyar korona külügyeit, a pragmatica sanctio sem adott semmi jogi támaszt. Ez világos jogtalanság volt a multban, a mint jogtalanság lenne jelenleg.

Különben a külügyre vonatkozó minden egyes positiv jogtételt is folytonosan ignorálta a gyakorlat. A törvények kimondották, hogy háborút a törvényhozás beleegyezése nélkül nem kezdhetni, hogy a Portánál a magyar államnak is legyen követe, hogy a törökkel kötendő béke magyarok által tárgyaltassék; de mindez papiron maradt. E törvényeket soha sem hajtották végre.

Az állandó gyakorlat jogtalansága még szembeszökőbb volt Magyarországnak szorosan vett belügyeiben. Minden fontosabb tárgyat Bécsben intéztek el. A királyi hatalom volt a centralisatio eszköze. A király a maga hatalmi nagy körét osztrák szellemben, osztrák tanácsosokra hallgatva, osztrák érdekben gyakorolta. A magyar

főhatóságok, a melyeknek önállóságát törvények és királyi eskük számtalanszor biztosították, az osztrák államtanácsnak alárendelt közegekké váltak. Az osztrák államtanács belügyi osztálya volt a tulajdonképpeni magyar kormány, pedig e tanácsot a magyar közjog nem ismerte, az nem volt magyar organum. Az országgyűlést törvény ellenére ritkán hívták össze, a nádori hivatalt törvény ellenére betöltetlenül hagyták számtalanszor. A közadókat osztrák pénzügyi tekintetek szerint kezelték; a gazdasági politika Magyarországot gyarmatnak nézte.

De nem folytatom a jogtalanságok felsorolását. Magyarországnak három százados történetét kellene előadnom, hogy kimerítsem őket. Végig kellene tekinteni összes közjogunkon, mert melyik szabálya élte át sérelem nélkül e századokat? Különben is mindnyájunknak emlékében vannak e jogsértések, s mindenki ismeri azokat, a ki a magyar történelemmel foglalkozik. Csak akkor szokták őket ignorálni, midőn a jelenlegi állapotokat kell a multakéhoz hasonlítani. Éppen azok, kik egész politikai credójukat e szomorú multra alapítják; a kik ma is úgy akarnák a nemzet ügyeit intézni, mintha e mult a jelen volna; a kik semmit sem akarnak felejteni és semmit sem akarnak tanulni; a kik a mult emlékeinek fölidézésével a nemzet lelkét azon izgatott állapotban kivánnák tartani, mely a létért folytatott küzdelemnek ama keserű napjaiban természetes, sőt szükséges volt, a kik elkésetten a kuruczot adják: azok szeretik e tényeket akkor ignorálni, a mikor a jelen dicsőítésére szolgálnak. Ők feketébbnek látják a multat, mint a milyen talán volt, mert ignorálják az egyes fénypontokat, s csak akkor, mikor e sötét árnyék a jelennek hátteréül szolgál, mikor a jelennek fényét emeli, csak akkor zárkóznak el előle,

csak akkor keresik a multban a fényt. Akkor elmerülnek a corpus jurisba, keresnek benne sokat igérő törvényeket, s nem akarják látni a gyakorlatot, a mely ama törvényeket holt betükké tette. És ezt, ha nem is méltányosan, mindenesetre igen okosan teszik. Tudja Pál, mit kaszál. Ha azt mondanák a nemzetnek: emlékezzél vissza arra, hogy mid volt, hogy minő viszonyok között töltötted az utolsó századokat, s nézd, hogy mid van ma, biz Isten, nehéz volna a kiegyezést átkozni, nehéz volna jogfeladással azokat vádolni, kik a nemzetnek annyit szereztek.

A nemzet azonban megtette és megteszi nélkülök is a számítást. Érzi, hogy oly rendszer, a melynek annyival jobban sikerült jogait érvényesítenie, mint az elmult idők rendszereinek, rossz nem lehet. És igaza van. A kiegyezést ezen hatása egymaga teljesen igazolja.

Ezen egy eredmény elegendő volna arra, hogy az 1867-diki kiegyezést a magyar törvényhozás legszerencsésebb, legáldásosabb alkotásai közé soroljuk. Ezen egy következmény elegendő volna arra, hogy a kiegyezés föntartását a magyar politika vezérlő elvévé tegye.

A politikában a relativ eredménynyel is be kell érni. Ha valamely rendszer oly lényeges pontban, mint a minő az ország alkotmánya tényleges végrehajtásának ügye, oly sikert arat, a minőt századok erőlködése megközelíteni sem birt, akkor az eredményt nem szabad kicsinyelni, akkor e rendszert nem lehet elhibázottnak mondani, akkor azon kritika, a melyet fölötte ellenfelei gyakorolnak, égbekiáltó igazságtalanság.

De a kiegyezés értéke e tekintetben még az absolut mértékét is megbírja. Érdeme nem csak abban áll, hogy jobban sikerült írott jogainkat az életben érvényesítenie, mint azelőtt, de abban, hogy azok az egész vonalon tel-

jesen életbe is léptek. Alkotmányunk minden része ma végre van hajtva. Megszűnt a szomorú ellentét írott jog és gyakorolt jog között, mely az utolsó századok történetének oly bús alaphangot adott, a nemzetet teljes joggal elégedetlenné tette, Ausztriával való szövetségünknek megerősödését akadályozta, a kurucz szellemnek tápot adott. Megmérhetetlen a haszon, a mely az állandó disharmonia ez okának megszünéséből származott. Lehetővé tette a jogbiztosság, a törvénytisztelet érzetének kifejlődését. Míg az alkotmány papiron maradt; míg mindenki látta és tudta, hogy a törvény legfőbb őre önmaga sem törődik a legkétségtelenebb érvényű jogszabályokkal; míg fönmaradt azon csodálatos szokás, hogy ugyanazokat a jogtételeket számtalanszor iktatták törvénybe, számtalanszor ismételték, mert sohasem hajtattak végre és ezen ismétlésük legalább elévülésük ellen biztosította a nemzetet, legalább meghagyta azon gyönge reményt, hogy a sok igéretet végre talán mégis komolyan veszik: addig, mialatt fölülről ilyen példát adtak, nem lehetett arra számítani, hogy a nemzet jellemében kifejlődjék a törvény iránti engedelmesség érzete, s hogy ez a nemzet szokásává váljék.

Az alkotmány megszegése így nemcsak a nagy politika alakulására hatott károsan, nemcsak azt az eredményt szülte, hogy a bizalom a király és a nemzet között nem állhatott helyre, s hogy elmaradtak mindazon üdvös következések, a melyek az alkotmányban adott jogok gyakorlásával jártak volna, hanem a nemzet nevelésére és jellemének fejlődésére is ártalmas volt. Az állam egyik legnagyobb föladatát, hogy a társadalmat rászoktassa a törvény tiszteletére, még meg sem közelíthette. A magyar nemzeti typusban második természetté vált a törvényt komolyan nem venni, annak nem enge-

delmeskedni, azt kijátszani. Még ma is ebben leledzünk. Da ma legalább már megvan a javulás előföltétele. Az állam ma vaskézzel is követelheti parancsainak teljesítését, mert önmaga is alkalmazkodik saját törvényes akaratához. Fölülről többé nem mutatnak rossz és rontó példát. Ellenkezőleg, az állam legfőbb képviselőjétől tanúlhatjuk meg a legjobban, a kötelességet hogyan kell teljesíteni. Bárcsak hatna is e nemes példa.

Első rangú fontosságú tehát az a tény, hogy az 1867-ben hozott törvények, összeegyeztetvén a monarchia létérdekeivel az 1848-diki alkotást, ennek életbeléptetését biztosították és a felelős kormányrendszer útján eljuttattak bennünket ama nagy kor czéljához, ahhoz, hogy irott malasztunk valósággá vált.

A legnehezebb, a legnagyobb lépés e tekintetben a közös ügyek terén történt. A kiegyezés Magyarország befolyását a közös kezelésre bizott igazgatási ágakban is érvényesítette és ezzel azt az államélet oly részeiben is biztosította, a honnan századokon át teljesen száműzve volt.

A mint már láttuk, a kiegyezés az országnak befolyást szerzett a külügyek vezetésére. E befolyást tényleg teljes mértékben gyakoroltuk, s ez arra vezetett, hogy a monarchia politikája Magyarország akaratának megfelelőleg alakult. Monarchiánk nem egyszer egyenesen azon impulsusoknak engedett, a melyek Budapestről eredtek.

Magyarország akaratának a kiegyezés óta Európa legnagyobb eseményei alakításában hatalmával teljesen arányban álló része volt. A magyar állam politikája a monarchia közös politikájában érvényesült, s oly befolyást gyakorolt Európa sorsára, mint Mátyás király nagy napjai óta soha sem.

Világos lesz ez állításom igazsága, ha rövid pillantást vetünk monarchiánk külpolitikájának történetére.

A dualistikus monarchia külügyi politikája 1870-ben vette azon fordulatot, mely belügyi helyzetünknek megfelel, s azóta állandó maradván, külpolitikánknak irányt adott. Egyenesen a magyar befolyásnak volt köszönhető e fordulat, a mely nemcsak a monarchia sorsára volt döntő hatással, hanem Európa fejlődésének is irányt adott, a mennyiben a német birodalom megalakulásának, Olaszország megszilárdulásának, Európa mai állapotának vált egyik tényezőjévé.

A monarchia külügyminisztere, Beust, franczia-barát politikát vitt. Alapeszméje volt: revanche Königgrätzért. Ausztriában azon politikát folytatta, a melyet mint szász miniszter is követett: porosz-ellenest. Francziaország segítségével remélte Ausztriának elvesztett állását Németországban visszaszerezhetni.

E czélból már rég folytak alkudozások Napoleon, az olasz kormány és Beust között, midőn Napoleon, a megegyezés létrejötte előtt, egyoldalu föllépésével a háborút provocálta. Beust nyiltan nem mert hozzája csatlakozni. Félt e lépéstől, mert a sereg nem volt készen, s Oroszország beavatkozásától is tartott. Az alkudozásokat azonban kéz alatt folytatta, s időközben Németország actio-szabadságát Napoleon javára azzal készült gyengíteni, hogy, kerülve minden nyilt kijelentést, monarchiánk fenyegető állást foglaljon el Németország keleti határai mellett.

A döntő lépést azonban Beust a kiegyezés értelme szerint a magyar kormány hozzájárulása nélkül nem tehette meg. Tisztába kellett jönnie, hogy számíthat-e Magyarország támogatására. E végből ő felsége elnöklete alatt koronatanács tartatott.

A magyar kormány czélja homlokegyenest ellenkezett a Beustéval. Andrássy Gyula, az akkori miniszterelnök, nem akart a háboruba beavatkozni. Beusttal ellentétben a német fegyverek diadalában hitt. Beusttal ellentétben perhorrescálta a monarchia német missióját és az 1866-ig Németországban elfoglalt állást nem akarta visszaszerezni. Magyarország és a monarchia érdekében semmitől sem félt annyira, mint Ausztria régi német ambitiójának fölelevenedésétől. A monarchia missióját a Keleten látta, nem a Nyugaton. Ellentétben Beusttal ő inkább a németek győzelmét óhajtotta. Semmiesetre sem járulhatott volna ahhoz, hogy állásfoglalásunkkal ezt megakadályozzuk, s még kevésbbé járulhatott volna háborus actio elhatározásához. A Keleten keresvén a monarchia missióját, csak az esetre volt hajlandó háborut is koczkáztatni, ha keleti érdekeinket látta volna veszélyeztetve. Ezeket pedig csupán német-orosz cooperatiótól féltette. Attól tartott, hogy, ha ez létrejön, Oroszország a Keleten a mi rovásunkra fogja megnyerni díját. Ez esetre tehát kész volt ő felségének a háboruban való részvételt is tanácsolni. De, mint mondám, ezt csakis ez esetben tartotta megengedhetőnek. Ennek bekövetkeztéig a legteljesebb és leghatározottabb semlegességet javasolta. Oly semlegességet, a mely, megnyugtatva Poroszországot, ennek actio-szabadságát nem alterálja, harczi esélyeire káros befolyással nincs. Ugyanakkor azonban, tekintettel a keleti complicatiók eshetőségére, azt ajánlotta, hogy a monarchia fölfegyverzett állapotba helyezkedjék, a mi nem irányult egyik harczoló fél ellen sem, hanem csupán arra szolgált, hogy politikánk szabadságát minden esetre megóvja, s egy esetleges német-orosz szövetség káros következményei ellen megvédjen bennünket.

A korona tanácsában Andrássy véleményét fogadták el. Beust érezvén, hogy Magyarország támogatása nélkül politikája kivihetetlen, s hogy a magyar kormány mögött van a magyar nemzet nagy többsége, belenyugodott a semlegesség kinyilatkoztatásába. Ha ezzel meg is hiúsult azon reménye, hogy monarchiánk kétértelmű magatartással Poroszország erejének egy részét Csehország határainál le fogja kötni, s ha érezte is, hogy a semlegesség nyilt kimondása a német ügynek tett szolgálat, vigasztalta a koronatanács határozatának másik része, a fegyverkezés elrendelése. A háború eszközét látta benne. Azt gondolta, hogy e fegyverkezés lehetővé teszi majd monarchiánknak, hogy időveszteség nélkül megragadhassa a kedvező pillanatot a beavatkozásra. A semlegesség leple alatt a háborura akart készülni. Ezen szándékát a neutralitas elhatározására következett második napon monarchiánk párizsi nagykövetéhez, Metternich herczeghez intézett bizalmas jegyzékében maga mondja ki.

Addig is az időt a háborúnak diplomatiai előkészítésére akarta felhasználni. A magyar kormány háta mögött és a közös megegyezés ellenére Flórenczben és Párizsban egy hármas szövetség létrejöttén fáradozott. Beust a franczia fegyverek sikerében bízott, s azt hitte, hogy az első franczia diadalok után lehető lesz a magyar közvéleményt is az ő politikájának megnyerni.

Ezalatt a magyar kormány, ellentétben Beust titkos működésével, a monarchiának hivatalos álláspontja, a magyar kormány initiativájából eredő politikája mellett csinált actiót. A magyar parlamentnek nagy többsége ebben melegen támogatta. Előljárt benne a balközép. Ennek vezére, Tisza Kálmán, a képviselőháznak julius 28-dikán tartott ülésében «teljes örömmel és

megnyugvással» fogadta Andrássynak azon nyilatkozatát, hogy politikánknak a neutralitást vallja, s hogy «az ő meggyőződése szerint a Németországban 1866-ban felhagyott állás visszaszerzése a monarchiára hasznot nem, de kárt és veszélyt hozhatna».

E nyilatkozat és a magyar parlament határozott állásfoglalása természetesen kerékkötése volt Beust működésének. Politikai tény számba ment és Európa közvéleményére megnyugtatólag hatott. Beustnak is gondolkodásra adhatott okot. Miként vigye keresztül terveit, ha az egyik törvényhozás, a melynek áldozatkészsége nélkül háborút viselni nem lehet, oly föltétlenűl ellenzi azokat és határozottan színt vall azon politika mellett, a mely előtt ő maga is meghajolt, a melyet azonban kéz alatt ki akart játszani?

Az ellentét kihegyezésének szerencsésen elejét vették a német győzelmek. Wörth után Beust is elvesztette harczias kedvét. A magyar politika végleg győzelmeskedett. Győzelemre segítették a porosz fegyverek gyors sikerén kivül azon alkotmányos eszközök, a melyeket a kiegyezés a nemzetnek adott: egyrészt a magyar kormány törvényes befolyása a külügyi politika vitelére, másrészt a parlament ellenőrző joga saját kormánya fölött, a mely solidaritásban lévén a közös kormánynyal, a parlament befolyása alá juttatta az utóbbit is.

Az első eszköz útján fogadta el a monarchia a Magyarországtól kivánt politikát; a második eszköz meg erőt adott ezen politikának Beust titkos tervei ellen. Andrássy a háború kitörése előtt mondotta Grammontnak, Francziaország az időbeli bécsi nagykövetének, hogy kötelességének tartja III. Napoleont óva inteni, hogy, ha Poroszországgal háborúba keverednék, ne számítson osztrák-magyar segélyre. Akár Beust, akár más valaki

biztatná ezzel, ne higyje, hogy beválthatják igéretöket. Magyarország ezt nem engedhetné meg. Napoleon nem követte e tanácsot és meglakolt érte. A tények igazat adtak Andrássynak. Bebizonyították, hogy a kiegyezés óta a monarchia Magyarország ellenére politikát nem vihet.

Kérdezem, a mohácsi vész óta volt-e idő, a melyről ezt lehetne mondani; volt-e idő, a mikor magyar államférfiú oly hangon szólhatott, mint most tehette? Továbbá kérdezem, a most említett katastropha óta volt-e idő, a mikor Magyarország akarata ily mélyreható, ily nagyfontosságú európai eseményekre döntőleg befolyt? Magyar pénz és vér nem egyszer hagyott nyomokat a világtörténelemben; de a magyar politika, a magyar állam akarata ily mértékben az utolsó századokban nem volt képes érvényesülni. Hosszú idő eltelte után először lett a nagy alakulásoknak egyik irányadó tényezője.

A politika, a melyet a monarchia ezen krizisben vitt és a mely első sorban a magyar befolyásra vezethető vissza, kiinduló pontja volt azon egész fejlődésnek, a mely a német szövetségben találta betetőzését és következményeinél fogva Európa mostani nemzetközi helyzetét dominálja. Miként a kezdet, a folytatás is harmoniában volt Magyarország akaratával, mert szakított a régi osztrák traditiókkal, a nyugati ambitiókkal, békét biztosított a monarchiának és szabad kezet adott neki keleti érdekeinek megóvására, a melyek első sorban Magyarországot érintik és általa az egész monarchiát.

A második nagy külpolitikai krizis, a melyet monarchiánk átélt, a török-orosz háború volt. Mióta a dualismus áll, ez volt Európa fejlődésében is a második

nagyfontosságú momentum. Mennyire érvényesült ekkor Magyarország érdeke, Magyarország törvényes befolyása? A monarchia politikájának initiativája nem a magyar állam közegeitől indult ki. A közös kormány politikáját fogadta el a magyar kormány és a magyar törvényhozás is. Nem volt ellentét, mint 1870-ben, azon tényezők között, a melyeknek megegyezésére van bízva monarchiánk külügyi politikája. Az ügymenet a rendes, a kívánatos mederben folyt le.

De Magyarország alkotmányos jogai ez alkalommal is igen eclatánsan nyilvánultak. Magyarország parlamentje és delegatiója ez izgalmas időkben nem egyszer volt az európai érdeklődés központja. A magyar képviselőház szavazatai, a delegatio tárgyalásai elsőrangú politikai tények voltak, melyek a keleti krizis, az európai béke fölött döntöttek. A magyar pártviszonyok alakulásától is függött, túlzás nélkül lehet mondani, Európa sorsa, az európai fejlődés jövője. Kis híja volt, hogy az ellenzéknek győzelmével a monarchia politikája nem vett egészen más irányt, s hogy nem keveredtünk bele egy véres háborúba. Egy hajszálon függött, hogy Törökországgal identificálván magunkat, az egész krizisnek más legyen a lefolyása. Anglia parlamentjét kivéve, Európának egy törvényhozása sem volt oly döntő hatással e nagyfontosságú események folyamatára, mint a magyar törvényhozás.

Monarchiánk semlegessége localisálta a háborút, erélyes fellépése európai aræopag elé vitte a san-stefanói békét, Berlinben pedig a mi domináló befolyásunk hozta létre a békés és az Európa hatalmi egyensúlyára nézve kedvező megoldást. Mindez elmarad, mindez máskint alakul, ha a magyar pártviszonyok módosulnak; mindez megváltozott volna, ha tizenkét magyar politikus másképp

szavaz,* ha megbukik Tisza és vele a közös kormány.

A Kelet fejlődése, az európai egyensúly, mind más alakot vett volna, ha másképp dönt a magyar képviselőház vagy delegatio. Mikor volt ez így azon időkben, midőn a nemzet jogai még «föl nem adattak», midőn az annyira siratott híres 1791-diki törvény még érvényben volt? Ha még egynehány olyan hatású jogföladás érné a magyart, mint érte az 1867-diki kiegyezéssel, igazán sokra vihetnők.

Monarchiánk keleti politikája, igaz, akkor nem volt népszerű, a magyar közvélemény jórésze ellene is volt. De a törvényhozás, a mely egyedül hivatott Magyarország képviseletére, a melynek kötelessége saját meggyőződése szerint eljárni, a nemzetet inkább vezetni, mint általa vezettetni, a mely nem futhat a közvélemény, a csapodár, a föl nem világosodott közvélemény után — az alkotmányos Magyarország tényezői e politikát helyeselték, elfogadták és ezzel lehetővé tették. Az érdekfeszítő nagy alkotmányos küzdelem, a mely végleges állásfoglalásunkat megelőzte, egész Európával, a magyar nemzettel, a közös kormánynyal is éreztette, hogy Magyarország szabad állam, a melynek akarata egyik irányadó tényezője monarchiánk politikájának.

Ha nehéz is volt a küzdelem, a melyet ez években monarchiánk politikájának az országban vívnia kellett, utólag a magyar közvélemény teljes erejével magáévá tette ezen politika következményeit, belátta előnyeit, és ma vívmányainak leghatalmasabb őre. A berlini congressusban kifejezésre jutott politikának vezető eszméje az, hogy a keleti keresztény államok, ha csak nem ala-

* 1878. november 27.

pulnak természetes határaik ellenére más hasonjogú népek elnyomásán, nemcsak kárunkra nincsenek, hanem természetes szövetségeseink, a melyeknek védelme, támogatása e monarchia hivatása. Ezen eszmét ma a legtöbb öntudattal és a legerélyesebben a magyar közvélemény képviseli. Ezen eszmének, valamint a német szövetségnek is egyik legbiztosabb támasza azon befolyás, a melyet alkotmányunk a magyar állam factorainak a külügyek vezetésére ad. Midőn Oroszország a magát tutelája alól mindinkább felszabadító Bulgáriát újra hatalmi körébe akarta vonni, Magyarország alkotmányos befolyásának megint alkalma nyilt érvényesülni. A magyar parlament hangulata volt az egyik tényező, mely a külügyi vezetést annak nyilvános kijelentésére ösztönözte, hogy ezentúl is a keleti államok önállóságának védelme képezi programmját, s hogy meg nem engedheti, hogy bármely állam a keleti népek szerződéses jogait megcsonkítsa. Tisza felelete az ez ügyben hozzá intézett interpellatióra volt az események ezen phasisában a külügyi politikának leghatározottabb és legeredményesebb ténye.

A magyar parlamentben kitűzött programm és a lelkes visszhang, a melyre az a magyar állam politikai tényezőinél talált, erőt adott Bulgáriának a kitartásra s arra intette Oroszországot, hogy erőszakos politikájának folytatása önmaga által sem akart conflictusra vezethetne. A magyar befolyás ez esetben is nemzetközi fontosságú ténynyé vált, még pedig olyanná, mely a monarchia positióját csak erősítette, a külügyi hivatal szavának csak súlyt adott.

Ezen példákból s abból, hogy huszonöt év óta a külügyi politika teljesen a magyar fölfogással megegyező irányban halad, eléggé kiviláglik azon állításom igazsága,

hogy a magyar alkotmányos tényezőknek biztosított jog legalább a külügyek tekintetében átment az életbe, tényleg gyakoroltatott és gyakoroltatik. Magyarország megint a nemzetközi politikának egyik tényezőjévé vált. Nem mint teljesen független erő, de mint ennél több, mint egy nagyobb hatalomnak, mint az osztrák-magyar monarchiának egyik irányadó tényezője. Magyarország Ausztria és Magyarország által érvényesül Európában. Kormányainak, parlamentjének és delegatiójának törvényadta befolyása révén mindig elérte azt, hogy a közös kormány politikája megegyezett Magyarország érdekeivel és fölfogásával. Azt tapasztaljuk, hogy a Magyarországnak föntartott jogok mindegyike gyakoroltatott, hogy a magyar kormány befolyásán és a delegatiónak rendesen működő ellenőrzésén kívül maga a parlament is élénken és hatásosan vett részt a külügyi politika ellenőrzésében. A kiegyezés értelmében nekünk jutott befolyást busásan gyakoroltuk. Sőt fejlettebb alkotmányos életünknél fogva, közvéleményünk egységes voltánál fogva, szavunk mindeddig nagyobb súlylyal nyomott a közös mérlegben, mint a hasonló jogokkal ellátott, de politikailag kevésbbé egységes Ausztria szava.

Magyarország súlyát mutatja az is, hogy Európa közvéleménye nagyobb mértékben kezd velünk foglalkozni és politikai viszonyainkkal megismerkedni, mint eddig tette. A külföldi diplomatia eddig soha nem ismert mértékben tanulmányozza viszonyainkat. Sajnos, rendesen még gyarlón van informálva, rendesen túlságosan tragikusan vesz sok oly jelenséget, a melynek tetemesen csekélyebb a fontossága, mint a minőt annak tulajdonítani szoktak; de meglátni rajta azon mindinkább terjedő fölfogást, hogy a monarchiának irányadó tényezője ma Magyarország, s hogy a ki a monarchia jövendő po-

litikáját ismerni akarja, annak Magyarország politikai irányzatával is tisztában kell lennie. Magyarország fontossága az európai politikára nézve mindinkább előtérbe nyomul, mindinkább kidomborodik.

Befolyásunk üdvös volt a monarchiára nézve. Nem vezetett conflictusra Ausztriával. A királynak döntő szava, a számára föntartott legfőbb vezetés, a delegatiók intézménye és a politikai tapintat, a melylyel befolyásunkat gyakoroltuk, Magyarország jogait a monarchia létérdekeivel össze tudta egyeztetni.

Szóval, a tapasztalat azt bizonyítja, hogy nem azoknak volt igazuk, kik a kiegyezés megalkotásakor azt mondották, hogy jogokat veszítettünk, hogy a külügyek terén abdicáltunk, hanem azoknak, kik azt mondották, hogy oly befolyást, oly hatalmat szereztünk, a minővel századok óta nem rendelkeztünk. A tapasztalat azt mutatja, hogy jogaink érvényesültek, s hogy ezzel a monarchia csak nyert. Fényesen bebizonyult, hogy tévedtek azok is, kik a kiegyezés létrejötte előtt attól tartottak, hogy a dualistikus rendszer a monarchia erejét veszélyezteti; ellenben igazat adott a tapasztalat azoknak, kik ő felségének azt igérték, hogy a monarchia soha sem lesz oly erős, mint mikor a magyar állam jogai respektáltatnak. Bebizonyult, hogy a kiegyezés monarchiánk európai állását vissza tudta szerezni, hogy e rendszer a külpolitikai helyzet minden követelményének meg bír felelni, s ha szükséges, a monarchiát új tartományokkal is képes gazdagítani a nélkül, hogy a dualismus veszélyeztetnék. A tapasztalat igazolta azt is, hogy Európa monarchiánknak új rendezésével csak nyert, mert egy önmagával meghasonlott és éppen ezért kalandos politikára hajlandó hatalmat egy megelégedett, békés, hóditásra nem vágyó monarchia váltotta fel.

Magyarország legitim befolyásának ezen kedvező következménye is biztosítja e befolyás további fönmaradását. Udvös lévén az új alakulás hatása, minden irányadó tényező őszinte támogatására számíthat.

A seregre nézve a dolog természeténél fogva sokkal nehezebb annak constatálása, vajjon tényleg elfoglaltuk-e benne a kiegyezésből eredő állásunkat vagy sem? Hogy a positiv törvényeken sérelem nem esett, s hogy közállapotaink e téren is minden tekintetben megfelelnek a jognak, kétségbe vonhatatlan. Kérdés tárgya csak az lehet, vajjon a sereg belső viszonyai is alkalmazkodtak-e a jogi állapot követelményeihez; vajjon azon ténynek, hogy a sereg a magyar államnak is intézménye, a seregben is megvannak-e a szükségszerű következményei; vajjon annak erkölcsei is hozzásimultak-e az új alkotmányhoz?

Nehéz e kérdésekre határozott választ adni. Nehézzé teszi ezt a kiegyezésből eredő állásunknak és e részbeli jogainknak természete. Mint kimutatni törekedtem, semmi oly jogot a magyar állam nem szerzett, nem is akart szerezni, a mely szükségszerüleg a magyar csapatok külön szervezetében, külső megjelenésében tükröződnék vissza. Osszes következménye közjogi állásunknak az, hogy megkövetelhetjük, hogy a sereg szelleme harmoniában legyen a dualistikus államformával.

Valamely szervezet szellemének nincs csalhatatlan biztosságú hőmérője. A sereg hallgat, dolgozik, de nem nyilatkozik. Hogyan lehet tehát biztosan tudni, hogy mennyiben változott meg régi fölfogása, s mennyire alkalmazkodott az új viszonyokhoz? Alig lehet tényekről beszélni, hanem csak impressiókról, a melyek különbözők lehetnek a véletlentől is függő egyéni tapasztala-

tok szerint. A sereg százezrekből áll, s mivel e százezrek érzelme, fölfogása sokban eltérő egymásétól, hogyan lehet a zömnek, a többségnek szellemét, az uralkodó irányt világosan megismerni és constatálni? A tendentiosus félremagyarázásnak csak úgy, mint az őszinte, de egyoldalú fölfogásnak mindig tág tere marad.

De ha nehéz is a sereg szellemének fejlődését részleteiben követni, annyit, azt hiszem, bizton lehet állítani, hogy a fejlődés iránya a helyes, a kivánatos. A sereg az absolutismus eszköze volt, a centralmonarchiát akarta és szolgálta. Ma ez irány kihalóban van. Ma a seregben mind inkább erősödik a tudat, hogy erejének egyik főtényezője azon harmoniában van, a melyet a nemzetek érzelmeivel fönn bír tartani; ma már általánosan elismerik, hogy a magyar hazafiság nem incompatibilis egy jó katona hűségével.

A régi fölfogás kihaló stadiumban van. Az ifjuság, az új generatio nagyrészt már azon az állásponton van, a mely felé a dolgok természete tereli, a hová a sereg érdeke, a király intentiója utalja. Hogy a legfelsőbb vezetés, alkotmányos királyunk akarata ezen irányban működött és működik, ezt azon egy legfelsőbb kézirat is bizonyítja, a melyet ő felsége a hires Janszky-eset alkalmából kibocsátott.

De azért magam sem állítom, hogy a sereg szelleme már teljesen megfelel azon kivánalomnak, a melyet fentebb kifejeztem. Észlelhetni, sajnos, még felső körökben is oly fölfogásokat, melyek a magyar nemzeti önérzet értékét, nagy becsét a katonában nem tudják méltányolni. Minduntalan hallunk hangokat, melyek a régi időkre emlékeztetnek bennünket.

De ezen nem csodálkozhatni. Ma is még sokan vannak olyanok, kik fegyverrel kezökben küzdöttek a

magyar aspiratiók ellen, kik a magyarokban még mindig 49-eseket látnak. Ezeknek megrögzött nézete változni nem fog. A kik eddig nem győződtek meg az idők változásáról, rögeszméjöket a sirba is magukkal fogják vinni. Ha szabadulni akartunk volna ez elemektől, nem lehetett volna mást tenni, mint razziát indítani ellenök, mint a vezénylettől megkövetelni, hogy ez ósdiakat egyenkint zárja ki a seregből. De vajjon helyes lett-e volna ez? Határozott hiba lett volna. A seregnek nem föladata politizálni. A sereg föladata engedelmeskedni és alkalomadtával harczolni. Míg nincs kétség a fölött, hogy valaki kész lesz a hadúr parancsára vérét hullatni, míg a fegyelemnek magát aláveti, míg katonailag hasznát vehetni, addig megtűrhetni a seregben. Egyeseknek politikai téves fölfogása nem lehet veszélyes, mert nem ők, hanem a király határozza meg, hogy mikor, kiért harczoljanak.

Üldözésük tehát fölösleges és e mellett még káros is volna, mert az egész seregben rossz vért szűlne. Tisztességben megőszült veteránokat politikai hitök miatt büntetni a legbiztosabb eszköz arra, hogy a sereget elidegenítsük magunktól. Egyátalán nagy hiba, ha a parlament a maga ellenőrző jogait úgy akarja gyakorolni, hogy a szükséges, az elkerülhetetlen mértéken túl is beleavatkozik a sereg ügyeibe. Ez hiba nálunk és hiba a világ minden államában.

Mindenütt van bizonyos ellentét a sereg és a parlament között. Ellenkező élettörvényeknek hódol e két testület. Az egyiknek éltető elve a fegyelem, a föltétlen engedelmesség a parancsnok iránt; a másiké a szabad szó, a kritika. Az egyiknek éltető elve a teljes stabilitás, a benne uralkodó rendszer változatlansága; a másiknak eltörölhetetlen jellemvonása a benne uralkodó rendszer-

nek bizonyos változékonysága, a váltógazdaság. A parlamenteknek a kellő határokat túllépő beavatkozása a világ minden országában fölébresztené a seregben mindig lappangó ellenszenvet a parlamenti intézmény iránt. A szoldateska kinövéseit nem birná kiirtani, sőt csak élesztené.

Erre a tapasztalatra jutna a magyar parlament is, ha erőszakosan akarna a sereg szellemének fejlődésére befolyást gyakorolni. A hol a sereg szellemének átgyurása szükségessé vált, ezt mindig csak lassankint, csak fokozatosan érték el. Lassankint, fokozatosan lett Napoleon seregéből royalista sereg, a royalista seregből napoleonista, s ebből republikánus; pedig a Francziaországban beállott változások közvetlenebbűl hatottak a seregre, mint az, a mely monarchiánkban következett be, mert a főparancsnok személyét érintették, a seregnek pedig mindig és mindenütt a legfelsőbb létföltétele, a legelső szabálya, hogy teljes harmoniában legyen a legfelsőbb hadúrral.

XVIII. Lajos megtartotta I. Napoleon marsalljainak nagy részét, III. Napoleon Lajos Fülöp katonáit, a respublika III. Napoleonéit. Pedig ott nemcsak a politikában, az alkotmányra vonatkozó fölfogásokban volt az eltérés, mint nálunk a mult és a jelen között, hanem oly fokú ellentét volt az egymást fölváltott rendszerek között, hogy okkal lehetett annak a katonának hűségében kételkedni, ki az előbbi rendszert szolgálta. Nálunk ily kétség nem támadhatott. Ha a régi katona nem is érti és nem is helyesli császárja új politikáját, ez új politikát is teljes erejével fogja szolgálni, ez új politika védelmére is kész lesz életét áldozni, ha császárja parancsolja. Igaz, nem az államot akarja majd megvédeni, a melynek szintén alá van vetve, hanem fejedelmét;

ezt védve azonban minket is véd, akár akarja, akár nem.

De elnézésünknek, türelmünknek természetesen megvan a határa. Ha szemet húnyunk a veterán nézetei előtt, joggal megkövetelhetjük, hogy azokat elhallgassa, hogy azoknak iskolát ne csináljon, hogy ne sértse az állam méltóságát, s hogy ne álljon utjába a magyar hazafiság jogos nyilvánulásának, ha ez nem is tetszik neki. Ezt követelve tőle, csak azt követeljük, a mi katonai kötelessége: a vak engedelmességet a törvények iránt, a király intentiója iránt és óvakodást minden demonstratiótól és politikától. Ha e kötelmeivel ellentétbe jönne, akkor igen is kötelességévé válik a magyar kormánynak, hogy kielégítő reparatiót követeljen. Ha ezt elmulasztja, nem csak a magyar államnak árt, de árt a seregnek is, mert a nemzetben ellenszenvet támaszt a sereg iránt, ez pedig általános védkötelezettség mellett, a parlament nagy jogai mellett, előbb-utóbb biztosan és keserűen boszulná meg magát.

De erről e helyt elég legyen ennyi. Később még visszatérek azon politikára, a melyet katonai ügyekben nézetem szerint vinnünk kell. Most még csak a kiegyezés működését, elért eredményeit Magyarországnak tulajdonképpeni belügyeiben akarom röviden megvilágítani.

Valósággá vált-e ezen a téren is a törvény holt betüje?

A gazdasági téren a vámszerződés az ország függetlenségét időről-időre megkötötte. Ezen a téren tehát az önállóság teljes gyakorlásáról nem lehet szó. E kötelezettségek azonban mind szabadon vállalt, saját gazdasági érdekeink kielégítésére szolgáló szerződések következményei, s ezért nem bizonyítják a közös intéz-

ményeknek a törvényes mértéken való túlhágását; nem törvénytelen függés eredményei, hanem Magyarország jól megfontolt akaratának, Magyarország helyesen értett gazdasági érdekeinek következményei.

A hol ilyen külön szerződés nem korlátozza, jogunk teljes szabadsággal gyakoroltatik is. Ez az igazság bizonyításra sem szorul. Nem is hivatkoznak tényekre, bizonyítékokra azok, kik lancirozzák ama jelszavakat, hogy Magyarország ma is provincia, hogy ma sem független. Mióta királyunk alkotmányunkra megesküdött, jogaink soha csorbát nem szenvedtek, illetéktelen befolyás bennök soha sem érvényesült. Egy eset sincs arra, hogy Ausztria beleavatkozott volna Magyarország belügyeibe, hogy a magyar belügyek osztrák tekintetek, osztrák érdekek szerint intéztettek volna. Egyszer megtörtént, habár nem jogtalanul, mert a közösen elfogadott törvények védelme volt a beavatkozás oka, egyszer megtörtént, hogy az osztrák politikai rendszernek tervezett átalakítása magyar befolyás, a magyar kormány állásfoglalása következtében elmaradt, hogy az osztrák politika a magyarok által képviselt kiegyezés föntartása érdekében módosult; de az, hogy mi lettünk volna kénytelenek politikánkat az osztrák felfogásnak alárendelni, soha elő nem fordult. Politikánk teljes függetlenségének illustrálásául legjobban a közel mult egyházpolitikai campagneja szolgálhat.

Természeténél fogva az egyházpolitika az államok belső életének azon része, mely a legnehezebben isolálható külső befolyásoktól, melynek nemzetközi erőkkel is kell számolnia, melynek hatása a határokon túl is érezhető. Ezért a régi időkben Magyarország egyházpolitikájának legfelsőbb vezetése mindig kénytelen volt

azon politikai szempontokhoz alkalmazkodni, a melyek a császári ház európai politikájában irányadók voltak. A császári ház németországi politikája szerint állapíttatott meg a magyar vallásügyekben is a magyar állam magatartása. A nagy katholikus reactio II. Rudolf, II. Ferdinánd és német tanácsosaik által reákényszeríttetett Magyarországra is, melynek érdekével pedig homlokegyenest ellenkezett. Később európai tekintetekből vitt az állam toleránsabb egyházpolitikát, mint a minőt a magyar többség akart. Szóval, mindig külföldi tekintetek voltak irányadók és soha sem hazaiak.

A most követett egyházpolitikának története fényesen bizonyítja az idők változását. Elejétől végig magyar talajon nőtt, teljes ellentétben azzal a politikával, mely Ausztriában uralkodott. Míg nálunk határozott liberalis irányt vett, Ausztriában conservativ kerékvágásban maradt. Mindenki tudja, hogy a mi irányunkat Ausztriában a legnagyobb ellenszenvvel nézték, hogy szabadelvű politikánkat nem csak opportunitási tekintetből, hanem elvi okokból, nem csak katholikus szempontból, hanem osztrák politikai szempontból is az osztrák állam irányadó tényezői a legnagyobb aggodalommal a legkedvetlenebből fogadták, s hogy a közös külügyminiszter sem tartotta politikánkat czélszerűnek és helyesnek. De ez mindezek ellenére is érvényesült. Minden phrásisnál jobban bizonyította teljes függetlenségünket, hogy még ezen kényes, sok tekintetben Ausztriára is visszaható, nemzetközi érdekeket érintő ügyben is Magyarország a maga útján mehetett, s hogy teljes ereje kifejtésével politikáját keresztülvihette.

Semmi sem bizonyítja jobban, mint az egyházpolitikai campagne, hogy a belügyi kérdésekben összbirodalmi politika nincs, hogy Magyarország teljes actio-

szabadságát századok után a kiegyezésnek sikerült legelőször biztosítania. Semmi sem czáfolja meg alaposabban azon vádakat, hogy Magyarország ma is idegen befolyás alatt áll, mint az, hogy a valláspolitikában Ausztria és Magyarország teljesen ellentétes irányokat követhettek, a nélkül, hogy egymással összeütközzenek, a nélkül, hogy egymást e divergens útjukban zavarják.

Szóval, s ebben foglalható össze a harmincz éves tapasztalat, a kiegyezés nehéz feladatát sikeresen tudta megoldani. Kifelé megadta azon erőt, a melyre itt, e helyütt, szükségünk van, megerősítette a monarchiát nagyhatalmi állásában, bent az országban pedig megadta az állami függetlenséget.

Ezen eredmény páratlan nemzetünk történetében. 350 év óta soha sem volt egyrészt királyunk és nemzetünk között, másrészt a szövetséges államok között olyan egészséges viszony, mint a minő a jelenlegi. Hiába akarják a kiegyezés ócsárlói az 1867-diki kibékülést a fejedelem és nemzet azon periodikus közeledéseinek szinvonalára szorítani, a melyek a multban folyt harczias küzdelmek közben rövid ideig tartó fegyverszüneteket tudtak létrehozni. A mai állapot nem ephemer, nem szerencsés véletlen szülöttje, nem egyes emberek gyakorlotta befolyásoktól föltételezett, vagy külső veszélyek kényszerítő nyomása következtében föntartott és ezek elmultával ismét elenyészhető átmeneti jelenség, hanem a századokig folytatott pörnek végleges befejezése.

Legalább remélni lehet, hogy, ha nem történnek nagy hibák, az lesz. A kiegyezési műben megvannak az állandóságnak, a véglegességnek előföltételei. Csak avatatlan kezek ne rontsák le azokat.

Ha régente az ellentétes elvekből kiinduló erők vala-

melyes modus vivendiben meg is tudtak egyezni, az új tusa elkerülhetetlen oka mindig teljesen épen maradt meg. Megragadó az utolsó századok története, midőn a magyar nemzet sorsa egy érdekfeszitő dráma bonyodalmait tünteti fel. A nemzet nagy és jogos ambitiója mérkőzött meg mostoha helyzetével. Nem egyszer hibáján kivül is a végenyészet veszélye fenyegette. Hibái maguk is a sors tragikumában találják, ha nem igazolásukat, de mentségöket. A nemzettel szemben állott erőt is természetes, sőt jogos ösztönök indították meg és a bonyodalmat nem valamely intriga, valamely gonosz szellem ármánya idézte elő, mint szokás a rossz drámákban, hanem a természet törvényénél fogva működő tényezők támasztották. A népélet megoldatlan nagy problemái okozták a küzdelmet. A nyugalom, a mely néha beállott, a vihar utáni és előtti percznyi csönd volt csak, a melyet előreláthatólag mihamar új viharnak kellett fölváltania. Azon elemek, a melyeket a sors egymáshoz fűzött, s a melyek tényleg egymásra is voltak szorulva, a melyek egymás nélkül az új viszonyok között nem tudtak volna boldogulni: ellentétes életerőknek szolgáltak, ellentétes czélokat követtek, oly czélokat, a melyek ez elemek eredetéből, multjából, hagyományaiból származtak, nem pedig egyes emberek szabad elhatározásából. Összeütközésük ezért fatumszerű volt; de fatumszerű volt az is, hogy habár rossz egyetértésben, habár czivakodva, de mégis együtt maradjanak.

A magyar nemzetnek szabad alkotmánya volt és ezt fönn akarta tartani. Tehetett-e másképp? Királyául a német császárt választotta, a szomszéd tartományok urát, de azért, hogy ez megóvja a Kelet hódításaitól és hogy segítségével visszaszerezzük az elvesztett részeket. A széttépett, a vérző testü országtól lehetett-e rossz

néven venni, ha önző volt és királyának európai érdekeire nem akart ügyet vetni?

A király pedig, a ki császár volt, a ki világpolitikát csinált és a ki ezzel kénytelen is volt, Magyarországot védbástyának tekintette, a melynek hivatása volt annak lehetővé tétele, hogy a német és osztrák erők nagy részét ezen világpolitika szolgálatára fordíthassa, hogy Francziaországgal megküzdhessen, Olaszországban, Spanyolországban, Németalföldön magasan loboglathassa a császári zászlót, s hogy Európában a katholikus érdekeket képviselhesse. A török ellen csak defensiv politikát vitt. Lehet-e ezen csodálkozni? Nem megfogható-e, hogy az a kis földterület, a mely nekünk mindenünk, tehát a világ középpontja volt, a császár szemében kevesebbet nyomott a világ első koronájánál, a világbirodalmi nagy érdekeknél?

Ezen fölül a császár azért akarta a magyar koronát házához csatolni, hogy fokozhassa a rendelkezésére levő erőket. Ezért akarta emelni az adót, valahányszor háza érdekei nagyobb erőfeszítésre szorították. Ezért igyekezett gyöngíteni az utjában állott rendi alkotmányt. Nem természetes ösztöne volt-e ez a királyságnak mindenütt és főleg ott, a hol világbirodalmi érdekei voltak, olyanok, a melyekkel a rendek nem törődtek?

Abban volt a félreértés, a surlódás, a baj állandó forrása, hogy önmagukban jogos, természetes és erős ösztönök ellentétes czélokat tűztek ki az egymás támogatására szorult feleknek. Ellentétesek voltak nemcsak a czélok, a melyeket követtek, nemcsak a nyelv volt más, a melyen a nemzet és a fejedelem beszélt, hanem egymásétól eltérő volt gondolkozásuk, érzésük typusa. Más-más világrendhez tartoztunk mi és

ők és mégis együtt kellett maradnunk. Nem értettük meg egymást és mégis segítenünk kellett egymáson.

Már a fölfogás azon jogviszonyról is, a mely a két részt egymáshoz kapcsolta, teljesen eltérő volt Bécsben és nálunk. A dynastia állandóan ahhoz a fölfogáshoz ragaszkodott, hogy örökjog czímén szállott reája a magyar korona, a nemzet pedig, labancz és kurucz egyaránt, azt vallotta, hogy szabad választás emelte őket Szent István trónjára. Midőn csaknem másfél századdal Ferdinánd trónra lépte után a választás jogát föladtuk, ez a dynastia szemében nem volt más, mint a törvényes és a jogos állapotnak végre valahára bekövetkezett elismerése, a mi szemünkben ellenben ez az alkotmány megváltoztatása volt, nagy áldozat, a melyet a királyért hoztunk. Lehet-e ilyen eltérések mellett komoly harmoniáról még csak beszélni is? Lehet-e az ellentétek küzdelmének ideiglenes elcsendesülését végleges kiegyenlítésnek mondani?

Az ideiglenes nyugalom nem a problema megoldásának, nem az ellentétes czélok megszünésének volt eredménye, hanem mindig csupán annak volt következménye, hogy a viaskodó erők oly egyensúlyba jutottak egymással, hogy az aggressióval mindkét félnek föl kellett hagyni.

Ezen ténynek megfelelőleg a hozott törvények, a melyek kevés kivétellel a régi alkotmányt igtatták újra meg újra törvénykönyveinkbe, s a békekötések, a melyek időnkint a küzdő felek között létrejöttek, nem is tekintettek az egyezkedő felek szabad akaratából eredő és minden kivánságaikat kielégítő olyan megállapodásoknak, a melyeket közmegegyezéssel, közakarattal fönn is akartak tartani. Mindenki tudta róluk, hogy a hatalmi viszonyok következményei és ezért csak addig tartatnak

meg, míg a felek erejének egymáshoz való aránya nem módosul.

A bizalom és a kölcsönös leszerelés ennélfogva ki volt zárva. Az ellentétes szellemi áramlatok farkasszemet néztek egymással, mindig elkészülve a harcz bekövetkezésére és mindegyikök arra is elhatározva, hogy, ha kell, támadás útján megelőzi a másikat. Nagyban és egészben az aggressiv fél a korona volt. Mi a régi szabadságot, a régi alkotmányt akartuk megóvni, a dynastia ellenben világbirodalmi érdekeihez képest akarta azt módosítani. Egyes időszakokban azonban gyakran mi voltunk a támadók. Az offensiva sokszor az egyetlen lehető defensiva. Így Bethlen Gábor, I. Rákóczy György a harmincz éves háború esélyeinek kihasználásával igyekeztek a dynastia végleges győzelméből eredhető előrelátható veszélyeket megelőzni. A csehországi események, az odavaló rendi alkotmány sorsa, jogosulttá tette a legpessimistikusabb fölfogást is. Néha a küzdelem hevében, a kinálkozó alkalomnál és azon hitnél fogva, hogy a míg a kapcsolat Ausztriával fönmarad, a nemzet szabadsága örökös veszélyben forog, néha meg egyeseknek jogosulatlan ambitiója következtében a nemzet nagy érdekeivel ellentétes, messzebbmenő czélok tűzettek ki magyar részről. Az elszakadásnak, a nemzeti királyság helyreállításának eszméje is megvillant az elmékben.

De ezek múló jelenségek voltak. A nemzet zöme nem igen hevült e veszedelmes irányért. Mihelyt a küzdelmet nem igazolta a pillanatnyi veszély, az éppen akkor elkövetett törvénysértés, tömegesen elhagyták a kurucz ügyet és a mesterségesen támasztott dagály után beállott megint az apály. Így elfordultak Tökölitől, a mint országgyűlést tarthattak és helyreállott az alkotmány. Bethlen Gábornak későbbi hadjáratai sem tudtak ered-

ményt mutatni, mert az égetőbb sérelmek már az első alkalommal orvosoltattak. A labanczok joggal mondották mindig a királynak, hogy a legjobb védekezés a törvények tisztelete. Igazuk is volt.

De, ha ez így is volt, nem érthető-e, hogy a király ezen jelenségekben a nemzet megbízhatatlanságát látta, s ha egy osztrák miniszter azt mondotta a tisztán csak labanczokból álló országgyűlésnek, hogy a magyarok mind forradalmárok. Szemökben azoknak is kellett lenniök. Érthetetlen nyelv volt az, a mely akkor, midőn harcz folyt a király és a kuruczok között, mindig azt hajtogatta, hogy hiába, ha nem is lehet helyeselni a fölkelést, ha sajnálni valók is a történtek, a hiba mégis a királyon és tanácsadóin van; a mely nyelv ugyanakkor, midőn hűnek vallotta magát, a küzdelmet megokolta, sőt jogosultságát is vitatta. Ha egy Pázmány fönn akarta tartani Rákóczy Erdélyét, akkor nem lehet csodálkozni, hogy a német miniszterek keresztet vetettek Magyarország fölött és meg nem értettek bennünket. Kiegyenlíthetetlen ellentét tátongott még a labancz között is, ha ez jóravaló volt és önérzetes, s azon fölfogás között, a mely azon időkben Európa-szerte az udvarok körében uralkodott. Midőn a császár azt látta, hogy társai mindenütt nagyobb és nagyobb hatalmat szereznek maguknak; midőn azt látta, hogy fő ellensége Európában, a franczia király, s később a porosz király korlátlan hatalmuknak köszönik erejüket: hogyan tudott volna megbarátkozni a magyarok fölfogásával, kik a királyt tisztelték ugyan és készek voltak értte életöket is föláldozni, de csak akkor, ha megtartja az útjában állott rendi alkotmányt? Hogyan nyugodhatott meg az Isten kegyelméből való király azon őseredetű magyar fölfogásban, mely a királyságot kétoldalú szer-

ződés alapjára helyezi és a kölcsönös kötelességeknek egyenlő eredetet, egyenlő szentséget tulajdonít?

És a hosszú küzdelmek közben mennyi kétszinűség, mennyi szószegés került fölszinre minden oldalon. Hogyan bízhatott meg a nemzet igéretekben, a melyek, a hányszor adattak, annyiszor megszegettek, esküikben, a melyeket meg nem tartottak, törvényekben, a melyeket végre nem hajtottak? II. Rákóczy Ferencz, a kurucz vezérek legrokonszenvesebb alakjainak egyike, midőn kedvező föltételek mellett békét ajánlottak neki és a császár hajlandónak mutatkozott, hogy a sérelmeket törvény útján orvosolja, joggal mondhatta: mi biztosítja, hogy az igéreteket beváltják, hogy a végzéseket végrehajtják? Joggal kérdezhette, hogy a sok szomorú tapasztalat után hogyan tegye le fegyvereit, s joggal követelhetett az eskü, a papiron maradó törvény mellett más megnyugtatást is, a hatalmi viszonyok terén is adandó döntő biztosítékot.

Másrészt meg a császárnak is volt elég oka reá, hogy ne csak igéretekre alapítsa politikáját. A bizalmat állandóan az tette lehetetlenné, hogy az egymással viaskodó nagy áramlatok, mint rendesen szokott történni, nem nyiltan léptek föl saját szineikkel és czímeрökkel, hanem gyakran voltak kénytelenek önmagukat letagadni és végleges megszünésüket hirdetni, holott csak a pillanatnyi hatalmi tényezők szorították őket a passivitásra. A magyar korona keleti tartományai, a török hódítások következtében elszakadva a többitől, csak úgy tudtak magyarok és autonomok maradni, ha megalkudtak a törökkel. A török nem engedhette meg, hogy Erdély ellenséges erők tanyája legyen, különben két tűz közé került volna. Fenyegetve látta volna hátát, midőn hódító útját a nyugat felé, Bécs felé folytatja.

Mihelyt tehát nem volt elég erő a törökök támadásának visszaszorítására, nem lehetett mást tenni, mint velök megalkudni. Közvetlen török uralom, vagy autonomia török fönhatóság alatt, ez volt az alternativa, a mely előtt Erdély állott. A magyar nemzet a két rossz közül az aránylag kevésbbé rosszat választotta. De lehetett-e ugyanezt várni a császártól? Erdélyben szabadon szervezkedett egy nemzeti erő és ez lett természetes alapja azon ellenállásnak, a melyet a nemzet a nyugati absorptio ellen kifejtett. Lehetett-e hinni, hogy a császár, ezen absorptio képviselője, ezt nyugodtan nézze? Zápolya óta ellenkirályt láttak az erdélyi fejedelemben. Maga az a tény, hogy két kormánya volt az országnak és hogy így menedékhelyök volt az elégedetleneknek, lehetővé, sőt könnyűvé tette a hűtlenséget, az elpártolást. Természetes volt tehát a császárnak azon törekvése, hogy az erdélyi fejedelemség ellen törjön.

Az erdélyi fejedelmek török politikát sem akartak vinni. Csak védelmül akarták fölhasználni az ozmánt az osztrák ellen, az alkotmány mellett, de nem akartak hozzájárulni ahhoz, hogy Magyarországon a török hódoltság terjedjen. A török pedig ezt is követelte tőlük és néha Lengyelország ellen is akarta őket használni. Erdély így két veszélylyel állott szemben. Miként az ilyen kis államok rendesen teszik, ravaszsághoz, az egymással küzdő két fél kijátszásához, gyakran megcsalásukhoz kellett folyamodnia. Martinuzzinak, Bethlen Gábor diplomatiájának álnoksága és fondorlatai a hihetetlenséggel határosak.

Lehet-e csodálni, hogy szavukban nem bíztak? Hogy a császár a hűségi nyilatkozatokban, az esküdözésekben kételkedett még olyankor is, a mikor őszinték voltak? Martinuzzi megölését akkor határozták el, midőn e láng-

eszű férfiú csodálatos erélyével és bátorságával éppen azon nagy vállalatba fogott, a melynek sikerülte történelmünknek más irányt adott és, úgy hiszem, fényesebb lefolyást biztosított volna. A nemzet a két oldalról eredő veszélylyel szemben az óvatosságnak, a gyengének politikáját választotta. Ebben aztán bámulatos ügyességet, kitartást és, ha kellett, bátorságot is tanusított. Egyesek a termopylæi hősökhöz méltó fegyvertetteket vittek véghez; de az elkerülhetetlennél nagyobb koczkázatra, nagy heroikus elhatározásra a nemzet egészében, magatartásának megválasztásában, nem tudta magát elszánni. A veszélyeket végül is mind szerencsésen túléltük, úgy hogy az eredmény szentesíti a követett politikát. De magasztosabb lett volna, ha megvalósul Martinuzzi gondolata, ha neki sikerült volna rejtelmes szellemét nemzetébe lehelni. A magyar erőt mind a Habsburgok védszárnyai alatt egyesíteni akarta a törökök kiverésére, hogy ezen imponáló egységes erő azután megoltalmazza alkotmányunkat. Dicső gondolat volt ez, olyan politika, a minő csak a gondviseléstől küldött nagy emberek elméjében képes megfogamzani és a minőt csak ők képesek keresztülvinni. Nagy tragikum van abban, hogy jórészt a kényszer nyomásánál fogva elkövetett vétkei akkor boszulták meg magukat rajta, midőn végre elérkezett terve megvalósíthatásának nagy momentuma. Ha siker koronázza szándékát, milyen más lett volna későbbi fejlődésünk. Ha egy századdal rövidebb ideig tart a török uralma földünkön, s ha saját erőnknek köszönhetjük a fölszabadulás oroszlánrészét, milyen másképp alakult volna későbbi történetünk.

A sok diplomatizálás és cselfogás következtében érthető, hogy a császárnak nem volt bizalma hozzánk. Érthető, hogy mind inkább megerősödött azon törek-

vésében, hogy absolut hatalmát terjessze. Ha joggal kivánt Rákóczy hatalmi eszközt biztosítékul, nem lehet tagadni, hogy a császárnak is voltak okai hasonló követelésre. Érthető, hogy a várakat német kézben szerette látni; érthető, hogy a német generálisokban jobban bizott meg akkor, a mikor a magyarok ellen is kellett harczolnia. Mihelyt nem akart rendszert változtatni; mihelyt a magyar fölfogást nem birta magáévá tenni; mihelyt nem tudta magát hagyományaitól és az európai áramlattól emancipálni: nem is tehetett másképp. Ha mind erre el tudta volna magát határozni, az egész helyzet megváltozott volna. Lángészszel megáldott ember talán keresztülláthatott volna a hatalmi érdekektől és az előitéletektől emelt falon, s rájöhetett volna arra, hogy a chronikus magyar bajon segiteni csak úgy lehet, ha a nemzetet kibékítik, s ha az alkotmányt minden fogyatkozásaival együtt mindenben megtartják, mert a magyar csak azért megbízhatatlan, mivel nyomják, ez esetben azonban mindig az lesz, akárhogy tagadja és akármit igér is.

De a rendes mértékkel mérve az embereket, természetes és megfogható, hogy a szomorú félreértésekből nem tudtunk kibontakozni. Circulus vitiosusba jutottunk, a honnan nem volt szabadulás. Minden béke csak jobban összekuszálta a fonalat, mert új csalódással gazdagította történelmünket.

A mostani állapot azonban egészen más. Megszünt a fatalitás, a mely sorsunk fölött uralkodott, és ebben van a nagy különbség régi és mai helyzetünk között. A mai állapot nem egymással viaskodott erők ideiglenes egyensulyának, hanem kibékülésüknek, az ellentétes motivumok megszünésének köszöni eredetét. Ezért nem fegyverszünet, hanem valódi béke és szövetség.

Tárgyi és személyi okok közreműködése hozta létre a szerencsés eredményt.

Azelőtt különböző két világnézetnek, különböző jogi és politikai fölfogásnak hódolt a király és a nemzet. A király kénytelennek hitte magát oly eszményekért küzdeni, a melyeket a nemzet nem vallhatott a magáéinak. Európa-szerte az uralkodók mind ugyanazt a typust törekedtek megközelíteni, az egyeduralmat. Elismerést, dicsőséget a dynastiák körében csak így lehetett aratni. Az alkotmányos király magyar fogalma egyértelmű volt a gyengeségnek, a szégyenletes tehetetlenségnek fogalmával. De ez megváltozott. Ma az uralkodók ambitiójuknak ismerik, hogy hü őrei legyenek az alkotmánynak, s bölcseségüknek az a jele, ha sikerrel tudják megoldani ezt a kényes föladatot; ma az a becsvágyuk, hogy egy szabad nép saját törvényei szerint kormányoztassék. Régen a mi fölfogásunkkal az európai közérzület árja ellen úsztunk, azon ár ellen, mely királyaink irányának erőt adott. Ma király és nemzet az uralkodó áradattal tartva, egy irányban haladhatnak.

Régen királyainknak megvolt reá az anyagi eszközük, megvolt tehát a lehetőség, hogy az érdekeinkkel ellentétes eszményöket megvalósítsák. Ma ez sem volna többé meg. Régen fejedelmünknek Magyarországon kivül nagy világbirodalma is volt és ennek nagy részében királyunk absolut úr volt. Ha nemzetközi politikai helyzete megengedte, pénze és katonája is mindig elég volt a magyar elégedetlenek ellenében. Az egyik országában uralkodó absolutismus eszközt és kedvet is adott ahhoz, hogy a másikba is átültesse e kormányformát.

Ma a császárnak alávetett többi nép nem hatalmasabb nálunk. Ezen kivül épp oly szabad alkotmányuk

van, mint nekünk. Szabad országoktól kiállított erők pedig nem használhatók föl a szabadság elnyomására.

Az országban magában meg, mint láttuk, a kormányzás tényleges vitele régente a király joga lévén, e joggal tendentiosusan élt és szabad alkotmányunk sánczai közé be tudta hozni az ellenfelet. Láttuk, hogy éppen ennélfogva milyen könnyü volt a törvényeket kijátszani. Ma ettől az eszköztől is elesett. A parlamentarismus a magyar állam jogainak intézményi biztosítéka, az osztrák és a magyar fenségjogok egybeolvasztásának legyőzhetetlen akadálya.

Régen az egybeolvasztásnak az absolutismus aegise alatt követett politikája nemcsak lehető, hanem természetes is volt.

A Habsburg-dynastia világbirodalmi érdekei és Magyarország szükebb érdekei között nagy volt az eltérés. Oly érdekeket kellett királyainknak védeniök, a melyek megóvása nekünk Hekuba volt, s a melyek bennünket csak annyiban érintettek, hogy hatással voltak királyunk tekintélyére és hatalmára. A királynak ezen érdekek szerint kellett cselekednie, ezekhez képest kellett békét kötnie vagy háborút viselnie. Ezen érdekek védelmére kivánta valamennyi országa egész erejének összeműködését. Ha a magyar rendek támogatásukban tág látkörrel a méltányosság végső határáig mentek is volna el, még akkor is fönforgott volna nem egy olyan kérdés, nem egy olyan érdek, a melyre nézve egyetértésre jutni nem volt lehetséges. Tényleg azonban a rendi alkotmány szükkeblűsége, egy széttépett szerencsétlen nemzet jogosult egoismusa, az önmagával és nagy veszélyeivel elfoglalt nemzet szűk látköre amaz érdekek támogatásában még a lehetőségnek, a méltányosságnak határáig sem ment el. Az osztályérdek túltengése, a

császár czéljaira szükséges áldozatoktól való rettegés természetessé tették ennélfogva a közös fejedelem ellenszenvét az alkotmány ellen és okvetetlenül felköltötték benne azon törekvést, hogy legfőbb érdekeit a rendek ellenére is érvényesítse, hogy a katonaságnak és pénznek, a békének és a háborúnak urává tegye magát.

De most mindez megváltozott. A dynastia és Magyarország érdekei mindenben födik egymást. A magyar állam pedig nincs osztályok előitéletének és egoismusának alávetve, s az állami nagy érdekek érvényesülése, minden szükséges áldozat fölajánlása szintén biztosítva van. A történelem tisztító tüze a magyarral érdekközösségben nem levő excentrikus fekvésű tartományokat különválasztotta Ausztriától. A mely tartományok ma is a császár alatt állanak, azoknak külpolitikai és hatalmi érdekei teljesen ugyanazok, mint a mieink. Az egész nemzet részvéte az alkotmányos életben megvéd bennünket az osztályérdekek uralma ellen, a közös viszonyok és intézmények rendezése pedig biztosítja a közös érdekek föltétlen érvényesülését. Ezzel teljesen és végleg elenyészett minden indoka azon törekvésnek, mely a multban a viszonyok természetes következménye volt.

Ha mindezekhez hozzávesszük a mai jogviszonyok szilárdságának személyi biztosítékát, azt hiszem, a vaknak is látnia kell, hogy nemzeti életünk egy új korszak küszöbén áll. Királyunk teljesen a magáévá tette az alkotmányos királyság fogalmát. Büszkesége, hogy Európa legalkotmányosabb királya, hogy tekintélyét, befolyását, a monarchia hatalmi érdekeit a legbecsületesebb szótartással alkotmányos úton tudta érvényre juttatni. Az ez úton elért eredmény arra is alkalmatos, hogy új traditiót alapítson meg a dynastiában. A fényes példa sikere örök időkre szóló tanulsággá válhatik. Századok

óta ő első királyunk, a ki teljes bizalmunkat követelheti meg, mert egyetlen igérete sem maradt beváltatlan.

A kiegyezéssel létrejött jogi állapot nagy fölénye azon kisérletek fölött, a melyek a harmoniát csak ideig óráig tudták fentartani, azon tőlem már kiemelt eredményében tükröződik vissza, hogy összes jogaink most először hajtattak tényleg végre.

Ennek következtében Magyarország belső életereje oly fejlődésnek is indult, a minőt történelmünk lapjai nem ismernek. E fejlődés a kiegyezés legfényesebb igazolása. A tényt magát ország-világ elismeri, elismeri a külföld, elismeri az ellenzék is. A közjogi ellenzék azonban a haladásnak a kiegyezés üdvös voltát bizonyító erejét azon állítással véli elüthetni, hogy e haladás nem a kiegyezés következménye, hanem annak daczára jött étre. De a dolgok megfigyelése az ellenkezőt bizonyítja. Azt bizonyítja, hogy a szédítő fejlődés, a melyet az utolsó harmincz év alatt észlelhetni, egyenesen annak köszönhető, hogy az 1867-diki kiegyezés a monarchiának mindaddig megoldatlan nagy problemáját megfejtette.

A belső fejlődés első kelléke a közjogi béke, az, hogy a viszony, mely minket társunkhoz kapcsol, minden irányadó tényezőtől szabad akarattal elvállalt oly egyezményen alapuljon, mely egyiknek sem szálka a szemében és ezért egyiknek sem provocálja nyilt vagy titkos ellenségeskedését. Ha ezen előföltétel hiányoznék, ha az egyezmény akár a koronának, akár Ausztriának állandó és activ ellenszenvével találkoznék, akkor annak védelme, annak tényleges végrehajtása bennünket oly mértékben venne igénybe, hogy a nyugodt belső fejlődésre nem maradna elég szabad erőnk; akkor nem volna

a társadalomnak kedve és bátorsága a békés munkára, mert feje felett függne a családi viszály Damokles-kardja; akkor nem volna meg az államakarat tényezői között azon benső harmonia, a mely nélkül sikeres munka nem képzelhető. De legfőképp nem lehetne nemzetiségi békére számítani, mert a közjogi viszály, a mint visszhangra talált a multban a nemzetiségek elégedetlen elemeinél, elmaradhatatlanul arra találna ma is.

Ha gyors léptekkel haladhatunk a gazdagodás és művelődés irányában, ezt a közjogi békének köszönhetjük, mely a teljes erővel folytatott belső munkát lehetővé tette. E közjogi békét pedig az 1867-diki közjogi rend biztosította. Biztosította az által, hogy a monarchia részeinek egymáshoz való viszonyát oly szilárd alakba tudta önteni, hogy a fait accompli előtt minden factornak meg kellett hajolnia; hogy a stabilitás nagy előnyében részesítette a monarchiát; hogy a közjogi viszályt képes volt leszorítani az actualitás teréről. Mellőzve a megoldás módozatát, magában azon tényben, hogy a megoldás a döntő factorok teljes megnyugvásával jött létre, hogy az állandóság jellegével bir, hogy oly államszövetségből, mely addig convulsiók és krizisek sorozatán át hiába kereste egyensúlyát, olyan szövetséget tudott teremteni, mely ez egyensúlyt megtalálta és így megmenekült az életszervek megrázkódásával járó minden ingadozástól, magában e tényben van a kiegyezés egyik legfőbb áldása. Ezzel adta meg a belső erősödésnek egyik előfeltételét is.

Haladásunknak a kiegyezésben rejlő második oka már magában a megoldás módozatában van, abban, hogy a magyar államnak rendelkezésére bocsátotta azon eszközöket, melyekkel a társadalom fejlődését elősegíteni képes, kulturális és gazdasági föladatainak magaslatán

maradhat és e fejlődésnek magyar jellegét is megóvhatja. Az ehhez szükséges hatalmat a magyar államnak föntartott teljesen független autonom jogköre biztosítja. Ez teszi lehetővé, hogy nemzetünk végtére élvezze azon óriás előnyt, melynek a nyugat szerencsésebb fajai ánnyit köszönhetnek, s a melynek hiánya mindeddig történelmünk leggyászosabb része, hogy végtére élvezhetjük azon előnyt, hogy van nemzeti állam, mely öntudatosan képes és szervezeténél fogva akar is magyar nemzeti politikát vinni, mely a társadalom törekvéseit és munkáját tervszerűleg elősegíti és nemzeti irányba tereli. Ezen eszköz hiánya volt hátramaradásunknak egyik fő oka. Az állam úttörő, vezető tevékenysége nélkül a nemzet munkaereje mindig béna. Ennek híjával lévén, nemzetünk a létért folytatott küzdelemben elmaradt szerencsésebb szomszédjai mögött. E hiány gyengítő hatása végigvonul az utolsó századok történetén. A nemzet sokáig egész megadással tűrte e lankasztó, ez emésztő állapotot, s hosszú időkig nem is ébredt annak tudatára, hogy milyen pótolhatatlan veszteség az, hogy éppen akkor, midőn a szomszédban mindenütt az államok teremtő, organisáló munkássághoz fogtak, midőn az államok nagyszabásu politikával a nemzeteket gazdaságilag és műveltség dolgában emelni kezdették, nálunk a nemzet vezetése vagy tehetetlen vagy rosszakaratu volt, legtöbbnyire mind a kettő egyszerre. Boldog volt a nemzet, ha kormánya nem volt ellensége; activ közreműködést nagy czélok elérésére nem is várt tőle. A nemzeti fejlődés nagy föladatait így lassankint el is vesztettük szemünk elől, talán szerencsénkre, mert csak így fogadhattuk el csodálatos türelemmel a lesújtó helyzetet. Teljes tudatára e szomorú állapotnak csak e században jutott a nemzet. Széchenyi István pályájának szivetrázó

nagy tragikuma ebben találta egyik forrását. Ő volt azon magyar államférfiú, a ki legelőször akarta a nemzet összes erejét positiv munkában egyesíteni; ő volt az, a ki ezért a legmélyebben érezte fegyverzetünk tökéletlenségét, s ki a nemzet figyelmét először tudta a közművelődés nagy czéljai felé terelni. Minden lépésénél találkozott azon nehézséggel, hogy nincs magyar állam, mely a társadalmon segíteni akarna vagy tudna, s hogy másrészt a magyar nemzet sem akar ilyen államot teremteni, mert jobban fél a veszélyektől, melyek egy életrevaló végrehajtó hatalom részéről fenyegetik, mint hisz a segélyben, a melyben az részesíthetné. Szép terveinek keresztülvitelénél fönt legtöbbnyire hideg visszautasítással találkozott, lent bizalmatlansággal. Fönt azt sem akarták megtenni, a mit tehettek volna, mert féltek a nemzettől, féltek erejétől; lent nem akartak hathatós eszközöket adni a kormánynak, mert féltek irányától. E legyőzhetetlen akadályokkal kellett Széchenyinek megküzdenie. Az ország anyagi és szellemi fejlődésének vezetésére hivatott állam hiányát fáradhatatlan munkássággal, meseszerű kitartással próbálta pótolni, de hiába. Ha el is ért sok dicsőt, az eredmény még sem az volt, a mi lehetett volna, ha egy modern magyar állam áll rendelkezésére.

A kiegyezés az erőteljes fejlődés e nélkülözhetetlen föltételét megadta a nemzetnek. Ma a végrehajtó hatalom elég erővel bír föladatai megoldására. Minthogy az más nem lehet, mint magyar, minthogy többé nem Bécs kormánya igazgatja ügyeinket osztrák szempontból, hanem önnönmagunk vagyunk sorsunk kovácsai, ma lehet a kormánynak eszközöket rendelkezésére bocsátanunk a nélkül, hogy ezek ellenünk fordíttassanak. Anyagi erőnk fejlesztésének czéljából összeműködhetnek az állam törvényhozása és végrehajtó hatalma a szabad

társadalommal. Ha és a midőn a kifejtett munkásság nem vezet czélhoz, ennek nem alkotmányunk az oka, nem a legfelsőbb vezetés rosszakarata, mint a multban, hanem csakis az egyének ügyefogyottsága. Az államnak rendelkezésére vannak mindazon segélyforrások, a melyekre szüksége van. A hiányzót megszerezheti magának. Külső befolyás, külső beavatkozás nem köti meg kezét. A nemzeti czélokhoz képest szervezheti a meglevő összes erőket, a nélkül, hogy ebben bárki zavarhatná.

Ezzel szemben azt mondják, hogy a közös vámterület és mindaz, a mi vele összefügg, az anyagi élet terén korlátozza szabadságunkat. Messze vezetne tárgyamtól annak kutatása, vajjon azon gazdasági politika, a mely létrehozta a gazdasági kiegyezést, helyes volt-e vagy sem? Itt csak azt akarom kiemelni, s ez elég a politikai és jogi kiegyezés védelmére, hogy ez nem kötötte meg kezünket, hogy a gazdasági egyesülés gazdasági okok következménye, nem jogi kényszeré. Ha rossznak mutatkoznék a mai rendszer és a nemzet gazdasági érdekei úgy kivánnák, fölállíthatjuk a külön vámterületet. Jogi kényszer nem köt bennünket a mai rendszerhez. A gazdasági viszonyok követelményeihez alkalmazhatjuk gazdasági politikánkat is.

Ha nem is állítja senki, hogy az 1867-diki törvények a vámközösséget kimondották, s hogy a gazdasági téren önálló intézkedési jogunkat megszüntették, gyakran hallani, hogy azon politika, a melyet a monarchia együttmaradása érdekében követnünk kell, s a mely nélkül a kiegyezést fön tartani nem lehet, a mely tehát a kiegyezésnek egyenes következménye, hogy ezen politika teszi szükségessé a gazdasági uniót Ausztriával. E szerint a fölfogás szerint tehát, habár jogi kötelezettség nem forog

fönn, a politikai szükség, a mely pedig épp oly parancsoló, mint a törvény, a kiegyezésből eredő politikai érdek szorít bennünket a vámközösség alapjára. Actiónk szabadságát tehát ezen fölfogás szerint is elveszítettük volna. Politikai tekintetek, a kiegyezésből eredő szempontok parancsolják, hogy egyezségre jussunk szomszédainkkal még akkor is, ha ez csak gazdasági érdekeink károsodása mellett volna lehetséges.

E szerint gazdasági érdekeink árán kellene politikai érdekeinket megóvnunk. E fölfogás azonban fonák. Van benne igazság, de van tévedés is. Igaz az, hogy az együttélés Ausztriával harmonikusabb, bensőbb és biztosabb is lesz, ha gazdaságilag egységes területet képezünk, mint e nélkül. Igaz az is, hogy együttmaradásunkat künt biztosabbnak és állandóbbnak fogják tekinteni és ennélfogva súlyunk kifelé nagyobb is lesz, ha gazdasági érdekeink is azonosoknak látszanak. De csak úgy lesz a gazdasági kapocs a politikai harmoniának egyik tényezőjévé, ha az érdekek azonosságából ered; csak úgy lesz hatalmi állásunk támaszává, ha a külföldön az érdekek azonosságának hitét kelti föl. A közös vámterület, a közös vámhivatal létének önmagában összekötő, összeforrasztó hatása nincs. Nem növeli erőnket a külföld szemében. Csak a gazdasági érdekek igaz harmoniája és egymással való megférése, a gazdasági egymásra utaltság kapcsol össze és erősíti az egységet; csak ezt tekintik mindenütt az együttmaradás biztosítékának. Csak a mennyiben ennek a gazdasági helyzetnek a következménye és jele a gazdasági unio, csak annyiban képez hatalmi factort. A mint belső igazoltság nélkül erőszakolják reá a nemzetekre, a mint e kapcsolat kárral jár, nem hozza egymáshoz közelebb a nemzeteket, hanem ellenkezőleg elidegeníti őket egymástól. Az a tudat, hogy gazdasági

hátrányt kell elszenvedni a politikai szövetség kedvéért, ezt az utóbbit gyöngíti. Az elégedetlenség és a panasz hangja csakhamar fölvilágosítaná a külföldet is, hogy az egység látszata alatt az elkeseredés és a széthuzás érzete lappang.

Ha gazdasági érdekeink ellentétesekké válnának, olyanokká, hogy a közös vámterület mellett nem volnának többé megóvhatók, akkor a politikai együttélés is kedvezőtlenebb hatások alá és nehezebb viszonyok közé jutna, akkor a gazdasági élet rendezésétől többé nem lehetne a monarchia solidaritását várni, akkor a politikai czél csak az lehetne, hogy a közösség szempontjából a kevésbbé hátrányos megoldás fogadtassék el.

Ez pedig a jelzett esetben határozottan a külön vámterület lenne. Gazdasági érdekeink rovására politikai okokból föntartani a gazdasági egységet annyi volna, mint veszélyeztetni a dualismust. Mai államrendünk politikai előnye csak a művelt, a gondolkozó közönség egy része előtt világos; a gazdasági hátrányt ellenben a társadalom fenekéig pártkülönbség nélkül mindenki érezné, s így ennek odiumával akarni megterhelni a politikai kiegyezést, merénylet volna ennek állandósága ellen, annyi volna, mint ennek ellenségévé tenni a nemzet nagy részét, védőit megfosztani a talajtól, a hol állanak, egy reális és nagy érdeket szembeállítani a kiegyezéssel. Ez esetben a monarchia érdeke egyenesen megkövetelné a külön vámterületet, ez esetben a dualismust csak az menthetné meg, ha bebizonyulna, hogy gazdasági érdekeink megóvását nem akadályozza, hogy nem leszünk a dualismus miatt szegényebbek.

Szóval, a monarchia érdeke mindenek fölött az, hogy léte és fönmaradása ne tekintessék gazdasági hátrányok forrásának. Nem csak jogi kötelezettség nincs,

mely minket minden körülmények között a gazdasági életnek bizonyos formájához köt akkor is, ha ez hátrányunkra volna, hanem a kiegyezés politikai érdekei sem kényszerítenek, hogy minden áron vámközösségben éljünk. Gazdasági politikánkat gazdasági érdekeinkhez szabhatjuk. Szabad kezünk van reá.

Sőt a mennyiben az Ausztriával szemben követendő gazdasági politikánkba a tiszta gazdasági szempontokon kívül bizonyos politikai tekintetek is vegyülnek, ezek teljesen függetlenek a kiegyezéstől, ezek épp úgy megvolnának és épp úgy hatnának, ha nem is volna közös seregünk és közös diplomatiánk; ezek a szövetség tényével függnek össze, nem pedig formájával. Oly országgal szemben, a melynek trónján a mi királyunk ül, a melynek vagyona és ereje semmi esetre se lesz ellenünk használható, ellenben a döntés perczében ugyanazt a szolgálatot fogja nekünk tenni, mint saját vagyonunk és erőnk; a melynek vagyona és ereje saját súlyunkat és hatalmunkat emeli a külfölddel szemben: egy ily országgal szemben a gazdasági transactiókat méltányos és igazságos szellemben kell vinni, iránta nagyobb jóakaratot kell tanusítani és több tekintettel kell lenni, mint egy teljesen idegen állammal szemben, a mely még ellenségünk is lehet. A testvérországnak kárt tenni, vele vámháborúba keveredni, önmagunkon ejtett kár volna. Végső elemzésében a döntő tekintet persze mindig csak a magunk érdeke lehet; de a két állam szövetsége szükségessé teszi, hogy törekedjünk érdekeink összeegyeztetésére, hogy az összeütközést a lehetőségig kerüljük, hogy azon legyünk, hogy a gazdasági viszonyok ellentéteit tőlünk telhetőleg kiegyenlítsük. E tekintet a politikai véd- és daczszövetség következménye, s egyformán irányadó, akár kölcsönös, akár közös a védelmi kötele-

zettség. Sorsunk közös így is, úgy is, már pedig közös sorsuaknak nem lehet érdekük, hogy egymásnak ártsanak. De ezen tekintet sem kivánja tőlünk azt, hogy minden áron tartsuk fönn a közös vámterületet. Ez is meghagyja azon szabadságunkat, hogy ha nem tudnánk megegyezésre jutni, más úton haladhassunk. E felsőbb ratio csak arra kötelez minket, hogy akármilyen gazdasági politikát viszünk, legyőzzük az animositást és hogy a saját magunké után minden gazdasági előnyben első sorban és minden más előtt Ausztriát részesítsük.

Önérdekünk kivánja, hogy első czélunk saját gazdagodásunk, második czélunk a monarchia másik államának gazdagodása legyen.

Szabadságunkban van azonban, hogy e czélokat jogi és politikai korlátok nélkül iparkodjunk elérni.

A kiegyezés tehát e tekintetben is gondoskodott azon lehetőségről, hogy az állam a maga politikáját kizárólag az országnak jól felfogott érdekei szerint irányozhassa.

Az államnak és a társadalomnak a kiegyezés óta lehetővé vált ezen összeműködése teremtette meg nagy haladásunkat. Ebben van egyik oka azon erősödésünknek, mely Európa elismerését tudta magának kivívni, s a mely a kiegyezés gyümölcse.

Az 1867-diki törvénynek haladásunkat előmozdító harmadik következménye annak hatása pénzügyeinkre.

Magyarország sorsa úgy hozta magával, hogy nagyobb erőfeszítésre van szüksége, mint a minőt anyagi fejlettsége könnyen elviselhetővé tehetne. A legtöbb állam azért nagyhatalom, mert anyagi ereje azzá tette. Anyagi eszközeik gyarapodása túlsúlyt adott nekik szomszédjaik fölött és így váltak vezető hatalmakká. Erejök tette őket azokká, és ezért az ezen állásukkal járó áldo-

zat az erő arányában maradt. Ezzel ellentétben Magyarország nem azért nagyhatalom, mert segélyforrásai gazdagabbak, mint a szomszédjaié, hanem azért, mert csak így biztosíthatja létét. Nem azért nagyhatalom, mert erős, erősebb szomszédjainál, hanem erőt kell szereznie, hogy nagyhatalom lehessen. Ezen helyzet szomoru következménye, hogy anyagi erejét a végletekig is meg kell feszítenie. Ha egymagának kellene az áldozatokat meghoznia, el nem birná őket. Ha Ausztriával együtt, de a védelmi eszközöknek teljesen külön szervezésével hozná meg azokat, akkor is tetemesen nagyobbak volnának, mint a milyenek ma. A közös intézmények segítségével nagyhatalom lehetünk a nélkül, hogy erőnket túl kellene feszítenünk. Milliónál nagyobb sereg állhat rendelkezésünkre a nélkül, hogy többet fizetnénk, mint ha csak pár százezer katonánk volna. Nagyhatalom lehetünk a nélkül, hogy ezért belső fejlődésünket megakasztó terheket viseljünk. A hatalmi érdekek így kielégíthetők a nélkül, hogy ezen erőfeszítés kulturális és anyagi képességeinket az elviselhető mértéken túl megterhelje. A szövetség segélyével európai érdekeink megóvása mellett erőteljes belső fejlődésünk is lehetővé vált.

Ezzel fölsoroltam a főtényezőket, a melyeknek haladásunkat köszönhetjük, s a melyek mind a kiegyezés következményei.

Ezzel szemben a függetlenségiek azt állítják, hogy a haladás csupán az 1848-diki törvények következménye, nem pedig az 1867-dikieké. Ha 1867-ben nem nyirbálták volna meg az 1848-diki év vívmányait, szerintök a haladás tetemesen nagyobb lett volna. Igaz, az 1848-diki törvények adták a nemzetnek a felelős kormányt és vele régi önállóságunk tényleges biztosítékát; igaz, azok adták vissza a magyar nemzetnek a magyar államot és

azok szabadítottak fel bennünket Bécs mindenhatósága alól. De épp oly igaz és tagadhatatlan, hogy az 1867-diki törvények egyeztették össze az 1848-ban hatásosabbá átalakított magyar alkotmányt a monarchia fönállása érdekeivel, s így azoknak köszönhető, hogy az 1848-diki törvények végrehajtattak és hogy üdvös hatásukat éreztethették. Az 1848-diki nagy vívmányok életbeléptetése volt a kiegyezés egyik fő előnye. Ezért azt, a mit nemzetünk az akkori törvényeknek köszönhet, a kiegyezésnek is érdeméül kell betudnunk, mert nélküle mindaz irott malaszt maradt volna.

Különben, miként fentebb kimutattam, erős fejlődésünk a kiegyezés azon részeinek is tulajdonítható, a melyek módosításai az 1848-diki alkotmánynak.

De bármint legyen, maga az az egyszerű tény, hogy fejlődésünk a kiegyezés óta erőteljes volt, megczáfolja a függetlenségi politikusok álláspontját, ha nem is a mostanit, de mindenesetre a régit. Midőn a kiegyezést megkötöttük, azt mondották a 48-asok, hogy a vele járó jogfeladás meg fogja akadályozni a nemzet megerősödését; hogy az állam, a mely lemond a külön seregről, a külön külképviseletről, tehetetlen lesz, holt tetem lesz, a mely meg fog semmisülni; hogy a nemzet jogai megcsonkultak és ezzel megfosztották életerejétől. A fejlődést kizártnak nyilvánították. És mégis bekövetkezett. 1867-ben azt mondották, hogy a kiegyezés következtében erőnk hanyatlani fog; ma kénytelenek elismerni, hogy a kiegyezés ellenére haladtunk. A tények ellen pedig nincsen fölebbezés. Főleg az olyan tények ellen, a melyeket azok sem tagadhatnak, azok is elismernek, a kik ellen bizonyítanak. Csak erősebb lesz a tényeknek a rendszer melletti bizonyító ereje, ha arról is megemlékezünk, hogy a függetlenségi párt a lefolyt

harmincz év alatt a kormányokat nemcsak azzal ostromolta, hogy hibás az alap, a melyen állanak, hanem azzal is vádolta, hogy a kinálkozó alkalmakat sem képesek megragadni mindannak a jónak a megvalósítására, a mit, az elhibázott alkotmány daczára, ügyes és czéltudatos vezetés mellett el lehetett volna érni. Jó államférfiak és erélyes kormányok rossz rendszer mellett is szép eredményeket képesek felmutatni. De ha a kormányok ügyefogyottak és tehetetlenek voltak, ha Bécs befolyása alatt állottak és még azt a függetlenséget sem tanusították, a melyet a törvények szelleme megengedett volna, a mint ezt a 48-sok mindig állítják, akkor az elért jó eredmény kétszeres bizonyíték a rendszer mellett. Mennyit lehetett volna még elérni, ha kiválóbb emberek vezették volna a nemzet ügyeit. És így az ellenzék szerint csak a kormányok gyöngesége akadályozta meg azt, hogy a kiegyezés még fényesebben nem czáfolta meg ellenfelei jóslatait, mint a hogyan tényleg tette.

A fölvetett kérdést ezzel megoldottnak tekinthetném. Azt hiszem, hogy ha az eddigiekben igazam van, akkor el nem utasítható azon következtetés, hogy az egyedül helyes politika az, mely a kiegyezés föntartását tűzi ki czéljául. Ha igaz, hogy szükségünk van állandó és biztos kapcsolatra Ausztriával; ha igaz, hogy az ilyen kapcsolat kellő mértékének kitalálása a legnehezebb politikai problemák egyike; ha igaz, hogy a változtatás kisérlete már egymagában is veszedelmes, s ha végre igaz az is, hogy az 1867-diki alkotások tényleg beváltak: akkor az elmélet minden kitünőségével dicsekedő új tervezetet is vissza kell utasítanunk, akkor a kiegyezés megbolygatásától tartózkodnunk kellene még az esetben is, ha államunknak tervezett ezen új conceptiója meg is felelne az elmélet követelményeinek.

Egy nagy és fényes példára hivatkozhatom. Az amerikai Egyesült-Államok bölcs megalapítói ugyanezen motivumok hatása alatt hévvel és kitartással ragaszkodtak azon alkotmányhoz, a melyet 1789-ben az új államcsoportnak adtak. Érezték, hogy művök messze elmaradt az elméleti tökélytől; de tudták, hogy az ennek megközelítésére irányuló kísérlet veszélyeztetné a nagynehezen elért eredményt, s ezért az egész alkotmány végleges elfogadása mellett foglaltak állást és ennek érdekében kemény tusákat vívtak az egyes államokban. Koczkára tették népszerűségöket oly szervezetekért, a melyeket legtöbbjök kifogásolt, legtöbbjök másképp szeretett volna megalkotni. De mivel hitték, hogy ezekkel is meg lehet élni, s hogy jobbat akarva, mindent veszélyeztetnek, alárendelték elméleti kifogásaikat a gyakorlati nagy czélnak. Ennek legeclatansabb példáját Hamilton szolgáltatta. A leghatalmasabb elmék egyike volt; szívósan ragaszkodott minden meggyőződéséhez; a tett embere volt, bátor és elhatározott. Az alkotmányt kifogásolta és egy emlékezetes beszédben kifejtette eltérő javaslatát. Midőn azonban terve megbukott és elfogadták az ő nézeteivel meg nem egyező alkotmányt, lelke egész erejével e mellett csinált propagandát. A népszerű áramlattal sokban ellenkező alkotmány diadalra jutásában az övé az oroszlánrész. Elejtette a maga conceptióját és a relativ jó mellett küzdött. Érezte, hogy okvetetlenül szükséges valamely alakban eredményhez jutni, hogy a kapkodás rosszabb minden rendszernél, s hogy ennélfogva a hosszas transactiók útján nagynehezen létrejött megoldást tisztán elméleti szempontok szerint megitélni és ha ezeknek nem felel meg, elvetni, nem államférfiúhoz méltó cselekedet.

Ugyanebben a szellemben járt el maga az amerikai

nemzet is. Az államoknak nem tetszett az eléjök terjesztett javaslat. Féltek a belőle kifejlődhető zsarnokságtól, féltek az egybeolvadás veszélyétől. Úgy látszik, hogy a számbeli többség ellene volt az alkotmánynak és hogy ez csak a kisebbség értelmi fölényénél fogva győzelmeskedett. Mihelyt azonban törvénynyé lett, az egész nemzet elfogadta a fait accomplit és többé nem akart rajta változtatni. Egy párt sem keletkezett, mely czélul új alkotmány keresztülvitelét tűzte volna ki. A nemzet ritka józansággal, nagy emberei útmutatása mellett, azon igazságtól vezettette magát, hogy a tökéletlen megoldás is jobb a semminél, jobb az oly kriziseknél, a minőkkel az államrend megváltozásának kisérlete jár, jobb azon küzdelmeknél, melyek az ellentéteket újra föleleveníteník és az állam rendjét az örökös fölforgatás veszélyével fenyegetve, a stabilitas nagy jótéteményét, a fejlődés folytonosságát koczkáztatnák.

A háromszáz éves meddő kisérletek után nagynehezen elért eredményt elméleti okoskodásoknak mindig kétséges és bizonytalan értékéért koczkáztatni megbocsáthatatlan könnyelműség volna. De legalább megfelel-e az elénk varázsolt ideál az elmélet szabályainak? Mellőzve minden más tekintetet, s tisztán elméleti szempontból nézve a dolgot, jobb-e a szélbali programm a jelenlegi rendszernél? Ismétlem, még ha jobbnak is igérkeznék, akkor sem volna szabad miatta a tényleg jól működő biztos rendszert elvetni. Ők a sok vihar és hánykódás után szerencsésen partra került hajónkat újra a háborgó nyilt tengerre akarják bocsátani, hogy erősebb és biztosabb kikötőbe juttassák. Én azt hiszem, a fenyegető vihar és az út veszélye elégséges ok arra, hogy kényszerítő szükség nélkül el ne hagyjuk a védett helyet, a hol megrongált hajónkat helyre tudtuk hozni.

a hol nyugalomnak örvendünk. De végleg eldönti a kérdést és az utra kelést az őrület szinében tünteti föl, ha kisülne, hogy a sokat dicsért nagy kikötő bizonytalanabb, rosszabb annál, a melyben ma vagyunk. Pedig közelebbről nézve tényleg így is van és az új kikötő előnye csak abban áll, hogy pillérei, hogy falai nemzeti színekkel vannak kifestve, egyébként azonban kevesebb biztosságot nyujt annál, a melyet kedvéért el kellene hagynunk.

VII. FEJEZET.

A FÜGGETLENSÉGI PÁRT PROGRAMMJÁRÓL.

A politikai conceptio, a melylyel a függetlenségi párt a kiegyezést pótolni akarja, s a melynek megvalósításáért nemzetünk életét annyi veszélynek kellene kitennünk, elméleti szempontból sem állja ki a kritikát. Minden tekintetben mögötte marad azon megoldásnak, a mely az 1867-diki törvényekben van lerakva. Az új rendszer több anyagi áldozattal járna és gyengébb védelmet nyujtana a jelenleginél és függetlenségünket sem biztosítaná oly föltétlenül, mint ezt hiszik. Ezen kívül erős meggyőződésem szerint magában hordja a monarchia végső fölbomlásának csiráját is, s ezért mégaz esetben is kárhoztatni való volna, ha krizis nélkül könnyű szerrel meg lehetne valósítani. Csábítóan szép a látszata, de mindenképpen silány és veszedelmes a tartalma.

A függetlenségi párttól tervezett új államrend részletei nem ismeretesek, s ezért csak az alapeszmét vitathatni meg. Csak azt tehetni vizsgálódás tárgyává, hogy Ausztriának és Magyarországnak kölcsönös, de külön erővel történő védelme üdvösebb következményekkel járna-e a közös erő együttes védelménél?

Miként a kiegyezést, ennek ellenlábasát is két szempontból kell vizsgálni, azon két nagy czél szempontjából, a melyeket a kiegyezés elérni törekedett és a melyeket

minden politikai rendszernek el kell érni. Az egyik, hogy mennyire lesz képes minket megvédeni a külellenség ellen, mennyire lesz képes nagyhatalmi állásunkat biztosítani; másodszor, hogy mennyire fogja Magyarország igaz önállóságát, ereje szabad érvényesülését előmozdítani?

Az első kérdés megfejtése fölfogásom szerint azon fordul meg, hogy vajjon Magyarország és Ausztria külön védelmi szervezete, tehát külön külügyi képviselete és külön hadserege fognak-e a nemzetben oly élő erőket fejleszteni, oly erőket mozgósítani, melyek a jelenlegi rendszer mellett nem képződhetnek, vagy nem használhatók föl a monarchia védelmének czéljaira? A döntő kérdés az, hogy vajjon azon erőtöbblet, melyet a nemzeti motivumok teljesebb kihasználásával, a teljesebb szabadsággal elérhetünk, nagyobb nyeresége lesz-e a védelemnek, mint a minő hátránynyal jár, tisztán technikai szempontból nézve a dolgot, a sereg és a külügyi képviselet megoszlása? Azt hiszem, hogy a kérdés ezen alakja ellen senkinek sem lehet kifogása, s hogy a függetlenségi politikusok is elismerhetik, hogy az igazságos és objectiv alapra van fektetve.

Azt hiszem, senki sem kételkedhetik benne, hogy technikai szempontból két sereg, két külügyi vezetés a kölcsönös védelmet annyira megnehezíti, hogy ha a megosztás nem fokozná a védelem bensőségét, intensivitását, erejét, föltétlenül az egységes szervezetet kellene jobbnak találnia mindenkinek, még azoknak is, kik ma a külön hadsereget kivánják.

A külön sereg melletti érveléseknél a változó elemek között az állandó — az, a melylyel mindig találkozunk, az okoskodás hátgerincze és lényege — azon állítás, hogy a nemzet egész erejét, igaz lelkesedését csak a külön magyar sereg biztosítaná a monarchiának.

A mennyit ér ez az állítás, a mennyi igaz tartalom van benne, annyit ér a függetlenségi eszme is. Azzal áll és azzal bukik. Hogy ez előnye nélkül a védelmi eszközök megosztása tiszta veszteség lenne, úgy hiszem, kétségbevonhatatlan. Először is tagadhatatlanul költségesebb volna a külön diplomatia, a külön hadsereg, mint a közös. De egyedül erre döntő súlyt nem fektetek. Bizonyos ugyan, hogy azon nagy terhek mellett, a melyeket ma viselünk, minden tehertöbblet komoly kár és ha csak lehet, kerülendő. De a hol a lét és nemlét kérdése forog fönn, ott a takarékosság nem lehet döntő motivum. Az irányadó szempont mindig az, hogy vajjon a költségtöbblet fokozza-e erőnket? Ha tetemesen fokozza és az új terhet elbírjuk, föltétlenül magunkra kell vennünk. Annyit azonban a költségek növekedésének ezen tényéből is következtethetünk, hogy a többletet állapotunknak csak biztos javulása fejében vállalhatjuk el, hogy több pénzt csak a jobb fegyverzetért adhatunk, s hogy ez positiv hátránya a kölcsönös védelemnek.

A külügyek külön vezetése a védelem kötelezettségének föltétlen kölcsönössége mellett, mint már gyakran mondották, vagy káros, vagy fölösleges, a szerint, a mint a két külügyminiszter, a két diplomatia külömböző politikát visz vagy azonost.

A külügyi politika hátterében mindig ott van a háború lehetősége; a külügyi politika czélja mindig érdekeink megvédése, még pedig első sorban háború nélkül, ha pedig ez lehetetlen lenne, a háborúnak akként való előkészítésével, hogy az győzelmes legyen. A külügyi politika föladata így mindig vagy a háborút szövetségek kötésével, óvatos és ugyanakkor erélyes politikával elkerülni, vagy azt előkészíteni, vagy befejezni és kihasználni. Ha tehát két állam csak együtt indithat

háborút, csak együtt köthet békét, még pedig nem csak egyes ellenségek ellen, egyes esetekben, hanem mindig és föltétlenül: akkor csak együtt köthetnek szövetséget, akkor minden nemzetközi kérdésben csak egy véleményen lehetnek, csak egy irányban fejthetnek ki actiót, csak egy és ugyanazon politikát támogathatják vagy ellenezhetik; akkor a két állam külügyi politikája tényleg és ellenállhatatlanul, nem törvények következtében, hanem a helyzet kényszerénél fogva egybeolvad, ugyanaz lesz, közössé válik. Egy és ugyanazon politika vitelére pedig egy organum a maga tiszta felelősségével, következetesebb eljárásával mindenesetre alkalmatosabb, mint kettő, főleg olyan kettő, mely más-más államot vél szolgálni, más-más politikai befolyások alatt áll és már ennél fogva is eltérő álláspontokra helyezkedhetik. Egy és ugyanazon politika képviseletére a külföldön szintén alkalmatosabb egy egyén, mint kettő, kik közül az egyik lesz a tekintélyesebb, a befolyásosabb, a kire hallgatnak, a másik a lógós, az ötödik kerék és ezért az elégedetlen, az áskálódó. A személyes differentiák, mint hasonló viszonyok között mindig szoktak, nemzeti kérdésekké fognak fölfujatni. Minden legkisebb eltérést a két diplomatia hangja, fölfogása között, a külföldön a két állam közötti differentiának tekintenének. Növelné-e ez súlyukat? Ha pedig nincs eltérés közöttük, mire való a dupla személyzet? Dupla személyzetet állítanánk fel azért, hogy az egyik néma legyen, vagy hogy úgy beszéljen, mintha a kettő csak egy volna? Az új viszonyok között az lenne az eszményi állapot, ha észre se lehetne venni, hogy két diplomatia van; de akkor mire való a kettős költség? Ha pedig abból indulnánk ki, hogy a nagykövetek a fejedelem személyét képviselik, s hogy absurdum volna ugyanazon személyt két méltósága

miatt kettősen képviseltetni, s ha ennélfogva a külföldi udvaroknál a két államnak csak egy követe volna, minő lenne ennek a helyzete két főnökével, az osztrák és a magyar állam külügyi minisztereivel szemben? Ha utasitásaik akár csak a legkisebb árnyéklatban is eltérnének egymástól, mitevő volna a követ? Mit mondanának azon eszméről, hogy legyen Magyarországnak két belügyminisztere, megyénként két főispánnal, vagy egygyel, a ki mind a két miniszternek alája volna rendelve? Pedig mihelyt a két ország külügye összeolvad és egy ügygyé vált, a két eset azonos. A dilemma kulcsa felfogásom szerint abban van, hogy ha dupla vezetést és dupla képviseletet akarunk, ezen kivánságunknak nem lehet más az alapja, mint hogy érdekeink nem azonosak; de ha ez így van, akkor nem a szervezetet kell széjjelválasztani, hanem az ügyet. Akkor nem abban van a hiba, hogy közös miniszteriumaink vannak, hanem abban, hogy egymásért föltétlen jótállást vállaltunk, hogy a föltétlen segélyadás kötelezettségénél fogva sorsunkat Ausztriáéval azonosítottuk; sőt tovább megyek, a hiba abban van, hogy közös a fejedelmünk. Akkor ezen kell segíteni, ezt kell megváltoztatni. Ha érdekeink a nemzetközi politika terén ellentétesek, vagy akár csak különbözők is lehetnek, akkor azt kell biztosítani, hogy ez érdekek egymástól függetlenül érvényesülhessenek; ezt pedig csak úgy tehetjük, ha külön-külön vihetünk háborút, külön-külön köthetünk szövetséget, ha tehát kitöröljük a föltétlen védelmi kötelezettséget törvénykönyvünkből. Ekkor azonban azt sem lehet elviselnünk, hogy a király személyének azonossága a külügyi politikába azonos irányt, azonos vezetést vigyen bele. Míg ezen tényezők meg nem változnak, a külügyi képviselet kettéválasztása sem teszi lehetővé, hogy külön érdekein-

ket érvényesítsük. Érdekeink ekkor is kapcsolatosak maradnak és csak az válik nehézzé, hogy ezen egymáshoz kötött érdekeket sikeresen megóvjuk. Külön képviseletnek csak úgy van értelme, ha külön politikánk is lehet, ennek előföltétele pedig a pragmatica sanctio módosítása, nem pedig a kiegyezésé.

Ha érdekeink azonosak, azonos lehet politikánk is; de akkor ne zavarjuk meg a vezetés egységét, ne tegyük nehezebbé a hatásos védelmet. Választanunk kell a két út között. A kiegyezés abból indult ki, hogy érdekeink azonosak és levonta ennek logikus következményeit. A szélbal ellenmondásban van önmagával. Összekapcsoltan hagyja sorsunkat Ausztriával, nem tesz a magunk urává, nem teremti meg a külön magyar külügyi politika lehetőségét, de a saját programmjából kizárt e fogalom számára szervezetről gondoskodik. Elhiteti önmagával és el akarja hitetni a közvéleménynyel, hogy magyar külügyet teremt, holott nem tesz mást, mint hogy az egységes osztrák-magyar politikát oly szervezetre bízza, mely két különböző politika vitelére való és alkalmatlan az egységes érdekek egységes érvényesítésére.

A szélbalnak, ha következetesen akar eljárni, szintén választania kell a két út között. Ha igazán ragaszkodik azon tételhez, hogy Ausztria és Magyarországnak azon benső és teljes szövetsége, mint azt a pragmatica sanctio megállapítja, érdekeinknek megfelel; ha megmarad régi álláspontján, mely Ausztria és Magyarország külügyeit tényleg összekapcsolja és egyesíti: akkor oly szervezetet kell elfogadnia, mely az egységes politika vitelére alkalmatos. Ha ellenben szükségesnek tartja a külön képviseletet, ha tehát eltérést lát Ausztria és Magyarország külügyi érdekei között: akkor a pragmatica sanctiót kell megtámadnia, akkor a szövetségnek azon

formáját kell megváltoztatnia, a mely Ausztria és Magyarország sorsát teljesen és elválaszthatatlanul egymáshoz fűzi, mely a két állam külügyi politikáját egybeolvasztja. Ha komolyan akarva a pragmatica sanctiót, mégis külön szervezetet erőszakol, akkor azt veszélyezteti, a mit maga is helyesnek tart. Organumot adván a külön politikának, a dolgok logikájánál fogva fölkelti a vágyat külön politika teremtésére. Olyan szervezetet alkot, a melynek létjogosultságot csakis a magyar külügyi politika különválása adhat, ez pedig csak a föltétlen szövetség megbontásával érhető el. Oly szervezetet teremt, a mely csak úgy tehet szert hatáskörre, csak úgy fejthet ki tevékenységet, csak úgy élhet meg, ha lerombolja azon vaskapcsokat, melyek a magyar és osztrák külügyi politikát mind a két fél javára és magának a függetlenségi pártnak is helyeslésével egygyé tették. A külön szervezet sürgetésével oly elvnek hódol e párt, a melynek következménye ellentétben van saját politikájával és ezért önmaga ellen lesz fordítható. Oly politikai alapra áll, a honnan saját tényeinek logikája ellenállhatatlan erővel azon örvénybe ránthatja a nemzetet, a melytől hazáját ma még ő is félti.

Hogy a casus bellinek teljes és föltétlen azonosításával két állam külügye mindenképpen egybeolvad, s hogy ily körülmények között a külön külügyi miniszternek és a külön képviseletnek nincs értelme, nincs létjogosultsága, ezt az ily helyzetben levő más államok egybevágó eljárása is megerősíti. Svédországnak és Norvégiának egy a külügyminisztere és egy a diplomatiája, mindamellett hogy tiszta personal unióban élnek egymással; mindamellett, hogy külön seregük van; hogy a védelmi kötelezettség nincs külön törvényben kimondva, hanem csak a szövetségnek természetes következménye s annak

folyománya, hogy a harczüzenet és a békekötés joga a közös fejedelemnek van föntartva, s hogy így a két ország külpolitikája tényleg egy ügygyé vált.

De van még egy példa, a melynek auctoritását azok ismerik el leginkább, a kik a külön képviseletet követelik. Kossuth e kérdésben talán öntudatlanul nekünk, a kiegyezés hiveinek, adott igazat. Igaz ugyan, hogy ő 1867 óta tett politikai nyilatkozataiban mindig a függetlenségi párt programmja mellett foglalt állást, mint a mely legközelebb állott saját conceptiójához, s így ezzel a külön képviseletet is védelmébe vette; sőt lehet az is, hogy ez idő alatt kifejezetten is nyilatkozott a külön diplomatia mellett. De ez nem változtat azon a tényen, hogy az ő auctoritása mellettünk bizonyít. Ő érdekellentétet látott Magyarország és Ausztria között, s ezért elszakadást tanácsolt, törölni akarta a pragmatika sanctiót és ellensége volt a közös diplomatiának is. Ausztriáétól eltérő és külön politikát akart vinni, s ezért ennek organumát is meg akarta teremteni, a független diplomatiát. Teljesen logice járt el.

A hol azonban együttes működést akart, a hol azt hitte, hogy megvan az érdekazonosság, a hol közös külpolitikát akart föntartani, a hol az állandó és teljes védelmi solidaritást az ország érdekében levőnek látta, ott, szintén teljes logikával és gyakorlati érzékkel, az egységes diplomatiát tartotta az egyedül lehető módnak.

Bizonyítja ezt dunai confœderationális terve. Azt mondja első vázlatában: «A szövetség egyes államainak a küludvaroknál nem volnának külön képviselőik, a szövetségi diplomatia egy és közös lesz.» Midőn a függetlenségi eszme hiveit kissé megdöbbentett ezen nyilatkozatát magyarázatokkal akarta enyhiteni, akkor is mint valami magától érthető elemi igazságot azt mon-

dotta, hogy: «fœderalis diplomatia bizonyosan csak egy lehet», a mi szerinte nem akadályozza, hogy a nem fœderalis érdekekre nézve lehetnek külön repræsentánsok is. Hogy a közös érdekek, a nagy politika kérdéseiben, a háború megindítása, a béke és a szövetségek kötése ügyeiben ne egy legyen a képviselet, ezt lehetőnek sem tartotta. Kossuth tervében pedig a fejedelmek azonossága sem volt meg, tehát minden formai és jogi tekintet a külön diplomatia mellett szólt, a mi nálunk nem áll; de a czélszerüség nagy motivuma Kossuth szemében döntő volt. A mód, a melylyel ő függetlenségi eszméjét conceptiójával össze akarta egyeztetni, a külön képviselet nem fœderalis, tehát alárendelt ügyekre nézve, a mely Németországban is megvan: ez persze távolról sem az, a mit a függetlenségi párt akar; ez formalitás, még pedig szerencsétlen formalitás, a mely többet ártana Magyarország formai önállóságának, mint bármely más rendszer. Mert ha a közös mellett külön, de alárendeltebb magyar követ volna, e szervezet mit fejezhetne ki mást, mint azt, hogy Magyarország fölött külön birodalom van és van Magyarország, a mely annak alája van rendelve. Az egyik követ végzi a komoly munkát, ő a hatalmi factor, a másik csak szalon-figura s csak etiquettekérdésekben jön tekintetbe. E rendezés mindenütt azt a benyomást keltené, hogy Magyarország ugyanazon viszonyban van a Habsburgok birodalmával, mint Bajorország a német birodalommal; a képviseleteknek azonos jogi szervezete a képviselt jogviszony azonosságát bizonyítaná. Kossuth tervének megvalósulásával ez, úgy hiszem, az igazságnak meg is felelne, mert azon vázlat, a melyet róla ismerünk, a magyar souverainitás megóvásának föladatát nem oly szerencsés kézzel oldotta meg, mint a kiegyezés, s csakugyan egy Magyarország

fölött álló új dunai birodalmat látszik megteremteni. De bármint legyen is ez, annyi bizonyos, hogy az alárendeltségnek ez a látszata mai viszonyaink mellett anomalia volna, mert mai alkotmányunk ilyen alárendeltséséget nem ismer.

De ezeket csak mellesleg jegyeztem meg. Érvelésemre nézve csak az fontos, hogy Kossuth maga is azon nézetnek hódolt, hogy közös érdekek szolgálatára a közös szervezet az egyedül alkalmatos, sőt egyedül lehető mód.

Ausztria és Magyarország sorsának a pragmatica sanctio elfogadásával teremtett azonossága a külügyön kívül a két állam hadügyét hozta egymással oly összeköttetésbe, mely az emberek akaratánál is erősebb és érvényesülni fog bármely rendszer mellett is.

Külön háborút nem viselhetünk; minden ellenség ellen együtt és egyszerre kell védekeznünk. Ausztria veresége Magyarországnak is veresége, Ausztria segélyforrásai Magyarországnak is segélyforrásai és ezért Ausztria védelme Magyarországnak is védelme. A háborút egy strategikus alapgondolat, egy terv szerint kell vinni. A háborúban, ha sikert akarunk, Magyarország és Ausztria különállásának, külön védelmi érdekeinek nem szabad érvényesülniök; a harcz vitelének mindenben azon közös és legfelsőbb tekintet előtt kell meghódolni, hogy hol és miképp lehet az ellenséges hadsereget a legbiztosabban legyőzni. Ha ezen czél úgy kivánja, magyar, ha úgy kivánja, osztrák területet kell fedezetlenül hagyni. Ezen alapgondolat szerint kell Magyarországban vagy Ausztriában egyesíteni a közös haderőket. Midőn II. Frigyes a coalitio ellen védelmezte országát, vagy midőn Poroszországnak 1866-ban a déli tartományok és Ausztria ellen kellett frontot formálnia, kizárólag a strategi-

kus érdek szerint rendezhették a védelmet. Ennek köszönhette Poroszország a sikert mind a két esetben. Az országnak bizonyos részét föl kellett adniok. II. Frigyes hadjáratai idején Berlin is nem egyszer volt veszélyeztetve, mert a seregek másutt voltak elfoglalva. 1866-ban föladták a nyugoti tartományokat, hogy a cseh offensivára annál nagyobb erő álljon rendelkezésre. Lehetett volna-e ezt tenni, lett volna-e annyi sikere a hadjáratnak, ha a strategikus alapgondolathoz politikai melléktekintetek fűződnek? ha az egyes provinciák külön véderővel rendelkező államok lettek volna, a melyek mindenekelőtt önmagukat akarták volna megvédeni és csak azután a szövetségest? A hadtörténelemben számtalan olyan példára is találunk, a melyekben a közös actiót az abba belevitt külön szempontok és külön érdekek sikertelenné tették. Az I. Napoleon elleni óriási coalitio legnagyobb gyöngesége az volt, hogy a külön seregek külön szempontoknak, külön érdekeknek megóvására voltak szánva; hogy minden sereg a maga vezére külön dicsőségét, külön tervét szolgálta; hogy mindegyik saját országának védelmét vagy az ettől esetleg kivánt hódítás biztosítását tűzte ki a maga főczéljául, megfeledkezve arról, hogy a különleges czélok egyetlen biztos eszköze a végleges győzelem lett volna.

Az egységes strategikus conceptio keresztülvitelének legalkalmatosabb eszköze az egy impulsusnak engedelmeskedő, a homogen, az egységes véderő. Külön seregek, ha a harczban is függetlenek maradnak egymástól, megzavarják a conceptio egységét és egységes keresztülvitelét; ha meg az actio perczében összeolvasztatnak, elégedetlenség támad soraikban és azon érzés vesz rajtuk erőt, hogy lefokoztattak, hogy idegeneknek rendeltettek alá, hogy külön szerepkörüktől éppen akkor fosz-

tattak meg, midőn rájuk van szegezve a világ szeme, midőn végre alkalmuk nyilt elismerést és dicsőséget szerezni. Az egyszerű logika mondja, hogy ott, a hol külön-külön feladatok oldandók meg, ott külön-külön szervezet a helyes; ott ellenben, a hol egységes a feladat, a hol a teljes harmonia, az egymás iránt való föltétlen kölcsönös bizalom, egymásnak teljes ismerete, az egymáshoz való szokottság a siker föltétele, ott az egységes szervezetet kell elfogadni.

A békében kell a harcz viszonyaihoz hozzászokni. A seregnek azon viszonyoknak megfelelőleg kell gyakoroltatnia, neveltetnie, a melyek között a kritikus perczben működnie kell. Ha a dolgok természete teljesen összeolvadt, teljesen azonos tevékenységre utalja őket; ha a munkában nem szabad a külön jelleget érvényesíteniök: akkor a csapatokat hozzá kell szoktatni ehhez az együttes működéshez; akkor úgy kell őket begyakorolni és kitanítani, hogy kifejlesztessék bennök az összetartozás érzése; akkor egységes sereget kell tartani, mert tagadhatatlan tény, hogy a szervezet egységében van a leghatározottabb biztosítéka a működés egységének.

De nem akarom e tétel igazságát bővebben fejtegetni. A kiegyezés leghivatottabb védői már gyakran bebizonyították azon strategikus nagy igazságot, hogy a közös védelem legczélszerűbb eszköze az egységesen szervezett sereg. Legutoljára Andrássy Gyula a főrendiházban bőven okolta meg ezen meggyőződését. Elég, ha e beszédre hivatkozom. A magam részéről e fölfogás helyességének bizonyítására még csak egy első rangu tekintélyre utalok, a kinek e részbeli hivatottsága annál kétségtelenebb, mivel neki közvetlen tapasztalatai voltak a coalitiók gyöngeségéről, s mivel ő éppen azon példának a legalaposabb ismerője, a melyre beszédében

Andrássy hivatkozott, a mely példának bizonyító erejét azóta többször tagadták. Moltkét értem, a ki 1868-ban az észak-német szövetség és a dél-német államok közötti viszonyt fejtegetve, a többek között így nyilatkozott*:

«Freilich wäre eine grössere Annäherung, z. B. auf dem militärischen Gebiet, zu wünschen. Es besteht zur Zeit ein Schutz- und Trutzbündniss. Es ist dies die unvollkommene Form gegenseitiger Hülfsleistung. Ein Schutz- und Trutzbündniss hat gerade so viel Werth, wie jeder Theil Schutz und Trutz zu üben vermag. Ich rede nicht davon, dass Norddeutschland die grösseren Streitmittel besitzt, das versteht sich von selbst, aber wir stellen eben eine *Armee,* Sie stellen *Contingente,* wir haben einen *Kriegsherrn,* Sie einen *Oberfeldherrn.* Der Unterschied ist gross, und das Jahr 1866 hat das gezeigt. Man hat die süddeutsche Kriegführung hart getadelt und die Führer dafür verantwortlich gemacht. Die Eigenliebe verlangt immer bei unglücklichen Feldzügen, dass Einer die Schuld trägt, wäre dieser Eine nicht gewesen, so wäre Alles gelungen. Aber, meine Herren, in der Hauptsache tragen nicht die süddeutschen Führer die Schuld an dem Misserfolg, auch nicht die süddeutschen Truppen, welche sich überall tapfer geschlagen haben. Es waren die süddeutschen Particularinteressen, welche es möglich machten, dass 46,000 Preussen, *einheitlich* und kräftig geführt, gegen 100,000 Gegner die Offensive ergreifen und von der Oder bis zur Jaxt vordringen konnten. *Sie* hatten in die Hand des Führers eine Waffe aus trefflichstem Stahl gelegt, aber sie bestand aus Stücken.

* Reden des General-Feldmarschalls Grafen Hellmuth von Moltke. VII. k. 14. l.

Dies der Unterschied zwischen einheitlichem *Heer* und *Coalition*. Beim besten Willen können die Staaten Süddeutschlands jetzt nur eine Coalition bieten, während wir doch rings um uns nur grosse einheitliche Heere erblicken.»

Csak csodálkozni lehet, hogy éppen nálunk kételkednek az egységes védelemnek a coalitiók fölött való elsőbbségében. Szomorú tapasztalatok másra taníthattak volna bennünket. A török elleni védelem meddőségének Lotharingiai Károly idejéig egyik főoka a külön seregek és az egymástól idegen vezérek versengése volt. Ott van Montecuccoli és Zrinyi Miklós híres hadjárata. Mennyi kár, mennyi baj származott a szövetséges seregek egymás iránti bizalmatlanságából, abból, hogy egymástól egészen idegen vezérek, idegen seregekhez tartozott vezérek állíttattak egymás fölé, hogy a személyes rivalitáshoz — a mely, igaz, egységes seregben is előfordulhat, de a melyet itt a bajtársi kötelék enyhít, az esprit de corps csillapít — hogy a személyes ellenszenvhez, mondom, hozzájárult a lenézés, a melylyel az osztrák katona szük látkörénél fogva a magyar tábornok iránt volt, valamint a magyar katona bizalmatlansága a német sereg tagjai iránt. Zerin vára e súrlódások miatt jutott török kézbe. Sajnos, ez nem az egyetlen példája az egymástól idegen seregek és vezérek rivalitásának hazánkban.

Ennek az állapotnak az volt a következése, hogy azon véletlen zavaró momentumokhoz, a melyek nagy csapatok összeműködésénél mindig előfordulhatnak, egy állandó, egy rendszeresen működő elem kapcsolódott, a mely amazoknak fontosságát és káros hatását nagy mértékben fokozta, sőt végzetessé tehette. Minden személyes hiuság számára nemzeti háttér nyilt meg, minden nézeteltérést és félreértést a különböző seregek vezé-

rei között nagygyá lehetett fölfujni, nemzeti ügygyé lehetett avatni. Mindig egyike a legnehezebb föladatoknak, nagyszámú emberben minden külön és mellékes czélt elfojtani, ezrekbe csak egy akaratot, egy szivet és lelket lehelni, elérni azt, hogy mindenki csak egy eszmének éljen, hogy kész legyen életét és esetleg külön dicsőségét is társáért föláldozni, vele magát teljesen és tökéletesen azonosítani. Nehezen érhető ez el még a legszigorúbb fegyelem, az összetartozás és az egység érzetének legnagyobb fejlettsége mellett is. Az emberek irigysége, rosszakarata, hiusága, sőt néha dicsvágyó jogos önérzete is mindmegannyi, sajnos, soha egészen meg nem szünő hatalmas akadálya a kivánatos összhangnak. Ha ezen ki nem írtható impulsusok nem találnak mérséklőre a pajtási érzésben, hanem ellenkezőleg az egyéni motivumok hatalmasan visszhangoznak az egész környezet hangulatában, a seregek külön önérzetében, akkor a nehéz problema csak kivételes szerencse mellett lesz megoldható, akkor a szabály az ellentétek érvényesülése, a széthuzás lesz.

És ne hivatkozzék senki azon példákra, midőn ilyen coalitiók mégis győzedelmeskedtek. A végső eredmény nemcsak egy hatásnak a következménye. Számtalan kis és nagy ok játszik mindig össze, számtalan körülmény folyik egybe, s a döntő tényező mindig csak az, hogy minő arányban vannak egymással a különböző impulsusok, a különböző hasznos és káros hatások. A kedvező eredmény tehát nem bizonyítja, hogy a káros impulsus, a káros hatás érezhető sem volt. Más előnyök ellensúlyozhatták azokat, s ellenökre is kedvezővé tehették a végső eredményt. Így van ez a coalitióval is. Más előnyök ellensúlyozhatják a coalitio hátrányait és azt győzelemre segíthetik egységes seregekkel szemben is, a nélkül, hogy e diadal a szer-

vezet fölényét avagy csak egyenranguságát bizonyíthatná. Ki kételkedhetik benne, hogy a kis szám hátrány, valamint hogy hátrány a katonák gyakorlatlansága és az ügyetlen vezetés is, s mindemellett akárhányszor volt rá eset, hogy e hátrányok ellenére győzelem vívatott ki. Más kedvező körülmények pótolták e fogyatkozásokat. Kétségtelen, hogy a bátrabb előnyben van a kevésbbé bátor fölött, s még sem mindig ő a győző. Így diadalmaskodhatik a coalitio is; de egyrészt a minden hátsó gondolattól ment összeműködésben rejlő nagy erő, másrészt a dolgok természetéből folyó és a példák nagy átlagával is bebizonyított azon igazság, hogy nehezebb a vállvetett munkát coalitiókban, mint közös disciplináju, egységes szellemű egy seregben biztosítani, kétségtelenné teszik, hogy a coalitio fogyatékosabb eszköz, mint az egységes szervezet.

A mit ma annyira kivánunk, abban, a külön magyar és a külön császári seregek coalitiójában, sokáig volt részünk. Igen jól ismerhetjük e rendszer hátrányait. Éreztük, láttuk a kicsinyes versengések bénító hatását. Nagyrészt legalább ennek tulajdoníthatjuk a török uralom hosszú tartamát. Ha saját kárunkon nem tanulnánk, félek, a második kisérlet új hódítót hozna nyakunkra.

Különben az egységes seregek technikai előnyét a kisebb seregek egyesült ereje fölött egész Európa katonai tekintélyei elismerték, Európa praxisa szentesítette. Mint már kiemeltem, Németországban is, a fejedelmek sokasága ellenére és annak ellenére, hogy nincs nagyobb áldozat, mintha a fejedelem seregéről mond le, mert hisz' a királyság eredete a hadvezérségben volt, mind ennek ellenére Németországban is azt látjuk, hogy a haderő teljes egyesítése volt a fejlődés czélja,

s hogy ez eredményt lényegében már csaknem elérték.

Még azon államszövetségek is, melyek a nagy küzdelmek színhelyétől messze esvén, kisebb sereggel beérhetik, arra törekedtek, hogy védelmi szervezetökben lehetőleg nagy egységet állapítsanak meg. Így Amerikában a tengerészet teljesen fœderalis és ugyanilyen a rendes hadsereg. A milizia, igaz, állami; de háború esetében fölfegyverzéséről, fegyelméről, a hadtestekbe való beosztásáról az unio gondoskodik. A vezérlettel az elnök van megbizva. A felsőbb tisztek mind a köztársaság kinevezettjei. Az egyes államok hatásköre csak az ezredekig terjed. Ezeknek felsőbb beosztása, hadtestté vagy sereggé való alakítása fœderalis jog volt mindig. Érdekes és tanulságos, hogy midőn az utolsó nagy polgárháború alkalmával a déli részek az államok souverainitása és függetlensége érdekében kardot rántottak, eszök ágában sem volt, hogy külön állami seregeket alakítsanak, hanem az összes erőt teljesen centralisálták. Azokra a széphangzásu nagy mondásokra, a melyekben nálunk sokan hisznek, hogy állam nem lehet el külön sereg nélkül, s hogy ennek fölállításáról lemondani önérzetes népnek nem szabad: a tengeren túl semmit sem adtak. Az amerikai józan ész csak azt látta, hogy ha az államok függetlenül akarnak létezni, erőseknek kell lenniök, erősek pedig csak úgy lehetnek, ha az északnak egységes serege ellen hasonlóan egységes hadat állítanak. Még Svájcz is gondoskodott az egységes szervezetről és a haderő homogenitásáról. Az egyetlen kivétel Svédország és Norvégia, a melyeknek külön seregük van; de ez nem lehet irányadó példa. Azért tarthatnak külön seregeket, mert kevés szükségük volt rájuk. A napoleoni nagy hadjáratok óta máig békét él-

veztek és ezért nem lehetnek mintája monarchiánknak, mely azóta is számtalan háborút viselt és az európai rivalitások középpontján van. Sehol és sohasem hallottam, hogy valamely párt, vagy hogy katonai szakember a véderő fokozása szempontjából, tiszta technikai, organisationalis szempontból, egy egységes sereg megoszlását javasolta volna. Az ellenkező áramlattal gyakran találkoztunk. Nálunk sem állítják, hogy, nem tekintve a nemzet lelkesedő képességének tökéletesebb kihasználását, önmagában véve két sereg szervezése czélszerűbb az egynél. Legfölebb azt állítják, hogy nem rosszabb; de ezt sem tudták bebizonyítani, úgy hogy bátran mondhatom, hogy a kettős sereg technikai szempontból gyengébb az egységes seregnél. Minthogy drágább is, csak akkor volna elfogadható, ha oly nemzeti erőket tudna mozgásba hozni, a melyek a mai rendszer mellett hasznavehetetlenek maradnak.

Meggyőződésem szerint azonban semmi sem tévesebb, mint ezen számítás. Meggyőződésem szerint a közös hadsereg háború esetében oly mértékben fogja a nemzet erejét fölhasználhatni, hogy ebben fokozatról szólani sem lehet. Ha ez nem lesz így, nem a szervezetnek lesz a hibája, hanem az egyéneké. Mi képes az embert lelkesíteni, reá bírni arra, hogy megfeledkezve a veszélyekről, a halál borzalmairól, mindenét feláldozza és magát a megsemmisülésnek is kitegye? A tudat, hogy azért küzd, a mi reá nézve a legbecsesebb, önmagának, családjának, hazájának biztosságáért és szabadságáért; hogy nemzete sorsa, jövője, léte van a koczkán. Mióta visszanyertük alkotmányunkat, mióta helyre van állítva Szent István koronájának integritása, mindenki előtt világos, hogy szükség esetén a közös sereg azt fogja védeni, a miért a multban legkitűnőbb hon-

fiaink vérzettek, a miért élni és, ha kell, meghalni, a legszentebb kötelesség, a melyet magyar ember teljesíthet.

Elképzelhető-e magyar katona, a ki ezt tudva, kötelességét mégis csak fél szívvel fogja teljesíteni, csak azért, mert «vorwärts marschiert»-et hall «előre» helyett? Főleg, ha magyar érzését és hazafiságát nem sérti senki, hanem ellenkezőleg, mint lelkesedésének és áldozatkészségének legfőbb rugóját, a vezérek azt gondosan ápolják és erősítik. Nem lehet kételkedni benne, hogy a tisztnél, a gondolkodó művelt embernél az imént említett nemesebb motivumok lesznek magatartása döntő tényezői, s hogy őt az a tudat, hogy országa szabad, hogy királyáért és nemzetéért küzd, oly hősiességre fogja ösztönözni, a minőre egyéniségénél fogva egyáltalán képes.

Az ügy, a czél, a melyért valaki küzd, a döntő motivum. A parancsszó nyelve mellékes. A székely ezred 1849-ben német parancsszó alatt harczolt. A német zsoldosok a régi időkben angol, olasz, magyar érdekben német parancsszó alatt küzdöttek. De melyik szolgált bensőbb hévvel, nagyobb lelkesedéssel, az-e, a ki idegen hangokat hallott, de a maga nemzete javáért küzdött, vagy az-e, kit anyanyelvén küldöttek a halálba, de idegen érdekekért?

Mondhatják, hogy mindez igaz a művelt emberre nézve, a kinek magasabb eszményei vannak, a ki öntudatosan cselekszik mindig, de nem igaz a műveletlenre nézve, ki a czéllal nem törődik, mert nem is ismeri, a ki csak a pillanatnyi hangulat hatása alatt áll. Az utóbbit csak anyanyelve szeretett hangjai buzdíthatják, az idegen szó pedig hidegen hagyja. Részben igaz. De ezeknél első sorban mindig a fegyelemre kell támasz-

kodni, s akármilyen a vezénylet nyelve, ezeknél az idealismust az engedelmességgel kell pótolni.

A mennyi lelkesedést szavak ezekben is kelteni képesek, annyit a német vezényszó mellett is el lehet érni, ha gondoskodunk arról, hogy magyar tisztek legyenek a magyar csapatok élén és ha ezekből, mint már többször mondottam, a nemzeti érzületet nem akarják kiirtani. A száraz, banális vezényszó nem lelkesít semmi nyelven sem. Ellenben alkalmatos erre a katonákhoz a kellő perczben intézett egy-egy magvas mondat, ezt pedig a közös sereg tisztje is eltalálhatja, csak helyén legyen az esze és a szíve. A mi a katonában fokozza a kitartást és hevíti a lelkesedést, az annak a tisztnek a példája, a ki jóakaratu, igazságos bánásmóddal meg tudja szerezni a legénység bizalmát, a ki megérti alárendeltjét és a kit ennélfogva ez is megért. De ezt elérhetni német vezényszó mellett is. Erős meggyőződésem, hogy az a tiszt, a ki nem találja meg a módját, hogy a magyar katonát, midőn királyáért és hazájáért harczol, midőn tűzhelyét és családját védi — föltéve hogy e katona szíve egyátalán fogékony a hazafiságra — föltüzelje, föllelkesítse, az nem méltó a tiszti állásra, az mindig messze elmaradna hivatása mögött, akár volna külön seregünk, akár nem. Az különben derék ember lehet, de nem arra való, hogy vezessen. Ha cserben hagyja az alárendeltje, nem a rendszerben lesz a hiba, hanem az ő feje ürességében, szive ridegségében. Kivánatos, hogy a magyar csapatok élén magyar tisztek legyenek, s ez elérhető a közös seregben is; de ha néha nem is lehetne elérni, mert nincs elég magyar tiszt, a magyar természetet ismerő, a magyar hazafiságot megbecsülő idegen is képes lesz a nemzeti önérzetet a csapat bátorságának fokozására fölhasználni. Bizonyítja ezt egy

Bem, egy Henneberg példája, a kik törték a magyar nyelvet, de mindig megtalálták az utat a magyar szívéhez. Könnyű e föladat, midőn a magyar úgy is hazájáért küzd. Csak nem kell természetes lelkesedését lehűteni. Csak kevés jóakarat kell hozzá. Csak az szükséges, hogy a tisztikart azon szellem lengje át, a mely, mivel a hazafiságból táplálkozik, másnak a hazafiságát is érti és tiszteli. E szellem pedig nem ellenkezik a közös sereg érdekével. Mint már rámutattam, ez jogi eredetének egyenes következménye és minden sikerének nélkülözhetetlen előföltétele.

Ha megvan e szellem a tisztikarban, ha meglesz benne a megpróbáltatás nagy perczeiben, mint a szélvész a szalmaszálat, úgy fogja a tények ereje az úgynevezett sereg-kérdést a napirendről levenni. A nemzetnek megtörhetetlen hűsége, osztatlan lelkesedése fogja a sereg erejét fokozni és, nem kételkedem benne, győzelemre is vezetni. A szélbali magyar épp oly hévvel szolgálja majd a sereget, mint a mameluk, mert mindenik érezni fogja, hogy e zászlóhoz van kötve becsületünk és nemzeti létünk.

Szóval, ha a közös sereg az, a minek lennie kell, akkor a kritikus perczekben, midőn a phrasisok ideje lejár, midőn a valóság a maga egész komolyságával lép előtérbe, midőn létünk védelme lesz derék seregünk kardjának élére bízva, tagjainak oly mérvű ragaszkodását fogja tapasztalni és oly mértékben fog a magyar nemzet támogatásában részesülni, hogy nagyobb erőt a külön sereg sem biztosíthatna a védelem számára. Ugyanaz a hazafiság, ugyanaz a lelkesedés fog sikra szállani így, mint úgy, mert mindegyik esetben ugyanaz a kincsünk lesz veszélyben. A különbség csak az volna, hogy a lelkesedés, a mellett hogy drágább lenne, czél-

szerűtlenebb organisatióra találna a két seregben, mint a közösben.

Csak ha kihal az önföntartás ösztöne, ha kihal a hazafiság a magyar nemzetből, vagy ha a sereg vezéreinek sikerül azt a csaknem megoldhatatlan föladatot is megoldani, hogy a ki hazájáért és királyáért küzd, a ki az alkotmányt védi, annyira elidegenül a seregtől, a melynek tagja, hogy olyan lanyhán és kedvetlenül küzd, mintha idegen érdeket védene: csak ekkor lehetne kételkedni a nemzetnek odaadó, önfeláldozó részvétében. Ez esetekben azonban semmiféle rendszer nem segítene rajtunk. A hazafiatlanság vagy az ilyen fokú hülyeség ellen nincs orvosság.

Összegezve a föntebbieket, látjuk, hogy a függetlenségi párt eszméje szerint berendezett védelmi szervezet gyengébb lenne a mainál, arra az erőtöbbletre pedig, a melyet a függetlenségi párt a nemzeti seregtől vár és a mely a hézagot betölthetné, szintén nem számíthatni — mindig föltéve, hogy a jelenlegi szervezet olyan lesz, a milyennek lennie kell és a minő lehet is.

E szerint az erők szétszórásából származó hátrányt semmi sem pótolja. Igaz, e hátrányt mérsékelhetné és a sereg kettéosztásának romboló hatását enyhíthetné, ha a monarchiának tervezett új organisatiója következtében igaz és nagy harmonia jönne létre azon tényezők között, a melyek e seregeket föntartják és ezeknek az impulsust megadják. Ha a közös ügyek megszüntetése boldogabb politikai együttélést tudna biztosítani Ausztria népei és Magyarország között; ha az érintkezési pontok apadása és a kölcsönös szabadság a mainál szilárdabb és bensőbb harmoniát hozna létre közöttük: akkor a politikai kapocs bensősége és megöregbedett ereje talán előidézhetné a seregeknek huza-vona nélkül való pontos össze-

működését. A benső egység pótolná a szervezet fogyatkozásait. 1870-ben a német haderő önálló részekből állott, a külpolitikát egymástól teljesen független kormányok vezették és mégis tökéletes volt az actio egysége. Egy gondolat, egy érzés, egy akarat uralkodott mindenütt. A hazafiság tüze egybeolvasztotta a «különböző aczélokat», a melyekből a németek fegyverzete állott. A német nép érezte, hogy azon nagy alkalmak egyike előtt áll, a melyeket a gondviselés hosszú századok alatt csak egyszer-egyszer kinál, azon alkalmak egyike előtt, midőn egy csapásra lehet a legmagasztosabb ideált is megvalósítani, midőn a népek sorsa egy kártyára van téve, oly alkalom előtt, a melyet súlyos bűnhődés nélkül elmulasztani nem lehet. Mintha sirjukból keltek volna ki a germán világ nagyjai, a Hohenstaufnek, II. Frigyes, Stein, Schiller és mindazok, kik az egység nagy eszméjeért lángoltak, hogy fönséges czéljuk megvalósítására ösztönözzék a szerencsés generátiót, hogy az összetartozás érzetét és erejét leheljék azokba, a kik hivatva voltak annyi kivánság, reménység és a történet annyi nagy alakja testamentumának végrehajtóivá válni. A mi nemes és magasztos motivum egy nemzet hosszú életében támadt és szétszóródott, az mind egy emlékben, egy parancsban egyesült és heroismusra sarkalt. 1870-ben a fejedelmektől az utolsó káplárig mindenki érezte, hogy elérhető a mult törekvéseinek legjava, a jövő reményeinek netovábbja, ha a nemzet, félretéve minden kicsinyes tekintetet, bárcsak rövid időre vállvetett munkában és bátorságban egyesül. Egyszerre eleget lehetett tenni a régi gyülöletnek, boszút állani XIV. Lajosért és I. Napoleonért, megvédeni az ország integritását és kivinni azt, a mi addig a nemzet legjobbjainak eszménye volt, a minek megvalósítását azonban még csak meg sem

közelíthették: megalapítani a német egységet. Lehet-e csodálkozni, hogy ilyen körülmények között a lelkesedés, a heroikus akarat, a német egység szükségének érzete győzedelmeskedett a particularismuson és a seregek külön szervezetének akadályain, s hogy oly teljes és tökéletes közreműködés jött létre, a minő egységes államok egységes seregében is ritkaság? Lehet-e csodálkozni, hogy a porosz és a bajor katona oly odaadással, oly lelkesedéssel küzdött egymásért, mintha egy igaz egység részei lettek és együtt nevekedtek volna? Mindnyája csak német volt, csak azt nézte, a mi egyesít, nem pedig azt, a mi megkülönböztet. Minden féltékenység és káros verseny kizárásához hozzájárult a porosz erőnek azon túlsúlya is, a melynél fogva a vezetés a dolog természeténél fogva az övé volt, a nélkül, hogy ez elsőségének elismerése a többinek megalázásával járt volna. A vezető egyéniségek jogos fölénye is minden kétségen fölül állott. 1866 óta ki mert volna Bismarckkal vagy Moltkevel rivalisálni, s ki kételkedett volna azon, hogy a gondviselés szemelte ki őket arra, hogy a német fajt nagy sikerhez segítsék?

A szerencsés körülményeknek ezen ritka találkozása elenyésztette mindazon hátrányokat, a melyek a coalitiókkal járni szoktak. Arra számítani azonban, hogy ez máskor is így lesz, tiszta dőreség. Azok közé a kivételek közé tartozik ez az eset, a melyek megerősítik a szabályt. Nem számíthatni arra, hogy monarchiánk harczait mind oly kedvező viszonyok között fogja vihetni, mint a minők között a németek századok alatt egyszer küzdhettek. A legkevésbbé komolyan vehetni azt a hitet, hogy egy bizonyos politikai rendszer állandóan, minden ellenséggel szemben képes lesz egymástól független seregek között az összeműködést oly bensővé és teljessé

tenni, mint a minőt az 1870-diki példa mutat. Semmiféle rendszer sem képes előre oly harmoniát és oly tökéletes egységet hozni létre a vezető motivumok között, hogy az aztán bármilyen viszonyok között elemi erővel nyilvánuljon és enyhítse a coalitio természetes fogyatkozásait.

De ha nem is számíthatni biztossággal ilyen óriás szerencsére, fölvethetni a kérdést, nem fog-e mégis a bennünket Ausztriához kötő politikai viszonynak a mainál helyesebb megoldása olyan igaz megegyezést, olyan benső összeműködést létrehozni a szövetségesek között, a mely nagyobb lévén a jelenleginél, pótolni képes azon biztosítékokat, a melyeket ma a védelmi szervezet egységes voltában találunk? Már rámutattam arra, hogy e remény is hiunak bizonyulna. A mi a mai rendszert fölválthatná, az nem volna a szabad életüknek örvendő és teljesen kielégített népek nyugodt és biztos szövetsége; az új alakzat nem jelentené a hatalmi állásával teljesen kibékült dynastiának vezetése mellett folytatott idyllikus életet, hanem, úgy hiszem, a maiaknál sokkal ellentétesebb erőknek erélyes politikai küzdelmét. Újra föltámadna, még pedig a legodiosusabb, a legveszedelmesebb alakjában a nagy Ausztria eszméje. Ausztria-Magyarország háttérbe szorította a régi Ausztriát, mert a dynastiát kielégítette. Ausztria és Magyarország különválása újra életre keltené ez irányt és a dynastiát a szlavismus karjai felé terelve, a nemzetiségi veszélylyel tetézné régi történelmi küzdelmeinket, fajunk fátumát.

A szláv reményeknek elkerülhetetlenül bekövetkező növekedésénél és a ki nem elégített dynastia hangulatánál fogva nem várhatni azon eredményt, hogy a belső egység ellensúlyozza a szervezet gyöngeségét és a széjjel-

húzást. A belső disharmonia föltétlenül fokozni fogja a szervezeti disharmoniát. Hogy mennyire, ezt persze előre nem lehet tudni. Ez a körülményektől, az uralkodó egyénektől is függ. Ha a politikai ildomosságnak talán sikerülhetne is a legvégső következményekct elhárítani, annyi bizonyos, hogy szervezeti gyöngeségénél és belső disharmoniájánál fogva az új rendszer hatalmi állásunkat komolyan veszélyeztetné. Ezért föltétlenül elitélendő.

Még csak azon kérdéssel kell foglalkoznunk, vajjon a függetlenségi programm megvalósítása a magyar állam individualitását prægnansabban fogja-e kifejezésre juttatni azon a téren is, a melyet a kiegyezés közösnek tartott fönn? A papiron minden kétségen kívül. De a valóságban, az életben alig. Két történelmi példa és maga a dolgok természete igen skeptikussá tesz.

A XVIII. századig Magyarországot Ausztriához semmi más kapocs sem kötötte, mint a fejedelem személyének azonossága, úgy hogy a két állam seregeinek és külügyének egyesítése híjával volt a törvényes alapnak is. És tudjuk, hogy mindemellett a magyar befolyást teljesen mellőzték a külügyek vezetésénél, hogy a magyar csapatokat legtöbbnyire idegen fővezénylet alá állították, hogy azoknak mindig a mellékes, az alárendelt szerepet juttatták a császári sereggel szemben. Igaz, hogy azon időkben nem volt felelős kormány és parlamenti rendszer, a melyek éppen arra valók, hogy a kormányzat ne térjen le a törvény útjáról, s hogy ennélfogva ma nem kell többé attól tartanunk, hogy jogaink a papiron maradnak. De nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a körülményt, hogy a hadügy és a külügy részleteinek vezetése, az azokkal kapcsolatos személyi kérdések eldöntése a legalkotmányosabb országban is, még a res-

publicákban is, az államfőnek oly közvetlen befolyása alatt áll, hogy az állami élet ezen ágaiban a legfelsőbb kormányzat a törvényhozó testületek iránya és óhaja ellen is képes igen sokat keresztülvinni, s főleg könnyű szerrel képes bizonyos elemek érvényesülését a gyakorlati életben megakadályozni, bizonyos irányzatokat paralysálni. Még pedig képes erre a törvények megszegése nélkül is. E czélból nálunk sem volt mindig szükséges a nyilt törvénytelenség útjára lépni. A magyar sereg erőteljes fejlődését és önálló föllépését a legfőbb vezénylet minden törvénytelenség nélkül meg tudta akadályozni.

Ha két diplomatia és két sereg van, a prærogativa gyakorlása útján a közös fejedelem azon diplomatiát és azon sereget részesítheti nagy és állandó előnyben, a mely fölfogásához közelebb áll, s azt a másiknak rovására annyira fejlesztheti, hogy erőben és fontosságban messze túlszárnyalja szerencsétlenebb társát, a mely így egészen a mostoha gyermek sorsára jut.

Ezen veszély ellen bajos a védekezés. Csakis úgy képzelhető, ha az államfő jogai e téren is megszoríttatnak. De ez először káros az ügyre nézve, mert a sereg és a külügy egyaránt egyenletesebb, következetesebb, discretebb vezetést igényelnek, mint a milyenre az államakarat többi tényezője képes; másodszor az ilyen törekvés mindig erőszakos krizisekre vezet, mert a korona bárhol csak a kényszer hatása alatt mond le ezen jogokról.

Hogy a veszély, a melyről szólottam, az alkotmányos élet ellenére is bekövetkezhetik, ezt napjainkban Norvégia példája bizonyítja. Norvégia és Svédország csak personal-unio által vannak egymáshoz fűzve, külön seregük van, a törvény, mint hasonló viszonyok közt

Magyarországban volt, nem mondja ki a külképviselet egységét sem, ez országok igen kifejlett alkotmányos életet élnek, s mindezek ellenére mi történik ott? A külügyi politikát Svédország külügyminisztere vezeti. Van ugyan egy felsőbb birodalmi tanács, a melynek hivatása volna ez ügyekben a norvég miniszter szavát is érvényre juttatni, tényleg azonban minden befolyás egyedül a svéd miniszter kezében van. A seregek között is megvan azon egyenlőtlenség, a mely elkerülhetetlen következménye annak, ha köztudomású, hogy a hadúr nem egyformán osztja meg bizalmát, szívét a két sereg között. A norvég seregben megvan a mellőzés bénító érzete, megvan az a meggyőződés, hogy háború esetében, függetlensége ellenére, svéd vezéreknek rendelik alá, hogy a döntő perczben mellékes szerepet juttatnak neki, hogy a vezető szerep, a dicsőség a svédeké lesz, s hogy reájuk a legjobb esetben is, ha nem lesznek az ágyúk puszta martalékaivá, mindig a legháládatlanabb feladatokat bizzák. Tudják, hogy a svéd seregben azt hiszik, hogy esetleg ellene fordulhat a norvég erő, s hogy ezen gyanuhoz képest fog a svéd akarat életük és dicsőségük fölött dönteni. Irigyelni való-e ez az állapot? Meríthetni-e belőle reményt a sikerre? Szüli-e azon megnyugvást, azon megelégedést, a melyet a personal-uniótól nálunk várnak? Aligha. És kérdezem, érvényesíti-e Norvégia függetlenségét, mely a papiron teljes, az életben azonban csak olyan csonka, mint a milyen volt Magyarországé, midőn hasonló viszonyok között élt?

És azt sem állíthatni, hogy ezen helyzet Norvégia erélytelenségének, puhaságának a következménye. Nem vigasztalhatjuk magunkat azzal, hogy könnyű lesz nekünk az, a mi a norvégnek nehéz, mert nincs meg a kellő bátorsága. Kemény harczokat vívott e nép jogaiért.

Minden tekintetben kiváló nemzet az, hazafias, szabadságszerető és bátor. És mégsem bír érvényesülni. Nem egyszer nagy többsége követelte az állami lét függetlenségének végrehajtását, az alkotmány szellemének hamisitatlan érvényesülését. De a parlamenti rendszernek, a felelős kormánynak ellenére e törekvést siker nem koronázta. A király nem tágított és kisebbséggel kormányozott. Tette és tehette ezt, mert az ország hatalmi, sőt létérdekei szerint vélt így eljárni; mert ezen meggyőződése a norvég nép egy részében visszhangra talált és így támaszát sem vesztette el teljesen az országban, s mert királyi jogai és a svéd állam eszközei erőt adtak neki az ellenállásra. E példa mindenesetre bizonyítja, hogy az alkotmányosság sem nyujt absolut biztosítékot az iránt, hogy azok a jogok, a melyeket az államfő a közös biztosságra és a hatalmi érdekekre nézve károsaknak, veszélyeseknek tart, föltétlenül és oly mértékben érvényesüljenek, mint ezt az alkotmány betüje szerint várni lehetne, s hogy a legnagyobb szabadságszeretet és a parlamenti kormányformának hathatós segélye sem képes a hatalmi érdekekkel ellenkező jogok érvényesülését föltétlenül biztosítani.

De vajjon valószinű-e, hogy ezen lehetőség a mi körülményeink között ténynyé fog válni? Valószinű-e, hogy ha sikerülne a függetlenségi programm kierőszakolása, akkor a hadügy és a külügy terén irányadó felségjogok akként gyakoroltatnának, hogy ennek következtében a magyar állam önálló szervei az osztrákokéival szemben hátrányt szenvednének, s hogy ezen organumok ekképpen egészséges alap híjában mint az elhagyott növény el fognak satnyulni? Ha ez a múltban így történt, ha Svédországban és Norvégiában ma is így történik, ennek mély oka van. Ezen ok ezentúl sem

szünnék meg működni, sőt nagyobb súlyúvá válnék, mint a milyen volt nálunk a múltban és a milyen jelenleg a skandináv államokban. Ez ok abban volt és abban lesz ezentúl is, hogy a fejedelem, a kinek első kötelessége és mindig leghőbb vágya is a közös biztosság megóvása, nem tud végleg megnyugodni az oly szervezetben, a melyet gyöngének tart, a mely fölfogása szerint a közös biztosságot megvédeni nem képes. Ha nem tudta megakadályoztatni a törvény létrejöttét és nem tudja keresztülvinni megváltoztatását, a gyakorlatban törekszik káros hatását ellensúlyozni. Ha két serege, két külügyminisztere van, az egységet úgy akarja biztosítani, hogy az egyiknek oly túlsúlyt szerez a másik fölött, a mely elegendő legyen az egységet minden körülmények között, ha kell, erőszak útján is, kivívni.

Ezen ok nálunk a jelenben hatalmasabb tényező lesz, mint volt a múltban és mint a milyen jelenleg is Skandináviában, mert ma a védelmi érdekek döntőbbek, mint voltak a múlt századokban, a mennyiben egy vereség most tetemesen nagyobb katastropha, mint a milyen volt régebben; mert ma Magyarország a dynastia hatalmának sokkal nagyobb tényezője, országainak nagyobb hányada, mint volt régen, és így a védelemnek ki nem elégítő szervezete ma nagyobb hátrány, mint volt régen; továbbá, mert a mi monarchiánk inkább ki van téve külső veszélyeknek, s így inkább is kell föntartania nagyhatalmi állását; végre, mert a Habsburg-dynastia nehezebben mondhat le nagy traditióiról, mint a Bernadotte-dynastia, mely soha sem foglalta el azt a rangot Európában, a melylyel a mi királyi házunk birt és bir.

Ezen ok tehát semmi esetre sem szünnék meg érezhető lenni. Mindig meglesz rá az ösztön, hogy azt, a

mit veszélyesnek tartanak a monarchiára nézve, a gyakorlatban lehetőleg ellensúlyozzák. Míg oly fejedelmünk lesz, mint a jelenlegi, e törekvés a jogosult határok között maradna, a melyeken túllépni királyunk már jelleménél fogva is tartózkodnék; de ki tudja, más fejedelem nem menne-e még tovább, nem térne-e újra vissza, a «salus reipublicæ suprema lex»-re való hivatkozással, a törvénytelenségek terére? De bármint legyen ez, annyi tény, hogy merész ember volna az, a ki jót merne érttc állani, hogy kierőszakolt, aggodalommal fogadott jogaink minden megrövidülés nélkül fognak életbe léphetni; hogy a magyar diplomatia és sereg tényleg az lesz, a minek, ha már egyszer fölállítottuk, lennie kell, méltó a magyar államhoz és képes bennünket hathatósan megvédeni.

Az 1867:XII. törvényczikk, a magyar állam jogait összeegyeztetvén a monarchia hatalmi érdekeivel és azon fölfogással, a mely ezek tekintetében az irányadó tényezőknél uralkodott és uralkodik, s ekként a korona teljes megnyugvásával jövén létre, az utolsó betűig végrehajtható és végre is hajtatik; a szélbali programm, ellentétben lévén a koronának a monarchia létérdekéről táplált nézetével és tényleges hatalmi érdekeivel is, passiv resistentiára találna, mely vélt előnyét, jogaink teljesebb érvényesülését is kétségessé tenné.

A kiegyezés megkötésénél egyik irányadó tekintet az volt: csak azt követelni, a mit végleg meg is tarthatunk, mert nem ellenkezik a monarchia állandó érdekeivel. Nem a lehető legtöbbet akartuk kicsikarni, hanem csak a lehető leghasznosabbat, a legállandóbbat akartuk, azt, a mi tartalmánál fogva alkalmatos közmegnyugvást szülni. Ezért nem követeltünk többet Königgrätz után, mint azelőtt. Eltérnénk e helyes elvtől, ha egy esetleges gyönge

perczet arra akarnánk fölhasználni, hogy többet szerezzünk. Olyat szereznénk vele, a minek megtartása és tényleges végrehajtása örökös küzdelmet okozna a koronával. Többet veszítenénk vele, mint a mennyit a legjobb esetben nyerhetnénk. Az Ausztriával való együttélést a legkomolyabb krizisnek tennők ki. Mindegyik félnél megvolna az ösztön a jogi szabályok megváltoztatására és kijátszására. Magyarellenessé vált dynastiával az éppen ennek következtében támadó és megerősödő osztrák-gyülölő chauvinismus állana szemben. Mindig úgy volt történelmünkben és úgy lesz a jövőben is, hogy az egyik túlzás előidézi a másikat, s hogy a magyar-ellenes befolyás fent és a magyar forradalmi szellem lent egymást teremtik meg, egymásból élnek.

A közös ügyek megszüntetése és ezzel a monarchia hatalmi érdekeinek megsértése egy vagy más alakban létrehozná a magyar-ellenes reactiót, ennek föllépése pedig oly szellemet fejlesztene Magyarországon, a melynek a szövetség új formája is szálka lenne a szemében. A legnagyobb illusio azt hinni, hogy a 48-asok programmjának megvalósulásával egyszerre vége szakadna annak a pártnak és iránynak, a mely a meglevő függetlenséggel nincs megelégedve, a mely ennél nagyobb önállóságot akar, s a mely a hatalmon lévőkkel szemben a chauvinismust, a nemzeti hiuságot akarja a maga czéljaira kihasználni. A mai szélsőbal nem vonja le elveinek minden következményét. Majd lesz olyan, a ki ezt megteszi. A mai szélsőbal ugyanakkor, a mikor minden lemondást ostoroz, maga is lemond és így oly szellemet fejleszt, a melyet teljesen maga sem elégíthet ki. Majd lesz olyan, a ki ezt is meg fogja tenni. Hiába, a minek ők ma nem tudnak ellentállani, annak majd utódaik sem bírnak ellentállani. A mint ők ma teszik, később mások

fogják azon érzelmeket szítani, a melyeket nem nehéz minden olyan nemzet bizonyos elemeiben fölkelteni, a mely nem élhet teljesen és kizárólag csak önmagáért. Ellenállhatatlan erővel ezen irányzat malmára hajtja majd a vizet az a törekvés, a mely a magyar seregnek életrevaló fejlődését fogja gátolni akarni, s a mely mindenfelé fog szövetségest keresni, hogy törvényes úton vagy másképpen visszaszerezze a nagyhatalmi állásnak elvesztett biztosítékát.

Midőn a szélbali vezérek abban reménykednek, hogy Apponyi a tőle megindított actiót az ő félrendszabályaival nem lesz képes ott megállítani, a hol akarná, s hogy a tőle is élesztett, de általa ki nem elégíthető chauvinismusnak ők lesznek a természetes megvigasztalói, s hogy majd ők aratnak ott, a hol Apponyi vet: elfeledik, hogy rájuk hasonló sors várna, ha győzedelmeskednének.

Ha a függetlenségi programm tovább is megy, mint Apponyi; ha követelményei között, a melyeket kitűz és a hangulat között, a melyet éleszt, nagyobb is a harmonia, mint Apponyinak küzdő modora, használt fegyverei és politikájának végső czélja között: erős meggyőződésem szerint a függetlenségi párt sem állíthatná meg az actiót, a melyet megindított és a mely őt győzelemre segítette. Ha a fejlődés egy ideig nem is menne túl a függetlenségiek álláspontján, az események logikája okvetlenűl messzebb sodorná a nemzetet.

A függetlenségi pártbelieknek is azt kellene tapasztalniok, mit a franczia forradalom vezérei egymás után tapasztaltak, hogy mindig akad, a ki az ő kiinduló pontjuk következményeit és logikáját náluk tovább viszi és őket saját fegyverökkel győzi le. A függetlenségi párt kérlelhetetlenül támadja meg a nemzet jogairól való lemondás politikáját minden alakjában, ő maga pedig

lemond az ország véréről való önálló és szabad rendelkezésről, midőn programmjában fönn akarja tartani a sanctio pragmaticát. Önmérséklet és lemondás nemcsak a kiegyezés föntartásához szükséges, hanem azon rendszernek is sine qua nonja, a melylyel azt pótolni akarják. E nélkül társas élet államok között elképzelhetetlen. De miként a szélbal erre való tekintet nélkül ma minden lemondást ostoroz, ellenében támad majd olyan ellenzék, a mely reá fogja sütni a gyávaság és hazaárulás bélyegét azon lemondásra is, a melyet a szélsőbalnak, ha biztosítani akarja az elért eredményt, mégis gyakorolnia kellene, s ellenében ellenállhatatlan logikával fogják majd bebizonyítani, hogy az Ausztriával szemben elfogadott feltétlen védelmi kötelezettség osztrák politika s az ország függetlenségének föladása. Az ellenünk hangoztatott jelszavak mind a függetlenségi párt ellen is fordíthatók. Nem csak a jelszavak, hanem azon név is, a melylyel ma politikájuknak propagandát csinálnak és a melyhez elválaszthatatlanul oda van kötve az incompatibilitás tana, a detronisatio eszméje. A jelenlegi rendszerre szórt átkok hatalmas visszhangként szállnak majd vissza mai vádlóinkra. Kényelmetlen eszközök a nagy elvek; a ki paripául használja őket, az nem állhat meg, a hol akarja; az vagy kegyetlenül hanyatt vágódik, vagy oda jut, a hová a paripa akarja.

Végül, ha még meggondoljuk, hogy a szélbali programm külön sereget és diplomatiát adván a két államnak, lehetővé teszi, hogy a politikai viszály a harcz mezején nyerje folytatását és befejezését, nem igen csalódhatom, midőn azt állítom, hogy elfogadása minden valószinűség szerint a végső fölbomlásnak, a nagy katastrophának kezdete volna.

Összegezve az előadattokat, ahhoz a conclusióhoz

jutok, hogy a függetlenségi programm önmagában is elhibázottnak látszik. Minden tekintetben rosszabb eredményekkel járna, mint a milyenek az 1867-diki rendszernek tényleges következményei. Szabad-e tehát érette veszélyeket előidéznünk, küzdelmeket provocálnunk? Bizonyára nem.

Annyi volna ez, mint a nemzetet erőszakkal kisodorni azon helyzetből, a melyben számlátomást halad, szemlátomást erősödik, a mely harmincz olyan nyugodt és egészében olyan boldog évet adott nekünk, a minőkben századokig nem volt részünk, a mely a monarchiának és általa Magyarországnak Európában az erejét megillető és az érdekei védelme szempontjából nélkülözhetetlen hatalmi állást biztosította, s a mely helyzet mindezek mellett Magyarország souverainitását és belső élete függetlenségét is megóvta. Annyi volna ez, mint a nemzetet e biztos állásából a kriziseknek ki nem számítható esélyei közé lökni azon kilátással, hogy ha sikerülne is a mai rendszer átalakításával járó veszélyeket ép bőrrel kiállnia, minden tekintetben gyöngébb és rosszabb fegyverzettel folytathatja csak azon küzdelmet az életért, a melyben nekünk, veszélyeztetett helyzetünkben, ballépést elkövetnünk nem szabad, mert minden ballépés végső veszélyt jelenthet.

VIII. FEJEZET.

CONCLUSIO.

Ezzel be is fejezhetném munkám első részét. A fölvetett kérdésre tőlem telhetőleg megadtam a választ. Ha nem hallgatok el még pár megjegyzést, ezt csak azon hangulatnál fogva tartom szükségesnek, a melynek mesterséges terjesztésével a kiegyezés föntartását akarják lehetetlenné tenni. Azt mondják: nemzet, a mely lemond valamely természetes jog gyakorlatáról, a mely letesz nagy czélokról, kislelkűséget tanusít, maga magát adja föl, önmagát itéli el. Azt mondják: a kiegyezés lemondás és ezért vétek a nemzet idealismusa ellen.

Hogy nem mondottunk le souverainitásunkról, ezt már föntebb kifejtettem. Tagadhatatlan tény azonban, hogy souverain jogaink egy részének önálló gyakorlatáról minden hátsó gondolat nélkül önszántunkból lemondottunk. Szabad volt-e ezt tennünk? Nem sértjük-e meg ez öncsonkítással a nemzeti érzést, a nemzeti élet integritását? Gyávaságra, elcsüggedésre vezet-e ezen elhatározásunk, a lemondás ténye önmagában? Szárnyát szegte-e ez a nemzeti idealismus röptének? Kiveszett-e a nagyra törekvés, a bátor akarat, a nemes tartalom a nemzetből, mert mérsékelnie kell magát, mert tilalomfákat állított nyilvánulásának útjába?

Csudálatos kérdés. A világ rendje önmérsékleten

nyugszik. Minden élő lénynek egyik elkerülhetetlenül szükséges tulajdonsága azon képessége, hogy bizonyos dolgokról lemondjon. Az élet kényszere senkit sem kimél meg attól, hogy magától egyet és mást megtagadjon, hogy akaratát korlátozza. A mely lény ezt tenni nem akarja, ennek szükségét saját kárán tanulja meg; a mely lény pedig ettől, a legnagyobb tanítótól, sem tanul, az menthetetlenül elpusztul.

De talán kivételt tesz egy nép az ő csalhatatlan ösztönével, a maga teljhatalmával, lenségével? Dehogy. Csak hizelgők állíthatnak ilyent. A nemzeteknek épp úgy kell tudniok lemondani, mint az egyeseknek. Európa rendje, egyensúlya, békéje, csaknem minden nép nyugalma és boldogsága lomondáson is alapul. A ki e fogalmat kirekeszti a népek codexéből, az tönkre teszi a békés megférést, épp úgy, mint I. Napoleon, ki a «lehetetlent» akarta ignorálni s a szótárból kitörölni. Waterloo megtanította e szóra, megtanította rá, hogy hiába való annak a lángesze és óriás ereje, a ki a lehetetlent akarja.

A nemzetek, a legnagyobbak is, teljesen igazolt sok vágyról és ideálról való lemondásuk árán szerezték csak meg békéjüket, a nyugodt és biztos fejlődés előföltételét. A franczia nemzetet nagy traditiója, országának kikerekítése, elzárhatósága, gazdasági és katonai érdekei a Rajna felé, a természetes határok felé szorítják. Komoly, igazi nemzeti vívmány volna reá nézve e határvonal megszerzése. E tagadhatatlan érdekből kiindulva, a nemzet túlzói állandó agitatiót fejtenek ki ez eszmény megvalósítására. Minden kormányt, mely politikáját nem ez eszményhez képest rendezi be, lemondással, gyávasággal, idegen érdekek iránti szolgálatkészséggel vádolnak. Nem tudnak abba belenyugodni, hogy a hová egy-

szer a franczia szuronyok a franczia tricolort kitüzték, ott idegen uralkodják. De az elfogulatlan szemlélő nem adhat igazat e túlzóknak. Előtte világos, hogy semmi sem okozott Francziaországnak e században annyi kárt, mint a chauvinista áramlat, mely nagy dicsőségek emlékében kéjeleg és az ország reális érdekeit elhanyagolja, mely egy abstract igazságból egyoldalulag kiindulva, nem vet számot a tényleges viszonyokkal, a melyek az abstract igazságot ellensúlyozzák és az eszmény megvalósításának kierőszakolását káros, sőt veszélyes kisérletté teszik. Az elfogulatlan szemlélő világosan látja, hogy ezen agitatio volt egyik főoka egyrészt annak, hogy Francziaország belső viszonyai nem tudtak megszilárdulni, hogy ott a legjobb kormányok és államformák is elbuktak, másrészt annak, hogy az ország kifelé isolált volt, hogy Európa bizalmatlansággal kiséri lépteit, hogy az európai békét mindig Francziaországtól féltik.

XVIII. Lajosnak a nép szemében az volt az eredendő hibája, hogy nem hozta meg neki nászajándékul a Rajna vidékét, hogy semmit sem tett a franczia prestige fokozására. Soha sem tudták megbocsátani, hogy elidegenítette I. Napoleon örökét, hogy a franczia befolyást nem emelte azon magaslatra, a hol azt egy óriás genie nemzetének nagy szerencsétlenségére, nehéz küzdelmek árán, s így is csak perczekig tudta föntartani. Nem tekintettek az európai helyzetre, mely e hódítást lehetetlenné tette; nem az ország békeszükségére; nem akartak sem a természetes határokról, sem a prædominans állásról lemondani, s ez maradt az elégedetlenség egyik oka mindvégig. Lajos Fülöp kormányát főleg helyes, indokolt bölcs mérséklete tette tönkre. A békét, a melyet politikája biztosított, szégyennek tekintették. A béke nagy

rétegek szemében azonos volt a nemzet megalázásával. Midőn Lajos Fülöp Belgiumot a kinálkozó alkalom ellenére nem akarta visszahódítani; midőn később, a 40-es években, Guizot-t támogatta, a ki kénytelen volt a létrejött coalitio előtt meghátrálni; midőn a nagy koczkázatú háború helyett, a melyben Francziaország szemben találta volna magával csaknem egész Európát, személyes befolyása segítségével a békét tartotta fönn és Francziaországot egy csaknem kikerülhetetlen katastrophától mentette meg: a király végleg tönkretette népszerűségét és előkészítette az 1848-diki eseményeket.

Lajos Fülöp Napoleon emlékének esett áldozatául. Hiába mondották akkor, több önérzettel, mint igazsággal, a kormány férfiai, hogy a béke nem félhet a dicsőség emlékétől, s hogy elbirja minden fénynyel az összehasonlítást. Tévedtek. Lamartine mondotta meg a tragikus igazságot. Francziaország unta magát a juste milieu regimeje alatt. Ezért omlott ez össze. Hiába vitt egészében okos politikát; hiába biztosította a békét és fejlesztette az ország segélyforrásait; hiába voltak Francziaországnak e században talán legkiválóbb politikusai az ügyek élén, Casimir Périer, Thiers, Guizot stb.; hiába történt ott akkor az első és egyetlen komoly kisérlet a parlamentarismus és a szabadság rendszerének meghonosítására: mind ez az érdem nem volt képes ellensúlyozni azt, hogy a dicsszomj kielégítetlen maradt. A chauvinismus elégedetlen volt és megakadályozta, hogy az új kormányforma a nemzet öntudatában erős gyökeret verjen.

Okulva e példán, III. Napoleon örökösen kaczérkodott a nemzeti chauvinismussal. De sokkal okosabb politikus volt, semhogy magát egészen annak karjaiba vesse, hogy aspiratióinak komoly előharczosa legyen és

ezzel maga ellen egyesítse a Napoleon névtől úgy is irtózó Európát. Politikája kapkodó és kétértelmű lett. Minden vállalkozásába belekeverődött valami kis része a túlzók ábrándjainak, valami kis határigazítás, egy-egy lépés a Rajna vagy az Alpesek felé, a mi elég volt arra, hogy Európában nyugtalanságot keltsen, de nem elég arra, hogy kielégítse a francziа nemzetnek azon túlzó részét, a mely ábrándjairól lemondani nem akart.

III. Napoleon meddő tervezkedéseiből csak egy valósult meg: Nizza meghódítása. Ártatlan kis terjeszkedés volt ez, a mely nem igen növelte Francziaország erejét, de azért általános fölháborodást és általános aggodalmat keltett Európa-szerte. A napoleoni hagyományok, a hódító vágy első gyakorlati megnyilatkozásának tartották. És az olasz nemzet, a melyért a franczia vérét ontatta, s a melynek hálája és biztos szövetsége az 1859-diki hadjárat legüdvösebb gyümölcse lehetett volna, annyira megsértődött, hogy Napoleonnak ellenségévé lett. E kis határigazítás az önző számítás színében tüntette föl az egész politikát, a mely pedig Francziaországra nézve csak akkor lehetett volna hasznos, ha nemesebb szempontokból, fenségesebb ideálból eredőnek tartották volna. Kis előnyért kárba veszett a nagy erkölcsi diadal.

Ezen egy megvalósult tervén kivűl mennyit ártottak Napoleonnak Belgium és Luxemburg meghódítására irányult kivánságai. Tudjuk, hogy Bismarck milyen ügyesen használta ki e baklövéseket a háboru előestéjén és hogy a Napoleon ellen nyilvánosságra hozott közleményei minő befolyással voltak nemcsak Anglia hangulatára, hanem Európa közvéleményére is. Kis előnyök hajhászása Napoleonnak Európa bizalmába került. Haszon nélkül félszeg helyzetbe hozta a franczia poli-

tikát; mindenütt benne látták a közveszély megtestesítőjét.

Ha a császár még erejének korában is kénytelen volt a nemzeti érzület aberratióival számolni, annál inkább kellett ezt tennie, midőn a belső viszonyok fenyegetőbbekké váltak. Midőn érezte, hogy inog alatta a trón, a rajnai traditiók föleleveenítésében kereste a menedéket. A chauvinismusnak ezen diadala Francziaország vereségéhez és a trón elbukásához vezetett.

Kifelé a franczia aspiratiók fő eredménye I. Napoleon óta főleg két szerencsétlen és szégyenletes esemény bekövetkezésében, s a német egység letrejöttében állott. Á nemzet aggressiv hangulatának az volt a végzetes következménye, hogy veszélyes alternativa elé állította az ország kormányait. Ha a chauvinismus nyomásának ellenállottak, megingott hatalmuk; ha engedtek neki, Európával jöttek összeütközésbe. 1840-ben a keleti bonyodalmak ürügye alatt, tényleg azonban azért, mert Thiers-rel az expansiv erő látszott érvényesülni és az ő kabinetjétől Európában a Rajna vonalát féltették, óriási coalitio állott fegyverben Francziaország ellen. E túlerő nyomása alatt Francziaország kénytelen volt magát megalázni. De talán ez volt még a kisebb baj, mert hatása mulékony volt. Ezen idők emlékeül azonban állandóan fönmaradt a német közszellem fölébredése Francziaország ellen intézett élével, s az akkor keletkezett Wacht am Rhein hangulata. Metternich mondotta, hogy Thiers túltett Napoleonon, mert egy év alatt elérte azt, a mit amaz egy évtized után: fölbőszítette az egész német népet Francziaország ellen. A német egység történetében ezért nagy szerep jutott az 1840-diki évnek. A második nagy lökés volt ez az egység szükségessége általános érzetének fölkeltésére. Előkészítette

azon szellemet, a mely Németországot egybeforrasztotta és arra vezetett, hogy a franczia offensivának már csak látszata is egyesíteni volt képes e máskülönben gyülölködő és pártoskodó népet. Előkészítette a harmadik lökést, a mely a végleges egyesüléshez vezetett. A franczia aggressióknak ezen végső gyászos eredménye az 1870-diki háború volt. A franczia rémkép hatása alatt roskadt össze a régi német particularismus. Oly erős volt a németek gyülölete a francziák ellen, hogy 1866-ban, midőn még föl sem száradt a vér, a melyet német német ellen vívott harczban ontott, annak a lehetőségnek a hírére, hogy III. Napoleon beleavatkozik a testvérek harczába, a poroszok biztosra vették, hogy ez eset bekövetkeztével az ellenségek kibékülnek és együtt védik majd meg a Rajnát.

A német egység létrejöttének leghatásosabb eszköze a franczia aspiratióktól való félelem volt, a mint hogy jelenleg is egyik legerősebb kapcsa a német egységnek a franczia agressiótól való félelem. Egyáltalában, Francziaországot aspiratiói állandóan hátrányos helyzetbe juttatták azon államokkal szemben, a melyek külügyi actiójukat tisztán valódi érdekeik szerint idomíthatták. A franczia kormányok azon kényszer előtt állottak, hogy az igaz érdekeken kivűl a látszatnak is áldozzanak. Ha másképp nem, részletfizetéssel, a hiúságnak apró eszközökkel való kielégítésével kellett a közvéleményt csillapítani. De a mi a francziák kedélyének megnyugtatása végett történt, izgatta a külföldet.

Ilyenek a következményei az azon fajtájú patriotismusnak, a mely különben érthető vágyát, kedvencz eszményét nem képes magasabb tekinteteknek, a haza életbevágó érdekeinek sem alárendelni, a mely nem tud bizonyos eszményekről letenni és nem veszi észre, hogy

ezzel önkénytelenül többet is veszélyeztet: a nemzet szerencsés fejlődését.

Németország nyugalmát, jelenlegi alkatát, létét szintén egy nagy eszményéről való lemondása árán biztosította. Nem természetes és bizonyos tekinteteknél fogva jogos eszmény-e a közös eredetű, közös nyelvű, közös műveltségű fajok egyesülése egy nagy állammá? Nem idealis czél-e német politikusra nézve az osztrák németet, az orosznak alávetett németet mind egyesíteni a birodalom németeivel? De a német birodalom letett róla, mert tudja, hogy érdekei tiltják, hogy ez idealis követelmény megvalósulására törekedjék. Hogy e lemondás őszinte és teljes, hogy ebben bízik Európa, bizunk mi, bizik Oroszország, annak köszönheti biztosságát az új császárság, a mint Francziaország éppen annak tulajdoníthatta sok ellenét a múltban, hogy sem Anglia, sem a német faj, sem Olaszország nem bizott a napoleoni gondolatok végleges föladásában.

Oroszországnak is megvan a maga syrenája, a mely édes hangokkal, hazafias színezetű phrasisokkal, nemzeti érzelgéssel könnyen útvesztőbe csalhatja a czárok birodalmát. Ott van Nagy Péter végrendeletének legendája, a panszláv missio, Konstantinápoly csalképe. S mégis nem világos-e, hogy az ily utopiákat hajhászó kalandor-politika megboszulná magát, a mint eddig sem termett jó gyümölcsöt; hogy maga ellen fölfegyverezné Európát; hogy az egyes szláv nemzetek szabad fejlődésének kárára kellene érvényesülnie, s hogy ennélfogva erőszakolása testvérnemzeteket egymás ellenfeleivé változtatna át; hogy a legjobb esetben is, a siker esetében, lehetetlen nagyságú, formájú, egymáshoz nem való, széthúzó elemekből összealkotott szörnyet hozna létre, a mely előbb-utóbb ismét szétválnék és milliók elpusztu-

lása után, Oroszország nyugodt fejlődésének földulása után, haszon nélkül eltünne, hogy helyet adjon az európai egyensúlylyal megférő más alakulásoknak?

Oroszországban is szemben állanak az Ignatieffek, a Katkowok, a Lobanoffok a Schuwaloffokkal; ott is a lármás népszerűség az előbbenieknek kedvez; ott is azok szeretik magukat az egyedüli hazafiaknak föltüntetni; ott is a szláv önérzetről való lemondásról beszélnek. De külföldön az elfogulatlanok közül ki kételkedik benne, hogy e lármás hazafiak Oroszországot is veszélyeztetik, s hogy a mérsékelt politikusok képviselik a helyes irányt, Oroszország üdvét? Pedig azt sem lehet tagadni, hogy abban, a mit az actio-párt akar, Oroszoszágra nézve sok előnyös, sok hasznos is van, s hogy így e kivánságaik önmagukban érthetők és természetesek is. Mindemellett azonban Oroszország java azt követeli, hogy elhatározásaiban ne egyedül ez a tekintet legyen irányadó, hanem hogy ez más fontosabb érdekeknek alárendeltessék.

Ha keleti szomszédainkra tekintünk, ugyanazon ellentétet találjuk az ideálokat vadászó, az eget ostromló titánok és azon politikusok között, a kiket otthon sokszor gyáváknak tartanak; a kiket a külföld csatlósainak neveznek, mert nemzetüknek szemébe merik mondani: vágyad veszélyes és teljesíthetetlen, tégy le róla; a kik le tudnak mondani a kisebb előnyökről, hogy ne kelljen koczkára tenni a főbb jót, a létet. És nem vagyunk-e mi mindnyájan tisztában azzal, hogy melyik fél az igaz szolgája hazájának, s hogy az előbbi irány a nemzeti érdekek látszata alatt pusztító mérget föd? Mi magunk vagyunk a kőszirt, a melyen a román, a szerb chauvinisták öngyilkos őrjöngéssel fejöket bezuznák. Igen jól tudjuk, napról-napra mondjuk, hogy a nagy-román, a

nagy-szerb gondolat erőszakolása a románság és a szerbség elpusztulásához vezetne.

Éppen így vagyunk horvát testvéreinkkel. Horvátországban tanulmányozhatjuk legjobban, hogy miképp lehet valaki tetőtől talpig nemzeti, saturálva nagy-horvát ideálokkal és mégis kiszámithatatlan bajt okozhat országának, hogy miképp lehet szent eszmék hangoztatásával kárt tenni nemzetén. Másfelől Horvátországban láthatjuk, hogy a ki lemondásra inti faját, a ki neki mérsékelt politikát ajánl, az ennek ellenére a nemzet hivatott vezérévé lehet.

De elég a példákból, a melyek között, azt hiszem, olyan is van, a melynek tanulságáúl mindnyájan elfogadjuk, hogy bizonyos kivánságokkal fölhagyni szükséges, sőt az egyedüli helyes politika lehet.

Erre ugyan azt mondhatják, hogy ezen példákban hódításról, jogtalan terjeszkedésről van szó, nem pedig arról, hogy valamely nemzet saját jogainak önálló gyakorlatáról letegyen. De elegendő ilyen példa is van. Csak gondoljunk a bajor, a szász hazafi lemondására, az amerikai Egyesült Államok önkorlátozására, s egyáltalában mindazon államoknak a teljesen önálló actioszabadságról való lemondására, a melyek létérdekeiknél fogva valamely államszövetség tagjai. Gondoljunk saját nagy őseinkre, nemcsak a labanczokra, hanem a kuruczokra is, a kiknek politikája mindig messze elmaradt mai titánjainknak szavakban nyilvánuló heroismusa mögött, a kik mindig meg tudtak alkudni a tényekkel. De különben is okoskodásom súlya nem azon van, hogy mindenképpen hasonló példát hozzak föl, hanem csak annak bebizonyításán, hogy a népek fogalmi köréből a lemondást száműzni akarni, veszélyes és lehetetlen kísérlet, s hogy abból, hogy valamely politikai czél szép

és önmagában véve hasznosnak is igérkező, még nem következik, hogy helyes és okos eljárás azt tényleg vezető motivumnak elfogadni, mert a nemzetek érdeke gyakran megköveteli, hogy letegyenek természetes és üdvös czélokról is.

De ezért éppenséggel nincs szándékomban a lemondást komoly ok, komoly érdekek nélkül követelni; éppenséggel nincs szándékomban a gyáva meghunyászkodást, vagy talán a keresztyéni alázatot és megadást a népek vezérelvéül kitűzni. Éppen abban jelentkezik a beteges állapot, a népeket kalandokba sodró veszélyes irányzat, hogy az előretörekvésnek, az ambitiónak bármely csekély korlátozását mindjárt a gyáva meghunyászkodás, a megalázás szinében tüntetik föl. Abban van a hamisítás, hogy a realis érdekekkel számító politikát a kislelküség politikájának mondják; hogy a lemondást valamely eszményről, valamely érdekről, valamely jog gyakorlatáról azonnal úgy tekintik, mint a nemzeti önérzet, a nemzeti becsület sérelmét.

Föltétlenül igaz, hogy egy nemzet, a mely elcsügged, a mely nem bízik önmagában, el van veszve; föltétlenül igaz, hogy önérzet és bátorság nélkül az életben egyeseknek úgy, mint népnek csak szégyenletes szerep jut. De a tévedés vagy tévesztés ott kezdődik, a hol minden önkorlátozást, minden alkalmazkodást a tényleges erőviszonyokhoz ilyen gyávaságnak bélyegeznek. A hol erőteljes fejlődést, nagy eredményeket lehordanak, kicsinyelnek, az egész politikát a gyengeség, a gyávaság politikájának hirdetik, mert a nemzet egy-egy önmagában véve vakítóan szép eszményének megvalósításával fölhagy, fölhagy azért, mert belátja, hogy jól fölfogott érdeke úgy kivánja, s hogy éppen ez önkorlátozás előföl-

tétele annak, hogy más téren haladjon és nagy alkotásokat hozzon létre.

Nem bizonyít kislelküséget, ha valamely nemzet bátorsága a tényleges erőviszonyoknak arányában marad, ha csak azt akarja elérni, a mit el bir érni, a mi állandóan hasznára válik. Nem gyávaság, ha egy román politikus nem akarja Erdélyt meghódítani; ha a franczia nem törekszik a Rajna után. Vajjon a meghunyászkodás politikáját követik-e ezen államférfiak, ha ezt azért teszik, hogy nemzetök annál erőteljesebben fejlődhessék, hogy reális nagy érdekeit annál több erővel, annál több bátorsággal érvényesíthesse? Épp így nem lealázó és nem kislelküség, ha a magyar nemzet le is mond a külön sereg felállításáról, hogy éppen ennélfogva Európában mint nagyhatalom érvényesüljön és ugyanakkor országát gazdaggá, műveltté és magyarrá tegye.

Ez nem gyáva, hanem önérzetes, sőt merész és nagyszabású politika lehet. A legkitünőbb ember legnagyobb ambitióját is kielégíthetik azon föladatok, a melyek számunkra megmaradtak. Fényt és dicsőséget bőven szerezhetni e korlátoltabb téren is. Csak legyen elég igaz erényünk és elég erőnk azon czélok elérésére, a melyeket sokan annyira kicsinylenek, annyira a nemzet méltóságán alatt levőknek tartanak. A mi az emberiség legkiválóbbjait lelkesítette, a mit ők törekvésök és fáradságos munkájuk legfönségesebb czéljának tüntettek fel, a mi épp úgy az egyéni, mint a nemzeti élet legigazibb, legkomolyabb értéke: mindez a mi túlzóink szemében nem elég arra, hogy nemzetünk életének komoly tartalmat adjon, nem elég arra, hogy erőnket kellőleg foglalkoztassa. Szerintök nálunk minden baj eredete abban van, hogy a nemzetet tulságosan szűk térre szorították,

olyanra, a melyen nem bir kifejlődni, s hogy ez kiöli belőle az idealis czélokat. A kicsinyes czélok kis nemzetet teremtenek.

Mennyi elfogultság, minő egyoldaluság nyilvánul e fölfogásban. Nemzetünket kimüvelni, kulturáját és gazdagodását előmozdítani, a magyar államot consolidálni, ez kicsinyes foglalkozás, olyan, a mely nem képes a haza fiait igaz lelkesedésre hevíteni? E szerint annak elérése, hogy nemzetünk, egyéniségének sértetlen fönmaradása mellett, az emberiség ügye előbbrevitelének nagy munkájában mint bár gyenge, mert számbelileg csekély faj, de mégis mint egyike a positiv tényezőknek, mint egyike a termelő munkásoknak részt vegyen: mindez csekély, szóra sem érdemes olyan czél, mely a nemzet niveauját leszorítja, a nemzetet lealacsonyítja, a mely nagy embereknek, nagy akaratnak, nagy kornak szülésére képtelen?

Nem így van. Nem a czél alacsony, hanem az emberek kicsinyek, a kik érette lelkesedni nem tudnak. Nem abban van a hiba, hogy a nemzet élete szegény és hogy nincs lelkesedésre érdemes tartalma és czélja, hanem abban, hogy nincs elég erőnk e czélok elérésére, hogy föladataink nagyon is nehezek és hogy sokan vannak, a kik ezeknek fontosságát és magasztos voltát még csak felfogni sem képesek.

A kik mindent lenéznek és fontosságot csak abban keresnek, a mi nincs kizárólagos hatalmunkban, azok, félek tőle, azon született elégedetlenek közé tartoznak, kik az életet soha sem élvezik, mert csak a hiányait látják és mindig ezeken töprengenek.

Azon irány, a mely mindent kicsinyel, a mi megvan, a mit el birunk érni, s csak annak tulajdonít fontosságot, a miről lemondottunk, a mit nem akarunk elérni,

azon szerencsétlen és beteges telhetetlenségre emlékeztet, a melyet oly szépen és igazán jellemez Goethe «Faust»-jában, s mely az emberiségnek egyik nagy átka. Faust hosszú élete alkonyán egész tartományokat szabadít föl a hullámok pusztító árjától, óriás kincseket gyűjt, hatalmas országot alapít; de szerencsétlen, elkivánkozik onnan, uralmát oda akarja hagyni, mert egy markolatnyi föld a szomszédságában másé. «Die wenigen Bäume, nicht mein eigen, verderben mir den Weltbesitz« e szavakban tör ki telhetetlensége. A sokat, a mije van, nem becsüli a kevés miatt, a mi nem az övé.

E példa analogiája a mi bús magyarjaink politikájával még másban is nyilatkozik. Faust meg akarja szerezni a pár fát, a melyet megirigyelt, s úgy véli, hogy czélját békés úton érheti el. De csalódik. Lángba borul a szomszéd birtoka és ő elveszti nyugalmát. A hiányzót a mi telhetetleneink is békésen vélik megszerezhetni. De csalódnak. A lángok között azonban, sajnos, nemcsak lekiismeretök nyugalma veszne el.

E szellem kifolyása az a politika, a mely ignorálva az elért eredményt, a közjogi offensivára akarja terelni nemzetünket, a mely politika semmire sem becsüli a meglevőt, ha nem elégíti ki a phantasia minden kivánságát.

Pedig hiába, népek épp oly kevéssé képesek számtalan különböző érdeküket egyaránt mind érvényesíteni, számtalan elméleti jogukat mind gyakorolni, számtalan vágyukat mind kielégíteni és eszményeiket kivétel nélkül mind megvalósítani, mint az egyesek; nekik is választaniok kell közöttük a tényleges viszonyoknak érett megfontolásával. Tudniok kell arról lemondani, a mi kevesebbet ér annál, a mennyit értte áldozni kell. Tudniok kell erről akkor is lemondani, ha különös poézissal is környezik

éppen ezt, s akkor is, ha e lemondás tényleg nehezökre esik. Annál inkább rá kell magukat erre szánniok, mert az ember természeténél fogva rendesen azt dédelgeti a legjobban, a mitől meg kell válnia, s mert mindig lesz erős áramlat és párt, a mely ezen érzékenységnek kihasználásából fog élni és az elégedetlenségnek ezen természetes forrását mesterségesen is igyekezik bővíteni.

Egyről azonban semmi esetre sem szabad letennünk, teljes actioszabadságunkról a phrasisokkal és érzelgésekkel szemben, a józan ész uralmáról, arról, hogy a nemzet csak azt tegye, a mit higgadt megfontolás után önönmagára nézve a leghasznosabbnak tart, akár lemondással, akár e nélkül érheti el. Azon irányzat, a mely ezt az actioszabadságot veszélyezteti, a mely a nemzetet önérzetének, hiúságának fölizgatásával azon vasgyúró hangulatba akarja ejteni, mely transactiót nem ismer, birásra érdemesnek csak azt tartja, a mit nem bírhat, minden önkorlátozást ipso iure visszautasít, ez az irányzat minden körülmények között közveszélyt képez, veszélyt a legtöbb államra, veszélyt a világbékére nézve. E hangulat, ez öntelt merészség, e titáni megférhetetlenség főleg oly országra nézve hátrányos, a mely, mint Magyarország, állandó szövetségre van utalva.

A politikának nem az a czélja, hogy oly eszmények megvalósítására igyekezzék, a melyek nemzeties szinezetüknél fogva a hazafiak szívét megrezegtetik és bennök muló lelkesedést fakasztanak, a nemzet állandó érdekeinek azonban kárára vannak. A politika egyetlen czélja a nemzetnek komoly haszna, a melyet, sajnos, a szív sugallata nem mindig képes megismerni, a melyet csak a hideg megfontolás, a jelszavak zsarnokságától ment gondolkodás itélhet meg biztosan és helyesen.

A nemzetnek állandó érdeke pedig a kiegyezés fön-

tartását követeli. Politikánk vezető motivumának tehát — s ebben áll eddigi fejtegetéseim végső következménye — a kiegyezés föntartásának és megerősítésének kell lennie. E czélhoz szilárdan kell ragaszkodnunk. Nemzetünk üdve így követeli. Ha nehéz küzdelmet is kell értte vívnunk; ha miatta néha népszerűtlenek is leszünk; ha néha erőt kell vennünk önmagunk érzelmén is; ha néha türelmeseknek kell maradnunk olyankor is, a mikor magunkban is érezzük vérünk fölpezsdülését; ha mindenütt félreismernének bennünket és itt magyartalanoknak, ott chauvinistáknak tartanának: mind ezt könnyen elviselhetővé teszi az a tudatunk, hogy kötelességünket teljesítjük, hogy használunk hazánknak és azoknak is, kik kővel dobálnak.

Hogy milyen eszközökkel érhetjük el a kiegyezés föntartásának és megerősítésének czélját, e kérdésre munkámnak következő részében törekszem megadni a választ.

MÁSODIK RÉSZ.

I. FEJEZET.

A NEMZETI PÁRT PROGRAMMJÁRÓL JOGI SZEMPONTBÓL.

Huszonhárom évig nem volt az 1867-diki alapon álló pártok között rendszeres ellentét a kiegyezés értelmezése tekintetében. A közös ügyek kérdéseiben nem küzdött rendszer rendszerrel, programm programm ellen. A kormánynak a közös ügyeket érintő egyes tényeit többször kifogásolták olyanok is, kik a kiegyezést magát elfogadták; de e kifogások elszigeteltek maradtak és nem volt az az eredményök, hogy a közjogi alapon álló pártok egymásétól teljesen eltérő, egymáséval ellentétes politikát követtek volna, hogy külön közjogi programmal léptek volna választóik elé. Ez csak a véderővitával következett be. Ekkor állított föl a mérsékelt ellenzék oly programmot, a melynek czélja ugyan szintén a kiegyezés megerősítése volt, de a mely az eszközökben teljesen eltért az addig követett politikától. A közjogi ellentét a kiegyezés hívei között ekkor vált állandóvá. A párttusa főjelszavává azonban ez az ellentét csak akkor lett, midőn a közigazgatás államosítása elvének elfogadásával elenyészett a két párt között a másik főkülönbség, s midőn helyreállott a pénzügyi egyensúly is. Ettől fogva a döntő összeütközések a közjogi térre tétettek át. Ettől fogva a két párt között a legnagyobb érdeklődést keltett, a leghevesebben vitatott kérdés az volt, hogy melyik

politika igaz folytatása annak, a mely az 1867-diki elhatározásokhoz vezetett, hogy melyik politika alkalmatos az 1867-diki alkotások állandó biztosítására, a kormányé-e vagy a nemzeti párté?

A nemzeti párt programmja taxative elősorolt reformokat kiván foganatosítani a közös intézmények elnevezésében és szervezetében. Ebbeli követelményeit jogi érvekkel és politikai czélszerűségbeli okokkal igyekszik igazolni. Az érvek e két csoportjával külön-külön akarok foglalkozni. Kezdem a jogiakkal.

A nemzeti párt egy általános jogi elméletet állított fel és ezzel akarja bebizonyítani, hogy programmja a kiegyezési törvénynek elutasíthatatlan jogi következménye. Ha jól fogtam föl, ez elmélet abból áll, hogy az 1867-diki törvények értelmében a kiegyezés egyik alapeszméjét, az ország jogi önállóságát, a közös intézmények mindegyikében, nevökben és szervezetökben egyaránt, világosan és félremagyarázhatatlanul kifejezésre kell juttatni. Ez alapon követelik a katonai oktatás megmagyarosítását, az udvartartás reformját, a király czímének, a lobogóknak stb. kiigazítását. A nemzeti párt fölfogása szerint a közös intézmények ilyen irányú módosulása a kiegyezésnek nem volna tágítása, nem volna megváltoztatása, hanem egyszerűen csak végrehajtása volna. Nem kivánnak ők új jogokat szerezni, hanem csak a szerzett jogok életbeléptetését követelik. Azt mondja Apponyi egyik beszédében, hogy «a nemzet, a véderő-javaslatban foglalt merénylet következtében bizalmát vesztvén, keresni kezdte, vannak-e még oly jogai, oly biztosítékai, a melyeket eddig igénybe nem vett, a melyekre jobb napokban nem szorult, a melyeket azonban most elő kell vennie, hogy fenyegetett önállóságát megvédhesse». Így jött reá Apponyi azon kincses bá-

nyára, a mely ma a nemzeti párt programmjának közjogi tartalmát alkotja. Oly jogokra jött rá, a melyekről lemondani nem lehet, ha nem akarjuk a nemzet önérzetét tönkretenni, ha nem akarunk államiságunkról, nemzeti létünk teljéről abdicálni.

Különös, hogy 1867-től 1890-ig a kiegyezés hívei és köztük a nemzeti párt tagjai is azt vallották, hogy az 1867-diki törvények souverainitásunkat nem adták föl, hogy azt megóvták, s csak most, huszonöt év mulva, jutunk annak tudatára, hogy ha ez igaz volt, ezt csak azon jogoknak köszönhetjük, a melyeket észre sem vettünk, a melyek, mint maga Apponyi mondja, alvó jogok maradtak mindaddig, míg ő föl nem rázta azokat mély álmukból.

De akárhogy legyen ez, tagadhatatlan, hogy ha szerencsés lelet, igaz kincs az, a mire Apponyi reá akadt; ha csakugyan oly jogokra bukkant, a melyek benne vannak az 1867-diki kiegyezésben a nélkül, hogy végrehajtattak volna, s a melyek eddig csak azért nem vétettek igénybe, mert föl nem ismertettek, mert elfelejtettek: tagadhatatlan, hogy ez esetben végre is kell hajtatniok. Deák mondotta, hogy az opportunitás szavára lehet, sőt kell hallgatni, midőn arról van szó, hogy új törvények alkottassanak, új jogok szereztessenek vagy adassanak; de midőn már meghozott törvényről van szó, akkor csak egy szempont lehet irányadó: a jog szentségeé. Akkor a jogot érvényesíteni kell, különben megrendül a jogrendbe helyezett bizalom. Deáknak e tétele szentirás, a melyet mindnyájan elfogadunk. Csak az lehet tehát a kérdés, megadja-e a kiegyezés azon jogokat, a melyeket benne a nemzeti párt találni vél? Ha csakugyan megadja, a nézeteltéréseknek el kell némulniok és közös erővel e jogok érvényesülését kell követelnünk.

Ha nem adja meg, ebből ugyan még nem következik, hogy ellenezzük ez új jogok megszerzését, hanem csak az, hogy ezt ne követeljük oly módon, a mint tennünk kellene, ha szentesített törvényes jogok érvényesítéséről volna szó. Akkor álláspontunknak az opportunitás követelményeihez lehet és kell alkalmazkodnia. Ennélfogva elsőrangú kérdés, vajjon helyes-e a nemzeti párt fölfogása a kiegyezés jogi tartalmára vonatkozólag?

A nemzeti párt tétele, mint láttuk, abban áll, hogy a kiegyezés értelménél fogva a közös ügyek szervezetében is érezhetővé, láthatóvá kell tenni a magyar állam souverainitását. Positiv jogszabályra, a törvény olyan szövegére, mely az így fölállított elv kifejezését czélozta volna, nem hivatkoznak. Egyszer-másszor utaltak ugyan ilyen természetű egy-egy követelésük igazolása érdekében az 1867-diki törvény egyes kifejezéseire; mivel azonban az ilyen egyes kifejezésekkel nem okolhatni meg azon általános jogtételt, a melylyel most foglalkoztam, s mely a nemzeti párt államjogi fölfogásának alapjául szolgál, — a speciális jogszabályokra később térek reá — most csak azt akarom kutatni, hogy a kiegyezés értelménél fogva jogosult-e a föntebbi általános elv fölállítása?

A mint mondottam, maga az ellenzék sem állítja, hogy elvét a törvény expressis verbis kifejezésre juttatja. Magyarázathoz folyamodik. Azt mondja: követelése nincs ugyan a törvényben világosan kifejezve, de elutasíthatatlan világos következménye azon elvnek, mely a kiegyezés egyik alapja: az állam önállóságának. Logikájuk a következő: Az 1867-diki törvények föntartották a magyar állam önállóságát; mivel pedig önállóság csak úgy létezik, ha fölismerhető az állam minden intézményének szervezetében, ezért a kiegyezés elutasíthatatlan követ-

kezménye a közös intézményeknek olyan átalakítása, a mely bennök az önállóság eszméjét kitünteti.

Mindenekelőtt constatálnom kell, hogy e magyarázat új, s hogy akkor, midőn a törvényt alkották, ez értelmezés szóba sem jött. A törvényt nem azzal a tudattal alkotta a magyar törvényhozás, nem azzal a tudattal szentesítette a király, hogy az állam önállóságának a közös intézményekben szervezetileg is vissza kell tükröződnie.

Midőn a kiegyezés megköttetett, védői mindnyájan két pontban látták a magyar nemzet függetlenségének biztosítékát: egyrészt abban, hogy az ország teljes önállósága az autonom ügyekben megóvatott, s másodszor abban, hogy, a mint magát Eötvös József kifejezte: «azokban, mikben a nemzet tettre vagy áldozatra felhivatik, befolyást, elhatározó befolyást gyakorolhasson». Beléletének függetlenségén kívül azt akarták biztosítani, hogy a közös ügyek magyar alkotmányos befolyás alatt álljanak, még pedig teljesen ugyanazon mértékben, a minőben Ausztria befolyása alatt állanak; hogy azok megállapítása, változtatása vagy megszüntetése a magyar törvényhozásnak tartassék fönn; hogy kormányzatuk magyar alkotmányos ellenőrzés mellett történjék.

Nagy figyelemmel olvastam végig a vitákat, melyek a hatvanhetes bizottság jelentése alkalmából folytak és nyomára sem akadtam annak, hogy a kiegyezés megalkotói és védői ennél több jogot láttak volna javaslatukban és hogy rámutattak volna azon vívmányokra, a melyekről a nemzeti párt ma beszél. Pedig komoly támadásokat intéztek ellenök. Alkotmányunk feladásával, jogainkról való lemondással vádolták őket. A hazaárulás bűnét is szemükre lobbantották. Ezek ellenében összes védelmök abban állott, hogy reámutattak azon jogokra,

a melyeket megóvtak és szereztek. Kötelességük és érdekük volt, hogy azokat teljességükben kifejtsék, mert csak így oltalmazhatták meg azon művet, a melyet az ország léte védelmére emeltek, mert csak így hathattak a közvéleményre, s végül, mert elhallgatva a jogot, érvényesülését nehezítették volna, homályban hagyva azt, a végleges feledésnek tették volna ki. Ha tehát sem Deák, sem a miniszterek egy szóval sem említették, hogy javaslatuk szerint a magyar állam önállóságát a közös intézmények szervezetében is kifejezésre kell juttatni, ez csak azt bizonyítja, hogy conceptiójuk ezen következményével maguk sem voltak tisztában.

A végrehajtásnál, az alkotmány életbeléptetésénél sem látjuk azon törekvést, hogy az említett postulatumnak eleget tegyenek. Ha pedig ez új közjogunknak a királytól is elfogadott elve lett volna, érvényesülésének semmi akadálya sem lehetett volna.

Annak sincs legkisebb nyoma sem, hogy a kiegyezés megkötése előtt folyt tárgyalások közben a koronával szemben így magyarázták a hatvanhetes bizottság javaslatát, hogy tehát ezt ő felsége ebben az értelemben szentesítette volna. Szóval, a kiegyezés megalkotói nem voltak annak tudatában, hogy a nemzetnek azon jogot is megszerezték, a melyet ma sokan az 1867 : XII. t.-czikkben találnak.

E tény azonban nem zárja ki azt, hogy e vívmányok benfoglaltatnak a kiegyezésben. Valószínűtlennek tetszik, hogy az eredményeiben oly dús jogi elvet azok ne ismerjék fel, a kik a törvényt szövegezték, de elvégre ez is lehetséges. A præsumptio ellene szól, de csak a præsumptio, ez pedig concludens bizonyítékokkal szemben meg nem állhat. Ilyen bizonyítékokra van tehát szükség. Világos érvek nélkül nem tehető föl, hogy véletlenből,

vaktában sikerül a törvény alkotásakor oly jogokat szerezni a nemzetnek, a melyekre a törvény megalkotói még csak nem is gondoltak. Ilyesmi az ezer egy éj meséire emlékeztetne. De hát a világ telve csodákkal és folyton sok olyan történik, a mi valószínűtlennek, sőt a priori lehetetlennek is tetszik. Ezért végleg döntő mindig csak a ténykérdés: az, vajjon valósággal következik-e a kiegyezésből, a mit a nemzeti párt belőle levon? A mi valamely törvény alapelvének természetes folyománya, annak kiegészítő része, a mi tartalom benne van a törvényben, ezzel együtt érvényesül és szerzett jognak tekinthető akkor is, ha a törvény alkotásánál külön nem is említették meg, s ha semmi történeti tény sem bizonyítja azt, hogy a törvényhozás gondolt akaratának e természetes következményére. A törvénynek ilyen tartalmát feltétlenül érvényre kell juttatni, kivévén, midőn világosan kimondatik, hogy a nemzet önmaga sem akarja törvénybe foglalt akaratának ezen természetes következményét. 1867-ben ez a nemzeti párttól követelt vívmányokra nézve nem történt meg. Ha tehát ezek tényleg a kiegyezés alapelvének szükségszerű végrehajtását képezik, annak jogi következményei, akkor föltétlenül érvényesítendők.

A nemzeti párt abból indul ki, hogy a kiegyezésnek egyik sarkalatos elve államunk függetlensége lévén, ez alapvető ténynek minden intézményünk belszervezetében is feltétlenül kifejezésre kell jutnia, még pedig épp annyira a közös intézményekben, mint azokban, a melyeket magunk szervezünk. Ha ez meg nem történnék, sérelmet szenvedne maga önállóságunk, a kiegyezésnek e sarkalatos elve is. Ezen felfogás szerint, mihelyt lemondanánk arról, hogy a magyar állam souverainitása ezen közös intézmények belszervezetében is érvényesül-

jön, lemondanánk magáról e souverainitásról is, e souverainitást magát sértenők meg, a mennyiben megfosztanók egyik nélkülözhetetlen kellékétől, az önálló állami lét egyik előfeltételétől.

Ezen érvelés helyes voltától függ az egész controversia. Ha igaz, hogy önálló államiságunk elvész, a mint annak nincsen nyoma közös intézményeink belszervezetében; ha igaz, hogy a souverainitásnak egyik alkotó eleme, a mely nélkül nem létezhetik, az, hogy jellege minden szervben plastikusan kidomborodjék: akkor közös intézményeink belszervezete csakugyan reformálandó; akkor ezen reform a kiegyezésnek elutasíthatatlan jogi következménye.

Az 1867-diki törvény önállóságunk föntartását oly annyira akarta, hogy mindazt is akarta, a mi annak nélkülözhetetlen kelléke. A mennyiben expressis verbis ilyen kellékről le nem mondott, ehhez a kiegyezés alapelve szerint jogunk van. Ha önállóságunknak ilyen kellékét nem tudjuk érvényre juttatni, méltán mondhatjuk, hogy a kiegyezés nincs azon szellemben végrehajtva, a melyben megalkották, méltán mondhatjuk, hogy a kiegyezés meg van hamisítva.

Ha helyes a kiinduló pont, akkor igaza van az ellenzéknek, akkor igaz kemény, sujtó itélete. De akkor nemcsak a jelenlegi nemzedéket éri vádja, hanem a kiegyezés megalkotóit is. Akkor souverainitásunk tényleg mind e mai napig nem tudott érvényesülni, sőt, irott jogunknak daczára, érvényesítésére még csak komoly kísérlet sem történt. Akkor feltétlenül igaza van az ellenzéknek abban, hogy sürgősen követeli a közös intézmények reformját, mert tagadhatatlan tény, hogy közös intézményeink belszervezetében a két állam független souverainitásának hasonmása meg nem található. Sőt

akkor többet is kell követelni, mint a mennyit a nemzeti párt akar. Czéljainak megvalósítása sem alakítaná úgy át a közös szervezeteket, hogy bennök a két állam független souverainitása külsőleg is fölismerhetővé váljék.

Nézetem szerint azonban helytelen a kiinduló pont. A magyar állam souverainitása teljesen megóvható és tényleg megóvatott a kiegyezésben a nélkül, hogy az a közös intézmények belszervezetében kifejezésre jutna. Az összefüggés e két tény között nem szükségszerű, nem organikus, hanem csak esetleges. A függetlenség föltüntetése minden organumban nem előföltétele a souverainitás eszméjének. A souverainitásnak nem integrans része, hogy az állam minden egyes intézményében, ezek megjelenésében, alakjukban, szervezetökben az önállóság észlelhető és látható legyen. A kiegyezés és ennek végrehajtása ezért nem lett hűtelen önmagához, midőn a közös intézményeken belül különállásunk formai kitüntetéséről nem gondoskodott. A souverainitás nem a belszervezet részleteiben tükröztetendő vissza, hanem azon kapocs természetében, mely az állam intézményeit, tehát a közös intézményeket is, a szövetkezett államok jogi szervezetéhez köti, azokat az állam akaratára vezeti vissza. A souverainitás lényege abban van, hogy az állam akarata jogilag nincs egy más állam akaratának alávetve; hogy az semmi más államnak nem tartozik engedelmességgel; hogy az állam akarata a maga összes jogviszonyainak végső forrása. Csak az akarat e fönségének föntartása, annak a biztosítása, hogy az állam akarata a suprema potestas, szükséges ahhoz, hogy valamely állam souverainitása épen maradjon. Ha ez biztosítva van, akkor kétségtelen a souverainitás, akármilyen formát ad az állam egyes szerveinek, a melyeknek alakját önmaga, éppen souverain jogánál fogva, kénye-kedve

szerint határozhatja meg. A souverainitás kriteriuma mindig és egyedül abban keresendő, vajjon az állam minden intézménye saját akaratára vezethető-e vissza, minden vállalt kötelezettsége szabadon kötött szerződésének, vagy pedig egy tőle független felső tényező fölötte álló akaratának következménye-e? E szerint az, vajjon közös intézményeink belszervezetében teljes és tökéletes egység uralkodik-e, avagy formájukban fölismerhető-e, látható-e, hogy két állam souverainitásának vannak alávetve, nagy következményű lehet ezen intézmények erejére, czélszerűségére, esetleg azon benső harmóniára nézve is, a mely őket a nemzeti élet többi eleméhez kapcsolja, de a souverainitás kérdésére, az államiság föntartása kérdésére semmi befolyással sincs.

Ezen fölfogás helyességétől függ, vajjon egyáltalában lehet-e közös intézmények föntartása mellett az e végből szövetkezett államok souverainitását megóvni? A kiegyezés abból indul ki, hogy ez lehető. A kiegyezés hívei azt állították mindeddig, hogy ez meg is történt, hogy a közös intézményeknek azon szervezete, mely azokat mindenben a magyar állam akaratára és fenségjogára vezeti vissza, de magában belszervezetökben semmivel sem fejezi ki a kettős souverainitás eszméjét, a magyar állam függetlenségét megóvta.

Midőn a nemzeti párt új kriteriumot állít föl: midőn azt mondja, hogy az állami önállóság csorbát szenved, elvész, ha szervileg ki nem tűnik magukban a közös intézményekben: önkénytelenül tagadja azon föladat megoldhatóságát, a melyet a kiegyezés meg akart oldani, s önkénytelenül azon elméleti alapra áll, a melyen a függetlenségi pártbeliek vannak. Ezek álláspontja mindig az volt, hogy ha valamely intézményben magában, ennek alkatában, belszervezetében az állam önálló-

sága nem nyilvánul, akkor nem lehet a souverainitást megóvni, akkor az elveszettnek tekintendő; mivel pedig elképzelhetetlen, hogy közös intézményeket úgy lehessen fölállítani, hogy szervezetökben a jogi önállóság kifejezésre jusson, mert hisz a teljes függetlenség eszméjének csak a független teljes alak, az önálló, tehát mással nem egyesített, nem egységes, nem összeolvadt szervezet képes csak megfelelni: minden közös intézmény ipso jure tönkreteszi a souverainitás teljességét. A nemzeti párt elfogadja ez okoskodás kiinduló pontját és nem veszi észre, hogy belőle nem saját álláspontjának, nem az ő politikájának helyessége következik, hanem a függetlenségi párt programmjáé. A souverainitás föntartását a közösség fogalmával össze nem egyeztethető föltételhez köti, ahhoz ugyanis, hogy közös intézmények szervezetében a független állam eszméje kifejezésre jusson. A souverain állam eszméjét a véderő terén csak önálló külön sereggel lehet kifejezni; azon eszmének, hogy az állam teljesen önálló és hogy a legfelsőbb hatalomnak ő az egyedüli birtokosa, más alak meg nem felelhet. A mint tehát a souverainitás föntartásának az a föltétele, hogy az az állam minden intézményében kifejezésre jusson: souverainitás és közös intézmény incompatibilissá válik és így elérhetetlenné lesz, a mit a kiegyezés akart. Oly intézményben, a melynél a magyar rész kiegészítő része egy összességnek, kifejezésre juttatni a souverainitást, a melynek jellege a teljes önállóság, az akaratnak legfelsőbb volta, fából való vaskarika.

Igazunk lehet nekünk, kik a kiegyezés alkotóinak fölfogásához ragaszkodunk; igaza lehet a függetlenségi pártnak: a nemzeti pártnak ezen érvelésével semmi esetre sincs igaza. Vagy igaz kiinduló pontja, az, hogy

a független legfelsőbb akarat eszméjének az ezen akaratnak alávetett intézmények mindegyikében vissza kell tükröződnie, vagy nem igaz. Ha igaz, akkor a közös intézmények ellentétben vannak önállóságunkkal, s ezzel megdől a nemzeti pártéval közös programmunk egyik sarkpontja. Ha nem igaz, akkor a nemzeti párt speciális követelései a levegőben függnek. Az első esetben a szélbalnak van igaza, a másodikban nekünk van igazunk.

A kiegyezés jogi conceptiója azon élven alapul, azzal áll és azzal bukik, hogy közös intézmények léte nem árt az állam souverainitásának, hogy a közösség elve nincs ellentétben az önállósággal, s hogy ennélfogva azon szervezet, mely a közösség eszméjének megfelel, nem lehet ellentétben az önállóság eszméjével akkor sem, ha e szervezetben magában az önállóság fogalma formailag nincs kifejezve. Önállóságunk nem sérül meg, ha tényleg megvan ezen intézményekben a közösségnek jogi jellege. E közösségnek pedig nem előföltétele, hogy bármely eltérés, bármely nagy vagy kis megkülönböztetés legyen a közös intézmények egyes részei között. Lehet az intézmény teljesen egységes, minden egyes része teljesen homogen szervezetű, oly annyira, hogy közöttük semmi különbség sincs, s mégis minden kétségen kívül való lehet az intézmény közös volta, az, hogy független államok hatalmának kifolyása. Másrészt több állam együttes intézményeinek egyes részei között nagy szervezeti eltérés képzelhető, a nélkül, hogy ebből az egyesült felek önálló souverainitására, az intézmények közösségére lehetne következtetni. A souverainitás megszünésének vagy fönmaradásának kérdése mindig csak attól függ, hogy összeolvadt-e a két jogi személy vagy sem, attól, vajjon az intézmények szervezete, egyformaságuk vagy eltérő voltuk, az illető államok szabad el-

határozásának vagy egy felsőbb hatalom jogérvényű akaratának kifolyása-e vagy sem?

Hogy ez akarat minő alakot ad a szerveknek, az a souverainitás kérdésére épp úgy, mint a közösség fogalmának constructiójára nézve teljesen közömbös.

Azon általános jogi elv tehát, a melyre a nemzeti párt programmját alapítja, nézetem szerint, tarthatatlan. Sem a souverainitás eszméje, sem az ezzel összefüggő közösség eszméje nem követeli meg a közös intézmények szervezetének egyik vagy másik formáját. Mind a kettő meg van óva a kiegyezésben, úgy a mint ezt ma végrehajtják, tehát nem szorul arra, hogy eddig soha nem kivánt reformok útján érvényesüljön. A kiegyezésből a strict jog terén csak az következik, hogy a közös intézmények belszervezetének megállapítása a két fél szabad megegyezésével jöjjön létre, a nélkül, hogy e megállapodás bármilyen stilushoz, bármilyen jogi rendszer mintájához volna kötve. A két államot semminemű kötelezettség nem akadályozza és nem akadályozhatja abban, hogy e belszervezetet kizárólag és egyedül a czélszerűség kivánalmaihoz alkalmazza.

A kiegyezés egyik főérdeme éppen abban van, hogy az államok védelmi intézményeiket minden jogi károsodás nélkül tisztán és egyedül a czélszerűség nagy érdeke szerint rendezhetik. Ha ez nem így volna, hanem jogaink megóvása csak a közjogi rendszer alapeszméjétől megszabott valamely szervezet útján érethetnék el, ez nagy hátrányunkra lenne. A védelem hatásosságától függ létünk biztossága, amaz pedig jórészt a szervezet czélszerűségétől van föltételezve. Ha ennek igényei nem lehetnének elhatározók, hanem helyet kellene engedniök jogi szempontoknak, fegyverzetünk gyengébb lenne, mint a milyen ma.

A czélszerűség szempontjának véltek a kiegyezés megalkotói megfelelni, midőn meghagyták a külügyi képviselet föltétlen egységét, s midőn a közös sereg belszervezetének megállapítását a királyra bízták, a nélkül, hogy ebbeli szabad elhatározását bármiképpen is megkötötték volna.

Ezen megállapodást ma annak rendje és módja szerint, közös egyetértéssel meg lehetne változtatni, még pedig akképpen is, hogy életbe lépne mindaz, a mit a nemzeti párt concret alakban kiván, sőt ennél több is, a nélkül, hogy ez a kiegyezés jogi alkatának vezérlő eszméjét érintené. Meg lehetne például kötni a fejedelemnek a sereg belszervezetére vonatkozó jogát, a mennyiben a nyelv kérdését törvényes szabályozás tárgyává tennők. Csakhogy ezt nem követelhetnők szerzett jogok czimén, nem a dualismus, a paritas következtében, nem önállóságunk megóvása szempontjából, hanem tisztán és egyedül a czélszerűség tekintetéből. Midőn a nemzeti párt követeléseit nemcsak erre alapítja, hanem a nemzet önállóságának szent elvére; midőn azt mondja, hogy a kiegyezés egyik alapeszméjének vannak oly jogi consequentiái a közös intézmények belszervezetére nézve, a melyeknek megvalósítása nélkül maga az alapeszme volna veszélyeztetve: új elemet visz be a kiegyezésbe, oly elemet, a melynek logikai alkalmazása lehetetlenné tenné a közös intézményeket és a függetlenségi programm megvalósítására vezetne. Ez eszme annyit jelent, hogy a mit nagy bankóban adtunk, apró pénzben visszaköveteljük.

A nemzeti párt részletes programmja azonban már nincs ily elvi ellentétben a kiegyezés eszméjével, mert nem vonja le általános tétele következményeit.

E részletes programm nem a jogi alapelv kifejtéséből, logikai alkalmazásából eredt, hanem ellenkezőleg,

a gyakorlati élet viszonyai támasztottak egyes kivánságokat és ezeket igyekeztek egy általános elv fölállításával szerves egészszé alakítani, politikai rendszerré emelni. Így jött létre a minden egyes követelésük igazolására szolgáló általános elmélet. Az így fölállított jogi elmélet azonban tágabb, mint a mennyire ama részletes kivánságok szempontjából szükség lett volna. Ha helyes volna a nemzeti párt alapelve, többet kellene megvalósítani annál, a mit belőle ma következtetnek. Minthogy téves, azt a kevesebbet sem indokolja meg, a minek igazolására fölállították.

Ha igaz lenne, hogy az állami lét csorbát szenved, mihelyt függetlenségét nem ismerhetni föl szerveiben, akkor a közös szervezeteket sokkal gyökeresebben kellene átalakítani, mint a hogyan a nemzeti párt czélozza. Ha compromittálva lenne alkotmányunk alapelve a katonai oktatás megmagyarosítása nélkül, épp úgy volna compromittálva annak utána is. Közös sereg német szolgálati nyelvvel és magyar oktatással semmiféle állam vagy államszövetség jogi structurájának nem felel meg. Czélszerűségi okokkal talán igazolhatni ezt a rendszert is; de azt úgy tüntetni föl, mint annak egyedüli módját, hogy híven kifejezze a monarchia jogviszonyait, megfoghatatlan dolog. Sem a mi monarchiánk jogi alkatának, sem más államénak vagy más államok szövetségének nem lehet a következménye, hogy az egyesített contingensek mindenben egyenlő elbánásban részesüljenek, s csak az oktatás alkalmazkodjék a két állam önállóságának eszméjéhez. De még ha el is lehetne képzelni ilyen jogviszonyt, annyi bizonyos, hogy az nem azonos a dualismussal. Ha a magyar állam jogi állását e téren kifejezésre akarják juttatni, nemcsak az oktatás ügyét kellene annak képe szerint alakítani. Mihelyt bennünket

ez a czél vezetne, a mai formából, a mai szervezetből édes-kevés maradhatna meg. Ennek alapelve a teljes egység biztosítása, a tervezett reformé pedig a részek teljes önállósítása lenne.

A nemzeti párt tehát maga sem vonja le alapelve következményeit; pedig, ha helyes az elv, meg nem állhatnának addig, míg nem sikerült önállóságunk képét a közös intézmények szervezetében teljesen visszatükröztetni, a mit a magyar katonai oktatással egymagával éppenséggel nem érhetni el. Már maga ez a körülmény is bizonyítja, hogy az alapelv téves, vagy hogy legalább túlságosan komolynak maga a párt sem veszi.

A nemzeti párt, jobban ragaszkodva a kiegyezéshez, mint új jogi fölfogásához, önkénytelenül érzi, hogy nem lehet helyes a védelmi intézmények belszervezetében jogi okoskodások kategorikus imperativusát alkalmazni, mert tényleg csak azt követeli, a mit czélszerűnek is tart, nem pedig mindazt, a mit elméletéből kiindulva, követelnie lehetne. Csak elismeréssel és hálával fogadhatni mérsékletét. De még jobban tenné, ha egy lépéssel tovább menne és elhagyná a szerzett jogok téves elméletét, mert ha egyszer ezen elv elfogadtatnék, ellenállhatatlan erővel követelné többi következményének is érvényesülését. A kategorikus imperativus nem állhatna meg ott, a hol a nemzeti párt akarja, hanem az egész vonalon igyekeznék győzelmeskedni. Épp annyi joggal kellene az állami souverainitás kifejezésének többi követelményét is mind kielégíteni, mint azokat, a melyeket a nemzeti párt kijelöl. Ha ez utóbbiak érvényesülését a törvény szelleme követelné meg, ugyanez a szellem megkivánná azon további lépéseket is, a melyek nélkül arról, hogy a véderő szervezete fölismerhetővé

tegye államiságunk eszméjét, még csak beszélni sem lehetne.

Kivánatos volna a nemzeti párt ez elméletének elejtése továbbá azért is, mert ez esetben programmjának minden egyes pontja kizárólag belső értéke és czélszerűsége szerint mérlegeltetnék és többé nem tekintetnék egy helytelen és veszélyes államjogi követelés kiegészítő részének. Ha veszítene a programm formai teljességében, tudákos látszatában, nyerne kivihetőségében.

Az előadottak után egy lépéssel tovább mehetek és hozzáfoghatok azon kérdés tárgyalásához, vajjon a nemzeti párt programmjának pontjai egyenkint helyesek-e; vajjon el volnának-e fogadhatók önmagukért, ha nem követeltetnének azon az alapon, hogy a magyar állam önállóságának kifejezésére szolgálnak?

Azon álláspontból akarom e követeléseket nézni, a mely még nem rég mindnyájunké volt, s a mely szerint a jogi helyzet, a melyet az 1867-diki törvény a közös intézményeknek alkotmányunk keretén belől adott, e közös intézmények jogi eredete, természete és lényege oly világosan biztosította Magyarország souverainitását és souverain jogát maguk ez intézmények fölött is, hogy ezeknek belszervezetét minden kicsinyes félelem nélkül egyedül csak a czélszerűség kivánalmaihoz képest állapithatjuk meg. Mondom, azon álláspontból akarom a nemzeti párt követeléseit vizsgálni, hogy a mi védelmi erőnket fokozza, az helyes és üdvös, tehát megvalósítandó.

Mielőtt azonban ezt tenném, kénytelen vagyok még azon jogi deductiókkal is foglalkozni, a melyeket az egyes concret követelések megokolására hallottunk.

A magyar politikán még ma is a jogászi ész uralkodik. Az a régi fölfogás, a mely az összes politika

velejét jogok magyarázatában, védelmében és visszakövetelésében látta, még ma is annyira általános, hogy az az ellenzéki programm, a mely nem támaszkodik szerzett jogok visszakövetelésére, a mely ezek mellőzéséből jogi sérelmet nem kovácsol, a nagy közönség szemében alig számíthat méltatásra. Így támadt a nemzeti pártnak az az ösztönszerű törekvése, hogy programmját positiv jogtételre alapítsa. Hozzájárult ehhez talán annak öntudatlan érzete, hogy az általános jogi elmélet, mely az összes programm hátterét, jogi igazolását képezi, mely annak a szükségszerűség jellegét akarja megadni, még sem fog beválni. A nemzeti párt minden egyes követelésének megvan tehát a maga külön jogi elmélete. Helyesek-e ezek? Elfogadhatóbbak-e azon általános elméletnél, a melyet a párt felállított?

A nemzeti követelések egyik csoportjára nézve hamar egyetértésre juthatunk: értem azt a követelést, mely a közös intézmények megnevezését, jelvényeit, czímereit stb. érinti. Teljesen helyes azon kiinduló pont, hogy e külsőségeknek az intézmények jogi viszonyaihoz, jogi állapotához kell alkalmazkodniok. Viszásság, ha közös intézmények, elnevezésöknél és azon jelvényeknél fogva, a melyeket használnak, oly színben tünnek föl, mintha nem volnának közösek, hanem egységes állam intézményei lennének. E külsőségek úgyis csak megjelölésre szolgálnak, a formai hiba tehát a lényeg hibája. Egyetlen czéljukat tévesztik el, ha jogilag nem szabatosak. E kérdésben tehát, ha van eltérés a kormány és a nemzeti párt között, legfölebb csak abban van, hogy a kormány nem helyezett olyan súlyt e reformokra, mint az ellenzék, hogy nem sietett velök annyira, mint a mennyire siettették, s különbség van talán abban, hogy a kormánypárt egyenlő fontosságot tulajdonít e reformok-

nak megvalósitásuk előtt és után, az ellenzéknek pedig nagy hajlandósága van arra, hogy felfújja a követelést és azután kicsinyelje a vívmányt. De ezt mellőzve, egyetértünk. E reformokat akarjuk mindnyájan és életbe is kell azokat léptetni. Hogy ez a kiegyezés megkötésekor az egész vonalon nem történt meg, nem állíthat meg bennünket, mert akkor még nem volt idő arra, a mire ma már van, s akkor talán észre sem vettek oly részleteket, a melyeket ma észreveszünk. De a kezdet e tekintetben már akkor is megtörtént, a mikor a monarchia megfelelő nevet kapott, s a mikor a «közös» jelző elfogadtatott. Azóta is történtek ily irányban reformok, s nem kételkedem benne, hogy a még létező hibák is mind meg fognak szünni, s hogy nemsokára teljesen el fog enyészni e követelések létalapja.

A másik követelés a külön magyar udvartartás. A nemzeti párt azt mondja, hogy ennek teljesülése is egyszerű végrehajtása a kiegyezésnek, mert az 1867: XII. tcz. szerint az udvartartás költségei nem közösek, azok «megszavazása és kiszolgáltatása közös ügynek nem tekintetik». E szavakból azonban nem következik, hogy a kiegyezés különálló magyar udvartartás felállítását akarta. A törvény csak a költségekről nyilatkozik. Az udvartartás tényleges felállításának mikéntjéről nem szól. Hogy e hallgatás nem jelentette azt, hogy külön magyar udvartartást akart, bizonyítja a törvény végrehajtása. Ha a törvény értelme a külön magyar udvartartás felállításának elrendelése lett volna, ez az udvartartás fel is állíttatott volna. Senki sem akadályozhatta volna meg a törvény végrehajtását; hisz a mi a törvényben van, az épp annyira a királyi akarata, mint az országgyűlésé. Ha a végrehajtás mégis elmaradt, s ha az a többség, a mely a törvényt megalkotta, az egységesen szervezett

udvartartás számára szó nélkül megszavazta a költségeket: ez azt bizonyítja, hogy a törvényhozás tényezői, a melyektől függött a végrehajtás is, akaratuknak más magyarázatot adtak.

Könnyen adnak nálunk hitelt azon nézetnek, hogy a kiegyezési törvénynek, úgy mint sok régi törvényünknek, oly részei is vannak, a melyeket a nemzet pillanatnyi megnyugtatása végett igtattak törvénykönyvünkbe, azon komoly szándék nélkül, hogy végrehajtsák, vagy a nélkül, hogy minden irányadó tényező komoly kötelességének érezte volna, hogy minden, a mit a törvény mond, tényleg életbe is lépjen.

De ez a nézet téves. A kik a kiegyezés megkötésénél irányadók voltak, mindnyájan tudták a multakból, hogy nincs nagyobb bajokat okozó fonákabb politika, mint a törvény szent szavával való diplomatizálás. A király és a magyar többség egyaránt el voltak határozva, hogy csak azt foglalják törvénybe, a mit tényleg akarnak. Szavakkal játszani, ámítani senkinek sem volt szándékában. Éppen ezért lehet abban az irányban, a melyben a törvényt végrehajtották, intentiójának magyarázatát is találni.

De azt mondhatják, hogy ha ez így van, akkor mi annak az értelme, hogy az udvartartás költségei és ennek következtében az udvartartás ügye maga nem soroltattak a közös ügyek közé, s kérdezhetik, hogy mi volt tehát a törvényhozás czélja, midőn ez alapon több költséget vállalt el?

A törvény világosan kifejezte ezen intentióját, midőn azt mondja: «Magyarország alkotmányos önállásával s a magyar király fejedelmi magas tekintélyével sokkal inkább megegyez, hogy a magyar országgyűlés, a felelős magyar miniszterium előterjesztésére, külön szavazza meg a magyar király udvartartása költségeit».

Midőn a magyar király udvartartásáról van szó, az országgyűlés nem akart takarékoskodni, nem akart a mögött maradni, a mit a lajtántúli országok fölajánlanak. Közössé nem tehette az ügyet, mert a pragmatica sanctióban kitűzött czél ezt nem követelte meg, a kiegyezés pedig más ügyet nem akart közössé tenni, s mert a költségek külön megszavazása világossá tette a magyar király fogalmának függetlenségét az osztrák császár fogalmáétól, holott az udvartartásnak a törvényben kimondott közös volta éppen e jogi különállást homályosíthatta volna el.

A magyar udvartartás tényleges különállását pedig azért nem foglalta törvénybe, mert az udvarnak nincs államjogi functiója, nincs államjogi hatalma, s mert így politikai okok, az ország független életének érdeke, e szétválást nem követelték; továbbá, mert abból indult ki, hogy a királyság tekintélyével is csak az egyezik meg, ha közvetlen környezete minőségét, udvartartása szervezetét maga állapítja meg. Azt gondolta a törvényhozás, hogy jogi vagy politikai kényszer nélkül ő felsége szabad akaratát megkötni, neki kényelmetlenséget okozni, nem volna sem okos, sem helyes, sem illő.

Az 1867:XII. t. cz. szerint tehát a király rendelkezésére bocsátjuk a rangjához és a rangunkhoz méltó udvartartás költségeit, külön, tekintet nélkül Ausztriára, ő felségére bízván ez eszközöknek mikénti fölhasználását. A külön magyar udvartartás berendezése tehát a törvényből szükségszerűleg nem következik, sőt annak követelése ellenkezik azon tekintetekkel, a melyek méltatása arra indította a 67-diki törvényhozást, hogy az udvartartás ügyét ne szabályozza és azt teljesen a király szabad akaratára bízza.

Mivel az udvartartás nem közös ügy és megállapí-

tása teljesen a király joga, ő felsége a törvény módosítása és Ausztria minden hozzájárulása nélkül fölállíthatná a külön magyar udvartartást. Ennek tanácsolásával azonban a magyar kormány új politikát inaugurálna, mert az 1867-diki magyar felelős kormány ezt nem tette, hanem azonosította magát a király azon elhatározásával, a mely az egységes udvartartást föntartotta. A magyar kormánynak ilyen ténye tehát nem volna az 1867-ben vitt politika folytatása, hanem annak megváltoztatása. Az új politika lehetne helyesebb a réginél, semmiesetre sem lehetne azonban e változtatást a régi rendszer folytatásának, vagy a törvény végrehajtásának nevezni.

Ha pedig törvény útján akarnók az udvartartást rendezni, még inkább eltérnénk a kiegyezéstől, mely annak megállapítását a királynál hagyta meg. Meg kellene változtatni, vagy pótolni kellene a törvényt, a mit, s ezt minden félreértés elkerülése végett ki kell emelnem, Ausztriának minden hozzájárulása nélkül tehetnénk meg, mivel az udvartartás nem közös ügy.

A nemzeti párt leglényegesebb követelése a katonai oktatás megmagyarosítása.

Azon speciális jogforrás, a melyre ezen követelés igazolásául hivatkoznak, ellentétben van azon általános jogi érvelésökkel, a melylyel az előbbi lapokon foglalkoztam. Az utóbbi abból indul ki, hogy a hadseregnek, mert közös intézmény, belszervezetében ki kell a magyar állameszme önállóságát fejezni, holott az előbbi azon alapul, hogy azért kell a katonai oktatás magyar jellegét kidomborítani, mert az nem közös ügy, hanem autonom jogkörünknek kiegészítő része.

E két versio közül melyik a helyes, melyik az igaz, nem kutatom, s melesleg csak azt jegyzem meg, hogy ha a katonai oktatás nem tartozik a sereg belszerveze-

téhez, ha nem közös ügy, akkor nem tudom, hogy mi módon akarja a nemzeti párt elérni azt, a mit annyira kívánatosnak tart, oly égetően szükségesnek jelez, t. i. állami létünket a közös intézményekben kifejezésre juttatni; akkor nem értem, hogy ezt az elvet miért állították föl és hogy mi ennek a gyakorlati következménye? Akkor e nagy hangzású elméletnek az a tartalma sincs meg, a melyet annak a közvélemény eddig tulajdonított, a mely pedig még a maga teljében sem felel meg azon consequentiáknak, a melyek belőle a logika szabályai szerint levonhatók.

A nemzeti párt azt tartja, hogy mivel a katonai intézetek oly egyének oktatásával foglalkoznak, kik a seregnek még nem tagjai, ezért az egész ügy nem tartozik azok közé, a melyeket a kiegyezés a király jogkörébe utalt, nem tartozik a sereg belszervezetének alkotó elemei közé. Ezen felfogás szerint nem a legfőbb hadúr dolga ez intézetek szervezetének megállapítása, hanem a magyar törvényhozásé. Ha ez eddig nem így történt, tiszta abusus volt. A magyar közoktatás integráns részével állunk szemben, a mely nem vált közössé, a mely fölött mi egyedül rendelkezünk.

Az 1867-diki törvény végrehajtói a mai napig ellenkező felfogásból indultak ki és ez intézeteket a hadügyhöz tartozónak tekintették. A mai állapot szerint végső fokban a király rendelkezik fölöttük azon jognál fogva, melyet a hadsereg belszervezetéhez tartozó minden ügy fölött gyakorol. Ez intézetek katonailag szervezvék. Katonai fegyelem alatt állanak. A vezetés tisztán katonai. A felügyelet a közös hatóságokra van bízva, felső fokban a közös hadügyminiszterre.

A költségek a közös budgetet terhelik és a delegatióban állapíttatnak meg, még pedig a nélkül, hogy ezen

gyakorlat ellen valaha kifogást emeltek volna. Még azok sem kifogásolták ezt, azok sem látták e gyakorlatban a delegatio hatáskörének túllépését, kik most a sereg ügyeitől a katonai oktatást külön akarják választani. Pedig, ha a nemzeti párt jogfelfogása helyes, a költségeket saját budgetünk terhére kell írni. Ha nem közös az ügy, semmi köze hozzá a delegatiónak. Ha a katonai intézetek ügye nem tartozik a sereg belszervezetéhez, akkor, akár a közoktatásügyihez, akár a kiegészítésügyihez soroltassék, a magyar budget terhére irandó. Míg a katonai intézetek terhe a közös költségvetésben szerepel, addig tagadhatatlan a közös voltuk. Azon ténynyel szemben, hogy ez iskolákat saját czéljai előmozdítására a közös hadsereg állítja fel, semmi nyomatéka sincs annak, hogy a tanulók katonák-e vagy sem.

Az iskolák jellegét mindig a felállító jogi jellege határozza meg. Akár katholikusok, akár protestánsok a tanulók, ha az intézetet a római egyház állítja föl, az katholikus felekezetű lesz. A papi növendékek még nem papok, az intézetek azonban, a melyeknek czélja papokat nevelni, s a melyeket az egyház állít fel, egyháziak. Kétségbe vonhatatlan tehát az, hogy jelenleg, midőn a katonai nevelőintézeteket a sereg budgetje tartja fönn, ezen intézetek közösek. Kétség csak az iránt lehet, vajjon helyes-e, megfelel-e az 1867-diki törvény intentiójának azon magyarázat, a melyet annak a mai napig adtak? Vajjon a dolgok természete, az intézmény jogi jellege nem bizonyítja-e azt, hogy erőltetett, természetellenes, jogtalan azon kapcsolat, a melybe e katonai intézeteket a sereghez hozták?

Azt mondják, hogy ha valamely általános kifejezés bizonyos ügyeket közösekké tesz, e kifejezés a lehető legszűkebb értelemben veendő és mindaz, a mi nem

tartozik ipso iure az általános kifejezéssel megjelölt ügyekhez, a magyar állam önálló hatáskörébe való. E szerint a præsumptio mindig a külön kezelés mellett szól, s ez az általános szabály, a mely alá tartozik mindaz, a mit expressis verbis nem soroltak a kivételek közé.

Azt mondják, hogy mindaz, a mi nem utaltatott világosan és félremagyarázhatatlanúl a törvényhozó hatalom egyik tényezőjének hatáskörébe, minden tényező együttes hatáskörébe való. A kiegyezés közössé tette a védelmet, a katonai oktatást azonban nem említette, tehát ezen felfogás szerint közössé sem tette. A kiegyezés a királyra bízta a sereg belszervezetét, a katonai oktatásról azonban nem szólott, tehát ennek vezetését nem ruházta a királyra.

Ezen felfogás szerint, mivel a katonai oktatás ügyének önálló intézéséről a magyar törvényhozás világos szavakkal le nem mondott, s mivel a szóban levő intézetek magyar állampolgárok nevelésével foglalkoznak: megengedhető, sőt természetes, tehát a föntebbi szabály szerint az egyedül jogos azon magyarázat, mely ez ügyet tisztán magyarnak tekinti, még pedig olyannak, mely csak a törvényhozásnak minden tényezője által együtt szabályozható. E fölfogás szerint a jelenlegi állapot törvénytelen. A közös ügyek körének olyan tágítása, a mely eredetileg nem volt tervezve.

Csak hogy e fölfogás, nézetem szerint, téves. A törvény értelmezésének a nemzeti párttól fölállított ezen elve talán helyes lehet, midőn arról van szó, hogy a bíróság valamely meglevő törvény alkalmazásánál annak magyarázatát adja, vagy midőn arról van szó, hogy a kormány a törvény értelmezése alapján intézkedjék; de e szabály semmiképp sem kötelezheti magát a törvény-

hozást arra, hogy saját szavának a nyelvtanilag megengedhető legszűkebb értelmet kölcsönözze.

Midőn a törvényhozás valamely ügyet közössé tesz, föltétlen jogában áll, az ügy határait tágra vagy szűkre szabni, föltétlen jogában áll az adott definitiót bővebb vagy szűkebb értelmében venni. Ebbeli joga épp oly világos, mint a mennyire kétségtelen, hogy ha akarta volna, más ügyeket is közösekké tehetett volna.

Mihelyt tehát bebizonyul, hogy a törvényhozás valamely kifejezést bizonyos értelemben vett, értéktelenné válik azon törvénymagyarázat, mely abból indul ki, hogy, mivel e kifejezés szűkebb értelemben is vehető, egyedül ez a helyes. Az egyetlen döntő tényező a törvényhozás intentiója. Midőn pedig még ugyanaz a törvényhozás, mely az 1867-diki törvényt alkotta, a közös költségvetésbe vette fel a katonai oktatást, midőn tehát ezt a sereg belügyévé tette, ezzel világosan kifejezte és érvényesítette azon akaratát, hogy az oktatás ügye a véderő belügyének tekintessék. Ma lehet a törvény ezen intentióját rossznak mondani, a törvényt meg is lehet változtatni, de tagadni, hogy ez az értelme, nem szabad.

Azt is mondják, hogy a magyar törvényhozás elé tartozik az oktatás nyelvének megállapítása, mert a kiegyezés, midőn a hadsereg vezérletét, vezényletét és belszervezetét ő felsége által intézendőnek ismerte el, kiemelte azt is, hogy ezt ő felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán teszi, a miből következik, hogy ezen szavaknak csak azon értelem adandó, mely a régi királyi jogok tartalmával megegyezik. E régi jogok szerint pedig a nyelvkérdés, a katonai oktatás kérdése, törvények útján is szabályoztatott, tehát nem tartozik a felségjogok közé.

Apponyi a véderő-vita alkalmával reámutatott a

nyelvkérdés többszöri törvényes szabályozására, hogy bebizonyítsa azon állítás hamis voltát, mely a felségjogokban oly noli me tangere-t látott, a melyet szűkíteni, a melyen változtatni a magyar törvényhozásnak joga nincs. Ugyanazon beszédében tovább ment és azt mondotta, hogy a törvényhozásnak ezen beavatkozásából következik, «hogy a vezérlet, vezénylet és belszervezet kifejezés alatt minden érthető, csak a magyar nyelv kérdése nem, csak a katonai oktatás kérdése nem».

Első állítása teljesen igaz, de éppen, mert igaz, levegőben függ a második. Teljesen igaza van abban, hogy minden felségjog a törvényhozás útján megváltoztatható. De éppen azért, mert a felségjog változhatik, mert a felségjog nem olyan, a melyhez a törvényhozásnak hozzászólása nincs, éppen azért nem bizonyítja azon tény, hogy az országgyűlés a nyelv kérdéséhez is hozzászólott, azt, hogy ezen kérdés megállapítása nem tartozik azon jogok közé, melyek a királyt illették meg. A kérdés tehát csak az lehet, vajjon azzal, hogy a törvényhozás egyes esetekben tényleg szabályozta az ügyet, nem vonta-e ki azt egyszer-mindenkorra a korona hatásköre alól?

Feltétlenül elvonta a törvényhozás a legfőbb hadúr jogköréből azon ügyek rendezését, a melyeket állandó érvényű törvényekkel szabályozott. Ezeken a korona egyoldalúlag többé nem változtathat. A törvényt végre kell hajtani. Törvényen csak törvény változtathat. Ilyen természetű azon megállapodás, hogy a Ludovicæum magyar katonai intézet legyen; ilyen azon megállapodás, mely a magyar ezredek kormányzóit arra utasítja, hogy a törvényhatóságokkal magyarul levelezzenek. Ezek tényleg végre is hajtattak. Régibb törvényeinknek azon további intézkedései azonban, a melyek az ujonczok

megajánlásakor szolgálati ügyekben és az ujonczok oktatása ügyében a magyar nyelvnek némi, noha mindig csak igen csekély mértékben, érvényt szereztek, a mely esetekre Apponyi annak bebizonyítása végett hivatkozott, hogy a sereg nyelvkérdése is a törvényhozás tárgya volt és hogy ennélfogva ez az ügy nem tartozhatik a királyra bízott belszervezeti ügyek közé: mindezen intézkedések, mondom, csak meghatározott időre, csak az egyes törvényekkel megajánlott ujonczok katonáskodásának idejére voltak kötelezők. A mennyiben egyszer kimaradt egy-egy ilyen föltétel valamelyik ujonczállító törvényből, habár a koraiban benne is foglaltatott, érvényét elvesztette, s azon generalis dispositio lépett életbe, hogy mindaz, a mi a sereg szolgálati viszonyát illeti, a legfőbb hadúr által intézendő el. Az 1715-diki törvény, mely a rendes sereget fölállította, felhatalmazza a királyt, hogy idegenekből és honosokból sereget szervezzen. A törvény a királynak a fölállítandó sereg fölötti jogait semmiben sem korlátozza. A fejedelem a magyar és nem magyar ezredek fölött teljhatalommal rendelkezhetett. Ez alapon a szolgálati ügyekben használandó nyelv kérdése a katonai oktatás kérdésével együtt a király által intéztetett el. Előbb ez ügyekben az ezredparancsnokoknak több szabad kezet adott a fejedelem, később azonban királyi parancsok szabályoztak minden részletet. A magyar országgyűlés a maga speciális követeléseit mindig csak az ujonczok megszavazásakor, a megajánlás idejére, esetről-esetre, csak az akkor megajánlott ujonczokra vonatkozólag érvényesíthette. A mi akkor nem foglaltatott törvénybe, ahhoz jogunk nem volt. Ebben rejlett az alkudozásoknak nagy fontossága.

Az 1867-diki törvény e kifejezése alatt tehát «ő felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos jogai»

a véderő vezérletének, vezényletének és belszervezetének mindazon alkotó elemei értendők, a melyek megállapítását az 1715-diki törvény a királyra ruházta, föltéve, hogy a kiegyezés megkötésekor még érvényben levő valamely törvény e jogok gyakorlatát meg nem szorította. Ámde a nyelv kérdésére nézve érvényben levő és a király jogát korlátozó törvény a kiegyezés megkötésekor nem létezett. Ennek ellenében nem lehet hivatkozni egyes régi ujonczozási törvényekre, mert ezek a fejedelem jogát nem egyszer-mindenkorra korlátozták és a kiegyezés idejében már nem voltak többé az érvényben levő alkotmánynak alkotó részei. A föltételek, a melyeket az ujonczok megajánlásakor az ország biztositani akart, legtöbbnyire éppen a belszervezetre, a szolgálati viszonyokra vonatkoztak, úgy hogy semmiképp sem állhat meg az a nézet sem, hogy azon ügy, a melyet a föltételek valamelyike érintett, már ennélfogva sem tartozhatik a belszervezethez.

Az 1867-diki törvény tehát épen hagyta a király tényleg és jogosan gyakorolt legfelsőbb hadúri hatalmának teljét, ennek pedig kiegészítő része a nyelv kérdése megállapításának joga a szolgálatban és ennek minden vonatkozásában.

A Ludovika Akadémia megajánlása tényéből sem lehet azt kimagyarázni, hogy a törvényhozás a katonai oktatás ügyét a királyi jogkörből kivonta volna. A seregnek meglevő tiszti intézetein kívül, a melyek a fejedelemnek királyi és császári jövedelmeiből tartattak fönn, s a melyek szervezetére az országgyűlés befolyást nem gyakorolt, Magyarország a maga jószántából, önállóan, saját pénzéből oly intézetet akart felállítani, a melynek tanrendjét és nyelvét egyaránt a törvényhozás állapítsa meg. Önkéntes ajándékról volt szó, melyet a nemzet

csak bizonyos föltételek mellett volt hajlandó felajánlani. A törvény csak e speciális intézet viszonyait állapította meg, a nélkül, hogy a katonai oktatás ügyét általában szabályozta volna. Ezen törvénynek elég tétetett, midőn a Ludovika tényleg felállíttatott és magyar katonai intézetté lett. Ezen törvényes intézkedésből semmiféle további jogi következtetést nem lehet levonni. A mint nem vonták le belőle a múltban, míg a törvény végrehajtása még nem következett be, azt, hogy a katonai oktatás ügye immár új alapokra lévén fektetve, annak a törvény erejénél fogva a többi katonai intézetben is magyar jelleget kell adni; a mint nem vitatták a múltban, hogy a Ludovika Akadémia felállításával a katonai nevelés ügye magyarrá vagy polgárivá tétetett, hanem szó nélkül meghagyták a régi állapotokat, a törvény összes következményeit ez intézet felállításában látván: épp oly kevéssé lehet ma, midőn ez intézet tényleg működik, ennek jellegéből a katonai oktatás egész ügyére nézve jogi szabályokat levonni. A katonai oktatás maradt, a mi volt, a katonai ügyek kiegészítő része.

A katonai képezdék természetöknél fogva az állami élet két nagy csoportjával vannak összefüggésben. Az egyik az oktatás, a másik a véderő ügye. A törvényhozás, a nélkül, hogy ellentétbe jönne ez ügyek természetes kapcsolatával, az egyik vagy a másik vonatkozásnak adhatja meg az elsőséget. Egyaránt lehető, hogy polgárilag vagy hogy katonailag szervezze a katonai intézeteket. Magyarországban az általános szabály az, hogy ez intézeteket a hadsereg kiegészítő részének tekintették. Ennek megfelelőleg a legfelsőbb hadúr alatt állottak és állanak, azelőtt mint a császári-királyi seregnek, ma mint a közös szervezetnek kiegészítő részei. Ez a kapcsolat természetes is, mert egyrészt tagadhatatlan,

hogy a tisztjelöltek tanítása katonák által szolgálat közben történik, hogy ez formailag is szolgálati ügy, mely szolgálati szabályok szerint folyik; másrészt ez intézetek már hivatásuknál fogva is oly viszonyban vannak a katonasággal, hogy az összefüggést ignorálni nem is lehet. Czéljuk: katonai érdekek előmozdítása. A tiszti qualificatio határozza meg az oktatás tartalmát. Minthogy pedig az előbbi tényező csak katonai szempontok szerint itélhető meg, természetes, hogy a tanítás irányára, minőségére nézve is katonai szempontok a döntők. Tiszteket, azaz katonákat kell nevelni és ennélfogva természetes, hogy ez intézetek is katonaiak. Semmi megdöbbentő, semmi lealázó nincs tehát abban, ha a polgári oktatással szemben a tiszti képezdékben a katonai tekinteteknek adnak elsőséget.

De ennyi talán elég is volt e kérdésről. Conclusióm abban áll, hogy a katonai oktatás ügyét lehet különválasztani a katonai ügyektől; lehet, hogy czélszerű is volna ez az elkülönítés: a mai jogi állapot szerint azonban ezen ügy ez idő szerint a sereg belszervezetéhez tartozik, s ezen jogi állapotban nincs oly benső lehetetlenség, mely azt fentarthatatlanná tenné, jogi non sens-sé minősítené.

Ezzel végeztem a nemzeti párt programmjának jogi indokaival.

Végső következtetésem abban áll, hogy éppen olyan téves az általános elmélet, a melylyel e programm jogi szükségszerűségét igyekeznek igazolni, mint a milyen tévesek azon érvelések, a melyekkel a concret követeléseket korábbi törvényekre és szerzett jogokra akarják alapítani.

Nagy szerencse volna, ha megszünnének e tévedések. E tanok közéletünkbe oly erjedési anyagot visz-

nek hogy, ha mélyebb rétegekig hatolhatnának el, nevezetes károkat okoznának. Azon hitet terjesztenék, hogy az alkotmány nincs végrehajtva, s hogy nagyértékű jogok vannak veszendőben a kormányok gyengesége miatt. E hit terjesztése súlyos felelősséggel jár, mert alkalmatos arra, hogy megrendítse közállapotaink iránt a bizalmat és elidegenítse a kiegyezéstől ennek eddigi híveit. Hiába akarják a felelősséget kizárólag a kormányokra és egyes egyénekre hárítani. Ha jogaink nem érvényesülhetnének; ha elleneink hatalma oly erős volna még ma is, hogy az alkotmány egyes sánczaiból is kiszoríthatnának bennünket: ez az alkotmánynak volna a kudarcza. Annyit jelentene, hogy a kiegyezés czélját tévesztette. Ily érzelmek mellett miképp lehet aztán a kiegyezést megvédeni? Félek tőle, hogy a kik e hitben élnek, már is közel állanak hozzá, hogy elforduljanak az egész rendszertől. Ezért tartanám e tévhit kiküszöbölését közéletünkből nagy áldásnak. Ezért tartanám nagy szerencsének, ha a nemzeti párt követeléseit kizárólag czélszerűségi okokra alapitaná. Ezzel nagy lépést tenne pártviszonyaink javítása felé.

A controversia jogi részének még csak egy kérdésével kell foglalkoznom, azzal, hogy vajjon a nemzeti programm jogi ellentétben van-e a kiegyezés alapeszméjével, lényegével? Azért tartom szükségesnek, hogy a kérdésnek ezt a részét is megvilágítsam, mert nagyfontosságú, vajjon a nemzeti párt programmja megvalósítható-e a kiegyezés keretén belől, vagy ennek csak teljes megváltoztatásával?

E kérdésre csak egy megkülönböztetés alapján válaszolhatok. A jogi érvelésnek egy része, a pártprogramm általános elmélete, mint láttuk, csakugyan ellentétben van a kiegyezés alapeszméjével, az egyes követelések

azonban nincsenek vele ilyen ellentétben. Az általános elmélet elfogadása tehát fölforgatná az egész kiegyezést; az egyes követelések kielégítése azonban ezt nem tenné. Érthető e különbség, mert, a mint már kiemeltem, a jogi præmissák és a belőlük levont consequentiák között nincs meg azon benső logikai kapcsolat, a mely az ilyen eltérést lehetetlenné tenné.

A nemzeti párt concret kivánságai nincsenek ellentétben a kiegyezés alapelvével, de eltérnek ennek részletes szabályaitól. Az alapelv a közösség. Ennek fogalmával nem ellenkezik az, a mit a nemzeti párt akar. Az intézmények szervezete módosítható azon irányban, melyet a nemzeti párt kiván, a nélkül, hogy ez intézmények megszünnének közösek lenni. A részletek azon positiv megoldásával azonban, melyet a kiegyezés létrehozott, a nemzeti pártnak e kivánságai csakugyan ellenkeznek. Érvényesülésük csak a kiegyezés megváltoztatása útján lehetséges, a nélkül azonban, hogy ezzel a kiegyezés sarkalatos elvei érintetnének. Ennyiben félig igaz a nemzeti pártnak azon gyakran hangoztatott tétele, hogy programmja a kiegyezés fejlesztése, a nélkül, hogy annak megváltoztatását jelentené. Félig igaz ez az állítás, a mennyiben e programm a kiegyezés alapelveit nem módosítja; teljesen igaznak azonban nem tarthatom, mert e programm módosítja a kiegyezés részleteit.

Tétele felállításánál abból indul ki a nemzeti párt, hogy a kiegyezés csak alapelveket rakott le, s hogy ezek kiépítése és végrehajtása a későbbi törvényhozásoknak maradt a feladatuk. E kiinduló pont azonban téves. Igaz, hogy az 1867 : XII. t-cz. sem a hadsereg, sem a külképviselet, sem az udvartartás mikénti felállításáról és részletes szervezéséről nem gondoskodott, sem pedig az Ausztriához való gazdasági viszonyok érdemét el nem

intézte. E munkát külön törvényekre, egyezményekre vagy rendeletekre bízta. Mind e tekintetekben azonban alapelveket sem állapított meg. Például sem a gazdasági kiegyezés alapelveit, sem a véderő rendszerének irányát meg nem határozta. Ez ügyek alapelveinek és részleteinek megállapítását egyaránt későbbi külön szabályozásnak tartotta fönn. Czélja nem az intézmények mi módon való felállításának elrendelése volt, nem a sereg és a külképviselet tényleges szervezése, hanem csak tisztázása az Ausztria és Magyarország közötti jogviszonynak, ama jogok meghatározása, a melyek a két állam tényezőit azokban az ügyekben illetik meg, a melyek a két állam érdekeit egyaránt érintik. Ezen ügyekben azonban már nemcsak alapelveket fektetett le, hanem mindent részletesen akart megállapitani. A közös ügyek jogi természetét, Ausztriának és Magyarországnak azokra való befolyását, kezelésük módját, a korona és az országgyűlés jogkörét stb. alapelveiben és részleteiben azzal a szándékkal oldotta meg, hogy a monarchia létét érdeklő eme nagy kérdések végleg elintéztessenek, úgy hogy a napirendről lekerüljenek és ne váljanak az időről-időre rendszeresen megujuló viták tárgyaivá. Semmi sem állott távolabb a törvényhozás intentiójától, mint hogy ezen kérdésekben csak alapelvek kitüzésére szorítkozzék. Egyik főczélja éppen az volt, hogy e kérdések végleges megállapításával megszerezze a nemzetnek a közjogi béke áldását. Az alapelveket már a pragmatica sanctio állapította meg. A kiegyezés czélja volt ez alapelvek részletes szabályozása és alkalmazása az új időkhöz.

A mivel a kiegyezési törvény foglalkozott, azt teljesen tisztába is hozta. Az általános jogviszonyokat és ezek részleteit egyaránt szabályozta. Nemcsak kereteket

állított föl, azzal a szándékkal, hogy azok később betöltessenek, hanem részleteiben is befejezett munkát teremtett. E részletek megváltoztatása éppen úgy változtása a kiegyezésnek, mint az elvek változtatása. E módosítások jelentősége különböző lehet, a változtatás tényét azonban akkor sem lehet tagadni, midőn csupán a részletekről van szó.

A kiegyezés részleteinek szabályozása azonban nem volt mindenben a kiegyezés alapelvének jogi következménye. Az alapelvet különböző úton és módon is lehetett volna érvényre juttatni. Azt a módot, a melyhez a kiegyezés folyamodott, azért választották, mert az akkori kor irányadó tényezőinek szemében éppen az látszott a leghelyesebbnek, a legczélszerűbbnek. A mint akkor más eszközökhöz folyamodhattak volna, a nélkül, hogy a kiegyezés alapeszméi módosultak volna, megváltoztathatók a részletek ma is az alap veszélyeztetése nélkül. Így pl. ismeretes tény, hogy a magyar többség kebelében sokáig vitatott volt az a kérdés, hogy a delegatiók közös ülést tartsanak-e, vagy sem? Mindkét mód megfért volna a fölállítandó rendszer sarkalatos elveivel. Nem jogi tekintetek, hanem az ezek keretén belől szabadon mérlegelhető czélszerűségi okok döntöttek a kérdésben. Ez okok változhatnak és ehhez képest változhatik a megoldás módja is, a nélkül, hogy maga a rendszer sérelmet szenvedne.

Ha ma eltöröltetnének a delegatio közös ülései, lehetne-e tagadni, hogy megváltozott a kiegyezés? Bizonyára nem. De módosítaná-e ezen reform a kiegyezés alapelveit? Nem.

Hasonló ehhez az, a mi a nemzeti párt programmjának megvalósulásakor történnék. Midőn a katonai oktatás ügyét különválasztja a sereg belszervezetétől,

szűkíti, megváltoztatja azt a jogkört, a melyet a kiegyezés a királyra ruházott. Igaz ugyan, hogy ez esetben nem világosan kifejezett jogszabály módosulna, hanem csak oly szabály, mely a kiegyezésnek a törvényhozástól adott magyarázatából következik. E különbség gyakorlatilag csak abban nyilvánulhatna, hogy a változtatás a törvénynek az eddigitől eltérő magyarázata útján történhetnék meg, a mi azonban lényegében egyre megy és csak a formalitás kérdése. E magyarázathoz is a törvényhozás minden tényezőjének hozzájárulása volna szükséges, s helyesen csakis Ausztria megegyezésével volna keresztülvihető.

A kiegyezés szerint a katonai oktatás azon ügyek közé való, a melyek a véderő belszervezetéhez és így a király intézkedése alá tartoznak. Minden ettől eltérő magyarázat megváltoztatná a kiegyezésnek ezen részletes rendelkezését, a sereg közösségének elvét azonban nem bántaná. Az oktatás ügyének a törvényhozás útján való szabályozása az 1867-diki törvény tartalmát új értelmezéssel módositaná, a sereg közösségét azonban nem érintené, mert elképzelhetni sereget, a mely közös, a melynek nevelő intézetei azonban, függetlenekké tétetvén a seregtől magától, más jogi jelleget nyernének és így nem volnának közösek. A kiegyezés szempontjából tehát nem lehet oly absolut jogi akadályt találni, a mely a nemzeti párt concret javaslatai elfogadásának útjában állana. A kérdés csak a körül foroghat, czélszerűek-e azok és növelik-e a harmoniát a közös intézmények és a magyar nemzet között, erősítik-e véderőnket? Indokolásuk jogi részének téves, sőt veszélyes volta sem igazolja következményeik visszautasítását. Ha e pontok önmagukban véve helyesek, el kell azokat fogadnunk, más indokolással, nem mint a kiegyezés jogi következmé-

nyeit, hanem mint a kiegyezés részleteinek javítását. A kérdés tehát az, helyes és hasznos volna-e, ha a többség magáévá tenné a nemzeti párt programmjának egyes pontjait? Az ajánlott új forma a kiegyezés részleteinek javítása volna-e? Ebben látom az egész kérdés lényegét. A mi igazán hasznára van az országnak és a véderőnek is, ahhoz jogunk is van, azt megvalósíthatjuk, azt meg is kell valósítanunk. Az előbb-utóbb érvényesülni is fog.

II. FEJEZET.

A NEMZETI PÁRT PROGRAMMJA A CZÉLSZERŰSÉG SZEMPONTJÁBÓL.

Az elnevezéseket illetőleg már kifejeztem nézetemet. Az udvartartás kérdésével csak röviden akarok foglalkozni.

Miként kifejtettem, föltétlen jogunk van hozzá, hogy, eltérve a kiegyezés megalkotóinak fölfogásától, a magyar udvartartás ügyét törvény útján szervezzük. Ennek czélszerű voltáról azonban nem győződhettem meg. Azt hiszem, hogy a teljesen elkülönített vagy részleges magyar udvartartásnak tényleges hatása közéletünk tényezőire, még pedig hasznos és káros hatása egyaránt, csak harmadrendű fontosságú, s nem olyan, hogy a kérdés azon szempont ellen döntessék el, a mely az udvartartás belső ügyét királyunk teljesen szabad akaratának rendeli alá.

Az inconvenientiákat, a melyek a mai rendezés mellett ő felségének közjogi functiói alkalmával támadtak, ő felségének 1893-ban kibocsátott legfelsőbb rendelete lehetetlenekké tette. A többi kérdés megoldására nézve meg nem forog fönn oly ok, hogy szükségessé válnék királyunk legközvetlenebb ügyének, személyes környezetének országos szabályozása. A döntő motivum most is, mint 1867-ben, ő felségének, a királynak kényelme, sza-

badsága és állásának fénye. E szempontokból itélendő meg az udvartartás; helyes és logikus tehát, ha ezen czéljainak megfelelően szervezzük. Államjogi és politikai szempontból csak arra vetek súlyt, hogy a király környezete túl ne lépjen azon a hatáskörön, a mely megilleti, szóval arra, hogy ne avatkozzék be a politikába,

Különben is, a mennyiben a külön magyar udvartartás felállításának tényleg hatása lenne, ez, úgy hiszem, egészen más irányban nyilvánulna, mint a minőt épp azok kivánhatnak, kik a dolgot erőltetik. Ha hatása lenne, ez legfeljebb abban nyilatkoznék, hogy aristokratiánk egy része oly szellemben fejlődnék, a melynek a legkevésbbé kuruczaink örülhetnének; továbbá abban, hogy az udvartartásnak kivánatos politikai neutralitása nehezebben lenne biztosítható, mint a mai rendszer mellett.

De bármiként legyen, ez a kérdés egymaga politikai pártok között komoly válaszfalat nem képezhet. A nemzeti élet mélyét nem érinti és ezért nem is foglalkozom vele hosszasabban. Mellesleg még csak azt akarom megjegyezni, hogy nem egy külföldi fejedelem, a ki a magyar irányzattól félti a monarchiát, ha ismerné viszonyainkat és tudná, hogy itt a legradicálisabb ellenzék is azon buzgólkodik, hogy a királyi méltóságot mentől ragyogóbbá tegye és hogy az udvartartás fényének növelésére kész volna még több pénzt is megszavazni, mint a mennyit tőle kérnek: megirigyelhetné királyunkat és nem kívánhatna mást, mint azt, hogy vajha saját országa népei, a kik minden garast sajnálnak, a melyet olyanra kell fordítaniok, a mit ők fölösleges luxusnak tartanak, s a kik fukarkodva számítgatják az udvartartás költségének összegét, utánoznák Bocskaynak és Rákóczynak oly alaposan félreismert faját, a mely tényleg a legmo-

narchikusabb egész Európában. A Mária Terézia-féle irányzat, ha valaha újra lábra kapna Bécsben, hatalmas szövetségesre találna népünknek részben loyalitásból, részben azonban hiúságból is eredő pompaszeretetében. Ha egyáltalában lenne valami hatása az udvartartás megmagyarosításának, inkább az említett irányzatot mozdítaná elő, s nem szülné azt az eredményt, a melyet tőle várnak.

A nemzeti párt programmjának főpontja a sereg belső ügyeire vonatkozik. Ez egyetlen lényeges alkotó eleme.

Legfőbb kifogásom nem e kivánságnak érdemleges tartalma ellene irányul, hanem az ellen, hogy az a pártprogrammnak olyan sarkalatos tétele, hogy teljesülése nélkül a párt érvényesülni nem kíván. Legfőbb ellenvetésem nem önmaga ellen a reform ellen van, hanem a mód ellen, a melylyel azt meg akarják valósítani.

A katonai oktatás ügyének új szabályozása, mint kimutattam, csak a kiegyezési törvénynek az eddigitől eltérő magyarázata útján történhetnék meg. Ez pedig csak Ausztria hozzájárulásával lehetséges. A kiegyezés megváltoztatása vagy magyarázása politikailag helyesen, úgy hogy ne vezessen a két állam közti kötelék végleges megbontásához, hanem, hogy azt továbbra is fönn lehessen tartani, csak a két fél megegyezésével képzelhető. Az egyik félnek egyoldalú határozatával történő változás, a törvény betüjét véve kiinduló pontul, föltétlenül érvényes törvény alkotásához vezethetne ugyan, de az országtól elvállalt kötelezettségnek durva megsértése volna. Joga van a magyar törvényhozásnak bármely intézményünket módosítani; az ország más hatalomnak alávetve nem lévén, egyoldalulag is megszüntetheti minden szerződésileg vállalt nemzetközi kötelezettségét. Min-

den ilyen kötelezettség az ország polgárait csak annyiban terheli, a mennyiben törvény ezt megrendeli. Mihelyt e sanctio elesik, elesik a belföldön a kötelezettségnek jogi érvénye is. A souverainitás lényege abban van, hogy az állam akarata a maga jogainak legfelsőbb forrása. A mi ez akarattal ellenkezik, semmis.

Ezen az alapon a külfölddel szemben nincs jogtalanság, nincs méltánytalanság, a melyet állam el ne követhetne. Nincs nemzetközi szerződés és kötelezettség, a melyet magára, saját állampolgáraira nézve teljes érvénynyel meg ne szüntethetne.

Magyarországnak is megvan ez a joga, a melynek eredete az, hogy a nemzetközi jog terén minden jogtalanság szabad. Magyarországnak is módjában van az ország polgáraira nézve érvényes törvények útján nemzetközi kötelezettségeit megsérteni. E móddal azonban helyesen, saját kára nélkül nem élhet. Joga van hozzá, hogy a közös ügyeket egyoldalulag megváltoztassa, de nem cselekednék okosan, méltányosan, sőt a jogérzület megsértése nélkül, ha e lehetőséggel élni is akarna.

A közös intézmények két államnak vannak alávetve, két állam pénzén és áldozataival állíttattak és tartatnak fönn. Helyesen épp oly kevéssé rendelkezhetik a maga kezére egyikük ezen közös intézményekről, mint a magánjog terén önállólag nem rendelkezhetik valamely közösen vett birtok fölött ennek egyik tulajdonosa a másik tudta és beleegyezése nélkül. A különbség csak abban van, hogy az egyik esetben a jog birói védelem alatt áll, a másik esetben pedig csak a jóhiszeműség védpajzsa alatt.

Persze, elképzelhetni a politikai életben viszonyokat, a melyek az állam létérdekeit annyira sértik és a status quo föntartását oly annyira lehetetlenné teszik, hogy,

ha az okvetetlenül szükséges reformra nézve szövetséges társunkkal megegyezésre jutni nem birnánk, az önföntartás kötelessége reákényszeríthetne arra is, hogy akaratszabadságunkat tényleg gyakoroljuk. Ilyen gyászos viszonyok között azonban csak a közös intézmények megszüntetésére lehetne gondolni. Föntartani azokat csak úgy lehet, ha a föntartás módozataira, az intézmények vezetésére nézve egyetértésre jut a két állam. Közös megegyezés nélkül ugyan még az osztozás, a végleges lebonyolítás sem képzelhető békés úton; de ez valahogy, habár erőszakosan, megtörténhetik így is; gyakorlati lehetetlenség legalább nincs benne. A közös intézmények élete, fejlődése azonban teljesen lehetetlen, gyakorlati képtelenség, ha ellentétes parancsokat osztogat a két jogosított fél, ha kétessé válik, hogy kinek utasítása legyen irányadó, ha megszünik az egymás iránti bizalom és annak a biztos tudata, hogy a saját áldozata árán föntartott szerveknek nem fog az ő világos akaratával ellenkező alak adatni, vagy föladat juttatni.

Hogyan volna elképzelhető, hogy a sereg és a diplomatia költségeinek reánk eső terheit pénzben és emberben békességesen viseljük, ha ezen intézmények szervezete akár csak részben is akaratunk ellenére volna módosítható? Hogyan várhatnók e lemondást Ausztriától?

Ha nekik nem szabad nélkülünk vagy éppen ellenünk a közös ügyeken csak egy betűt is változtatni; ha sem méltóságunk, sem létérdekeink nem engedik meg, hogy ilyesmit eltűrjünk, s ha reá válaszunk csak az lehetne, hogy bármely egyoldalú intézkedés bennünket minden kötelezettség alól fölold: hogyan engedhetnénk meg mi magunknak ilyetén eljárást? A paritás alapján lehetetlenség az egyenlőtlen mérték alkalmazása.

Ezen elv következményébe ütközik bele a nemzeti

párt programmja. Ha a párt magát az elvet nem is tagadja, nem tiszteli a belőle levonható következtetéseket.

Ezen elv következménye azon politikai nagy szabály, hogy a pártok, a melyek a kiegyezést fönn akarják tartani, ne tegyék az 1867:XII. t.-czikknek és az ennek alapján létrejött közös intézményeknek esetleg kívánatossá váló módosítását politikai pártprogrammjuk olyan sarkalatos tételévé, a melyet érvényesülésükkor azonnal foganatosítaniok is kell.

Nem jelenti ez az elv azt, hogy ilyen kérdéseket az 1867-diki alapon álló pártok programmjukba föl se vegyenek. Csak azt jelenti, hogy ne tegyék azokat politikai rendszerüknek olyan alkotó elemeivé, a melyeknek érvényesítése a párt becsületbeli kötelességévé válik, úgy hogy nélküle tisztességgel a kormányban részt sem vehet. Csak azt jelenti, hogy az ilyen természetű követelések teljesítése ne képezze a párt érvényesülésének sine qua nonját. Nincs ellentétben e szabály követelményeivel, ha valamely párt a nemzeti pártéval tartalmilag megegyező programmot tűz ki, ha az eszmét az országban terjeszti és előnyeit propagálja, s ha elvállalja azt a kötelezettséget, hogy az esetre, ha részt venne a kormányban, programmja érvényesítésére fog törekedni és rajta lesz, hogy megnyerje annak számára Ausztria irányadó tényezőit is. Ha csak ennyit igér, ha csak ennyire engagirozza magát, nem vét a föntebbi szabály ellen. Hibát csak akkor követ el, ha ennél tovább megy, ha politikai becsületét egyszer s mindenkorra a tőle kívánt ilynemű reformoknak tényleges megvalósításához köti, ha a kormány alakítását és a kormányon való maradását állandóan és előre e föltételhez fűzi.

Ezen eljárását nagy hibának tartom, mert a közös ügyek irányában követendő politikáját elválaszthatatlanul

a belpolitikai constellatiókhoz fűzve, azon eredményt idézheti elő, hogy a közös ügyekre vonatkozó kívánságait nem akkor hozza napirendre, a mikor a két államban egyaránt megvannak a kedvező elintézés öszszes előfeltételei, a mikor valószínű, hogy a két fél a legkönnyebben juthat megegyezésre, a mikor a közös megállapodással a két félnek igaz megelégedését a legbiztosabban érhetni el, szóval, a mikor a concret kérdések szerencsés megoldására nézve nálunk is, Ausztriában is, a legnagyobb a valószínűség. Hanem napirendre hozza akkor, a mikor e kérdésektől teljesen idegen, tisztán belpolitikai motivumok kívánatossá tehetik valamely egyén vagy párt érvényesülését, a mikor esetleg a közigazgatási politika fordulója vagy az egyházpolitika kívánatossá teheti, hogy új emberek álljanak a kormány rúdjához. Így lehetővé válik, hogy e kérdések éppen a leginopportunusabb perczben, midőn elő sincsenek készítve, midőn közmegegyezésre vezető megoldásuk lehetetlen, tolatnak az előtérbe, a mi pedig nagy bajokat okozhat.

E kérdések erélyes megindítása és napirendre tűzése a nélkül, hogy azonnal meg is oldatnának, nagyon alkalmatos a szövetségesek egymáshoz való viszonyának elmérgesítésére. Veszélyes állapotokat idézhet elő, ha közös elhatározástól függő kérdések nem akkor vettetnek föl, a mikor könnyű szerrel lehető megoldásuk ezt igazolttá teheti, a mikor a helyzet a két államban egyaránt kedvez a mindkét felet kielégítő egyezség létrejöttének, hanem akkor, a mikor ezen ügyektől teljesen idegen érdekek, tisztán belügyi szempontok juttatnak véletlenül bizonyos egyéneket vagy bizonyos pártot az előtérbe. Rossz időben megindítva, e kérdések mindenkorra elromolhatnak. Beléjök vegyülhet a nemzeti hiúság és ezzel úgy összeku-

szálódhatik a fonal, hogy többé ki nem bonyolítható. Ha e kivánságok a szomszéd állam viszonyaitól teljesen független politikai eseményeknél fogva, valamely pártnak a belügyek terén kivívott parlamenti győzelme, vagy valamely államférfiú érvényesülése következtében kerülnének a fölszínre és azonnal megoldandó acut kérdések alakjában tüzetnének napirendre: egy-egy önmagában ártatlan követelés is magára öltheti a külerőszak látszatát, s így népszerütlenné, lehetetlenné válhatik, a mi máskülönben aránylag könnyű szerrel volna keresztülvihető. Állandó kapcsolatban levő államok mindig féltékenyek egymásra. Ha az egyik ország belügyi vezetésének változásából kategorikus imperativusokként támadnak ilyen kérdések, s ezekkel szemben a másik országnak azonnal állást kell foglalnia, reájuk azonnal igennel vagy nemmel kell felelnie, a mi alkalmatlan perczben megzavarhatja az ő belpolitikai élete nyugalmát és egyensúlyát: akkor oly odium tapadhat e kérdésekhez és oly odium súlyosodhatik az azokat fölvetett társnemzetre is, mely nemcsak e kérdések kedvező megoldását, hanem a két állam későbbi együttes működését is megronthatja.

Hatványozódik ez az eredmény, hatványozódnak a bennünket közösen érdeklő ügyeknek inopportunus időben való fölvetésével járó károk, ha e kérdések a választások nagyító hatása után mint kész pártprogramm, mint nemzeti ultimátumok állíttatnak föl; ha a pártprogrammban foglalt ilyen igéreteknek a maguk teljességében, minden részletökkel együtt való beváltása a helyzeten uralkodó egyének vagy pártok politikai integritásának előföltételét képezi, ha párt- és esetleg kabinetkérdéssé válik. Ilyen alakban fölvetve, e kérdések igen könnyen a közös élet kriziséhez vezethetnek. Oda fejlődhetnek a dolgok, hogy vagy a magyar kormánynak kell

megbuknia Ausztria miatt, vagy Ausztria kormányának Magyarország miatt; hogy a parlamenti helyzet a két országban, a melyeknek egymástól való függetlensége mindegyiküknek fő érdeke és harmonikus együttélésüknek egyik előföltétele, úgy összekúszálódik, hogy csak erőszakos válság, az ország belérdekeitől, a politikai pártviszonyoktól nem követelt válság, fölülről előidézett válság képes az egymással ellentétbe jött két akarat között az egyetértést helyreállítani. Kivánatos-e ez? Pedig a dolognak ilyen lefolyása nem puszta lehetőség, nem az elképzelhetők közül önkényesen kiválasztott eset, hanem a legvalószinűbb. Nem tekintve a követelés érdemére, a legvalószínűbb eset az, hogy az így fölvetett kérdésekben megegyezés nem fog létrejönni, mert már maga az a tény, hogy a magyar nemzet nevében ultimátumokkal lépnek föl, hogy nemzeti vívmányoknak szőröstől-bőröstől való lenyelését kivánják a másik féltől, hogy elentétben az ilyen transactióknál szokásos eljárással, minden alkut kizáró oly propositiókkal állanak elő, a melyeknek föltétlen elfogadásához van kötve a parlamenti helyzeten uralkodó egyének politikai hitele, e tény maga e követelések ellen irányítaná Ausztria közhangulatát.

Hogy mily fokuak lennének aztán az összeütközésnek romboló hatásai, ez a concret viszonyoktól függne, attól, hogy milyen erős lenne a közhangulat nálunk a követelések mellett, Ausztriában azok ellen, s hogy mennyire dominálnák a politikai helyzetet, a közvéleményt azon elemek, melyek a mozgalom élén állanak. Egyet azonban e részben is előre lehet tudni, azt, hogy az összeütközésnek mindenesetre meglesz az a hatása, hogy a követeléseknek nagyobb súlyt fog adni, mint a milyen nyomatékuak azok belső értéküknél fogva. Nagy

dolog az, ha egyszer valamely önmagában népszerű követelést a kormány és a többség vezérei fölkarolnak, s ha az mint a nemzet kivánsága lép föl. Ha idegen befolyás akadályozza meg érvényesülését, még ha e befolyás a jogos határok között marad is, e tényben oly sértő él van, hogy hatása alatt a leghiggadtabb ember is könnyen elveszti önuralmát. Ekkor már nemcsak a concret kérdésről van szó, hanem a nemzet befolyásának győzelméről. Ki az, ki ne kivánná ennek diadalát? Ki az, ki a kudarczot elő merné segíteni? Ezért kell megrostálni az ügyet, mielőtt a nemzet ügyévé avatjuk. Ha egyszer egy ilyen természetű kérdés föl van vetve és megoldásának bizonyos módozatát magáévá tette a többség, nehéz a visszalépés. Ember legyen a talpán, ki aztán a kevesebbel is beéri, ki a követelés teljesülése nélkül kormányra vállalkozik.

Mihelyt pedig az egyezség Ausztriával önmagától létre nem jön, bizonyosak lehetünk benne, hogy azon álláspontunk, mely a status quo megváltoztatását czélozza, a két állam összeütközéséből nem fog diadalmasan kikerülni. A döntés ilyenkor a király kezében van, ő felsége pedig nem dönthetne mellettünk.

Azon politikai maximának, a melyet fönntebb fölállítottam és a mely szerint azon ügyekben, a melyekben a törvény értelménél fogva csak közös egyetértéssel járhatunk el, a meglevő állapot megváltoztatása helyesen nem képezheti a pártok programmjainak azon részét, a melynek keresztülvitelére föltétlen kötelezettséget vállalnak, e maximának megfelel, ennek mintegy a felsőbb szentesítést adja meg és politikai czélját még az esetre is biztosítja, ha maga az elv megszegetnék, a fejedelem magatartásának egyik főszabálya, mondhatnám a fejedelem alkotmányos kötelessége. Ez abban áll, hogy

ha a jogarának alávetett államok között olyan természetű conflictus támad, a melyben az egyik a közös ügyek törvényes állapotához ragaszkodik, a másik ennek módosítását czélozza, föltétlenül és mindenesetre azon állam mellett döntsön és azon kormánynak adjon igazat, azt tartsa meg a hatalomban, mely a status quo-t védi.

Ez az elv a fejedelemnek azon erkölcsi kötelességéből ered, hogy a szövetkezett államok mindegyikét megvédje a másiktól való kényszer ellen. Következménye ez a fejedelem azon legfőbb hivatásának, a melynél fogva ő az őre a szövetkezett társországok üdvös együttes működésének, egymással való békés megférésének. Ezen hivatásnak a fejedelem csak úgy tehet eleget, ha sohasem nyujt segédkezet ahhoz, hogy az egyik állam akarata a másikra rákényszeríttessék; ha arról gondoskodik, hogy a törvényes állapot megváltoztatása ne akképpen jöjjön létre, hogy az egyik állam akarata azon hatalomnak segítségével tukmáltassék reá a másikra, a melyet a fejedelem alkotmányszerűleg mindegyikük felett gyakorol, hanem, hogy kényszerítő beavatkozása nélkül, a két államnak szabad megegyezésével történjék csak módosítás. Hogy ez az elv megtámadhatatlan, hogy uralma a monarchia zavartalan fönnmaradásának egyik fő biztosítéka, világossá válik, ha meggondoljuk, hogy milyen hatással volna a magyar nemzetre az oly eljárás, mely a kiegyezésnek Ausztriában kivánt változtatását a magyar kormányra gyakorolt nyomás, esetleg az ellenálló kabinet elbocsátása és új választások elrendelése útján, szóval a királyi prærogativák erélyes használatával akarná keresztülvinni. Nem ingatná-e meg egy ilyen kisérlet azon alapokat, a melyeken a két állam együttes működése nyugszik? Nem adna-e oly erőt a centrifugalis

irányzatnak, a melyet aztán ellensúlyozni alig lehetne? Nem ütne-e az ilyen beavatkozás a nemzet lelki világán alig begyógyítható mély sebeket?

Föleg nekünk magyaroknak kell ahhoz ragaszkodnunk, hogy az ilyen beavatkozástól való tartózkodás legyen a királyi prærogativák gyakorlásánál a vezérlő szempont, s hogy oly megcsontosodott traditióvá váljék, mely a dynastia magatartását későbbi időkre nézve is szabályozza. Nem csak azért, mert függetlenségünkre oly nagyon féltékenyek vagyunk, hanem azért is, mert nagyobb annak a veszélynek a valószínűsége, hogy Ausztriában fognak a kiegyezés módosítását és fejlesztését czélzó oly követeléseket támasztani, a melyekkel a dynastia meg tudna békülni, mint nálunk. A kiegyezés fejlesztésének kisérlete inkább várható a Lajtántúlról, mint tőlünk, s így a föntebbi elv minden valószínűség szerint hamarabb fog minket védeni Ausztria ellen, mint Ausztriát ellenünk.

Ezen állítást a közelmult története igazolja. A különbség a magyar és az osztrák felfogás között már kezdetben azon fogadásban nyilvánult, a melyben a kiegyezés művet a két parlament részesítette. Azok, a kik nálunk a kiegyezést védték, a művet olyannak tekintették, a melyben megvan a véglegességnek azon mértéke, a melylyel törvény vagy alkotmány általában bírhat. Czéljuk volt Ausztriához való viszonyunkat állandó jogi alapokra fektetni. A kiegyezésről szóló törvényt nem azért fogadták el, mert már alkotásakor módosítására számítottak, mert fönmaradt javításának reménye, hanem azért, mert azt akkori alakjában az ország fejlődésének kielégítő alapjául tartották. Szemökben nem kedvező kiinduló pont volt az, hanem teljes megoldás. Ha fejlődésről beszéltek, e kifejezést mindig csak magára az

országra alkalmazták, az ország erejének fejlődésére gondoltak, nem pedig a törvény fejlesztésének szükségére, vagy legföljebb úgy értették e kifejezést, hogy ha reményök és hitök ellenére idővel a törvény némi részleteiben rosznak bizonyulna, ez reparálható lesz, minthogy a törvényhozás kezét nem kötötték meg.

Ezzel ellentétben Ausztriában a kiegyezés híveinek legnagyobb része egyenesen azon remény kifejezésével fogadta azt el, hogy fogyatkozásai mentől hamarabb ki fognak belőle küszöböltetni. A többség csak azért nyugodott bele a törvénynek eléje terjesztett alakjába, mert erre nézve már létrejött a király és a magyar országgyűlés között az egyezség, s a Magyarországgal való kibékülést másképp már nem vélték biztosíthatni. A kényszerhelyzetnek engedtek, de azon reményök kijelentésével, hogy már a közel jövőben be fog következni a törvénynek tőlük szükségesnek nyilvánított megváltoztatása. Az ő szemökben a kiegyezés csak kedvező kiinduló pont volt az államjogi viszonyok további fejlesztésére, de semmiképp sem végleges megoldás.

Politikai czéljuk már a kiegyezés megkötésekor annak későbbi reformálása volt. Számtalan szónok beszédével bizonyíthatnám be, hogy ez volt az uralkodó fölfogás. De elégséges egy példa. Elég arra emlékeztetnem, hogy az urak házában Schmerling azon nyilatkozatára, hogy csak azon reményben szavazza meg a delegationalis törvényt, «hogy belőle idővel birodalmi képviselet fog kifejlődni, mely a császári birodalom valamennyi részét összefoglalja», maga Beust azon választ adta, hogy «a kormány is teljesen osztozik azon meggyőződésben, hogy a törvényből idővel valami jó fejlődhetik és fog fejlődni, s ez bizonyosan annál hamarabb fog bekövetkezni, ha az új műhöz, akármilyen nehéznek és aggo-

dalmat keltőnek mutatkozzék is, bátor szívvel, nem pedig a balsiker félelmével fognak hozzá».

A bizalmatlanság és aggodalom hangja vonul végig az akkori nagyérdekű vitán. A vigaszt a törvény kényszerű elfogadásáért ők már akkor is megváltoztatása valószínűségében, a vissza- vagy átfejlesztés lehetőségének reményében találták. Nálunk, ellenkezőleg, a vita alaphangja a megelégedés volt, a bizalom a törvény áldásos hatása, a törvény jósága iránt.

Az új rendszernek e különböző fogadása már egymaga megvilágítja az eltérést azon politika között, a melyet nálunk és Ausztriában a kiegyezés tárgyában vittek. Ausztriában a kiegyezésben oly valamit láttak, a mi Bécsnek, Ausztriának 350 éves fölényét teszi tönkre, s ha az okosabbak mégis elfogadták, ezt csak azért tették, mert belátták, hogy a régi rendszert már nem lehet többé föntartani. De nem természetes-e, hogy összes reményüket abba helyezték, hogy az új intézmények fejlesztésével vissza fogják maguknak szerezni régi súlyukat? Nem érthető-e, hogy törekvésük a kiegyezésnek ilyen szellemben való reformálása volt? Mi a kiegyezésben azon törvényt láttuk, a mely 350 év óta veszélyeztetett alkotmányunkat, hatalmunkat volt hivatva nekünk visszaadni és biztosítani. Nem természetes-e, hogy mi jogaink e palladiumát sértetlenül akartuk föntartani, hogy módosítását nem követeltük, hogy inkább féltettük az elért eredményt, mint a mennyi jót fejlesztésétől várhattunk?

Tényleg ezen különböző fölfogásnak megfelelőleg alakult a kiegyezés után a helyzet. Alig pár évvel megkötése után már nagy veszély fenyegette Ausztria részéről. A Hohenwart-kabinet programmjának megvalósítása nagy lépés lett volna a kiegyezésnek fœderalistikus

irányban való fejlesztése felé. Ha sikertelen maradt a kisérlet, ezt első sorban annak köszönhetjük, hogy midőn a magyar kormány ellenzése azt mutatta, hogy e programm kivitele nálunk parlamenti krizishez vezetne, a fejedelem azon szabály szerint járt el, a melyet föntebb kifejtettem. Magyarországban ellenben a többség semmi kisérletet nem tett a kiegyezés módosítására. Minden irányban a legmelegebben védte azt a mai napig. Ausztriában, igaz, Hohenwart óta új próbát nem tettek. De a ki ismeri az odavaló viszonyokat; a ki figyel a hangra, a melyen a kiegyezést ott még ma is védik és azt összehasonlítja azzal, a melyen róla itt mi beszélünk; a ki ügyel azon befolyásra, a melyre a Lajtán túl éppen azon elemek tettek szert, a melyeknek az 1867-diki törvény szálka a szemükben: az nem fog megczáfolni, midőn azt állítom, hogy hamarabb fogunk mi onnan eredő új támadással szemben állani, mint az osztrák politikusok Magyarországból kiinduló ilynemű tendentiákkal.

Megengedem azonban, hogy arra, a ki ma nálunk a kiegyezés keretén belől valamely reformot tényleg keresztül akar vinni, nincs hatása azon érvnek, hogy szerencse, ha a királyi prærogativák e reform diadalát Ausztria ellentállásával szemben meg fogják akadályozni, még pedig szerencse annál fogva, mert ha ma ezt az irányt segítenék győzelemre, holnap talán az osztrák követelések teljesülését mozdítanák elő. Ha azonban az, a ki nálunk ily reformot keresztül akar vinni, meggondolja, hogy egyrészt nagyobb kárral járna Magyarországra nézve a kiegyezésnek olynemű fejlesztése, a minőt Ausztria centralistái vagy fœderalistái készítenek elő, mint a mennyi hasznot ő önmaga is a kiegyezés keretén belül indítványozott vívmányaitól várhat; ha továbbá meg-

gondolja, hogy nagyobb annak a valószínűsége, hogy a fejedelem inkább érez majd rokonszenvet azon követelések iránt, a melyeket Ausztriában támasztanak, mint azok iránt, a melyek nálunk fogamzottak meg: akkor talán ennek az érvnek ő reá is lesz hatása. De áll-e az, a mit mondottam?

Az első állítás megvilágításául csak azt kérdem, nem föltétlenül igaz-e, hogy pl. a nemzeti párt programmjának megvalósítása, bármilyen nagy hasznot várjon is attól valaki, annyit még sem használna nekünk, mint a mennyit árthatna, ha csorba esnék a paritás elvén? Nem kénytelen-e mindenki elismerni, hogy kisebb baj a mai állapot a katonai oktatás reformja nélkül, mint a milyen volna a kiegyezés olyan változtatása, mely a dualismust fœderalismussá fejleszti? A második állítás igazolása pedig abban van, hogy míg Magyarországban a kiegyezésnek úgy ellenfelei, mint reformerei mindig a véderőt teszik radicalis vagy mérsékeltebb szellemű kisérleteik tárgyává, addig osztrák ellenlábasaik a delegatio összeállításában és hatáskörében keresik az alkotmány gyönge pontját, s ezen intézménynek radicalis vagy mérsékeltebb átalakítását kivánják, még pedig a monarchiát összekötő kapcsok erősítése utján. Ezen két irányzat közűl, fontolóra véve a dynastia traditióit és azon érdeket, a mely első sorban van gondozására bízva, melyik számíthat inkább a dynastia elnézésére, melyikkel alkudnék meg szivesebben? E kérdésre talán fölösleges is válaszolnom.

De bármint legyen ez, akár igaz, akár nem igaz azon fölfogásom, hogy a király befolyásának a status quo mellett való gyakorlása főleg nekünk van érdekünkben és in the long run nekünk válnék hasznunkra: az, hogy a fejedelem, a kinek kötelessége egyenlő mértékkel mérni, a kinek egyik országát sem szabad a másik aka-

ratának erőszakos eszközökkel alávetni akarni, ilyen esetben minden valószínűség szerint a mai állapot föntartása mellett emelné fel döntő súlyú szavát, azt hiszem, kétségbevonhatatlan. Szava a mérleg serpenyőjét végleg a mi kárunkra billentené le. E szerint egyoldalú kivánságok erőszakolásának megkisérlésével magunkat biztos kudarcznak tennők ki. Előre tudhatjuk, hogy összeütközés esetében nem a mi akaratunk, hanem Ausztria akarata fog érvényesülni. Ennek a tudatában nyilt szemmel szabad-e neki menni a falnak? Az eredményt ismerve, szabad-e előidézni a vereséget? Kétségtelen, hogy nem szabad, és ennélfogva kétségtelen, hogy nem helyes a közös ügyek módosításának kivánságát pártprogrammok integráns részévé tenni.

A nemzeti párt pedig ezt tette. Ebben látom, a czélszerűség szempontjából tekintve az ügyet, fő hibáját. Abban, hogy a katonai oktatás reformját olyan követeléssé emelte, a melynek teljesülése nélkül a párt nem érvényesülhet, a kormányzat vitelében résztvenni nem akar.

Apponyi a maga programmjának fő alkotó elemeivé tévén oly követeléseket, a melyek Ausztria hozzájárulása nélkül meg nem valósíthatók, csak úgy juthat kormányra, ha e követelések elfogadásának lehetősége megvan Ausztriában is. Mivel pedig ennek nincs meg az előfeltétele; mivel előre látható, hogy egy magyar katonai akademia fölállítása a közös intézmények keretén belül nem érhető el; mivel Ausztriában csak a császári jogok erélyes gyakorlása juttathatná érvényre a nemzeti párt követeléseit, ettől azonban fejedelmünk alkotmányos kötelességeinél fogva tartózkodni kénytelen: Apponyi önmaga zárta ki magát az uralomból.

Azt mondják gyakran: Hiába, olyanok a viszonyaink,

hogy valamely programmnak a legkisebb hazafias tartalma is elégséges arra, hogy az embert kormányképtelenné tegye. A dolog nem így van. Ki csudálkozhatnék azon, hogy, ha pl. Angliában akadna párt, a mely azt mondaná, hogy programmja alapja, a mely nélkül a párt nem érvényesülhet, egy Németországgal kötendő meghatározott tartalmú szerződés: e párt mindaddig, míg a német kormány ily szerződés megkötésére hajlandónak nem nyilatkozik, kormányképtelen volna? Nincs természetesebb ennél. Nem a programm hazafias tartalma gátolja annak érvényesülését, hanem az a körülmény, hogy külföldi tényezők hozzájárulását tételezi föl, hogy a kormányra jutást a saját országától független tényezőkkel való megegyezéshez köti.

Kizárólag csak ez az akadály állott eddig Apponyinak az útjában. Nem a király személyes előitélete, nem is egyéni nézete a követelések belső tartalmáról tartóztatta vissza mindeddig attól, hogy a kormány alakításába a nemzeti pártot is belevonja. Tisztán és kizárólag csak az, hogy kötelességeivel ellentétben levőnek gondolta, hogy parlamenti kényszer nélkül azokhoz forduljon, a kiknek kormányra jutása már önmagában nyomás Ausztriára, a kikkel együtt oly programmot kellene elfogadnia, a melyet neki mint császárnak Ausztriában keresztül kellene erőszakolnia. Tehette-e ezt? A fentebbiek alapján világos, hogy nem. Sőt, ha mai programmja alapján többségre jutna a nemzeti párt, akkor ugyan megtehetné a fejedelem a kisérletet, hogy egyezséget hozzon létre a két kormány között; de ha ez nem sikerülne és a nemzeti párt ezután is ragaszkodnék programmja érvényesítéséhez, akkor kénytelen volna a magyar álláspont ellen dönteni és ezzel nálunk krizist előidézni. Ezt tudva, kérdezem, helyesen cselekednék-e,

ha kényszer nélkül a kisebbségben levő párthoz fordulna és ennek kormányra juttatásával programmját is napirendre tűzné, hogy aztán mihamarabb új krizist provocáljon, olyan krizist, a melynek romboló hatásaira már rámutattam?

A nemzeti pártnak ez a hibája meg is boszulta magát. De, sajnos, nemcsak a nemzeti párton magán, hanem a nemzeten is.

Nézetem szerint bizonyos, hogy a nemzet és a parlamenti rendszer csak nyerne vele, ha ama párt úgy alakítaná helyzetét, hogy nagyobb rázkódás és nagyobb válság nélkül juthatna kormányra. A szabadelvű párt ma oly monopoliumot gyakorol, a mely nem egészséges. Baj, ha minden elkövetett hiba ellenére — pedig melyik párt képes harmincz évig hibák nélkül kormányozni — ugyanazok uralkodnak. Mindig és mindenütt abnormális állapot, ha nagy actiók befejezése után is, a melyeknek elkerülhetetlen következményeképpen sok odium halmozódik össze, s ha annak ellenére, hogy ilyen hosszú idő alatt gyakran elkerülhetetlenül szükséges a kormányzat irányának némi módosulása, mégis ugyanazon elemek maradnak a nemzet vezetői. Az ellenzéket az érvényrejutás lehetetlenségének érzete, az ebből támadó keserűsége, felelősségének hiánya és a benne mindinkább kifejlődő irigység és gyűlölet decomponálja. A többség megszokja az örökös kormányzást, nem bír róla lemondani, természetes jogának tekinti az egyeduralmat, s így könnyen czél válik abból, a mi helyesen csak eszköz lehet. Az ellentétek a polgárháború élességére emlékeztetnek. Az objectivitás kihal. A parlamenti rendszer egymást ellensúlyozni képes, egymást fölváltó pártok létén alapul. Mihelyt a váltógazdaság ki van belőle zárva, e rendszer nem működhetik helyesen.

E bajok napról-napra fokozódnak. Menekülés ebből az állapotból csak egy van: az ok eltávolítása. A helyzeten csak az segíthetne, ha a nemzeti párt programmját oly irányban módosítaná, hogy kormányra jutását és kormányon maradását nem kötné ultimátuma azonnal való érvényesülésének föltételéhez, s ha így függetlenné tenné a magyar politikai életet Ausztria politikai viszonyaitól.

De teheti-e ezt? Ha a föntebbiekben egyetértenénk, föltétlenül megtehetné, sőt erkölcsi kötelessége volna az elkövetett hibát jóvátenni. Ha azonban e pontra nézve a nemzeti párt vezető férfiai nem volnának capacitálhatók; ha nem jutnának azon meggyőződésre, hogy a katonai oktatás reformjának ily módon való követelése az országra nézve káros politika, s hogy magának e reformnak esélyei is javulnának, ha e követelések nem tűzetnének ki a párt érvényesülése előföltételéül, hanem az alkudozások talajára tereltetnének át, s így hosszabb időn át folytatott kisérletezésnek, többszörös megbeszélésnek válhatnának tárgyaivá: akkor persze le kell tenni a helyzet javulása reményéről.

De mert erősen meg vagyok győződve fölfogásom helyességéről, nem hihetem, hogy az előbb-utóbb valamiképpen ne érvényesüljön. Ez eshetőség további fejtegetése azonban eltérítene tárgyamtól és azért folytatom okoskodásomat.

Azt kell már most vizsgálnom, hogy a katonai oktatás megmagyarosításának, ha tényleg bekövetkeznék, milyen volna a hatása? Eddig csak a móddal foglalkoztam, a melyen azt követelték. Most, ezt mellőzve, azt kell kutatni, vajjon a kivánt reform önmagában véve hasznos lenne-e?

Azon politikai gondolat, a mely a nemzeti pártot

vezeti, hogy a ki a kiegyezést népszerűvé akarja tenni és meg akarja szilárdítani, annak minden erejét meg kell feszítenie, hogy a törvénynek minden tetszetős és hasznos következménye tényleg meg is valósuljon, sőt, hogy életbe lépjen mindaz is, a mi, ha nem is következménye a kiegyezésnek, vele megfér és alkalmatos arra, hogy a nép érzését a közös intézményekkel megbarátkoztassa: e gondolat, mondom, oly alapigazság, a melyet én is vallok, a mely az én nézetem szerint is a helyes politikának egyedül lehető kiinduló pontja.

Az is helyes politikai belátás eredménye, hogy e politikai föladat súlypontját abban keresik, hogy a sereg szellemét hozzák közelebb a nemzet szivéhez.

A gyakorlati czél tehát, a mely a nemzeti párt szeme előtt lebeg, csakugyan nagyfontosságú, föltétlenül helyes, nagy áldozatra érdemes. A király, a monarchia, Magyarország szempontjából egyaránt szükséges e czél elérése. Mindnyájunkra nézve nagy jótétemény mindaz, a mi egyrészt a sereg szellemét a nemzet szivéhez közelebb viszi, másrészt mindaz, a mi a nemzetet kielégítve, a sereg iránt érzett rokonszenvét fokozza, a mi a nemzet és a sereg között a solidaritást erősíti. Azt sem lehet kétségbe vonni, hogy ez irányban még sok a kivánni való, s ennélfogva a nemzeti párt törekvéseinek időszerűségét sem lehet tagadni.

A kérdés tehát csak az lehet, mily mértékben idézné elő a kivánatos eredményt a katonai oktatás megmagyarosítása azon concret alakban, a melybe a nemzeti párt e kivánalmát öntötte?

Hogy e kérdés erőszakolása, parlamenti kényszer útján való keresztülforcirozása a czélt önmagában csak veszélyeztetné, hogy egy élő organismusba ennek kivánsága ellenére beléerőszakolt valamely új alkotó rész

a harmoniát csak zavarhatná, világos. A kérdés tehát csak az, hogy vajjon kényszer nélkül életbe léptetve, hasznára válnék-e e reform a magyar elemnek a seregben, igen vagy nem? Egyedül ez a kérdés az irányadó. Ehhez képest kell a katonai oktatás ügyében állást foglalnunk. A concret javaslatok formulázásánál óvakodni kell azon irányzattól, a mely csak abból indul ki, hogy a mi magyaros, az jó is. Nem mindaz, a mi a nemzeti érzületnek hizeleg és ezt kielégíteni látszik, valódi vívmánya a magyar érdeknek. Az, hogy valamely reform annálfogva jó, mert nemzeti a színezete és mert a nemzetet ideiglenesen kielégítve, neki hizelegve, szivét közelebb viszi a sereghez, rövidlátó politika. A megelégedés mulékony, ha nem következik reá az állapotok állandó javulása. A nemzeti vívmányokkal ideig-óráig megnyugtatott közvélemény csakhamar új vívmányt fog követelni, mert a meglevőt már kicsinyelni fogja. Minden új vívmány követelését ugyanazzal az okkal igazolhatni, s ha ez az ok elegendő ma, elegendő lesz az újabb vívmány igazolására is. Ez alapon aztán nincs többé megállapodás. Mihelyt mindazt követeljük, a mi tetszetős és a nemzetnek örömet szerezne, még pedig követeljük pusztán ezen hatásánál fogva, akkor követeléseink fokrólfokra növekedni fognak, míg végre eljutunk a külön sereghez.

A kriterium tehát, a melynek segítségével e kívánságokat megállapíthatjuk, csak az lehet, fog-e a magyar elem helyzete a seregben és fog-e a sereg szelleme állandóan javulni a kivánt reformok életbeléptetése esetében, s fog-e ennek következtében a nemzet rokonszenve a sereg iránt valóban és állandóan erősödni?

Tagadhatatlan, hogy a sereg szelleméhez az oktatás útján lehet a legbiztosabban hozzáférkőzni. Tagadhatat-

lan, hogy annak egyik előföltétele, hogy a sereg mindenben alkalmazkodjék új jogi állapotainkhoz, a nevelés helyes iránya. A nemzeti párt reformgondolatának alapeszméje tehát correct. De e czélt a magyar tannyelvű oktatással biztosabban el lehet-e érni, mint más eszközök segítségével?

Ha csak azt nézzük, hogy az intézetekből kikerülő tisztjelöltek szelleme minő lesz, akkor, persze, ismét kétségtelen, hogy a magyar tannyelv mellett inkább valószínű a kedvező eredmény, mint máskülönben. De nem csak ezen egy szempontból kell kiindulnunk, ha igaz eredményt, ha komoly hasznot akarunk. Nem csak az a föladat, hogy magyar szellemű tisztjei is legyenek a seregnek, hanem, hogy e tisztek a seregben teljesen érvényesüljenek is. Arra is kell figyelnünk, hogy biztosítva legyen az ezen iskolákból kikerült elemek boldogulása a seregben, hogy ők semminemű hátrányban ne részesüljenek azokkal szemben, a kik más iskolákban nevelődtek. E nélkül megeshetik, hogy az új helyzet rosszabb lesz az eddiginél. Ha nem akképp illesztjük bele a magyar elemet a seregbe, hogy érvényesülése egészen biztos legyen, csak új sérelmeket támasztunk, új gyúanyagot halmozunk össze. Másrészt nekünk, kik a sereg közösségét és egységét fönn akarjuk tartani, arról is kell gondoskodnunk, hogy a magyar elemnek nagyobb számmal való beözönlése ne oly alakban történjék, mely az egységet veszélyezteti. Különben, e két szempont kölcsönös összefüggésben van egymással. A seregben a magyar elem csak akkor fog érvényesülni, ha nem látnak benne veszélyt a sereg egységére nézve; viszont pedig, ha a magyar intelligentia az új intézet ellenére nem birna a seregben boldogulni, nagy kárt szenvedne az országban ez egység érdeke és alig lehetne azt fön-

tartani. Ez is bizonyítja a kérdés kényes voltát. A hibás beillesztés egyaránt árthat a magyarság érdekének a seregben és a sereg egységének. A kérdés helyes megoldása ellenben minden tényezőnek javára válnék.

De vajjon a czél elérésére helyes eszköz-e a magyar tannyelvű iskola? A magyar elem érvényesülése szempontjából kétségtelennek tartom, hogy egyrészt mentől kisebb az eltérés az alapítandó új iskolákban szerezhető műveltség és qualificatio és azon műveltség és qualificatio között, a melyre a már meglevő iskolákban tehetni szert, másrészt mentől kevesebb aggodalmat kelthetnek a sereg vezető köreiben az esetleg fölállítandó új intézetek, s ezeknek mentől bensőbb, organikusabb az összefüggésük a sereggel, annál valószínűbbé válik, hogy az új intézetekben nevelt magyar intelligentia érvényesülni is fog.

Az új rendszer szerint fölállítandó intézetekben nevelt egyének a legjobb esetben is húsz-harmincz évig oly tisztek alatt fognak alárendelt állásokban maradni, a kik mind más rendszernek köszönik képzettségöket, s egészen természetesen bizonyos bizalmatlansággal, bizonyos féltékenységgel fognak az övéktől eltérő módon nevelt nemzedékre tekinteni. Bizalmukhoz, szívökhöz közelebb áll majd az ifjúságnak azon része, a melynek műveltsége és qualificatiója az övékkel azonos alapu. Ez utóbbiaknak nyilvánvaló előnyük lesz az előbbiekkel szemben. Mentől nagyobb, külsőleg mentől föltünőbb lesz közöttük az eltérés, az új intézet jellege mentől inkább felel majd meg külön eredetének, mentől jobban különbözik a többi intézettől, annál nagyobb lesz a hátrány. E szempontból tehát már maga a tannyelv különböző volta nagy kárára lesz a magyar elemnek. Annak szemében, a ki maga is német tannyelvű oktatásban

részesült, nagy fölénye lesz a hasonló intézetben nevelt egyénnek a fölött, a ki magyar tannyelvű iskolából kerül ki. E szempontból tekintve a dolgot, nagy hátrány lenne az is, ha az alapítandó új intézetek ellenőrzését nem a közös hadügyminiszter és a közös hatóságok gyakorolnák, hanem esetleg a honvédelmi miniszter és a honvédparancsnokságok, vagy ha éppen polgári felügyelet alatt állanának. Hogyan lehetne arra számítani, hogy az így szerzett műveltséget a meglevő intézetekben nevelt katonák egyenértékűnek tartsák az övékkel?

Mentől különbözőbb a tanítás, a melyben a tisztek a különféle intézetekben részesülnek, annál nagyobb lesz e reform iránt az aggodalom és annál több akadályra fognak későbbi pályájukon az új intézetek neveltjei találni. Az eltérést az oktatás nyelvében, az intézetek jogi természetében, a felügyelet gyakorlásában, a tisztikar egységének fölbontásához vezető első lépésnek tekintenék. Az új intézetek tanítványaiban a sereg kettéválasztásának előhirnökeit látnák. Javukra fog ez válni? Nem idézné-e elő a külön műveltségi alap, mely a magyar elemnek a seregben adatnék, ez elem isolálását és haladása megakadását? Ezt kétségtelennek tartom.

A magyar elem érdeke határozottan az, hogy az eltérés a nevelésben a lehető legkisebb legyen, s hogy qualificatiója lehetőleg ugyanaz legyen, mint a többi elemé. E nélkül carrièrejében fog hátramaradást szenvedni. Ha tehát a magyar szellem megóvható, előnyösebb, ha a magyar elem ugyanolyan intézetekben nevelődik, mint a többi. Eltérő tannyelv, eltérő tanrendszer és tanerők oly hátrányos tényezők, hogy a minimumra reducálandók. Csak annyiban kell ezeknek helyt adni, a mennyiben a magyar szellem ébrentartása ezt szükségessé teszi.

A másik szempont, a melyre ügyelni kell, az egység érdeke. Ellenkezik-e ezzel a magyar tannyelvű és külön magyar jellegű tiszti intézet? Absolut választ nem lehet reá adni. Minden azon múlik, hogy mit rejt magában a czím, hogy tényleg milyen lesz az oktatás; az intézet elnevezése mellékes. Ha azon tisztek, kik az új intézetből kikerülnek, nyelvismeretük, képzettségük dolgában, szellemök tekintetében külön statust fognak alkotni, akkor a tisztikar egységét komoly veszély fogja fenyegetni. A szolgálat azonossága a sereg minden részében, a szaktekintetektől követelt qualificatiónak teljes azonossága az egész vonalon, valamint az összetartozás és egység érzetének kivánatos volta szilárd határokat jelölnek ki a szellemben, a műveltségben, a tudásban megengedhető különbségeknek. Az eltérésnek ezen korlátokon túlmennie nem szabad. Ha ezen kereteken túlmenne, ennek az lenne a következése, hogy a sereg egységét egyaránt veszélyeztető alternativával állanánk szemben. Vagy az eddigi qualificatiótól eltérő képesítést szerzett tiszteket kellene háttérbe szorítani, vagy érvényesülésüket azzal kellene biztosítani, hogy e kettős, ez egymásétól eltérő képesítéshez alkalmaznák a szolgálatot, azaz különféleképp szerveznék azt a Lajtán túl és innen. A nálunk nevelt tisztek csak itt, az Ausztriában neveltek csak ott lennének alkalmazhatók. Megszünnék az esprit de corps egysége és ezzel megtörtént volna a sereg kettéválasztásának első lépése. Ha azonban az intézetek közötti eltérés tiszteletben tartja a kiképzés azon elemeit, a melyeknek egyenlő volta föltétlenül szükséges, akkor nem veszélyezteti az összetartozást. Ha az eltérés az egységtől megszabott korlátok között marad, akkor nem fogja előidézni a tisztikar kettéválasztását. A tannyelv magyar volta pedig egymaga még nem gátolja meg a neve-

lésnek a többi intézethez való ezen alkalmazkodását, főleg ha az intézet elnevezését nem veszik szigorúan, s ha ez nem akadályozza meg azt, hogy tényleg túlnyomóan a német legyen a tannyelv.

A jelenlegi szolgálati viszonyok föntartásának és általában a szolgálati egységnek egyik legszükségesebb kelléke, hogy a tisztikar ismerje a német nyelvet. Azt minden tisztnek tudnia kell. Még pedig nemcsak abban a mértékben, a melyben ez a parancsszavak megértéséhez szükséges, hanem annyira kell tudnia, hogy minden bonyolultabb instructiót megérthessen és hogy minden gondolatát világosan kifejezhesse. A magyar elem érdeke kivánatossá teszi, hogy a német nyelvet még ezen a mértéken túl is ismerje. Hogy a Generalstab-ban, hogy a felsőbb iskolákban és állásokban ne legyen nehézsége, kivánatos, hogy tökéletesen hibátlanul irjon és beszéljen németül. Már pedig a német nyelv ismeretének ezen fokáig magyar tannyelvű iskolában tisztán csak a német nyelv tanítása útján nem lehet eljutni. Sajnos, az új nemzedék nálunk már alig tud németül. Évről-évre fogy azoknak a száma, a kik németül csak félig-meddig is beszélhetnek. Az ez idő szerint átlag található előképzettségnek e fogyatkozása mellett tehát csak úgy van remény ahhoz, hogy a magyar értelmiséghez tartozó ifjak a kellő mértékben fogják a német nyelvet elsajátítani, ha az új intézetekben a tannyelv a tárgyak túlnyomó részénél, talán az összes katonai szaktárgyaknál, a német marad.

A katonai intézetekben tehát a német nyelvű oktatásnak kell elsőséget adni a magyar fölött, mert, az értelmiség átlagát véve, a dolog úgy áll, hogy a németet meg kell tanulni, a magyarnál pedig csak azt kell elérni, hogy el ne felejthessék.

A katonai intézetek vezérlő szempontja: a véderő érdeke. E szempontból pedig fontosabb, hogy növendékeik a szolgálati nyelvet, az összekötő közös nyelvet ismerjék, mint hogy magyarul tudjanak. Az elsőség ezért joggal a német nyelvet illeti meg.

E felsőbb tekintet előtt a magyar nyelvnek föltétlenül meg kell hajolnia. Ez érdekhez kell alkalmazkodnia az intézet magyar jellegének. Az intézet lehet magyar tannyelvű czímére nézve, tényleg azonban érdekünk azt követeli, hogy túlnyomólag német tannyelvű legyen.

Mi következik mindebből a nemzeti párttól sürgetett magyar tannyelvű intézetekre nézve?

Egyrészt az, hogy minden olyan különbség a tanításban, minden olyan eltérés, a mely nem szükséges azon nagy czél biztosítására, hogy a magyar értelmiség a seregben a neki való állást a nélkül foglalhassa el, hogy nemzeti lényegéből, magyar nemzeti szelleméből kivetkőzzék, káros hatással van ez elem jövendő befolyására; másrészt következik belőle az, hogy a magyar tannyelv tényleges uralma szintén káros, s hogy mindezeknél fogva hasznosabb és így kivánatosabb volna, ha a magyar elem nem külön jellegű, külön jogi eredetű, külön tannyelvű intézetekben nevelődnék, hanem ha a katonai intézetekben a lehetőségig föntartanák a külső egyenlőséget. Minden megkülönböztetés, a mely nem elkerülhetetlen, káros. Ha lehet a magyar nemzeti önérzet zománczát a seregben így is megóvni, előnyt kell adni minden más fölött a többi intézetekkel egyenlő alapon levő tanintézeteknek.

Azzal kell tehát tisztába jönni, vajjon a magyar nemzeti egyéniségnek a sereg és a magyar nemzet érdekében levő érvényesülése elérhető-e külön magyar jellegű tanintézetek nélkül?

A kitűzött gyakorlati czélt a közös intézetekben a német tannyelv mellett is el lehet érni. Reális érdekeink azt kivánják, hogy a magyar az eddiginél nagyobb számmal lépjen katonai szolgálatba és hogy, a mi megint az első követelménynek az előföltétele, a seregbe lépő egyének magyarok maradhassanak abban az értelemben, hogy hazafiságukat, nemzeti büszkeségüket ne kelljen eldugniok, letagadniok, hogy ne legyen érzelmi ellentét az értelmiség azon része között, mely a legfőbb hadúr ruháját viseli és a között, mely polgári pályákon marad. E nélkül sohasem fog a nemzet közérzületévé válni az a tudat, hogy a közös sereg igazán a miénk, hogy hús a mi húsunkból, vér a mi vérünkből. E nélkül a sereg a nemzet szemében nehezen megvédhető mesterséges alkotás lesz, a melynek gyökerei a népélet mélyéig hatolni nem bírnak. E nélkül a sereg magyar tagjaitól nem várhatni azt az odaadó buzgalmat, a mely csak a király és a haza iránt érzett kötelesség teljesítésének tudatából eredhet; e nélkül nem lesz meg a magyar származásu tisztikar tagjai között a harmonia, mert ily viszonyok mellett a tartalékban levő és a tettleges szolgálatban levő tiszt között áthidalhatatlan ellentét van; végül, e nélkül a magyar elem nagyobb részvételére sem számíthatni, mert ki fogja fiát aggodalom nélkül a katonai hivatásnak szentelni, ha attól kell tartania, hogy a mire ő a legbüszkébb, hazafiságára, arra fia talán kicsinylőleg fog lenézni?

Ennyit pedig elérhetni német nyelvű közös intézetek mellett is. Nem a tannyelv a döntő, hanem a tanítás szelleme és azok a befolyások, a melyek később a szolgálatnál érvényesülnek.

A mely követelés ezen túlmegy, mint pl. a tannyelv magyarsága, az a föntebbi gyakorlati czélokkal már nem

igazolható. Ennek érzete vezette a nemzeti pártot, midőn, nem szólva a jogi indokokról, a melyekkel már foglalkoztam, ebbeli követelését a kultura érdekeire alapította. Azt mondja Apponyi, a nemzeti kultura integritásán esett sérelem, ha az intelligentia egy része idegen műveltségben neveltetik.

Bizonyos, hogy szép volna és előnyös is volna reánk nézve, ha a magyar állampolgárok mind és minden intézetben magyar kulturában részesülnének. De közoktatási politikánknak általában nem ez a vezérlő elve, s tekintettel a nemzetiségekre, a melyeket erőszakosan megmagyarosítani nem akarunk, nem is lehetne az. S ha közoktatásunk rendszere nem ezen az elven alapul, miért állítjuk ezt föl a katonai oktatatás terén mint sérthetetlent, mint egyedül helyest? Azt mondják, mert az állam állítja föl ez intézeteket. A társadalom a tanszabadságnál, a nemzetiségi törvénynél fogva nem magyar tannyelvű intézeteket is állíthat föl; de az állam, a melynek magyar jellege minden kétségen kivűl való, ezt nem teheti. Az államnyelv fogalmával ütközének össze az ellenkező eljárás. Megengedem, hogy ebben volna igazság, ha helyes lenne az okoskodás kiinduló pontja; de abban van a tévedés, hogy ez iskolákat nem a magyar állam szervezi és fizeti, hanem a magyar és az osztrák állam együtt, már pedig azok a követelések, a melyek a magyar állam szervei irányában támaszthatók, a közös szervekre nem illenek. A közös intézetek minőségére nézve a két állam belviszonyaiból föltétlenül és egyedűl kötelező szabályokat nem lehet levonni, mert ez az azonosságot e szervezetek részei között teljesen kizárná.

Azt mondhatják, hogy ha ez így van, nem az következik belőle, hogy az iskolák maradjanak németek,

hanem hogy szünjenek meg közösek lenni. A föltétlenül érvényesítendő elv a nemzeti közoktatás integritása. Ha ennek útjában van a közösség, gondoskodjunk önmagunk magyar intézetek fölállításáról. Miért? Hol van az megírva, hogy a magyar műveltség egyeduradalmának minden téren föltétlenül kell érvényesülnie? A magam részéről semmiféle hangzatos elvnek, semmi ilyen elméleti szabálynak nem adok elsőséget a nemzet jól fölfogott érdekei fölött. Csak akkor fogadom el az ily absolut tételt, ha alkalmazása nem árt, nem árt nekünk magyaroknak. A fönforgó esetben pedig ártana. Ha a magyar államnak kötelessége volna annak a biztosítása, hogy minden polgára kizárólag magyar műveltségben neveltessék, arról is kellene gondoskodnia, hogy minden intézménye kizárólag magyar kulturán alapuljon, azaz arról, hogy a sereg is teljesen megmagyarosittassék. Ha ezt nem teszi, pedig a nemzeti párt sem akarja ezt, akkor az állam kötelessége, hogy megadja azoknak, kik katonai pályára készülnek, a lehetőséget, hogy maguknak a későbbi boldogulás minden előföltételét megszerezhessék. Tehát nemcsak a közös intézetekben, hanem a magyar államtól fölállított katonai intézetekben is, ha volnának ilyenek, a fősúlyt a német nyelvre kell fektetni. Ezen reális érdeken semmiféle abstractióból levont nagy igazságok, semmiféle doctrinarismus kedvéért, semmiféle nemzeti látszatért nem szabad magunkat túltenünk. A seregben a nemzeti kultura integritásának meg kell hajolnia a nemzet védelmi érdekeinek integritása előtt.

Nem akarom azonban azt állítani, hogy nem képez nemzeti érdeket, hogy értelmiségünk azon része is, a melynek nem tulajdonképpeni hivatása, a nemzeti kultura előmozdításában közreműködni, a melynek nem hi-

vatása a magyar művelődést fejleszteni, hanem föladata e kulturát és az államot megvédeni, a melynél tehát a kulturális tekintetek háttérbe szorulnak; mondom, nem akarom azt állítani, hogy nem volna kivánatos, hogy az értelmiségnek ezen része is a nemzeti szellemen kivűl a nemzeti nyelvet is a magáénak mondja, hogy a nemzeti kulturától el ne idegenedjék. Nem állítom ezt már azért sem, mert sokan e férfiak közűl katonáskodásuk befejeztével hasznos munkát végezhetnek az országban és a nemzeti kultura terjesztőivé válhatnak. Csak azt állítom, hogy ezen további tekintetnek is eleget lehet tenni a nélkül, hogy azt az első sorba helyeznők, a nélkül, hogy midőn arról van szó, hogy valakit valamely pályára képesítsünk, a fősúlyt arra kellene fektetni, hogy mi lesz belőle, midőn e pályától búcsút vesz.

E szükségnek meg lehetne felelni azon kereten belől is, mely a katonai érdekeket megóvja, a nélkül, hogy a tannyelvet magyarrá tegyük. Ehhez csak az kell, hogy a tisztképző intézetekben alkalom adassék arra, hogy a magyar megmaradjon anyanyelve gyakorlatában, azaz hogy ott a magyar nyelvet tanítsák, esetleg egyes tantárgyakat magyarul adjanak elő.

Ez megfér a német tannyelv prædominans voltával és a szolgálati érdekeknek is hasznukra válnék. A magyar nyelv ismerése a seregben ennek fontos érdekét képezi, s a német nyelvet kivéve fontosabb a monarchiában használatban levő bármely más nyelv ismereténél.

Fontosabb a magyar nyelv a többi nemzetiség nyelvénél, mert a seregnek a magyar hatóságokkal való levelezéséről szóló törvény és rendelet ez ismeretet föltételezi; mert a legénységen kivűl a magyarországi öszszes tartalékos tisztekkel való érintkezésnél nagy előny-

nyel jár; mert a közös véderővel együtt működő legnagyobb, legerősebb seregnek ez a szolgálati nyelve, s mert a magyar az egyetlen nyelv, a melynek a monarchiában megvan az államnyelvi minősége. Még ha mindez nem is volna így, már maga az az általános érdek is, hogy a különböző ezred-nyelvek alapos ismerete lehetővé váljék, kivánatossá teszi, hogy a katonai intézetek tagjainak módjukban legyen a magyar nyelv elsajátítása. Ennek biztosításával pedig eleget lehetne tenni a föntebbi kulturális érdeknek is. Ezzel meg lehetne felelni azon követelménynek, a melyet a nemzeti nyelv szempontjából közoktatásunk irányában támaszthatni. A magyar közoktatásügyi politikának másutt sem elve, hogy minden magyar állampolgár a magyar nyelv tanulására reászoríttassék, hanem az állam kötelessége csak odáig terjed, hogy mindenki számára lehetővé tegye az állam nyelvének elsajátítását. Midőn ezt a közös szolgálat terén is biztosítja, kötelességének megfelelt. Itt többet követelni, mint a mennyit maguktól az ország külön intézeteitől követelünk, méltánytalan dolog.

De a legerősebb ok a magyar tannyelvű katonai intézetek fölállítása ellen azon hatásban van, a melyet e reform Ausztriában és a nem magyar tannyelvű iskolákban minden valószinűség szerint elő fogna idézni.

A magyar tannyelv uralmát oly concessiók árán lennénk kénytelenek megvásárolni, a melyet az meg nem ér. Kénytelenek lennénk az Ausztriában oly annyira elmérgesedett nyelvkérdést belevinni a seregbe. Véderőnkből babyloni tornyot csinálnánk.

A katonai oktatásnak törvényerejű megmagyarosítása két módon történhetik. Két jogi lehetőség között választhatunk. Mindegyik azon eredményhez vezetne, hogy a nem-magyar intézetek megszűnnének németek lenni,

hogy előbb-utóbb az osztrák nemzetiségi viszonyoknak válnának tükrévé.

Az egyik lehetőség az, hogy a delegatiók mondják ki, hogy akár egy Magyarországon fölállítandó katonai akademia, akár az eddig létező akademiának és reáltanodáknak egy része magyarrá tétessék. Ez a megoldás a kevésbbé radicalis. Nem szüntetné meg azon kapcsolatot, mely a katonai intézeteket jelenleg a sereghez fűzi. Azok közösek és a közös hadügyminiszter ellenőrzése alatt állók maradnának. Mi csak a quótaszerű költségeiket fizetnők, úgy mint eddig. Hogy azonban e határozat kötelező erejű legyen, hozzá kellene járulnia ahhoz a két delegatiónak, az osztráknak és a magyarnak.

Elképzelhető-e, hogy az osztrákok e reformot elfogadják, hogy a magyarokká váló intézetek költségeinek 70%-át fizessék?

Mi volna az ellenérték, a melyet nekik ezért nyújthatnánk?

Ideálista ábránd arra számítani, hogy szomszédaink be fogják látni e változás objectiv hasznát és hogy ennélfogva fogják azt minden közvetlen előny nélkül is megszavazni.

Ilyen változásra csakis ellenérték fejében fognak reáállani. Ellenértéket pedig csak Ausztria nem-német nemzetiségeinek nyujthatnánk. A német elem e reformmal csak veszíthet. Ha tehát ő uralkodik a delegatióban, vele megegyezésre nem juthatunk. Csak a németek ellenére, a szlávokkal való megalkuvás alapján lehetne a magyar tannyelvet az osztrák delegatióban elfogadtatni. Ennek az ára a nem-magyar katonai oktatás szlavizálása volna.

A német nyelv uralma a Lajtán túl ma már megszünt. A közös intézményekben csak azért képes magát

föntartani, mert azokban mi is készek vagyunk suprematiáját elismerni, holott más nyelvnek ilyen előjogot nem adhatnánk, a minél fogva ott a német nyelv az egyetlen lehető összekötő kapocs. A mely mértékben az nálunk kiszoríttatnék, ugyanazon mértékben lenne a Lajtán túl is veszélyeztetve.

De mondhatják, mit bánjuk ezt mi, a német nyelv nekünk semmi. Éppenséggel nem így van. A német nyelvnek a közös intézményekben való fölénye a szláv nyelvek fölött elsőrangu magyar érdek, olyan, hogy biztosításáért még a magyar nyelv érvényesüléséből is kész vagyok áldozni. Ha a között van választásunk, hogy a közös intézmények terén együtt érvényesüljön-e a magyar és a szláv nyelv a német rovására, vagy pedig, hogy a német a másik két nyelv hátrányára megtartsa-e eddigi elsőségét, föltétlenül az utóbbi módozatot választom. S ebben nem rokon- vagy ellenszenv vezet, hanem nemzetünk érdeke. Az első érdek, a melyből a föntebbi következtetést levonom, a véderő java, a mely éppen ezért a mi javunk is.

A mi seregünknek hasznos, a magyar nemzetre nézve is jó, mert szabadságának, területi épségének, becsületének védvárát erősíti. A seregnek pedig nagy és komoly kárára volna, ha benne az összekötő, a szolgálati nyelv ismerete háttérbe szorulna, ha az osztrák nemzetiségek idiomáinak végtelen zürzavara a seregbe is behatolna. A gyors és pontos összeműködést nagy mértékben megnehezítené, ha csehnek, szlovénnek, olasznak, oláhnak, németnek és lengyelnek a nélkül kellene egymással érintkezniök, hogy közös nyelven beszélhetnének. Kölcsönös megértés nélkül nincs pontos összeműködés, e nélkül pedig nincs siker.

A második tekintet, mely a német nyelv elsőségét a

közös katonai tanintézetekben kivánatossá teszi, nemzetiségi viszonyainkban van. A német nyelv uralma a seregben nem veszélyes reánk nézve. A germanisatio réme ma már üres fenyegetés. Igaz, e fenyegetésnek még nagy a varázsereje a magyar ember kedélyére; izgató hatása azonban nem a jelen állapotok megfigyeléséből, hanem a multak emlékeiből ered. Gyakran előforduló tünet a népek életében, hogy bizonyos veszélyek, elmultuk után is, még sokáig nem szünnek meg reájuk ijesztő hatást gyakorolni. Az idegrendszer sokáig nem bír szabadulni azon nyomás emlékétől, a mely alatt valamikor erősen megrázkódott. Önkénytelenül izgalom fogja el, mihelyt ismét emlegetik előtte. Veszély, a mely sokszor és sokáig érte az embereket, ijedelmet támaszt és izgalmat szül még akkor is, a mikor a teljesen megváltozott körülményeknél fogva már nincs ok tőle tartani. Igy volt pl. Anglia a katholikus vallással. Sokáig szabadságát, sőt nemzeti önállóságát is féltette a katholicismus terjedésétől. Midőn aztán már rég elmult az Armadia kora, midőn rég elmult az az idő, a mikor a katholicismus seregeket tudott mozgósítani és birodalmakat elsöpörni, midőn Róma falai között már nem volt többé hóditó erő, midőn Anglia szabadsága és protestantismusa már legyőzhetetlenek voltak: még akkor is csodás varázshatással volt a katholikus reactio ijesztő emléke a brit kedélyére. A «no papery cry» olyan erős visszhangra talált még e században is az angol kedélyében, a minőt a reális viszonyok már nem igazolhattak, a mely csak utórezgése lehetett az idegrendszer egykori megrázkódásának.

Egészen így vagyunk mi a germanisatióval. A multban nem egy veszélyes támadást intéztek ellenünk a germanisatio érdekében. Ámbár egészében véve a mult-

ban sem a faji beolvadás a mienknél nagyobb erejű németségbe volt a fő veszély, a mely bennünket fenyegetett; ámbár a multban is inkább az absolutismus ellenszenve az alkotmány ellen, a német, olasz és szláv nemzetközi elemekből összetoborzott császári sereg túlereje, s a dynastikus, nem pedig német nemzeti érdekek túltengése a politikában voltak a bennünket fenyegetett állandóbb veszély okai; de azért szemben állottunk nem egyszer az erőszakos németesítés komoly kisérletével is. Abban az időben a császár, noha mindig nemzetközi állása volt reá nézve az irányadó, a germán világ élén volt; ő volt az első német ember. Abban az időben nagy német nyers erő állott a dynastia mögött, ellenben Ausztriának nem-német elemei elszunyadtak, nemzeti öntudatukat elveszítették. Ausztria teljesen német jellegű volt. Akkor tehát nagy német actio lehető volt. Megvolt reá az ok és megvolt hozzá az erő. Most azonban mindez megváltozott.

Ma már a Habsburgok nem képviselik Európában a germán eszmét. A Hohenzollernek vették át e szerepet. A német nyelv nemcsak reánk nézve szünt meg veszélyes lenni, hanem a Lajtán túl azon állását sem tudja megtartani, a mely megilleti, a melyet még 1867-ben elfoglalt, s a mely az akkor inaugurált politikai rendszer egyik előföltétele volt. Napról-napra talajt veszit a nem-magyar tartományokban is. A szlávok terjeszkedésének nem képes ellentállani. A német elem nemcsak a parlamentben veszítette el egykor uralkodó állását, hanem elveszíti a vidéken is, az életben is. Ily körülmények között hogyan képzelhető el, hogy minket veszélyeztessen? Midőn ott, a hol még csak pár évvel ezelőtt is a nagybefolyásu bureaukratia teljesen hatalmában volt, a hol nagy és jogos traditiók szólanak mellette, a hol ő

volt az állam alkotó eleme, ma már a puszta létért kell küzdenie, még pedig gyakran igen csekély eredménynyel: hogyan veszélyeztesse akkor a mi nemzetiségünket? Nálunk kis töredéket képez, a melynek sohasem volt expansiv ereje, hódító önérzete, államalkotó képessége, s a Lajtán túlról jövő erőszak volt az egyetlen eszköze; ma azonban ott, mint látjuk, fölösleges erő ellenünk használható propagandára nincs többé. A németnek egyátalában nincs assimiláló képessége. A gyarmatok története mutatja, hogy a leghamarabban a német veszíti el nemzeti sajátságait, a leghamarabban a német alkalmazkodik a bennszülöttekhez. Az osztrák-német meg, a főtörzstől elszakadt emez ág, éppenséggel nem képes a hódításra. Lesújtó szegénységi bizonyítvány volna reánk nézve, ha nemzetiségünket az osztrák-németek volnának képesek veszélyeztetni.

Sem társadalmi beolvasztástól, sem állami erővel történő germanisálástól nincs többé miért tartanunk. Egyátalában a magyar nemzetiség és kultura ma már semmi faj által sem absorbeálható. Ettől tartani lehetett, midőn nálunk még a latin nyelv uralkodott, midőn a nemzeti öntudat kifejlesztve még nem volt, midőn kulturánk még oly gyönge növény volt, hogy a legkisebb zord idő is elfagyaszthatta; ma azonban ezen a veszélyen túl vagyunk. Nemzetiségünket vérfürdőben elfojthatni, politikai szerencsétlenségek megfoszthatnak bennünket államiságunktól, országunk egysége tönkre mehet; de nemzetiségünk assimilálás útján többé meg nem semmisülhet. A német nyelv ismerete ennélfogva ma már nem veszély reánk nézve. A germanisálástól ma már nincs miért tartanunk. Ha mégis félnek tőle, ez semmi más, mint utórezgése azon aggodalomnak, a melyet egykor II. József és Bach kisérletei keltettek. Ez

a nemzet idegrendszerének izgékonyságából ered, nem pedig valódi helyzetünk objectiv megitéléséből. Ha e falra festett ördögtől írtózva, a nemzetiség szent nevében küzdünk a német nyelv ellen, ok nélkül ártunk önmagunknak. A német nyelv alapos ismerete nemzetiségünknek kárára nincs, másfelől meg minden magyar embernek egyik leghasznosabb, legfontosabb tudnivalója.

A magyart ma egészen más veszélyek fenyegetik, mint ezelőtt. Vakok vagyunk, ha a régi ellenség ellen védekezünk, mikor ez már támaszunk s a jelenlegi veszély egészen más irányból ered. Midőn a közös intézményekből ki akarjuk szorítani a német nyelvet, a mit csak úgy érhetünk el, ha ott helyet engedünk a többi nemzetiségek nyelvének, akkor a régi ellenfelet ütjük, hogy az új veszélyt erősítsük. Csak a szláv és oláh különállási vágy megerősödésében, az államnak a nemzetiségek szerinti tagolását hirdető eszme terjedésében van nemzetünk veszélye. A nemzetiségi nyelvek bevitele a közös intézményekbe, az oláh és a szláv nyelv túlsúlyra jutása a közös intézményekben pedig rossz viszszahatással volna a magunk nemzetiségeire. Követeléseiket fokozná és érvényesülésüknek az eddiginél nagyobb reményét élesztené föl bennök.

Nem-magyar ajku állampolgáraink, ha a Lajtán túl levő közös állami intézetekben saját nyelvükön nevelkedhetnének, ha ott oláh vagy szláv tannyelvű oktatásban részesülhetnének, nálunk ellenben csupa magyar tannyelvű ilyen intézetek volnának, az osztrák intézetekbe lépnének be. A magyar tannyelv magyarosító hatása elől az osztrák iskolák védszárnyai alá bujnának. A lépés tehát, a melyet értelmiségünk magyarsága érdekében, a melyet a magyar kultura javára akarunk tenni,

az ország művelt osztályainak csak nagyobb meghasonlására vezetne. Féltékenységet ébresztene a nemzetiségi elemekben és ugyanakkor módot adna nekik arra, hogy magukat a magyar kultura tényleges hatása alól kivonják, s minden magyar befolyástól menten, idegen földön, idegen szellemi légkörben saját nemzeti kulturájukban nevelődjenek.

A sereg magyar részében is oly éles ellentét képződnék e különböző műveltségek között, a minő az eddigi rendszer mellett nem fejlődhetett ki. Az oláh vagy szláv ajku magyar alattvaló, a ki nemzeti műveltségben nevelkednék, veszélyesebb elemmé válnék, ha hasonló nyelvű ezredbe kerülne, mint a milyen a mostani, kit a semleges német nyelven oktattak. Meggondolták-e ezt a lehető, sőt valószínű következményt azok, kik a nemzeti ügy előmozdítása czéljából erőszakolják a magyar katonai iskolákat? Meggondolták-e, hogy a magyarosítás valószínű eredménye ezen a téren is, úgy mint mindenütt, a hol a kellő körültekintés, a kellő óvatosság nélkül léptetik életbe, egyrészt a nemzetiségek nagyobb elégedetlensége lesz, s hogy másrészt az idegen talajon nőtt nemzetiségi kulturának nemzetiségeinkre gyakorolt erősebb hatása következtében fokozódni fog ezeknek nemzeti önérzete és különállási vágya? Ezt az árt a nemzeti párt reformjától várható előny meg nem éri.

A második út a nemzeti párt követeléseinek érvényre juttatására az volna, hogy a két törvényhozás a katonai oktatást valamely részletesen megállapitandó pontig külön választaná a sereg ügyeitől, azaz megszüntetné ezen oktatás közös voltát és azt a két állam autonom jogkörébe utalná. Ez új rendszer következményeképpen a katonai intézetek mind a honvédelmi miniszternek, vagy

esetleg a közoktatásügyi miniszternek tárczájához soroltatnának, s a két állam mindegyike a maga intézetei összes költségeit külön viselné.

E radicális megoldás azonban még veszélyesebb volna, mint az előbbi. Igaz, hogy ez esetben nem kellene közös megállapodásra jutnunk Ausztriával a tanrendszer és a nyelv érdemére nézve, s így nem kellene a lajtántúli katonai intézetek nationalizálásának engedményét directe megadnunk; de saját actiónk absolut szabadsága fejében az osztráknak is meg kellene adnunk a teljes actio-szabadságot. Közös megegyezés csak arra nézve volna szükséges, hogy mely intézetek vétessenek ki a közös ügyek köréből, az innen kivett intézetek további vezetése azonban a két állam mindegyikének oly külön joga lenne, a melynek mikénti gyakorlásába senkinek másnak beleszólása többé nem volna.

E szerint az osztrák katonai iskolák szlavizálásának kérdésében nekünk semmi szavunk sem lenne. A szlavizálás terjedésének semmi határt sem szabhatnánk. Még azt sem akadályozhatnók meg, hogy emez intézetekben esetleg nemzetiségi propagandát űzzenek, hogy bennök a szlavizmusnak és romanizmusnak magyarellenes élt adjanak. Megéri-e a magyar tannyelv föltétlen biztosítása ezt az áldozatot? Nem veszíthetnénk-e vele sokkal többet, mint a mennyit nyerhetünk? Magunkat Ausztriának törvényadta jogos befolyása alól kivonva, elvesztenők ugyanezt a befolyásunkat Ausztriára nézve. Kétes értékű, minimális előnyök kedvéért nemzetiségi viszonyainkat rontanók meg és kitennők véderőnket komoly veszélyeknek.

Van ugyan még egy harmadik lehetőség is, ez azonban csak félrendszabály, mely az ideiglenesség jellegét viselné magán. Elképzelhető ugyanis, hogy a magyar

állam a mostani iskolák megbolygatása nélkül és a nélkül, hogy a katonai oktatás ügyét a seregtől elválasztaná, a meglevő iskolákon túl saját költségén magyar tannyelvű ilynemű intézetet állítana föl. Ez az út azonban kétszeres megterhelésünkre vezetne és csak kisérlet, kezdet számba mehetne. Kétszeres költségeink volnának és e logikátlan megoldás különben sem elégíthetne ki senkit, mivel belső ellentmondásban szenvedne, a mennyiben vagy a magyar, vagy a német tannyelv alkalmazása lehet csak a helyes, s így szembeszökő volna, hogy mindenesetre hibás alapra fektetett intézetért hozunk áldozatot. Mindezeknél fogva, úgy hiszem, kétségtelen, hogy e rendszer vagy arra vezetne, hogy az összeg, a melylyel a katonai intézetek költségeihez járulunk, csak magyar tannyelvű iskolákra fordíttassék, vagy pedig arra, hogy a fölállított magyar intézet külön jellege megszünjék.

Végelemzésében tehát e kisérlet értéke attól függne, hogy e két eshetőség melyike következnék be. Az egymagában álló külön magyar intézetnek az előadottakon kívül még az volna egyik főhátránya, hogy a benne kiképzett magyar elem a seregben isoláltatnék, mert ezen fölös számú és a többitől eltérő nevelő-intézet hitele a seregben a dolgok természeténél fogva minden valószinűség szerint messze elmaradna a többié mögött.

Már most összefoglalhatom nézeteimet a nemzeti párttól sürgetett oktatási reform czélszerűségéről. Egy helyes czélnak nem szerencsésen választott eszköze az. Napirendre hozná a nyelv kérdését. A magyarság érvényesülését oly formalitásokhoz, oly külső biztosítékokhoz kötné, a melyek vagy a magyar elemnek a közös intézmények terén ekként elért különállásánál

fogva befolyását és igaz haladását inkább akadályoznák, mint előmozdítanák, vagy ha, a mi valószinű, példánk utánzásra találna, a sereg homogenitását veszélyeztetnék.

A baj abban van, hogy e programm csak a gyakorlati czél szempontjai szerint alakult ugyan, de midőn a pártpolitika szolgálatába léptették, akaratlanul, önkénytelenül oly formába öntötték, hogy ne csak arra legyen alkalmatos, hogy a magyar szellemet a seregben érvényre juttassa, hanem arra is, hogy a pártnak választási jelszavává váljék, s hogy vele a párt a nemzeti érzést, a mely, Istennek hála, a legerősebb tényező a magyarban, a kormány ellen kihasználhassa. Nem akarok vádat emelni. Tudom, hogy igaz meggyőződés vezeti a nemzeti párt kiváló tagjait; de ők a politikai tusa hevében, a harcz tüzében önkénytelenül azon formát keresték, mely a szemökben joggal kivánatos czélt úgy fejezze ki, hogy a nemzet közvéleményére lehetőleg nagy, lehetőleg erős benyomást tegyen, s hogy a népszerű jelszó megkönnyítse azon nehéz föladatukat, a melyet Magyarországon oly pártnak kell megoldania, a mely ellenzéket képez, a nélkül, hogy a függetlenség kivívását igérhetné. Oly formába öltöztették a szükségesnek tartott reformot, hogy külsőleg könnyen fölismerhető tényben culmináljon, egy napról a másikra megvalósíthatónak tünjék föl, s ezért alkalmatos legyen arra, hogy a nagy közönség szemében határozott «vívmány» számba menjen, oly nemzeti vívmányéba, mely egy politikai pártprogramm pièce de résistanceja lehet. De a reformnak éppen ez a külső plasticitása az, a mi, ha pártszempontból javára is válik, objectiv szempontból gyöngéje. A jelszó, a melynek hivatása a programmért a nemzeti érzést harczra hevíteni, az ellentábort is moz-

gósítja. Ijedelmet kelt, idegességet okoz és akadályok gördülnek olyan reformoknak is útjába, a melyekben sok a helyes.

A magyar érdek a seregben az, hogy befolyásunk ne formális különállást biztosító külön jogi tényeken alapuljon, hanem hogy az, minden ilyen különállás nélkül, természetes súlyunk növekvésének legyen a következménye; hogy ezen befolyásunk ne a formai egység rovására szerzett külön jogban és vívmányban, hanem az egység érdekét biztosító fokozódott erőnkben találja kifejezését. Érdekünk ez azért, mert a külön jog megszerzésére irányuló törekvés haladásunkat azon színben tünteti föl, hogy veszélyezteti a közös intézmények terén szükséges egységet, s ezért ellenfeleinkké teszi azon nagysúlyú befolyásokat, a melyek ma, mint a monarchia hatalmának főtámaszai, természetes szövetségeseink. Érdekünk ez továbbá azért is, mert az ilyen külön jog, a szerint, a mint utánzásra talál vagy nem, tényleg vagy a sereg egységének megbontására vezet, vagy elszigetelt és hátrányos helyzetbe juttat bennünket. Végül érdekünk ez azért is, mert az ezzel ellenkező eljárás, midőn befolyásunkat az egyik irányban megalapítja, ugyanakkor korlátozza a másikban. Mentől föltétlenebb szabad kezet nyerünk a positiv alkotás terén, annál inkább veszítünk a negativ ellenőrzésben, azon képességben, hogy megakadályozzuk a reánk és a seregre nézve káros fejlődéseket a monarchia nem-magyar államában. Midőn jogot szerzünk a katonai oktatás magyar részének Ausztriától való független vezetésére, jogot adunk Ausztriának a maga részének teljesen önálló intézésére. Befolyásunkat, érdekeink érvényesülését akképp kell biztosítanunk, hogy ha példánk utánzásra talál, ez véderőnknek kárára ne váljék, s hogy megtartsuk ellenőrző jogunkat az

egész seregre nézve. Rá fogok majd mutatni, hogy e postulatumból minő politika következik, s hogy a czél nézetem szerint minő úton érhető el; most áttérek a nemzeti párt programmja méltatásának végső conclusiójára.

III. FEJEZET.

A NEMZETI PÁRT PROGRAMMJA MÉLTATÁSÁNAK EREDMÉNYÉRŐL.

A tőlem kitelhető legnagyobb tárgyilagossággal igyekeztem e programmot és indokait bírálni. Nem azon részeit kerestem csak, a melyek minket egymástól elválasztanak; nemcsak gyengéit kutattam e programmnak. Vizsgáltam azt is, a mi benne jó, azon pontjait, a melyeket mi is elfogadhatunk. Vajha több ilyent találtam volna. Erős meggyőződésem, hogy nagy javára volna hazánknak, ha meg lehetne szüntetni az ellentétet, a mely a nemzeti párt között és közöttünk van. Semmi sem volna alkalmatosabb arra, hogy közállapotaink több súlyos baját orvosolja, mint a kiegyezést védő pártok tömörülése. De, sajnos, ezen tömörülés azon az úton, hogy a nemzet többsége tegye magáévá az ellenzék programmját, létre nem jöhet. Sajnos, nagyobb fontosságú tekintetek tiltják azt, hogy Apponyi programmját elfogadjuk. Egyesülés csak úgy képzelhető, ha a nemzeti párt programmja akként módosul, hogy megszabadul veszélyes élétől.

Többször vetette szemünkre Apponyi, hogy csodálátos ellenmondás van azon kritikában, a melylyel politikáját támadni szoktuk. Nem egyszer mondotta, hogy néha azzal ostromoljuk, hogy programmja komoly követ-

kezményekkel és veszélyekkel jár, máskor meg azzal, hogy kicsinyes és nem lehet tőle sokat várni. Igaza van, programmját tényleg e két szempontból támadtuk meg; de nem ok nélkül. Nincs arányban a programmtól várható haszon a belőle következhető károkkal; többet koczkáztat, mint a mennyit adhat. Mit látunk a mérleg azon serpenyőjében, mely a hasznos következményeket méri? Egészséges gondolatot, szép és jó intentiót. Sajnos, több van a káros hatások serpenyőjében. Először is ott van e helyes gondolatnak helytelen formában való megtestesítése; továbbá oly jogi elmélet, a mely nemcsak alaptalan, hanem veszélyes is, mert logice alkalmazva, tönkretenné a kiegyezést és éppen ezért az irányadó körökben oly nagy ellentállást támaszt a nemzeti párt programmja ellen, a minőt ennek tulajdonképpeni belső tartalma nem indokol. Ezen elmélet továbbá azért is veszélyes, mivel a nemzetben azon téves és káros hitet ébreszti, hogy alkotmánya meg van sértve, hogy sarkalatos fontosságú jogai kijátszatnak. A nemzeti párt rovásán van azon túlzó szellem is, a melyet országszerte fölébreszteni törekedett. A maga okozta helyzet kényszere szorította ebbe az irányba. Párt, a mely nemzeti irányban akarja a kiegyezést fejleszteni, a mely ennélfogva meg akarja törni azon hangulatot, mely a közös ügyek szervezetének mai alakját nemzeti érdekeinkre nézve kielégítőnek tartja, sikert csak úgy remélhet, ha a nemzeti önérzetet mesterségesen is fölcsigázza, ha a nemzetet követelővé teszi, ha benne a kurucz szellemet nagygyá növeli.

Már is nagy károkat okozott a nemzeti pártnak ezen actiója. És attól kell tartani, hogy e mozgalomnak a nép érzületére gyakorolt veszélyes hatása még fokozódni fog, ha a nemzeti párt a létért folytatott nehéz

küzdelme közben mindinkább elkeseredve, mellőzésében sérelmet látva, a tőle követelt nemzeti vívmányok ellen kifejtett ellenállást nemzetellenes szellem kifolyásának tulajdonítva, mind nagyobb és nagyobb mértékben fogja a chauvinismust éleszteni és az országban mindinkább azt az irányt terjeszteni, a mely mellett az Ausztriával való viszonyunk fönn nem tartható.

A mint már föntebb mondottam, a visszautasítás, a melyre a sereg oktatásügyének tervezett reformja talál, nem véletlen, hanem annak a következménye, hogy a mit a nemzeti párt akar, Ausztriában csak a császár erélyes actiója útján volna keresztülvihető, ő felsége pedig erre nem lesz és nem is lehet hajlandó. Ezen ellenállás megszünésére tehát nem lehet számítani.

Hogy ezt legyőzze, a nemzeti pártnak a nemzet lelke fölött oly hatalommal kellene bírnia, hogy kezébe keríthesse a parlamenti rendszer minden fegyverét, s hogy a nemzet többsége komoly conflictusra is el legyen szánva. Lehet-e a pártnak erre reménye, ha a nemzet megóvja higgadtságát és nyugodtan mérlegeli, vajjon érdemes-e ezen küzdelem veszélyeit fölidézni azon előnyért, a melyet a magyar katonai oktatással és a mostaninál valamivel szittyább jellegű udvartartással nyerhet?

Aligha. Ha nem sikerül olyan indulatba hozni a közvéleményt, hogy a veszélyekre nem ügyel, az akadályokat nem nézi, az előnyöket és a hátrányokat nem mérlegeli; ha nem sikerül fölizgatni és elkeseríteni a nemzetet: akkor ez nem fogja Apponyinak azt a támaszt nyujtani, a melylyel a programmjának útjában álló akadályokat legyőzhetné. Apponyi politikája csak a fúriák segélyével diadalmaskodhatik; de vajjon azután képes volna-e ő e fúriákat ki is elégíteni?

Ha nem úsznék a megdagadt áradattal, ez magával rántaná.

Programmja félrendszabály. Lehetne-e azzal a fölkorbácsolt szenvedélyeket csillapítani? Ha kivívták a győzelmet, a melylyel többet is el lehet érni, mint a mennyit Apponyi követel, lehetséges volna-e ott megállani, a hol Apponyi akarja? Nem menne-e azon erő, a mely őt diadalra segítette, csakhamar túl rajta magán és politikáján is?

Míg a nemzet Apponyi lelkesítő szavait úgy értelmezi, a hogyan azokat Apponyi érti; míg el nem felejti, hogy Apponyi ostorcsapásai, a melyeknek hivatása a nemzet vérkeringését sebesebbé tenni, csak a sovány programm esélyeit akarják növelni: addig azok nem lesznek alkalmatosak arra, hogy a nemzetet fölrázzák és tettekre hevítsék; mindaddig azonban Apponyi aspiratiói sem lesznek ellenállhatatlanok. Ha ellenben a nép mély rétegeig hatolna el az új talpra magyar, s itt lelkes visszhangra találna a harczi kiáltás, ez csak annak volna a következménye és a jele, hogy fölébredt a régi kurucz szellem, követelve a részletfizetéseket, hogy elérhesse az egészet is. Harczra csak úgy hevíthetné Apponyi a maga programmja mellett a közvéleményt, ha ez a külön seregnek, a külön diplomatiának, a personal-uniónak egyszerűbb, csábítóbb és népszerűbb eszméjéhez való átmenetelt látná benne. De akkor, kérdem, lehetne-e a megindított erőket leszerelni? Ha arra szánná el magát a nemzet, hogy hozzányul a parlamenti kényszer eszközéhez, nem valószínűbb-e, hogy ezt a leghatásosabb, de ugyanakkor legveszedelmesebb fegyvert nem apróságok kivívására, hanem gyökeres reformoknak, eszményi jóknak a kiküzdésére fogja használni? A küzdelemnek és a vele járó veszélyeknek mérvében a kettő

között már alig volna különbség, de igenis óriás nagy az eredménynek csábító erejében és népszerűségében.

Apponyi könnyen úgy járna, mint járt Odilon Barrot 1848-ban, a ki, miután hosszú meddő küzdelmet folytatott Lajos Fülöp különböző kormányai ellen, s miután végül sikerült neki az ellenzéki szellemet nagyra növelni és oly erőre fokozni, hogy legyőzte az útjában álló akadályokat: ugyanazon a napon, a mikor végleges diadalra számíthatott, ugyanazon a napon bukott meg végleg, mert nem volt képes félrendszabályaival azon szellemet kielégíteni, a melynek segítségével elleneit letiporta; mert ő népszerűségénél fogva alkalmatos volt ugyan arra, hogy élessze az ellenzéki szellemet, de mihelyt ez megerősödött, vezetni már nem birta, mivel ekkor ezen szellem már messze túlszárnyalta őt is és oly vezéreket keresett, a kiknek izgató szava teljes összhangban volt a programmal, a melyet meg akartak valósítani. Ugyanazon a napon látta Odilon Barrot emelkedése és bukása nagy ellentéteit. Midőn ő maga is, a közvélemény egy része is azt hitte, hogy végre ő a helyzet ura, akkor tényleg már messze túl mentek rajta, mert a szellem, a mely fölemelte, már többet kivánt, mint a mennyit ő igérhetett.

Azon államférfiút, a ki mérsékelt programm mellett kénytelen a nép szenvedélyeit harczra hevíteni, mindig ez a sors fenyegeti. Apponyi is így járhat. Ő is arra a tapasztalatra juthat, hogy ha sikerül az ellenzéki szellemet oly erőre növelni, a mely a mai rendszert romba döntheti, romba dőlne az is, a mit ő maga érinteni nem akar, a mit igaz meggyőződéssel szükségesnek tart, s a minek érdekében akarja részleges újításait is keresztülvinni. Mentűl őszintébben és erősebben ragaszkodik meggyőződéséhez, a kiegyezés fönmaradásának szüksé-

gességéhez, s mentűl tisztább a hazafisága, annál keservesebb lenne a kiábrándulása.

De ezen veszély csak eventualis. Ma Apponyi, súlyos felelőssége tudatában, elismerésre méltó önmérséklettel óvakodik a túlzó szellemmel való állandó szövetségtől. A nemzeti élet nyugalmát agitatiójának ereje komolyan még meg nem zavarta.

Azon politikai helyzet azonban, a melybe magát juttatta, azon kényszer, a mely őt és pártját a kurucz traditiók karjai felé tereli, máris megtermette gyümölcsét.

Izgatni senki sem bir oly hatásosan és annyi eredménynyel, mint egy mérsékelt programmú politikus. Az ő harczi riadója erősebben hat a túlzók hangjánál, mert azt a benyomást kelti, hogy csakugyan rothadtaknak kell az állapotoknak lenniök, ha a higgadt, a mérsékelt politikust is kihozzák sodrából.

A túlzók képesebbek a fölcsigázott szenvedélyeket kihasználni, ezeket éleszteni azonban mindig az lesz alkalmatosabb, a kinek komolyabb a tekintélye, a kit a közvélemény higgadt része is elfogulatlanabbnak ismer el, mert nem tartja a priori túlzónak.

Innen származik a világtörténelemben oly gyakran észlelhető ama jelenség, hogy a túlzók a mérsékeltebb elemek szövetségét szokták keresni, őket szeretik előre tolni, az ő nevök és nimbusuk mögé bújnak, s szivesen át is engedik nekik a hangadó szerepet, a vezetést, a míg csak arról van szó, hogy a nemzet hangulatát előkészítsék a radicális változásokra, a meglevő alkotmány megrendítésére, s ők maguk csak akkor lépnek az előtérbe, csak akkor veszik kezökbe az események irányítását, midőn elérkezik az aratás ideje, midőn a kivívott győzelem gyümölcseit kell betakarítani. Ekkor félrevetik a kihasznált reputatiókat, mint a kifacsart czitromot. S csak

azon csodálkozhatni, hogy e tapasztalatok ellenére annyiszor akad mérsékelt politikus, a ki magát kihasználni engedi. Míg ő a parádés csataló, a melyet nagy alkalmakkor elővezetnek; míg ő a vezéralak, a kit éppen a túlzók tapsainál fogva a népszerűség dicsfénye övez: addig azon illusióban ringatódzik, hogy a szélsők támogatása csak az ő súlyát fokozza, az ő politikáját segíti győzelemre. Magának a rendnek, vagy az általa is föntartandónak itélt államformának vél szolgálatot tenni, midőn a túlzókkal való érintkezése útján ezeknek vezetését, sőt mérséklését hiszi biztosíthatni. De a legtöbb esetben csalódik, a legtöbbször, még pedig a dolgok természeténél fogva, ő húzza a rövidebbet. A függetlenségi párt is talán erre számít, midőn keresi a fegyverbarátságot Apponyival.

Annyi bizonyos, hogy egyénisége kitűnőségénél és népszerűségénél fogva Apponyi azzal a munkásságával, a melyet eddig kifejtett, már is képes volt oly nézeteket terjeszteni a közvéleményben, a melyeknek, hitem szerint, káros a hatásuk. A harcz hevében sok oly maximát hozott a nemzeti párt forgalomba, a melyeknek nagyobb elterjedése nemcsak a mai rendszert veszélyeztetné, hanem magát a kiegyezést is.

E túlzások már azért is károsak, mert megijesztik azon tényezőket, a melyek az összetartozás érdekeit képviselik és azt az aggodalmat keltik bennök, hogy a magyar nemzetnek fokonkint növekedő követeléseivel, napról-napra chauvinistikusabb hangulatával lehetetlenné válik a megélés. E hit pedig alkalmatos arra, hogy hátráltassa a nemzeti irány érvényesülését ott is, a hol ez helyes és szükséges. Semmi sem könnyíti meg annyira a kerékkötőknek, a hátramozdítóknak munkáját, mint a félelem, a melyet túlzásaink támasztanak. Hisz ma már

ezekből merítik egyetlen létjogosultságukat. Ma már senki sem érvelhet azzal, hogy a kiegyezés jelen alakjában veszélyezteti a monarchia hatalmi érdekeit, mert a tények az ellenkezőt bizonyítják. Ellenfeleink egyetlen fegyvere az utalás arra, hogy ha a mai állapot nem is veszélyes, tarthatatlanná fog válni a magyar nemzetnek természetes fejlődésével növekedő aspirátiói következtében. Ha a jelent meg nem támadhatják, rámutatnak a jövő veszélyeire, a chauvinistikus hangulatra, a mely az együtt élést fenyegeti. Ez irányzatok malmára hajtja a vizet a nemzeti párt actiója. A kik akkor, midőn fejedelmünk a kiegyezés felé hajlott, azt mondották neki, hogy ne lépjen reá ez útra, mert a magyaroknak adott minden engedmény lejtőre vezet, mert a magyar nemzetet mindaddig nem lehetséges kielégíteni, míg meg nem kapja a külön sereget, sőt talán mindaddig sem, míg vissza nem állíttatik Mátyás király birodalma: ezen ellenségeink jutottak új érvekhez a már elvesztett állásuk visszaszerzésére.

És tényleg sok oly magot vetettek el az elmult küzdelmes években a nép lelkébe, a melyek, ha megfogamzanak és nagyra nőnek, nehézzé tehetik a kiegyezés föntartását. A nép alsó rétegéig nem igen jut el egy-egy politikai jelszó. De éppen ezért az, a mely hozzá utat tör magának, mély nyomokat váj. A nép a maga egyszerűségével, hiszékenységével, komolyságával erősebben ragaszkodik azon pár fogalomhoz, a melyet igaznak tart, mint a skeptikus felsőbb osztályok az egymással ellentétben levő, egymással küzdő sok és új elmélethez, a melyek szüntelenül ostromolják. A jelszavak, a melyekkel a pártok vezérei érvelnek, taktikáznak, hatásokat hajhásznak, lent nagy igazságok, irányadó tekintetek benyomását keltik. Komolyan veszik és tovább szövik

őket. A nép szűk látkörénél fogva aztán a logika segélyével egészen más következtetésekre jut, mint a vezetők. A tőle megértett igazságot véli az egyetlen helyes kiinduló pontnak és mohón fogadja el ennek végső consequentiáját. Mindig akad, a ki ebben segítségére van és az egyszerű következtetésnek amúgy se nehéz munkáját helyette végzi el. Így gyakran egészen mássá lett az, a mit a nép ezen rétegeiben az oda elvetett mag fejlesztett, mint a mit a vezetők akartak.

Ha a nép ezen rétegéig hatolnának el azon fülbemászó hangok, a melyeken a nemzeti tárogatók szólnak, félek tőle, oly accordokat keltenének, a melyekre nem számítottak.

Ha az országban általánossá válnék az a tendentia, mely a politika helyességét, sikerét abban keresi, hogy hány úgynevezett nemzeti vívmányt volt képes szerezni, s ez utóbbiakat, nem nézve valóságos értékükre, már ezen nemzeti látszatuknál fogva nagy jótéteményekké fújja föl és úgy tekinti, mint a melyekért egyedül érdemes küzdeni; ha politikai programmok és eredmények helyes voltát ilyen mértékkel mérné a nemzet; ha az országban uralomra jutna azon szellem, a mely a lemondástól már a priori irtózik, s a nemzeti jellegnek az állam minden szervében való kifejezésre juttatását úgy tünteti föl, mint a mi az alkunak még csak tárgya sem lehet: e fölfogás, a mint a kiegyezést létre sem birta volna hozni, fönn se tudná azt tartani.

Ha siker koronázná a nagy agitatiót, a melyet a jelenlegi állapot ellen támasztottak, hatása messzebb terjedne, mint megindítói kivánják. Ha el lehetne hitetni a közvéleménynyel, hogy a közös intézmények terén háttérbe szorítanak, kijátszanak, páriákká aláznak le bennünket, s hogy ennél fogva helyzetünk tűrhetetlen,

akkor a kiegyezés napjai is meg volnának számlálva. Magam sem állítom, hogy a mai állapot non plus ultrája annak, a mi elérhető, s hogy a magyar elemnek a monarchiában ma már megvan az a szerepe, a melynél különbre nem is vágyódhatik; sőt ellenkezőleg, tudom, hogy e részben a fejlődés kivánatos, a mint hogy a kiegyezés föntartása esetében meg is lesz. De egyrészt a viszonyok a seregben reánk nézve ma sem olyan sötétek, mint a minőknek festik, másrészt a javulás csak lassan, fokozatosan következhetik be, s nem érhető el egy csapással, egy jog vagy egy vívmány kiküzdésével.

Ha a nemzeten erőt venne a türelmetlenség és az a szellem jutna benne uralomra, a mely radicális és gyors eredményt követel, a mely paragraphusokba akarja foglalni a biztosítékokat: megelégedést szerezni, megnyugvást eszközölni többé már nem volna lehető. A kiegyezés meg volna bukva. Akár győzelmeskednék a nemzeti párt programmja, akár nem, a vérmes reményeket keserű kiábrándulás váltaná föl. Ha a párt győzedelmeskednék, az országban hamar belátnák, hogy az annyira magasztalt vívmányok nem sokat lendítenek a helyzeten, s hogy ott vagyunk, a hol a mádi zsidó volt hosszú bolyongása után.

Azt mondják a nemzeti párt politikusai: a kiegyezést mai alakjában nem lehet másképpen föntartani, mint a választási szabadság elnyomásával, mint corruptióval. Nézetök szerint oly kevés jó következett belőle, úgy a hogyan eddig végrehajtották, hogy érdekében szabad meggyőződést, igaz lelkesedést az alkotmányos küzdelem sorompói közé nem lehet vinni, s így számára a magyar értelmiség többségének támogatását loyalis eszközökkel megnyerni lehetetlenség. Csak a nemzeti programm megvalósításával adhatni oly igaz belső érté-

ket a kiegyezésnek, hogy ennek legerősebb támaszává a maga üdvös eredménye lehessen, s hogy, minden erőszakot mellőzve, általánosan érzett nagy haszna képezhesse megrendíthetetlen alapját.

A szerzői hiúságnak nem közönséges elfogultsága nyilatkozik e fölfogásban. Szerencsénkre nem valószínű, hogy az tágabb körben visszhangra találjon. Ha a kiegyezés híveiben az az érzés támadna, hogy a mai állapot valóban tűrhetetlen, hogy az, a mit a kiegyezésnek eddig köszönünk, még nem igazolja annak hasznos voltát, s hogy azt csak azon jóknál fogva védhetni meg, a miket tőle a jövőben várhatni, abban a boldog jövőben, a mikor a nemzeti párt lesz a kormányon, akkor a kiegyezés állandóságában csakugyan nem lehetne hinnünk.

Ha tűrhetetlen az a helyzet, a mely visszaszerzett alkotmányunkon, föléledt parlamenti rendszerünkön, a közös intézmények terén biztosított befolyásunkon alapul, akkor kielégítő vagy éppen lelkesedéssel megvédhető állapota ez országnak a kiegyezés keretén belől nem lesz soha. Ha az a nagy lépés, a melyet 1866-tól 1867-ig tettünk, ha az az óriás haladás, a mely mai helyzetünket az ezt megelőzött háromszázados multtal szemben jellemzi, semmi, s ha mindez annyit sem nyom a latban, hogy a mai állapotok mellett igaz lelkesedéssel szállhassunk síkra: akkor az a plus, az a javulás, a melyet a nemzeti párt programmjának érvényesülésétől a legjobb esetben várhatni, nem lesz képes a közhangulatot a kiegyezésre nézve kedvezővé alakítani. Ha a mérleg ma azon serpenyő felé hajlik, a melyben a kiegyezés hátrányai vannak; ha korszakot alkotó nagy vívmányaink, ha az államélet egész szervezetének a modern korhoz mért átalakítása nem képes megelégedést

teremteni: akkor sem a katonai oktatás megmagyarosítása, sem új és correct közjogi terminusok megállapíása, sem az udvartartás reformálása nem lesz képes a mérlegen változtatni, a közhangulatot kielégíteni. A ki Magyarország mai helyzetét a monarchiában elfogadhatatlannak tartja, azt a kiegyezésen alapuló és belőle eredő bármely jogi állapot nem fogja kielégíteni. Az minden körülmények között pálczát fog törni az 1867-diki kiegyezés fölött. A ki ma bús magyar, azt objectiv okok akkor sem fogják kielégítetté tenni, ha a várva várt vívmányok tényleg kiküzdetnek. Nagy változásnak, a magyar befolyás és jelleg rögtöni teljes érvényesülésé nek kellene bekövetkeznie, hogy a mink ma van, s a mit a nemzeti párttól támasztott vélemény szerint ma csak mesterségesen lehet föntartani, azt a mai állapottal elégedetlen elemek jónak és hasznosnak fogadják el. Ilyen változást pedig nem várhatni. Ha a nemzeti párt programmja nem is keltene félelmet végső czéljai iránt, ha javulás helyett nem is idézne elő reactiót, ha összeütközésre nem is vezetne, akkor is haszna csak 20—30 év mulva válnék érezhetővé, a mikor az új intézetekben nevelt egyének magasabb állásokba jutnak. Addig mitől lehetne javulást várni? A fölcsigázott reményeket keserű kiábrándulás váltaná föl, ez pedig veszélylyel fenyegetné magát a kiegyezést is. Kisülne, hogy a kísérlet nem alkalmatos megnyugvás keltésére, s hogy állapotaink az új programm megvalósulása ellenére csaknem oly tűrhetetlenek, mint a milyenek voltak azelőtt. A ki ma megalázottnak tart bennünket, ezután is annak fog tartani. A nemzeti párttól fölsrófolt várakozások mellett a mai tényleges állapotokkal szemben elérhető többlet, ha általában lenne ilyen, törpének tünnék föl. Ha pedig tág rétegek igazán és komolyan bizakodnának azon

kecsegtető igéretekben, a melyekkel buzgó ideálisták a nemzeti programmot jóhiszemüleg ajánlják, az illusiók szétfoszlása súlyos következésekkel, a nemzet hitkörének, lelki világának erős megrázkódásával és teljes átváltozásával járna. Ellenállhatatlan logikával oda vezetné a nemzetet, hogy boldogulását a kiegyezés keretén belől elérhetetlennek tartsa.

Egy másik hasonlóan veszélyes elmélet az, a melyet Apponyi a nemzeti politikának a nemzetiségi viszonyokra való hatásáról fölállított. Azt mondja Apponyi: mi sem természetesebb, mint az, hogy nem birunk a nemzetiségekkel; hisz ezeknek imponálni kell tudni, azon magyar állam pedig, a mely saját intézményeiben sem képes jellegét érvényre juttatni, nem imponálhat. Domboríttassék csak ki a magyarság a közös intézményekben is, úgy, a mint ő ezt ajánlja, s azonnal meg fog ez az állapot változni; akkor érezni fogják nemzetiségeink, hogy erős akarat, nagy hatalom áll a magyar állam rendelkezésére, s akkor majd beadják derekukat.

Rövid életűek lennének az alkotmányos rendszerek, ha a közvélemény azt a mértéket alkalmazná reájuk hogy képesek-e ily eredmény biztosítására. Ha pálczát törne a nemzet a mai politika fölött, mert ez nem imponál a nemzetiségeknek és mert nem képes elhallgattatni a túlzó irányokat, akkor épp oly hamar pálczát törne az Apponyi ajánlotta rendszer fölött is, a mint hogy pálczát törne a kiegyezés bármely alakja és barminő végrehajtása fölött; de akkor épp oly hamar napirendre kellene térni a personal-unio és ennek akármilyen formája fölött is. A politikai élet válságai ma lejáratják az egyéneket. Ha lehetetlent kivánnánk az alkotmánytól, jövőre szédítő gyorsasággal szorítanák ki egymást, buktatnák meg egymást a politikai rendszerek.

A mit Apponyi programmjától vár, azt a közös intézményeknek semminemű szervezetével nem érhetni el. Teljesen a maival sem; de mentől inkább eltérünk ettől, mentől inkább közeledünk a szélbali eszményhez, annál kevésbbé számíthatni reá, hogy a nemzetiségi túlzások, bátorságukat vesztve, megszünjenek. Nagy követelések támasztása, sőt valamely eredmény kierőszakolása sem imponál nekik. A magyar államnak a közös intézmények külsőségeire irányuló prætensiója, sőt ennek érvényesülése sem mutat igaz erőre, s nem bizonyítja az államnak azon hatalmát, a mely megfélemlíteni képes. A látszattól nemzetiségeink meg nem ijednek. Közöttünk és velünk élnek, nagyon is ismerik a viszonyokat, tudják, hogy mi árthat nekünk és hogy miből meríthetnek ők komoly erőt, miben van egyetlen reményök. A történelem bizonyítja, hogy a magyar állam térfoglalása a nemzeti párttól ajánlott irányban belső ellenségeink kezéből nem csavarja ki a fegyvert. Rövid idő alatt mikor értünk el annyit, Bécs rovására mikor szereztünk magunknak annyi dicsőséget, a függetlenségi eszme mikor látszott közelebbnek megvalósulásához, mint 1848-ban? És mégis mikor volt az ellenünk intézett támadás merészebb, mint éppen ekkor? A nemzetiségek rossz elemei, a külső támadás esetén kívül, csakis abba helyezhetik reményöket, hogy köztünk és Ausztria, köztünk és királyunk közt félreértések, viszályok támadnak. Igazán csak ekkor merészek ők. A történelem bizonyítja, hogy ilyenkor támogatásuknak vagy legalább semlegességöknek biztosítása végett a két ellenfél egyaránt kész igéretekre és concessiókra is. 1849-ben a forradalmi kormány annyit adott, vagyis inkább igért a nemzetiségeknek, mint azelőtt magyar államférfiú még soha sem. A bécsi politika pedig egyenesen fölbujtotta őket.

A nemzetiségeknek tehát a magyar offensiva Bécs ellen nem imponál. Nem imponálnak nekik az ezen úton talán kiküzdhető nemzeti vívmányok sem. Ha valami képes nekik imponálni, ez csakis a harmonia a monarchia irányadó tényezői között. A viszálynak már puszta lehetősége is fokozza ellenségeink vakmerőségét. Ez egyenes arányban növekszik azon surlódásokkal, a melyek közöttünk és szövetségeseink között, vagy még inkább a nemzet és királya között támadnak. A nemzeti színű külsőségek kierőszakolása csak könnyítene ezen izgatók munkáján, mert plausibilisekké tenné dajkameséiket a magyarosítás kísérleteiről, a kiküzdött vívmányok meg nekünk hatásos fegyvert ellenök nem adnának kezünkbe. Ha tehát abban a reményben ringatnók magunkat, hogy ily eszközökkel imponálni fogunk a nemzetiségeknek és sebes rohammal követelést követelés után támasztanánk, a nélkül, hogy a czélba vett, de ezen az úton el nem érhető eredményt megközelítenők, e lidércz hajszolása közben a conflictusok terére és csakhamar aztán a nemzetiségi agitatio mocsarába jutnánk.

A nemzeti párt tanai közül még sokat említhetnék meg, a melyek, ha igazak volnának, többet is elitélnének, mint a mai rendszert, s a melyek, ha a nemzet őket vezető elvekül fogadná el, lehetetlenné tennék, hogy elzárkózzék a szélső bal programmja elől.

Ilyen az, hogy semmi irányban sem szabad tilalomfákat állítani a nemzet érvényesülése elé; hogy a nemzeti kultura integritását föltetlenül fönn kell tartanunk az államélet minden ágában.

De elég ennyi annak megállapítására, hogy a harcz hevében sok oly elvet fejtegetett a maga egész tekintélyével Apponyi, a melyek azzal a programmal sem férnek meg, a melyet ő a magáénak vall.

Szóval, épp úgy a szellem, a melynek segítségével a nemzeti párt győzhet és a melyre ennélfogva reá van utalva, mint az érvek, a melyekkel él, mind azt teszik valószínűvé, hogy e párt, ha magával tudná is ragadni a nemzetet, diadala esetében sem volna képes állandó állapotokat teremteni, a kiegyezést akkor sem volna képes megszilárdítani.

Ha pedig a nemzeti párt jövőre is a meddő agitatio terére szorítkoznék, attól tartok, hogy az ez esetben mindinkább növekedő elkeseredettsége egymás után szét fogja tépni a szálakat, a melyek hiveit ma még a kiegyezéshez fűzik. Ha sokáig él és mind erősebb gyökeret ver a fölfogás, hogy jogaink csorbát szenvednek, hogy a kiegyezés visszafelé fejlődött, hogy lejtőre jutottunk és a centralisatio fenyeget bennünket, félek tőle, azon hit fog sokakban ébredni, hogy magában a kiegyezés művében van a hiba.

A nemzeti párt programmjának árnyékoldala végre az, hogy kivánságokat, a melyek csak Ausztriával egyetértve teljesülhetnek, oly prætensiókká fokozott, hogy rögtöni érvényesülésük a parlamenti helyzet elutasíthatatlan követelményévé válhatik, még pedig oly időben is, a mikor erre Ausztriában nem lévén meg a kedvező előföltétel, e kívánságoknak eleget tenni nem lehet. Közjogi conflictus lehetősége elé állíttathatnánk oly követelések kedvéért, a melyeknek a legjobb esetben sem lehet életbevágó fontosságot tulajdonítanunk, s a melyek előnyeit más úton is biztosíthatnók magunknak, oly úton, a mely a conflictussal járó veszélyeket elkerüli. A magyar nemzeti fejlődés föltüntetésének ráerőszakolása a közös intézményekre, vagy csak egymaga a kisérlet is, hogy az a parlament többségének módjában levő hatalmi eszközökkel reákényszeríttessék a közös

intézményekre, a dualismusnak olyan megrázkódását idézné elő, hogy kérdéses, kibírná-e. Az ily természetű erőszak a két parlament többségének összekocczanására és a kiegyezési mű erejének gyöngítésére vezetne.

Az initiativa, a melyet mi ragadnánk meg, utánzásra találna túl a Lajtán. Ha a kiegyezést mi fejlesztjük, mi, a kiknek 1867 óta elfoglalt és hagyományossá vált álláspontunk a változások visszautasítása volt: hogyan képzelhetjük el, hogy az osztrákok, kik kezdettől fogva a fejlesztésbe helyezték reményöket és mindig is azt kivánták, látván, hogy eredeti intentiójukat a magyarok karolják föl, szintén ne álljanak elő fejlesztési kisérletekkel, persze olyanokkal, a melyekkel mi nem tudnánk megbarátkozni? Conflictusra conflictus következnék, közjogi viszályok nem kerülnének le a napirendről, oda lenne a közjogi béke.

Mindezen hátrányok főforrása az a nagy politikai hiba, hogy a nemzeti párt a kiegyezés föntartását és megerősítését oly eszközökkel akarja elősegíteni, a melyek küzdelemre vezetnének éppen azon tényezőkkel, a melyek e törvényes alapnak leghivatottabb védői. A kiegyezést megszüntetni, Ausztria és Magyarország között az asztaltól és ágytól való elválást keresztülvinni olyan módon is lehet, hogy ezt a parlament a többi tényezőre ráerőszakolja; föntartani azonban e szerződéses viszonyt úgy, hogy e mód miatt összeveszünk azon többi tényezővel, a melyek a kiegyezést szintén conserválni akarják, nagyon félszeg eljárás. Lehet, hogy a contemplált reformok, ha az illetékes tényezők szabad megegyezésével lépnének életbe, a kiegyezést a nemzet öntudatában megerősítenék, ámbár, mint kifejtettem, én e reformtervek jelenlegi alakja mellett ebben is kételkedem; de

azért elismerem, hogy ezen nézet igen plausibilis. Mihelyt azonban ezen reformokért a nemzetet kemény tusára kellene vezetni a korona ellen, a mely kénytelen volna Ausztria szabad elhatározásának jogát megóvni, a kiegyezésnek várható erősödése eltörpülne azon gyengülése mellett, a mely a koronának és a nemzet többségének conflictusából okvetetlenül származnék. Azoknak egymással való küzdelme, a kik a meglevőt fönn akarják tartani, és egy részöknek azokkal való párhuzamos actiója, sőt szövetsége, a kik a kiegyezést meg akarják dönteni, nem lehet, hogy használjon a mű erejének, nem lehet, hogy ne ártson azon alapnak, a melynek híveit egymással szembe állítja.

Mindig hibás az oly politika, a mely rokon erőket, természetes szövetségeseket egymás ellen harczba visz, s azt az eredményt szüli, hogy a fődolgokban közös czélt szolgáló elemek a közös ellenség szeme láttára egymással viaskodnak. Abban van a bökkenő, hogy a nemzeti párt programmjának előnyös következménye, föltéve, hogy lenne ilyen hatása, s hogy e programm elméletileg legalább helyes alapokon nyugodnék, egy igen valószinűtlen tényezőtől van föltételezve, attól, hogy e programm véglegesen győzelmeskedik; ártalmas hatása ellenben bizonyos, mivel azon viszálylyal jár, a melyet a közös czélokat szolgáló erők között előidéz már ma is, s a melyet még nagyobb mértékben előidézne, ha a nemzet azt magáévá tenné és miatta a koronával húzna ujjat.

A legjobb orvosság is csak úgy használ, ha élnek vele. Apponyi csodabalzsamát oly alakba öntötte, hogy a patiens visszautasítja, s hogy csak erőszakkal lehet beléje tömni, oly erőszakkal, a mely, ha sikerrel is járna, több kárt tenne, mint a mennyit a szer használhatna.

De nem folytatom a kritikát. Ideje már, hogy rátérjek az előadottakból levonható végső következtetésre.

A föntebbiekből eredő első tételem az, hogy a nemzeti párt programmjának léte káros. A második, hogy e programmnak azon kiinduló pontja, hogy a katonai oktatás útján is lehet és kell arra hatni, hogy a harmonia a magyar nemzet és a sereg között megerősödjék, helyes és elfogadandó. Ellenben azon alak, a melyben a reformot contemplálják, nem egészen szerencsés, a jogi elmélet pedig, a melynek alapján azt követelik, s az az elhatározásuk, a melynél fogva azt pártkérdéssé, azaz olyanná tették, hogy végleges megoldása előföltétele a párt kormányra jutásának, s hogy czélul tűzték ki e reformoknak a parlamenti pressio útján való keresztülerőszakolását is, olyan végzetes hiba, a mely egyenesen lehetetlenné teszi, hogy a többség elfogadja a nemzeti párt programmját.

E három tételből világosan következik, hogy minő eljárást kell követnünk.

A helyes politika nézetem szerint csak az lehet, hogy magunkévá tesszük a nemzeti párt programmjának egészséges magvát, s az eszmét akképp visszük megvalósulása felé, hogy a két párt között a válaszfalak ledőljenek, a közjogi ellentét káros következményeivel együtt eltűnjék, s hogy belső nagy alkotásokra képes nagy párt jöhessen létre.

E tömörülésnek az állami élet más ágaiban is jó következései volnának. Mondhatnám, ma közszükségnek felelne meg. Leghatásosabb ellenszere volna a parlamentarismus azon elfajulásának, a mely abban nyilvánul, hogy a társadalomnak érdek- és felekezetbeli csoportjai kezdenek a pártok alakulásánál irányadókká válni, s hogy így a társadalom önzését az állami életbe

is átültetik. A belső fejlődés kérdéseiben a nemzeti párt és a szabadelvű párt nagy része között lényeges eltérés nincs. Egyesülésök egymáshoz való elemek találkozása volna.

Meglesz-e az egyesülés vagy nem, ki tudná megmondani? De álláspontunkra nézve ez mellékes is, mihelyt tisztába jöttünk azzal, hogy az egyesülés az ország érdekében kivánatos és hogy lehető. Akkor világos az út, a melyre rá kell lépnünk; minket pedig ez érdekel.

A lehetőség bizonyságát abban látom, hogy a mi a kiegyezés hiveit különböző táborokra osztja, csak az eltérés az eszközök megválasztásában, nem pedig a czélban. Mindkettőnek czélja a nemzeti érzelmek melegebb megbarátkozása a közös intézményekkel, a nemzeti erőknek bennök az eddiginél nagyobb mérvben leendő érvényesülése útján. Még az eszközök tekintetében közöttünk levő különbség is csak a használt argumentumokban, a küzdelem modorában, a taktika kérdésében lényeges és áthidalhatatlan, tehát csupán azon a téren, a mely azonnal elveszíti fontosságát, mihelyt megközelíthetjük a kivánatos czélt.

A lényeg tekintetében abban van közöttünk az eltérés, hogy mi a katonai oktatásnál nagyobb súlyt vetünk a német nyelvre, ők ellenben a magyarra; de ők is helyesnek, sőt szükségesnek tartják a német nyelv tanítását, csak úgy mint mi a magyarét. Elvi eltérés tehát nincs közöttünk, s csak a német nyelv ismeretének fokára nézve más a véleményünk. A fősúlyt mi és, úgy hiszem, ők is a szellemre fektetjük. Ezen ellentétek tehát összeegyeztethetők. Kölcsönös jóakarat és az a tudat, hogy az országnak érdekében van a megegyezés, talán eredményhez vezethetnének.

Mihelyt tisztába jövünk czéljaink azonosságával és

szabadulni birunk a parlamenti küzdelmek szenvedélyeitől, nem hihetem, nem akarom hinni, hogy ne tudnánk egyetértésre jutni az eszközökre nézve. A nehézségeket látom; de nem hiszem, meg sem engedhetem, hogy azokat a szóban levő nagy érdek ereje le ne győzhetné.

A közös czél kitűzésében az érdem oroszlánrésze Apponyié. Politikai ellenfél létemre sem vonakodhatom annak elismerésétől, hogy az ő működésének az eredménye, ha a nemzet ma nagyobb figyelmet szán annak, hogy nem volt elég a kiegyezést létrehozni, nem volt elég, közösekké tenni azon szervezeteket, a melyek azelőtt nemcsak idegenek, hanem irántunk nagyrészt ellenségesek is voltak, hanem gondunknak kell lenni arra is, hogy e szervek szellemökben is alkalmazkodjanak a dualistikus monarchia alkatához. E politikai gondolat nem tőle való. A kiegyezés megalkotói világosan látták e czélt, s a nemzet vezetői azóta sem vesztették el szemök elől. De hogy újra köztudattá vált az az igazság, hogy a kiegyezést első sorban teljes kihasználása képes megszilárdítani, s hogy a nemzet állandó törekvésének kell lennie, hogy geniusza képét lehetőleg híven juttassa érvényre a közös intézményekben, e meggyőződés meggyökereztetésében Apponyi munkásságának nevezetes része van.

De ezen érdeme kötelességet is ró reá: azt a kötelességet, hogy segítségére legyen azon törekvéseknek, a melyek e czélt szolgálják. Ő e kötelesség alól nem is akarja magát kivonni; csak a maga kijelölte útján, a maga választotta eszközökkel iparkodik annak eleget tenni. Ha azonban arra a belátásra juthatna, hogy azokkal nem lehet a kivánatos eredményt elérni, sőt ellenkezőleg, azok nehezítik haladásunkat, mert összeütkö-

zést, harczot idéznek elő ott, a hol a harmoniát kellene fokozni; ha belátná, hogy van más út, a melyen lehet haladnunk, s hogy ezen az úton vállvetve működhetnék közre a nemzet többségével, mindazokkal, a kik az 1867-es alap hívei, s hogy már maga ez az egyhangúság, az erők egyesítése egy nagy czél szolgálatában, talán képes volna pótolni az eszközöknek az ő nézete szerint tökéletlenebb voltát; ha belátná, hogy a fusio ténye maga, csirájukban fojtván el azon fattyuhajtásokat, a melyek nemzetünk politikai életét elfajulással fenyegetik, oly annyira fokozná Magyarország tekintélyét és polititikai súlyát, hogy ennek hatása a közös ügyek terén se maradhatna el; ha belátná, hogy a küzdelem fokozásával oly erőket kellene gyarapítania az országban, a melyekkel rombolni lehet, de építeni aligha: akkor nem kételkedem, hogy férfiasan le is vonná e meggyőződése következményeit. Akkor attól, hogy egyénisége egész erejét szép és érdemes életczélja szolgálatának szánja, nem tartóztatná vissza sem álszemérem, sem a félelem azoknak támadásától, a kik meg sem értik, mi az igaz következetesség, a mely egyedűl és kizárólag csak a czél változatlanságában áll, amaz elszánt akarat állandóságában, hogy soha se tegyünk olyant, a mit jónak nem tartunk, ezt azonban tegyük meg mindig és minden körülmények között, s tegyük meg még akkor is, ha miatta látszólag következetlenségbe esnénk.

A kérdés csak az, megérlelődik-e Apponyiban ez a meggyőződés? Én, a ki a föntebbiekben hiszek és a ki az igazság erejében is bizom, nem teszek le a reményről. Számítok a tények bizonyító erejére. E tények már ma mutatják, hogy Apponyi politikájának sikere nem lesz; már ma mutatják, hogy erősebbek az akadályok, mint

az eszközök, a melyek Apponyinak rendelkezésére vannak. Tudja Apponyi és tudja pártja is, hogy csak a legnagyobb parlamenti pressio segítségével erőszakolhatnák keresztül programmjukat; de látják azt is, hogy a nemzet e vállalkozástól fázik és hogy nem akarja a küzdelmet. Azon nagy erő ellenére, a mely az ő szónoki tehetségében van; azon tisztelet ellenére, a melyben egyénisége országszerte részesül; azon népszerűség ellenére, a melyet magának kivívott; azon minden tekintetben kiváló elemek ellenére, a melyekből pártja egy része áll; továbbá annak ellenére, hogy a szabadelvű párt a közelmultban nagy válságokon ment át, a melyek fönt gyengítették, lent pedig oly elemeket idegenítettek el tőle, a melyekre eddig számíthatott, oly válságokon. a melyek neki új ellenségeket támasztottak: mind ennek ellenére ki tagadhatja, hogy a nemzeti párt az eddiginél is kisebb reménynyel lép a nemzet itélőszéke elé? A nemzet nem fogja neki megadni azt a támaszt, a mely diadalra segíthetné. Meggyőzik-e majd e tények Apponyit és pártját? Adja Isten.

A nagy czélok elérését tetemesen előmozdítaná a fusio. Az országban erősítené a kiegyezést, s a közös intézmények nagyobb mérvű kihasználása felé is nagy haladást jelentene. A magyar politikai viszonyok consolidatiója, az új elemek erkölcsi súlya, személyes tulajdonságaik, valamint a megnyugvás, a melyet a közjogi programm kiegyenlítése minden érdekelt tényezőnél keltene, mindez elősegíthetné térfoglalásunkat, mindez kedvezőbbé alakíthatná az alapot, a melyen a magyar befolyás nyugszik.

E themánál különben nem akarok tovább időzni, mert elvezetne czélomtól. Elég volt arra figyelmeztetnem, hogy a fusio, a mely egyedül képes azt, a mi a

nemzeti párt programmjában káros, a nemzet légköréből tényleg eltávolítani és a legalkalmatosabb annak a megvalósítására, a mi benne jó van: a kiegyezés védelme érdekében is kivánatos, s hogy létrejöttének nézetem szerint legyőzhetetlen elvi akadálya nincsen. A legkevésbbé tudnám azt a fölfogást helyeselni, a mely ezen transactiót erkölcstelennek találná. A mi igaz meggyőződésből ered, a mi nyiltan és becsületesen megy végbe, a mi az országnak használ, az nem lehet erkölcstelen.

S ezzel áttérhetek munkám végső részére. Törekedtem kimutatni, hogy a politika, a melyet a nemzeti párt írt zászlajára, nem alkalmatos a kiegyezés megszilárdítására, s már most csak azzal a kérdéssel kell foglalkoznom, hogy milyen legyen a politika, a melyet kövessünk. A kritikát, a melyet eddig gyakoroltam, ki kell egészítenem a jövőben tenni valónak positiv megjelölésével. Vázlatát kell adnom a politikának, a melynek alapján az 1867-es pártok talán egyesülhetnek, de a mely mellett a többségnek akkor is ki kell tartania, ha magára marad. Rövid lehetek, mert a legtöbb pontot már érintettem és az indokokat is előadtam.

IV. FEJEZET.

A KÖVETENDŐ POLITIKÁRÓL.

Egy pohárköszöntőm alkalmával akképp jellemeztem a követendő politikát, hogy annak conservativnek kell lennie. E szavaim sok támadásnak, hazafias fölháborodásnak és megbotránykozásnak voltak szülő okai. Érdemesnek tartották a választóim körében tett eme nyilatkozatomat a parlamentben is szóvá tenni és megkritizálni. Még ma is, valahányszor ócsárolni akarnak, valahányszor osztrák szellemű politikával vádolnak, a «rideg conservativismus»-sal hozakodnak elő. Érdekes, hogy mi mindent nem kerestek e szavakban. Szerzett jogaink elharácsolását, a kiegyezés visszafejlesztését látták bennök.

Furcsa bogarakat tenyészt a pártpolitika. A neki nem tetsző szavaknak azt az értelmet tulajdonítja, a melyet a legkönnyebb megczáfolni, a mely a madárijesztő szerepre a legalkalmatosabb. Conserválni tudtommal nem annyi, mint valamit föladni vagy lerombolni. Conserválni magyarul annyit jelent, mint föntartani. Valamely intézményt conserválni ezért nem egyenlő értelmű annak gyengítésével. A kiegyezést conserválni sem annyi, mint a benne rejlő biztosítékokról lemondani, hanem ellenkezőleg azt jelenti, hogy az épen föntartassék minden joggal és kötelezettséggel együtt. Ez

volt szavaim értelme. Ezen értelmöket ma is a helyes politika szabatos megjelölésének tartom. Ezen értelmöket, úgy hiszem, a kiegyezésnek minden barátja a magáévá teheti. Miért támadta meg mégis a nemzeti párt?

A kiegyezést Apponyi is fönn akarja tartani, csak úgy, mint én, s a különbség közöttünk csupán az, hogy ő a kiegyezést másképpen magyarázza, mint én. Ha a törvény tartalmára nézve közöttünk eltérés nem volna és Apponyi is elismerné, hogy a kiegyezésnek teljesen megfelel a mai jogállapot és hogy ez az országra nézve üdvös is, akkor, azt hiszem, formulámban nem találhatna semmi megütközni valót. A mi helyes, azt változatlanul föntartani akarni nem lehet bűn, hanem egyenesen kötelesség. Ha Apponyi az 1867-diki törvényt mai alakjában conserválni nem akarja, ez csak abból ered, hogy tartalmának magyarázatát nem találja kielégítőnek. Ezen álláspontból kiindulva, következtetésében igaza van; de igazam van nekem is, a ki változatlanul fönn akarom azt tartani, a mit üdvösnek találok.

Egyes állításaiból azonban arra is következtethetni, hogy ő nem csak azért támadta meg formulámat, mert a jogviszonyt, a mely az 1867-diki törvénynek téves magyarázatán alapul, üdvösnek nem tartja, hanem azért is, mert nézete szerint föntartani semmit sem lehet rideg conservativismussal, hanem csakis reformokkal, örökös javításokkal. Ennek a fölfogásnak adott kifejezést, midőn egyik beszédében ezeket mondotta: «A történelemnek minden lapjából folyik a tanulság, hogy föntartani semmit sem lehet rideg, a végletekig vitt conservativismussal. Föntartani mindent csak úgy lehet, ha a haladó kornak, a szükségképpen nemzeti ügyeknek a föntartandó intézmények keretén belől megfelelni tudunk».

Az utóbbi tételt magam is elfogadom. De teljesen

képtelen vagyok annak belátására, hogy miért ne lehetne a törvény rideg föntartása mellett is a haladó kornak, a nemzeti követelményeknek megfelelni. Nem tudom, a történelem melyik lapja bizonyítja ezt. Nem tudom, miből következik az, hogy olyan törvény, olyan szervezet nincs és nem is képzelhető, mely valamely korszak kivánalmait mind képes kielégíteni, s a melyet változatlanul ne lehetne és ne volna szabad föntartani. A történelem csak azt bizonyítja, hogy ha valamely törvény egészében vagy egy-egy részében túlélte magát, azt egészében el kell vetni, vagy részeiben javítani kell rajta; de hogy minden törvénynek ipso jure minden időben magukat túlélt alkotó részei vannak, hogy nincs olyan intézmény, a mely valamely kor concret igényeinek teljesen meg tud felelni, még pedig jobban, mint a menynyire erre bármely más szervezet képes, ezt a történelemnek egyetlen lapja sem bizonyítja.

Főleg nincs helyén az örökös változás szükségességének szabályát olynemű ügyekre akarni alkalmazni, a minőket a kiegyezés rendezett. Ilyen ügyekben még a legradicálisabb államok is rendesen igen hosszú időkig ugyanazokhoz a jogszabályokhoz szoktak ragaszkodni. Ezen ügyekben a conservativismus az uralkodó elv, a szabály, míg a változtatás a kivétel. Az ilyen törvény rendesen nagy küzdelmek kifolyása szokott lenni, oly küzdelmeké, a melyeket a legkönnyelműbb nép is kerülni igyekszik. Az 1867-diki kiegyezés az államélet különböző tényezőinek befolyását, jogát szabályozza a külügyek és a hadügy terén, s megállapítja, hogy az ide vonatkozó tárgyak mennyiben tartoznak a törvényhozások és menynyiben a végrehajtó hatalom hatáskörébe. A jogszabályok, a melyek az ilyen hatásköröknek egymáshoz való határait megállapítják, mindenütt nagy stabilitást mutat-

nak. Mi minden nem módosult és változott meg Angliában az utolsó században, s mindemellett is azt látjuk, hogy a sereg és a külpolitika terén a királynénak ma is megvannak csaknem mindazon jogai, a melyeket a korona egy századdal ezelőtt gyakorolt. E téren a franczia respublica elnöke szintén alig bir kevesebb joggal ma, mint a mennyi Lajos Fülöp királyt megillette.

Ez ügyekben tehát a conservativ elv hangoztatása nagyon természetes és nagyon megegyező a történelem tanulságaival. Nálunk pedig ez ügyeknek conservativ szellemben való igazgatását még azon complicatio is javasolja, hogy két állam befolyása alatt állanak. Fokozott hibát követ el ennélfogva, a ki az örökös reform szükségességének egyáltalán tarthatatlan elve alapján akarja elitélni azt a szándékot, hogy az ilynemű ügyeket szabályozó törvény változatlanul föntartassék. Mielőtt valamely jogviszony megváltoztatásához fognánk, előbb mindig be kell bizonyítani, hogy zavarja-e a nemzet fejlődését és vannak-e oly elemei, a melyek rászorulnak a reformra. A kiegyezéstől érintett kérdéseknél meg éppen nagyon komoly érdekekre kell rámutatni, hogy a változtatás igazolva legyen.

Én abból indultam ki, hogy a kiegyezés és ennek mai értelmezése nemzetünk igényeinek ez idő szerint megfelel és valószínűleg meg fog a jövőben is felelni. Erre alapítottam a conserválás szükségességét. Lehet, hogy téves a kiinduló pontom; de a történelem minden lapján található alapigazságokkal a conclusióm talán mégsem ellenkezik.

Ugyanezen beszéde további folyamában maga Apponyi is azt mondotta, hogy azért oly bölcs alkotás az 1867-diki mű, mert változtatása, sőt fejlesztése nélkül, puszta végrehajtása által is fokozatosan érvényesíthetők a jogos nem-

zeti kivánságok. Ezzel már maga is oly foku tökélyt tulajdonít a törvénynek, hogy a törekvést, a mely azt változatlanul akarja föntartani, reactionárius politikának bélyegezni és föltétlenül elitélni bajosan lehet. Sőt, ha nem volna a sorok között olvasható, a mit másutt kiemel, hogy nézete szerint a jelenlegi végrehajtás csonka és hogy parlagon hagyja legbecsesebb jogainkat, Apponyi thesisének egyetlen lehető következménye a strict conservativismus volna, tehát ugyanaz, a melyre én jutottam.

Világosan és szépen van Apponyinak idézett nyilatkozatában mindaz kifejezve, a mit én is gondoltam és vallok. Világosan és szépen van benne a rideg conservativismus megokolva.

Erős meggyőződésem, hogy a kiegyezés a fejlődő életviszonyoknak, a kor változó igényeinek, a nemzet minden jogos aspiratiójának bő és elégséges tért nyit, még pedig a nélkül, hogy egy betűjén, egy atomján módosítani kellene, a nélkül, hogy szükség volna arra, a mit Apponyi ma végrehajtásnak, néha kiépítésnek, máskor fejlődésnek nevez, s a mi, akárhogyan kereszteljük is el, tényleg a kiegyezés magyarázatából levont uj jogelv megállapítása utján a kiegyezés megváltoztatása volna.

A kiegyezés rideg föntartása nem köti békóba a nemzetet, s a politika, a mely e művet biztosítani akarja, nem a közelmult nagy férfiainak emléke iránt érzett fetisszerű tiszteletből ered, nem az orthodoxia hajhászásából, nem abból a szándékból, hogy az ellenzéket gyanusítsuk és érvényesülését megakadályozzuk, nem Apponyi-phobiából, a mint ezt oly gyakran mondják, s nem abból, hogy fönt ezzel fizessük meg az árát az egyházpolitikának. Hanem tisztán és kizárólag azon meggyőződésünkből származik e politika, hogy a szigorú ragaszkodás a kiegyezéshez az országra nézve üdvös, s

hogy ezen az úton hamarább és tökéletesebben fogjuk azoknak a nemzeti aspirátióknak a lényegét is elérni, azokat a czélokat megközelíteni, a melyeket Apponyi a maga módja szerint akar biztosítani, mintha őt követnők.

Sokszor törekedtek az ellenzék tagjai, nagyja és apraja, nevetségessé tenni azon tant, a melyet a kormányok, a kiegyezés megalkotóinak egyes nyilatkozataira alapítva, többször hirdettek, s a mely szerint az 1867-diki mű állandónak tekintendő, olyannak, a melynek hivatása az Ausztriával való viszonyunkat végleg rendezni. Diadalmas mosolylyal mutattak arra, hogy hiú iparkodás a nemzet sorsát állandóan, végleg megkötni akarni, hogy örök törvények nincsenek, s hogy valahányszor emberek ilyeneket akartak alkotni, fölsülés volt mindig a vége, mert az idő mindent agyonél, a legbölcsebbeknek tetsző alkotásokat is. E szerint oly igazságokat ignoráltunk, a melyeket ma már minden iskolás fiu tud, s a legközönségesebb common place-ekkel jöttünk ellentétbe.

Csakhogy azt, a mi beleütközik az idézett elemi igazságokba és a mit az urak olyan alaposan megczáfoltak, senki sem állította. Senki sem gondolt arra, hogy azok példájának követésére serkentse a nemzetet, kik saját bölcseségök eredményét az örökkévalóságra is reá akarják tukmálni és a későbbi nemzedékeket azon jogtól is meg akarják fosztani, hogy saját belátásuk, saját akaratuk szerint alakítsák sorsukat. Senki sem állította, hogy a nemzet 1867-ben a jövő generatiók kezét is meg akarta kötni, a mint hogy ezt tenni ma sem akarja senki. A kormányok az idézett nyilatkozatokkal csak azt fejezték ki, hogy, miként a kiegyezés megalkotói, ők is e műben közös érdekű viszonyainknak olyan megoldását látják, a mely, mivel hasznos és kielégítő, föntartandó,

s hogy ennél fogva megvédését bármely támadás ellen első rendű politikai kötelességnek tartják; továbbá, erkölcsi tekintélyök latba vetésével óvni akarták a nemzetet attól, hogy ez alapot könnyen a jövőben se engedje kérdésessé tenni. Nyilvánul-e ebben valami nagy elbizakodottság, vagy van-e benne valami absurdum? Nem természetes-e, nem a legszorgosabb kötelességünk-e, hogy, ha valamit hasznosnak tartunk, ha meg vagyunk róla győződve, hogy valamely intézmény ki sem számítható időig képes lesz a nemzet fejlődésére üdvös befolyást gyakorolni, meg is teszünk minden tőlünk telhetőt, hogy érvényét mentől tovább biztosítsuk, a lehetőségig állandósítsuk? Pedig a félremagyarázott és sokat támadott nyilatkozatoknak csak ez volt az értelmök. Csak az volt az intentiójuk, hogy világosan kifejezzék az 1867-ben követett politikának azt a szándékát, hogy a kiegyezést tartóssá, állandóvá tegye, és sohasem az, hogy annak azt a tulajdonságot vindicálják, hogy jogi érvénynyel meg nem változtatható.

Az állandóság hangoztatása, a conservativ politika emlegetése nézetem szerint helyes, sőt szükséges. Éppen mert megváltoztatható a kiegyezési törvény, mint minden más törvény, s mert megváltoztatása nem kivánatos, sőt a változtatásnak még kisérlete is káros, éppen ezért kell a nemzetben azt a meggyőződést kelteni és meggyökereztetni, hogy e műhöz nagy ok nélkül nyulni nem helyes, nem szabad, s azért kell figyelmét azon tagadhatatlan történelmi tényre irányítani, hogy állandót akartak azok teremteni, a kik a kiegyezést megalkották.

A parlamentarismus, főleg a hol demokratikus alapokon nyugszik, mindenütt azon veszélylyel jár, hogy pillanatnyi befolyások hatása alatt túlságosan sebesen formálja át az intézményeket, ezeket a változó népakarat

szeszélyének veti alá és így megakasztja a fejlődés folytonosságát, a közállapotok megszilárdulását, az intézmények megerősödését és organikus belső alkalmazkodását a néphez. A népek hangulata, történelmi hagyományaik és közállapotuk rendesen bizonyos irányt jelölnek ki fejlődésüknek. A parlamentarismusnak az a veszélye, hogy a pártok egymással való versengésénél, a népszerűség hajhászásánál, a szavazatok szerzésének ingerénél fogva túlságosan engedelmes szolgája lesz a nép ösztönének, ennek föltétlen és gyors érvényesülését, gyakran éppen magának a népnek is kárára, biztosítja, s hogy sokszor utat nyit a veszélyes túlzásoknak is.

Angliában e században a demokratia terjedését, s talán túlságosan is rohamos érvényesülését biztosította a parlamentarismusnak ezen hatása. Ma a socialistikus kísérletek felé, a tulajdont veszélyeztető irányok felé kezdi ott a nemzet alsóbb rétegeinek latens nyomása a vezető köröket is szorítani. Nálunk ez eszmék sem egyikének, sem másikának nincs mozgató ereje. A ki népszerű akar lenni, a ki tetszetős programmot keres, nemzeti jelzőket tűz zászlajára. A parlamentarismus működésének természetes tendentiáját tehát ezen irányzat érvényesülése képezi. Igaz, eddig positiv győzelmekkel nem dicsekedhetik. Hatása eddig csak azon tényben észlelhető, hogy 1867 óta, Sennyeynek, majd a mérsékelt ellenzéknek egészen meddő kísérleteit leszámítva, nem volt oly ellenzékünk, a mely támaszát másban, mint a kurucz szellemben kereste volna, a mely a nemzeti színezet tekintetében ne akart volna, ha csak kevéssel is, de valamivel mindig túltenni a többség politikáján.

A parlamentarismus azon veszélye ellen, hogy nyaktörő, de az időnkint uralkodó eszméknek hizelgő reformokat hevenyészetten hoz létre, s hogy az alkotmányt

leglényegesebb és legkényesebb részeiben is meg nem érlelődött változtatásokkal fenyegeti, csaknem minden újabb alkotmány szervezeti biztosítékokat keresett. Mentől nagyobb a választás útján összealkotott ház súlya a törvényhozás többi tényezőjével szemben, annál égetőbbnek látszik az ily biztosíték szüksége, mert annál nagyobb az elszeleskedés lehetősége, a pillanatnyi hangulat zsarnoki uralma. Francziaországban, Amerikában, Németországban, Ausztriában és Olaszországban alaptörvények alkotásával igyekeztek megnehezíteni az alkotmány bizonyos lényeges részeinek megváltoztatását. Meghatározott nagyobb többség szavazatához, vagy más hasonló föltételhez kötötték az ilynemű természetű törvények alkotását. Anglia és mi más úton haladtunk. Sem Anglia, sem Magyarország törvényei között nincsenek olyanok, a melyeknek módosítása külön föltételhez volna kötve. A törvényhozás teljesen szabad kézzel, kénye-kedve szerint változtathatja meg az alapvető törvényekkel együtt az alkotmányt. Angliában igen sokáig és nálunk még a mai napig a nemzet politikai érzékének józansága, a nemzet conservativ szelleme pótolta az egyebütt szervezetileg megállapított biztosítékot, még pedig teljes eredménynyel. A fődolog úgy is mindig minden rendszer mellett a szellem, a mely a nemzetet átlengi. Az intézményeknek is csak az ad erőt. Míg azok nélküle nem érnek semmit, az nélkülök is meg tud a föladatnak felelni. Csak ha nincs támasza és szövetségese az intézményekben, annál erősebbnek kell önmagának lennie.

A szervezeti biztosítékok hivatása éppen az, hogy nehezebbé tévén bizonyos alkotmányos megállapodások módosítását, ezzel az ilyen alaptörvények fontosságára és állandóságuk érdekére figyelmeztessék a nemzetet, s így ezt arra neveljék, hogy alkotmányára úgy tekintsen,

mint a melyhez pillanatnyi szęszélyek kedvéért hozzányúlni és a melyet szükség nélkül új alkotásokkal változtatgatni nem szabad. A hol ilyen szervezeti biztosítékok nincsenek és így nevelő hatást sem gyakorolhatnak, ott még inkább előtérbe lép a politikusoknak az a föladata, hogy a nemzetben kifejlesszék a conserváló szellemet. A vezető elemek föladata, hogy a nemzet politikai gondolkozásának megadják ezt az irányt. Föl kell deríteniök azon hit ferdeségét, hogy a nemzet minden ösztönének azonnal tér engedendő és hogy nehezen létrejött nagy alkotásokat szabad könnyedén lerontani; mindenképpen meg kell óvniok a nemzetet attól a szokástól, hogy a változtatást csak a változtatás kedvéért követelje és hogy minden kormánytól és államférfiutól alapvető nagy kérdések új megoldását várja, s ellensúlyozniok kell az utóbbiakban netalán támadó azon ambitiót, hogy ugyanazoknak a népszerű alkotásoknak a módosításához kapcsolják hozzá a maguk nevét.

Angliában sokáig az alkotmány határtalan tisztelete és az az érzés, hogy lényegének conserválásával lehet a legbiztosabban a fejlődés útján haladni, volt a parlamentarismus hasznának egyik nyitja. Ismeretes a lángeszű Burke munkája az angol alkotmányról, a melynek nyomát hosszú időkig lehetett észlelni a brittek politikai életében. A parlamenti kormányzat klasszikus korában az ő szellemétől szőtt nimbus vette körül az alkotmányt és ez volt ennek palladiuma. Ma már e nimbus szétfoszlott. Régi alkotmánya nem az többé az angolnak, a mi azelőtt volt. Ma már ott is könnyű szívvel nyúlnak hozzá a hosszú századokon át nagynehezen létrejött alkotásokhoz. Ma már ezeknek lényegesebb részeit is erős támadások érik. Ma már Angliában is hódítani kezd azon fölfogás, mely az alkotmányban egyszerű

gépezetet lát, a melyet az elmélet minden postulatuma szerint szét lehet bontani és újra lehet formálni, mintha a hagyományos tiszteletnek, a szokás erejének, a természetes fejlődésnek pótolhatatlan hatása fölöslegessé vált volna.

Érdekes, de természetes tünemény, hogy ezen irány nyomása alatt Anglia intelligentiájában oly áramlat indult meg, a mely ott azelőtt érthetetlen, sőt elképzelhetetlen lett volna, oly áramlat, a mely a parlamentarismus értékében kételkedni kezd. És nem kis emberek annak képviselői. Elsőrangú elmék, nagytekintélyű nevek viselői, egy Carlyle, egy Lecky vetik föl azt a kérdést, hogy vajjon a parlamentarismus csakugyan olyan jó intézmény-e, mint a minőnek tartották, s főleg azt a kérdést, hogy a parlamentarismus képes lesz-e a modern társadalmi viszonyok között föladatának megfelelni? Lecky legújabb munkájában módot keres, hogy a túlságosan sebes változtatások ellen új intézményekben találjon valami biztosítékot.

A hagyományos szellemben levő biztosíték gyöngülésével a természetszerű ösztön vezeti arra Angliát, hogy előkészítse annak helyettesítését. De ma még, azt hiszem, korai az aggodalom. A nagy reactio, a melyet Gladstone fölforgató politikája előidézett, bizonyítja, hogy a nemzetből a régi erény még ki nem veszett, s hogy Anglia még képes régi alkotmányával élni azon mankók nélkül, a melyekre a continens népei rászorultak.

Nálunk a kisérletezések, a könnyű szívvel megindított actiók alkotmányunknak csak egy pontja ellen irányulnak, az ellen, a mely a közös ügyeket szabályozza. A kisérletezések pedig éppen itt a legveszélyesebbek. Azért jól teszik, a kik a kiegyezést fönn akarják tartani, ha a népben fölkeltik és megerősítik annak tudatát, hogy

e téren conservativ szellemre van szükség, ha figyelmeztetnek a változtatások veszélyére, s ha rámutatnak az állandóság érdekére. Meg kell teremteni azt a politikai meggyőződést, hogy a kiegyezéshez aprólékos javítgatások végett nyúlni nem szabad, hogy azt a dilettantismus próbálgatásainak átengedni nem lehet, mert mihelyt megbolygatjuk, föl is bomolhatik, a nemzet pedig többet veszíthetne, ha a kiegyezés bármely irányban megromlanék és kérdésessé válnék, mint a mennyit nyerhetne a javításokkal.

Csak az ilyen politikai traditio megerősödésével leszünk képesek az angol minta szerinti parlamenti kormányrendszer veszélyeit ott megelőzni, a hol a legvalószínűbb, hogy különben jelentkeznének és a hol hatásuk a legkárosabb lehetne.

Ezt az eredményt előidézni föladata a kigyezés ügyében vitt és viendő conservativ politikának. Ha fölülről, ha az alap védői részéről is csak az örökös javítás és reformálás szükségét hangoztatják, hogyan lehet azt remélni, hogy a nemzetben a conserválás akarata uralkodjék?

A conservativ politika azonban éppenséggel nem jelenti azt, a mit Apponyi belőle kiolvasni vélt, s a mi, ha igaz lenne, csakugyan tarthatatlanná tenné a többség politikáját, azt, hogy a mit «azok a dicső férfiak, kik a kiegyezést megalkották, nyomban megvalósítani tudtak, annyi az, a mi a magyar nemzetnek kell, többre már nem vállalkozhatunk, mert mi azt sem fölfogni, sem átérezni nem vagyunk képesek, mert nincs az átértéshez elménk, nincs az átérzéshez szívünk, nincs a keresztülvitelhez akaraterőnk». Nem ezt jelenti a conservativ politika, hanem csak azt, hogy nem akarjuk ama nagy kor munkáját újra megcsinálni; nem látjuk

szükségesnek annak superrevideálását; hogy föladatunkat nem ama törvények átalakításában, a közjogi helyzet módosításában találjuk, hanem abban, hogy az 1867-ben megállapított kereteket élő erővel betöltsük. E téren akarunk haladni. Van szívünk és akaratunknak ereje is van hozzá, hogy ez irányban megnöveljük a reánk maradt örökséget. Megelégszünk e szerényebb, de nem kevésbbé hasznos, nem kevésbbé szükséges föladat teljesítésével. A nagy jogi mű nem szorul reformra, azt nem csupán pár évtized számára alkották, hanem hivatása, hogy segítségével egymásra következő sok nemzedék a maga növekedő igényeivel, erősödő önérzetével érvényesülhessen.

A tér, a mely a nemzet tevékenysége számára megnyilt, nem szűk, azt nem kell tehát tágítani, hisz még be sem töltöttük az 1867-ben fölállított kereteket. Nem az a föladatunk, hogy az akkori alkotásokhoz újakat építsünk, hanem, hogy a meglevőket berendezzük és kihasználjuk. A kik új lakóhelyünket építették, a munkának ezzel a részével teljesen nem végezhettek. Ez reánk maradt. Az ő helyzetök nem is volt még olyan kedvező, mint a milyen a mienk. Az intézmények, a melyeket szerveztek, még nem állották volt ki a tűzpróbát; a régi veszély egészen elmúltnak még nem látszott; a nemzet zöme akkor a bizalomnak azt a mértékét nem várhatta még, a melyre mi ma méltán számithatunk. Egy csapásra nem is foglalhatni el a tért, a mely bennünket megillet. A befolyás terjedésére irányuló törekvés, a melynek lankadnia nem szabad, csak fokonkint érvényesülhet. E részben az egyik nemzedék nem végezheti el az utána következő számára a munkát; ebben mindegyiknek újat is kell szereznie, hogy megtartsa a régit; erről áll az, hogy a megállapodás visszalépés.

Tarthatatlan lenne a conservativ politika, ha azt jelentené, hogy e téren is végső czélja: a meglevő megőrzése. Igaz értelme ennek éppen az ellenkezője. Conserválni akarjuk érvényben levő jogviszonyunkat, hogy annál nagyobb erővel láthassunk hozzá befolyásunk terjesztéséhez. Hogy súlyunk növekedhessék, ezért tiltakozunk a kiegyezés fejlesztésének minden kisérlete ellen.

A végső czél, a melyet el kell érnünk, nemcsak az, hogy a kiegyezésben számunkra biztosított positiv jogokat mind gyakoroljuk, hanem az is, hogy a közös intézmények terén oly álláshoz jussunk, hogy ott a mi befolyásunk legyen a döntő. Egyenlőség a világon nincs és nem is lehet. Az egyenlőség ellenkezik a természet törvényével. A kinek nagyobb az ereje, nagyobb a képessége, mindenütt és mindig nagyobb szerepet visz, nagyobb hatáskört szerez magának, mint a gyengébb. A törvény megszabhatja a paritást és ehhez képest egyenlően oszolhatnak meg a jogok Ausztria és Magyarország között; mindemellett azonban sohasem lesz közöttük egyenlő az e jogokkal való élés, az intézményekben való tényleges részvétel, az erkölcsi súly, a befolyás. Ez az élő erő mennyiségétől függ, a melyet az egyes nemzetek az intézményekbe tényleg bevisznek, a bizalomtól, a melyet maguk iránt a vezető körökben gerjeszteni tudnak, a képesség fokától, a melyhez eljutottak. A befolyás mértékét nem lehet paragraphusokkal megszabni, egyenlő részekre kimérni; a túlsúlyt nem lehet paragraphusokkal megszerezni vagy biztosítani; ezt csak helyes politikával, okos magatartással, a belső súly fokozásával érhetni el. A nemrég mult időben a seregben a határőrvidéki és a horvát elem dominált; a jövőben, reménylem, a mienk lesz ott a túlsúly. A horvátok

állásukhoz törvényes biztosíték nélkül, de azért hamar és biztosan jutottak el.

A monarchia erőviszonyai természetessé és érdekei kivánatossá teszik, hogy benne politikai tekintetben mi vigyük a vezető szerepet. Mi nagy multu, egységes államot alkotunk. Ausztria a nemzetiségeknek és tartományoknak mozaikja, belső egység nélkül. Nálunk van élénk, egységes politikai élet és közvélemény; oda át ez nincs meg. Ezen kívül a magyar faj a politikai, az államföntartó képesség dolgában messze túlszárnyalja a velünk szövetkezett népeket. Egyoldalú fejlődésünk e részben Európa legelső nemzetei közé emelt bennünket. A létért folytatott nehéz küzdelem, a melyet immár ezer éve vívunk e hazában, a magyarnak politikai képességeit nagy tökélyre juttatta. Történelmünk ennek fényes bizonyítéka. Egy nép sem mutathat oly eredményre, a minőt mi elértünk. A népvándorlás azon törzsei közül, a melyek már némileg szervezett nemzetek fölött kivívott győzelmükre alapították uralmukat, a magyar az egyetlen, a mely nemzeti egyénisége megóvása mellett ma is meglevő nemzeti államot hozott létre. Hová lettek a góthok, frankok, normannok, hunnok és avarok? Elpusztultak vagy beleolvadtak a tőlük meghódítottak tömegébe. Pedig e fajok nagy része sokkal kedvezőbb viszonyok mellett telepedett meg, mint mi. Nagyobb volt számbeli erejök, fajrokonok környezték őket, s midőn bejöttek Európába, egy rombadőlő világrenddel állottak szemben, holott mi a megujult Európa ifju erejére kényszerítettük rá kelletlen szomszédságunkat. És azóta is mennyi baj és viszontagság ért bennünket. És mégis, nemcsak hogy föntartottuk magunkat, hanem meg tudtuk védelmezni alkotmányos szabadságunkat is. Mi e veszélyeztetett helyen el tudtuk érni, a mire, a

tengerövezte Anglián kívül, Európa egy népe sem volt képes. E nehéz iskolában az államalakításhoz szükséges tulajdonságoknak ki kellett fejlődniök, s csakugyan oly fokra emelkedtek, hogy e részben, kérkedés nélkül mondhatjuk, az osztrák népek velünk a versenyt nem birják.

Sajnos, igen sok más tekintetben szomszédaink messze túlszárnyaltak minket. Szorgalomban, takarékosságban, üzleti szellemben és tudományosságban előbbre vannak, mint mi. Nemzeti érzés, politikai érzék tekintetében azonban a fölény a mienk. A magyar igazán zoon politikon.

A monarchiának tehát csak javára válik, ha a magyar elem tért foglal a közös intézményekben, s ha ide beleviszi összes politikai képességeit. Annál előnyösebb és annál természetesebb volna nyomatékunk növekedése, mert, ha nincs is ok a többi faj hűségében kételkedni, nincs közöttük egy sem, a melynek sorsa oly föltétlenül a dynastiához van csatolva, mint a mienk, a melyet életföltételei mind annyira és kizárólag a mai monarchiában való megmaradásra utalnak, mint a mi létünk érdekei minket.

Maga a küzdelem az elsőségért szintén csak javára lehet a monarchia véderejének. A milyen káros azon küzdelem, a mely az egyik állam számára külön jogokat, monopoliumokat akar kivívni, mert, a többi tényezőnek ezen jogokból való kizárást involválván, igaz harczczá fajulhat; a milyen veszedelmes az 1867-diki törvény módosítására irányuló törekvés, mert a törvényhozások és államok conflictusát idézheti elő: épp oly üdvös a versengés a közös intézmények terén szerzendő befolyásért. Ezen küzdelem fegyverei: a munka, az alkalmazkodás az elengedhetetlen követelményekhez, a törekvés azon tulajdonságok elsajátítására, a melyek az érvényesülés

előföltételei. Monarchiánk a legkülönbözőbb eredetű és multu fajok szövetségéből áll. Ennek megvannak nagy hátrányai. Ha azonban a positiv munka mezején egészséges verseny támad közöttük; ha mindegyik azt viszi oda magával a közös védelem terére, a miben a legképesebb; ha ott mindegyik, egyénisége teljes kifejtésével, az első szerephez igyekszik jutni: az egymástól különben eltérő erők összeműködése a monarchiának csak hasznára lesz. Szent István mondotta, hogy erősek a sok fajú államok. A XIX. században ez többé nem áll. De azért a sokfajuságnak, e gyengének is megvan a jó oldala. Az az államszövetség, a mely különböző tulajdonságokkal és képességekkel biró népeinek szilárd jogi alapon folyó egészséges versenyét ki tudja használni, nagy erőt meríthet ma is fajai sokoldaluságából. Nekünk magyaroknak pedig nincs miért félnünk e concurrentiától. Tehetségeinknél fogva, erősen bizom benne, mi leszünk a győztesek.

Ma megjött annak az ideje, hogy Széchenyi István egyik szép és nagy gondolatát, a mely benne rossz időkben fogamzott meg, megvalósítsuk. 1848-ban, midőn a dynastiát Európa-szerte üldözte a forradalom, midőn hatalmának oszlopai mindenütt inogtak, Széchenyi a magyar nemzet föladatát abban találta, hogy magát a dynastiával azonosítsa és ennek régi állását fegyveres kézzel segítse visszaszerezni. Lángeszével a dolgok mélyébe tekintve, fölismerte a nemzet nagy és állandó érdekét; de nem vette észre azon concret viszonyokat, a melyek akkor e politikának lehetőségét is kizárták. Magyarország, a szabadság országa, nem léphetett sorompóba Metternich rendszere mellett, s midőn alkotmányát új biztosítékokkal környezte, nem segíthette elő azon irány győzelmét, a melynek aztán a magyarok szabadsága is szálka lett volna a szemében. Ezen fölül a dy-

nastia ebben az időben még oly hatalmi érdekekért küzdött, a melyek teljesen függetlenek voltak Magyarország érdekeitől. Ezek védelmében miért véreztünk volna mi? Ma azonban mindez megváltozott. Az igaz eszmének mindig megjön az ideje. Ma királyunk a continens legalkotmányosabb fejedelme; ma nincs érdeke, a mely ne volna a miénk is; ma egygyé olvadt a magyar állam és a dynastia eszméje. Ma a dynastia java és a mi javunk egyaránt azt kivánja, hogy a magyar faj mindenben azonosítsa magát a védelem érdekeivel, s hogy az ennek szolgálatára szervezett intézményekben irányadó szerepet vigyen.

A conservativ politika a legalkalmatosabb alap az ekként meghatározott czél megközelítésére. Ereje abban van, hogy ugyanakkor, a mikor bennünket e tekintetben a reánk nézve legelőnyösebb helyzetbe juttat, abba a helyzetbe, a mely a legkönnyebbé teszi befolyásunk terjeszkedését és így a leghathatósabban fogja a kiegyezést az országban megerősíthetni, egyuttal megadja azon eszközöket, a melyekkel a kiegyezés ellen irányuló minden támadást a legeredményesebben visszaútasíthatjuk.

Kétfelé kell tekintenünk. Államjogi szervezetünknek, ha állandóságra akar számítani, képesnek kell lennie arra, hogy egyaránt szembeszálljon a két állam bármelyikéből kiinduló támadásokkal. A conservativ politika érdeme, hogy ezt egyforma sikerrel teheti mind a két irányban.

A legnagyobb veszedelem Ausztriából fenyeget. Ausztriában nincs ugyan párt, a mely absolut ellentétbe helyezkednék jelenlegi közjogi állapotainkkal, mint teszi nálunk a függetlenségi párt; viszont, míg nálunk a nagy többség határozottan támogatja a kiegyezést, ott a nagy többség elégedetlen vele és visszafejleszteni kivánja.

Alig van ott politikus, ki a közös intézményeket perhorrescálja, de alig is van olyan, ki mai tartalmukat és szervezetöket helyesli. Centralista, fœderalista, német és szláv egyetértenek abban, hogy reájuk nézve jobb volna az olyan organisatio, a mely a közösség körét bővítené, a mely magában foglalná a pénz-, vám- és gazdaságügyi politikát, s a mely másfelől megdöntené a paritás elvét és a delegatiók helyébe közös törvényhozást teremtene. Ha e változtatások keresztülvitelét mindnyájan nem is sorolják a megoldandó actualis föladatok közé, s ha az odavaló politikusok egy része becsületesen bele is nyugodott az új viszonyokba, s félve a változással járó krizistől és ennek esélyeitől, határozottan fönn is akarja tartani a kiegyezést: még sem tagadhatni, hogy ez a Lajtán túl gyengébb alapon nyugszik, mint nálunk. Eredetileg is magyar conceptio volt az 1867-diki törvény. Ausztriában csak a császár akaratának határozott kifejezése emelte érvényre. Ma is csak ez tartja fönn. Az osztrák gondolat ma is csak a Nagy-Ausztria, centralista vagy fœderalista szervezettel. A dualismust kevesen értik, kevesen helyeslik.

Nem volna ennélfogva meglepő, ha rövid idő mulva újra találkoznánk a kiegyezés visszafejlesztésének kísérleteivel. E kísérletek fő veszélye pedig abban van, hogy mivel mindegyikök a monarchia szorosabb egységének jelszavát tűzi zászlajára, elképzelhetni a lehetőséget, hogy ez irány megszerzi magának a dynastia rokonszenvét, a mit a kiegyezés ellen magyar részről kiinduló támadás el nem érhet. A cseh államjog, a legtúlzóbb ifjucsehek programmja sincs ellentétben a sereg egységével. A lajtántúli chauvinisták gyakorlati szempontból indulnak ki. A sereget és a külpolitikát szükséges rossznak tartják, a mit akképp kell rendezni, hogy a lehető leg-

nagyobb ereje mellett a lehető legkevesebb áldozatukba kerüljön. Ezért terhében szívesen osztoznak másokkal még akkor is, ha ennek fejében a dicsőségben is osztozkodniok kell. Ők az állam belső élete, a kultura, a nemzetgazdaság terén akarnak önállósághoz jutni, s a védelem nyűgét örömest hagyják meg birodalminak. Innen ered, hogy határozott czéljuk és reményök is van annak elérésére, hogy politikájuknak megnyerik a dynastiát. Persze előreláthatni, hogy, ha ezen útjukban sikerrel megtennék az első lépést, idővel megpróbálnák tovább menni és tagadhatatlan, hogy kivánalmaiknak fokozatos növekedése sokkal nagyobb veszélylyel jár, mint a minők a magyar túlzók aspiratióból származhatnak. Akármilyen ártalmatlannak tetszenék is programmjuk külső színe, föl kell ismerni a lényében rejlő nyugtalanító elemet, annak lehetőségét, hogy a külön államiságra törő különböző fajok a nemzetiségi politika útvesztőjébe kerülnek, a mi végső következményében sokkal nagyobb veszély a dynastiára és a monarchia fönmaradására nézve is, mint a minő a legvadabb magyar chauvinista törekvése, a melynek határt szab az a tudat, hogy ez országnak a monarchián kívül nincs jövője. Ezért nem valószínű, hogy a fœderalismus eszméjét a Habsburg-dynastia egyhamar a magáévá tegye. E hibás, sőt végzetes elhatározásra csak mi szoríthatnók reá. Nem csak mostani fejedelmünktől nem telik ez ki, de erősen bízom benne, később sem fog császár találkozni, a ki beleegyezését adja a monarchiának ilynemű átalakításába, föltéve, hogy mi magunk nem kényszerítjük reá.

A míg a dynastia bizonyos arról, hogy Magyarország ragaszkodik az 1867-diki egyezményhez; a míg bizonyos arról, hogy az ország a védelem érdekeit a jövőben is épp úgy ki fogja elégíteni, mint eddig tette, s hogy a

sereg egységét nem akarjuk és nem engedjük meglazítani: addig az ily kétes értékű, sőt veszélyes kísérletektől okvetetlenül óvakodni fog. Ezeket a biztosítékokat pedig megadja neki nyíltan vallott határozott conservativ politikánk, a mely minden kétértelműséget kizár és minden olyan elméletet kerül, a melynek hivatása új vívmányok látszatáért népszerűséggel övezni államjogunkat, a mely elmélet azonban, logice alkalmazva, a sereg egységének válnék kárára. Megadja e biztosítékokat azon elhatározásunk, hogy óvakodunk a kiegyezésnek minden olyan magyarázatától, a mely azt azzal a veszélylyel fenyegethetné, hogy egy szép napon összes belső tartalma, az, a miért a védelem szempontjából becscsel bír, kiforgatva a maga mivoltából, fokozatos fejlesztés útján egészen más valamivé változzék át, mint a mi volt, mint a miért eredetileg elfogadták. Csak ez a lehetőség szoríthatná arra dynastiánkat, hogy ellene a gyógyító szert egy annál a valóságban nagyobb, jelenleg azonban még kisebbnek látszó veszélyben keresse. Csak a félelem, hogy a kiegyezésnek az említett irányban való fejlesztése kicsavarhatná kezéből az ősi fringiát, birhatná arra, hogy reá lépjen a kísérletezések süppedékes talajára.

Ez ellen a legbiztosabb segítség a conservativ politika. Ez meg fogja akadályozni, hogy a lajtántúli ilynemű velleitások a koronával coalitióra lépjenek. E nélkül pedig az onnan jövő minden támadást könnyű szerrel vissza fogjuk verni. Ha szorgosan ragaszkodunk a kiegyezéshez; ha állandónak tekintjük; ha magunk nem nyúlunk hozzá: akkor mindig meg tudjuk akadályozni, hogy más bántsa. Csak, ha mi kezdjük ki, akkor lesz nehéz a védelem azok ellen, a kik példánkat követik.

A Magyarországból várható támadások legbiztosabb ellenszere mindenekelőtt a kiegyezésnek azon önérzetes, nyilt, bátor védelme, a mely igaz meggyőződésből fakad és ezért azon intézmények mellett, a melyeket az ország fölvirágzása sine qua non-jainak tart, lelkesedéssel száll síkra, szemben azon szellemmel, a mely előbb térdre borulva hamis ideálok előtt, kiengesztelni igyekszik a nemzeti érzületet, azután pedig szégyenkezve, szomorú kényszerhelyzetekre utalva, elnézésért könyörög, hogy mégis támogatja a közös intézményeket. De ez önérzetes védelmen kívül a Magyarországból várható támadások legbiztosabb ellenszere: a kiegyezésben foglalt minden jognak, minden előnynek lehető legteljesebb kihasználása. Ez a szer a legbiztosabb, mert a tények erejével hat és mert elégedetté teszi a nemzetet. Azt a politikát kell követnünk, a mely a legalkalmatosabb arra, hogy a közös intézmények a nemzet érdekeit kielégítsék. Egyedül az a politika a helyes, a mely abba a helyzetbe juttat bennünket, hogy nemzetünk a közös intézményeknek fokról-fokra növekedő, mentől nagyobb hasznát lássa. Ez a politika pedig egyedül a conservativ politika lehet. Egyedül azon maguktartása, a mely annak minden gyanuját kizárja, mintha a közösség gyöngítése volna hátsó gondolatunk; egyedül az a politika, a mely számunkra fönn bírja tartani a korona teljes jóakaratát és bizalmát; a mely a monarchia nagyhatalmi érdekeit semmiben sem sérti; a mely a kiegyezés minden betűjét tiszteli, de éppen ennélfogva megkövetelheti, hogy mások is tiszteljék és meghajoljanak minden consequentiája előtt: egyedül ez a politika képes a magyar nemzetet abba az állásba juttatni, a mely szemem előtt lebeg, s a melyről előbb már szólottam. Mivel e politika a legalkalmatosabb arra, hogy a koroná-

ban és szomszédjainkban irántunk bizalmat gerjesszen, ez szerzi meg számunkra a térfoglalás lehetőségét. De a sikernek ez még csak az előföltétele. Hogy tényleg fokozatosan haladhassunk, másra is van szükségünk, nevezetesen a kormánynak, a törvényhozásnak és a társadalomnak öntudatos összeműködésére.

Nem fejthetem ki a megindítandó actio részletes tervét s annak a politikának csak vázlatát akarom előadni, a mely, nézetem szerint, bennünket a leggyorsabban a czélhoz vezethetne.

A külügyek terén a legfontosabb érdekünk az, hogy alkotmányos befolyásunk kellőleg érvényesüljön, s hogy ennélfogva a külügyi politika a magyar állam léte követelményeinek számbavételével állapíttassék meg. Mint már láttuk, e részben nincs okunk panaszra. Érdekeink, a melyek a monarchia érdekeivel különben is teljesen azonosak, érvényesültek. Az ellenőrzés módjába azonban az utolsó években oly hiba csuszott be, a mely káros következéseket vonhat maga után.

Magyarországnak két eszköze van arra, hogy a külügyek vezetésére befolyást gyakoroljon: az egyik a magyar miniszterelnök hozzászólási joga, a másik a delegatio ellenőrzése.

E két jogot akként kell gyakorolni, hogy egymást hatásos működésökben ne akadályozzák. Az utóbbi időkben pedig a miniszterelnök felelőssége annyira előtérbe jutott, hogy ezzel veszített a delegatio ellenőrzése. A miniszterelnök felelőssége csak a követendő politika irányának, főelveinek megállapítására, a döntő fontosságú lépések elhatározására szorítkozhatik. Tényleg csakis ezekbe foly be. A politikának napról-napra való vitelét, a külföldi kormányokkal való érintkezést, a diplomatiai tárgyalásokat mind, a miniszterelnök tudta és hozzájáru-

lása nélkül, közvetlenül a külügyminiszter végzi. Ennélfogva az eredményért első sorban és egyedül ő a felelős. A diplomatiai actiókban kifejtett tapintat, ügyesség, erély mind a külügyminiszter egyéniségével van kapcsolatban, a végleges siker pedig nagyrészt ezektől a tulajdonságoktól függ. Mindezért a miniszterelnököt akarni felelősségre vonni, annyi, mint őt tenni felelőssé, őt dicsérni vagy korholni másnak a tényeért.

Ha felelősségét másra is kiterjesztjük, mint a politika általános irányának és azon főelveknek helyességére, a melyek az ő hozzájárulása nélkül meg nem állapíthatók, akkor gyengítjük a külügyminiszter felelősségét, azaz azon egyénét, a ki egyedül képes és köteles mindenért felelni. Illusorius felelősség kitüzésével könnyítünk a valódi, a komoly felelősség terhén.

Azon solidaritásnak, a mely a miniszterelnök és a külügyminiszter között van, a kelleténél nyomatékosabb kiemelése és kiterjesztése a külügyminiszterium egész ügyvitelére, a dolgok természeténél fogva befolyással van a delegatio magatartására.

Ha a miniszterelnök felelősségét tekintjük a külügyek helyes vitelének is főgarantiájául, akkor az országgyűlésen kell az ellenőrzést foganatosítani. Akkor e részben is a fősúlyt a delegatióból a ház plenumába kell áttenni. E rendszernek is megvolnának ugyan a nagy hátrányai, de a felelősség ezen az úton is érvényre juthatna. Ha azonban ez nem történik meg, s ha a delegatio gyakorolja az ellenőrzés oroszlánrészét, mint a hogyan helyesen neki kell azt gyakorolnia, az országgyűlés pedig csak nagy alkalmakkor foglalkozik a külügyekkel, akkor nem szabad a miniszterelnök felelőssége körét, a követett politika részleteinek födözése czéljából, tágítani, mert ez nyomást gyakorol a többségre, pártszemponto-

kat juttat uralomra a delegatióban is, s tetemesen devalválja az ellenőrzés értékét.

Ha a miniszterelnök az összes felelősségben osztozik a külügyminiszterrel, akkor valószínű, hogy a kormánypárt már a priori azonosítja magát a külügyi politikával, s ekkor a delegatio többsége azon helyzetbe jön, hogy, ha csak nem akarja saját kormányát megtámadni, ha nem akar azon belügyi politikának ártani, a melyet az ország érdekében követ, kritikájában nem lehet oly tárgyilagos, a mint különben kivánatos volna, s kénytelen elnézni a külügyminiszternek esetleges hibáit. A külügyminiszter pedig ezen gyakorlat mellett, különösen, ha a magyar kormánynak és többségnek solidaritása erős, minden igaz ellenőrzéstől megszabadul.

Annál helytelenebb ez az eredmény, mert a delegatio már szervezeténél fogva könnyebben esik abba a hibába, hogy tevékenysége a kellő mértéket nem üti meg, mint abba, hogy azon túllép. A közvetett választás rendszere, a mely megalakítja és a melynél fogva csak a leghiggadtabb elemek kerülnek beléje; periodicitása; az a körülmény, hogy súlyának növekedése éppenséggel nem olyan népszerű, mint a parlamenté; az a mérsékeltebb és simulékonyabb hang, a mely kisebb számú tagokból álló testületekben uralkodni szokott: mindez úgyis biztosíték e testületnek túlságosan élénk tevékenysége, az ügyekbe való erőszakos beavatkozása, hódításai ellen. Nem kell attól tartani, hogy a delegatio miniszterbuktatásokkal, positív intézkedésekkel a külügyi politika folytonosságát és komoly érdekeit veszélyeztesse. Inkább attól kell és lehet tartani, hogy elsatnyul, hogy passivitása miatt elveszíti a nemzet bizalmát, hogy a nemzet szemében megszűnik alkotmányos garantia számba menni, s hogy ezzel elenyészik az a megnyugvás, hogy

semmi sem történik nélkülünk, s hogy az alkotmányos ellenőrzés az államélet minden functiójával szemben elevenen működik. Ez pedig nagy baj volna, olyan baj, a mely első sorban a közös intézmények solidításán ütne csorbát. A delegatiónak ezen összezsugorodása ártana befolyásunknak, a melynek egyik főorganuma veszítene értékéből, de kárára volna a külügyeknek is. mert szabad országban okvetetlenül szükséges, hogy a külügyi vezetés és a nemzetek élete egymással contactusban legyen, hogy legyen út, a melyen a külügyminiszter a nemzethez, a nemzet a külügyminiszterhez férkőzik, hogy legyen mód, a melyen az alkotmányos élet irányadó tényezői egymást fölvilágosítsák és egymásra hassanak. Ha nincs meg köztük a kellő érintkezés, ha a külügyminiszter nem tarthatja ujját a nemzeti élet üterén, könnyen végzetes hibát követhet el, oly actiót indíthat meg, a mely a döntő perczben, támogatás hiányában, csunya katastrophát idézhet elő.

Ha a külügyminisztert csak a pártfegyelemtől átgyurt tagokból álló bizottsággal állítják szembe, akkor nincs alkalma az ország politikai viszonyaival, különböző áramlataival, igaz nézeteivel megismerkedni, akkor sok tekintetben félhomályban dolgozik.

Szóval, a felelősség összezavarása ront annak komolyságán. A külpolitika irányáért, döntő fontosságú tényeiért felelős a külügyminiszter is, a magyar kormány elnöke is, az egyik a delegatio, a másik az országgyűlés előtt. A politika részleteiről, az egész ügymenetről egyedül a külügyminiszter felelhet. Az állandó ellenőrzést csak a delegatio gyakorolhatja, a leghelyesebben úgy, ha a kapott fölvilágosítások után a belpolitikai tekintetektől függetlenül mond itéletet. A miniszterelnöknek a felelősségbe való olyatén bevonása, a minőt az utolsó időkben tapasztal-

tunk, erőltetett dolog és csak árt az ellenőrzés objectivitásának és hatásosságának. A régi gyakorlatban a solidaritás nem vitte ezt a szerepet és kivánatos volna, hogy visszatérjünk az előbbi idők fölfogásához.

A külügyek terén továbbá érdekünk az, hogy a diplomatia és consulatus igyekezzék hűségesen előmozdítani gazdasági érdekeinket, s hogy a magyar alattvalóknak külföldi ügyes-bajos dolgait ugyanazzal a buzgósággal és gondossággal közvetítse, mint az osztrákokéit, szóval, hogy mindenütt és mindenben biztosítva legyen számunkra a teljes egyenlőség az elbánásban. Ezeken kívül, mint ezeknek legbiztosabb eszköze, de értelmiségünknek is nagy érdekében kivánatos, hogy ennek számára e pályák mentől inkább hozzáférhetőkké tétessenek és hogy rajtuk hátrányban ne részesüljön.

Ez érdekek előmozdítására első sorban a magyar kormány hivatott. Köteles a közös kormánynál arra hatni, hogy az ennek vezetésére bizott intézetekben az imént előadott kivánatoknak megfeleljenek. Ha hiba észlelhető, a magyar kormány föladata, hogy fölszólaljon és hogy a magyar érdekek és a magyar elem érvényesülésének útjában álló akadály eltávolítását sürgesse. Az alkotmányos ellenőrzésnek hatása van a közös kormányra és a magyar kormányra is és arra szoríthatja őket, hogy kötelességöknek megfeleljenek. Végűl, a társadalom föladata, hogy az ekkint biztosított lehetőséget kihasználja és tényleg elfoglalja a megnyílt tért. Ha ez is megtörténik, a külügyi szolgálatban teljesen kielégitő állapotra számíthatunk. Ma sem emelhetünk alapos kifogást a diplomatia és a consulátusok szelleme és azon mérték ellen, a melyben kötelességöket teljesítik. Csak itt-ott találkoztak olyanok, a kik, talán a magyar viszonyok és a magyar nyelv ismeretének hiányában, néha

nem voltak képesek mindazt megtenni, a mire kötelezettek. A legradicalisabb szer minden ilyen hátrány ellen okvetetlenűl az, ha a magyar értelmiség az eddiginél nagyobb számmal vesz részt e szolgálati ágakban. A legnagyobb hasznot ettől várhatni. A legnagyobb hiba ennek hiányában van. Minden apróbb érdekünk igaz megértését és meleg szívű fölkarolását a legelső sorban mégis csak saját hazánkfiaitól remélhetjük. Ezért nagyobb szolgálatot teszünk a hazának, ha reávesszük a magyar értelmiséget, hogy e tereken is foglaljon helyet, mint ha azt az osztrák-gyülölet szításával, a germanisatio falra föstött ördögével és a közös intézmények ócsárlásával a közös szolgálattól elriasztjuk. Ha nem így cselekszünk, mesterségesen magunk rontjuk meg haladásunk első föltételét.

Már most nézzük, milyen politikával javíthatunk helyzetünkön a másik közös intézményben, a seregben? Azok alapján, a miket e tárgyról már mondottam, a czélt, a mely felé törekednünk kell, az elérendő eredményt úgy határozhatom meg, hogy a magyar elem alkossa a tisztikar zömét, még pedig a nélkül, hogy ki kellene vetkőznie nemzeti érzületéből és jellegéből, hogy a sereg szelleme teljes harmoniában legyen a dualismussal.

Az első, a mivel föl kell fegyverkeznünk, a türelem. Ilyen eredményt csak lassankint érhetni el. Nincs oly törvény, nincs oly positiv intézkedés, a mely biztos sikerrel járna, még kevésbbé olyan, mely gyors eredményt szülhetne. Nem csak megfelelő nevelésre és vezetésre van szükség, hanem arra is, hogy az ily nevelésben részesült tisztjelöltek megnőjenek, rangban és tekintélyben haladjanak, hogy művelt osztályaink a nyujtott alkalmat fölhasználják és komolyan dolgozzanak. A se-

reg szellemének teljes és végleges alkalmazkodása az új viszonyokhoz szintén csak idő kérdése. Csak az idő fogja egészen eltüntetni a régi kor maradványait, föltéve, hogy a fejlődés ezen természetes folyamát erőszakolásunkkal magunk nem akasztjuk meg.

Javulás ma is van és ennek erőszakolása csak lassítaná haladását. Erőszakot csak ott lehet és kell alkalmazni, csak ott kell esetleg eclatans reparatiót is követelni, csak ott kell a kormánynak és a többségnek teljes súlyukat latba vetni, esetleg krizistől sem riadva vissza, a hol tényekben nyilvánuló positiv rosszakarattal találkozunk, a hol törvénytelenűl és erőszakkal akarják jogos igényeink érvényesülését gátolni.

Ha e téren valamely reform, valamely intézmény megváltoztatása válik szükségessé, ezt sohasem helyes a parlamenti pressio eszközével kierőszakolni akarni. Azon újításokat, a melyeket magunkra nézve előnyösöknek tartunk, nem kell a párt- vagy a kormányprogramm olyan követelményeivé tenni, a melyeknek azonnal való teljesüléséhez hozzákötjük politikai becsületünket. Csak a rábeszélés, a meggyőzés eszközével kell élnünk. Ha első ízben nem sikerülne egy-egy ilyen kivánatossá vált reformot keresztülvinni, ki kell tartani és addig ismételni a kisérletet, míg végre czélt érünk. Nem kell elfelejteni, hogy az irányadó tényezők aggodalmainak megnyugtatása nélkül kierőszakolt reform nem szülheti azokat az eredményeket, a melyeket elméletben tőle várunk.

Minden elfogulatlantól kérdezem, gondolja-e, hogy a honvédség az volna, a mivé lett, ha keletkezése nem a király szabad akaratára volna visszavezethető, ha nem a négy szem közötti csöndes capacitatio érlelte volna meg, hanem dobszóval és zenével megindított nemzeti nagy actióval, parlamenti erőszak útján érvényesült volna?

Szép dolog a dicsőség, szép és jogos ambitio a népszerűség. Nagy hatalom ez, a melylyel sok jót teremthetni, s a melynek elérésére éppen ezért gyakran a legnemesebb lélek is vágyik; de a ki a monarchia alkotó részei békés együttélésének szükségéről meg van győződve, vétkezik, ha nemzeti vívmányok kierőszakolása útján iparkodik ilyen dicsőségre, ilyen politikai hatalomra szert tenni.

A magyar politikusnak, ha felelősséggel teljes állásban igazán akarja szolgálni hazáját és ennek súlyát fokozni akarja; ha a magyar ügyet győzelemre akarja segíteni a monarchiában: igen sokszor magára kell vennie a népszerűtlenség odiumát és igen sokszor el kell szánnia magát arra, hogy a mikor oly valamiért küzd, a minek kivívása neki nagy népszerűséget biztosítana, a mi azonban azon tekinteteknél fogva, a melyek fejedelmünk elhatározására szükségképpen befolyással vannak, az ő személyét fönt esetleg lehetetlenné teszi, ugyanakkor az országban gyávának mondják, nemzete iránt érzéketlennek tartsák. Ha nem csalódom, Széchenyi mondotta, hogy a magyar politikusnak gyakran az a sorsa hogy két szék között a földre esik, mert mindenütt olyant kell mondania, a mi nem tetszik, olyant kell tanácsolnia, a mit nem örömest hallanak. Nagy igazság van ebben. A magyar politikusnak igen sokszor két harczvonalon kell küzdenie, s magára kell vennie, hogy míg fönt azt tartják róla, hogy túlságosan követelő, s hogy nincs európai látköre, hanem csak a maga nemzetét tartja szeme előtt, lent pecsovicsnak hiszik. Csak ha ettől sem ijed vissza, lesz képes a nemzet javára igaz eredményeket elérni.

Ebben a szellemben kell működnünk. Akképp kell minden lépést, a melyet előre akarunk tenni, megkísé-

relnünk, hogy, ha akadályba ütközünk, a kitűzött czél késleltetésének ténye ne váljék veszély forrásává a kiegyezésre és a hazára nézve, hogy ne legyen minden vívmány, mielőtt kiküzdhetjük, oly robbantó anyag, a mely az egész épület szilárdságát fenyegeti.

A czél, a mint mondottam, az, hogy a magyar elem a seregben tért foglaljon és benne döntő szerephez jusson, még pedig jellegének szeplőtelen megóvása mellett. E czél szolgálatában közre kell működnie a kormánynak, a törvényhozásnak és a társadalomnak.

A kiegyezés jelenlegi magyarázatának a korona jogainak hátrányára váló módosítása nem szükséges, sőt káros. A sereg belszervezetéhez tartozó minden ügyet, a nyelvkérdés megállapítását az oktatás vezetésével együtt, a király jogkörében kell ezentúl is meghagynunk. A magyar érdeket nem a korona hatáskörének megszorításában kell keresni. Nem a korona ellenére, hanem csak ennek támogatásával foglalhatjuk el azon positiót, a melyet fajunk számára kivánunk. A nyelv kérdését kényes természeténél, nemzetiségi vonatkozásainál fogva a leghelyesebben a királyra bízzuk. Csak ez a megoldás biztosít bennünket arról, hogy veszélyes nemzetiségi irány semmi esetre sem fog a sereg egy részében sem elterjedni. A mit a király jogaiból a parlamentre ruházunk át, e jogaiból ugyanazt átruházzuk az osztrák parlamentre is. Már pedig magyar szempontból mindig jobb, ha ilyen természetű ügyekben a hatalom azon tényezőnek van a kezében, a mely hivatásánál fogva ügyel a mi érdekeinkre is, s a melynek vezérczélja a védképesség fokozása, mintha a tőlünk idegen, irántunk esetleg nem jó indulatú osztrák parlamentnek van a kezében. Az alkotmányos testületeknek e kérdésekben ne az intézkedés legyen a föladatuk, ha-

nem az ellenőrzés. A szóban levő ügyek szakérdekei is ezt követelik, még pedig annyira parancsolólag, hogy ez elv csaknem minden államban érvényesült. A király a felelős miniszter útján gyakorolja hatalmát. A parlamentnek és a delegatiónak ezért mindig módjában van, hogy a kormányok útján hatással legyen a korona jogainak miként való gyakorlására.

A kormánynak, mint a korona tanácsosának, föladata a királyt arról meggyőzni, vagyis inkább őt azon meggyőződésében megerősíteni, hogy a magyar elem részvétele a seregben a dynastiának, a véderőnek és a magyarságnak közös érdeke. Az alkotmányos testületek föladata a kormányt arra szorítani, hogy tegyen eleget ebbeli kötelességének, támogassa a magyar elemet, s ha elvi ellenzésre találna, ha rosszakaratot tapasztalna, szólaljon föl ellene és vesse latba egész befolyását annak elnémítására.

A kormány és a delegatio hivatása arra hatni, hogy a katonai oktatást, még pedig éppen úgy a reáltanodákban, mint az akademiákban, a magyar érdekeknek is megfelelően vezessék és, ha kell, reformálják.

E részben követeléseim a következők:

A magyar ifjak nemzeti önérzetét tisztelni és fejleszteni is kell; a magyar hazafiság szellemének a seregben is meg kell adni azt a helyet, a mely azt a loyalitás mellett megilleti. Helyes magyar közjog és történelem tanításával ápolni kell a magyar hazafiságot. Gondoskodni kell arról, hogy az ifjak nevelésénél jó érzésű magyarok kellő számban legyenek alkalmazva, mert hazafiságot csak attól tanulhatni, a ki maga is hazafi. E szempontból kivánatos, hogy magyar földön is legyen katonai akademia. A magyar társadalom hatása, a családnak, a magyar szónak közelsége, a magyar érzéssel

való közvetlen érintkezés bizton javára lesz az ifjúnak. Nem egyszer láttuk, hogy Bach tisztviselői, hogy teljesen idegen katonák, a kik ellenszenvvel eltelve irántunk, jöttek közénk, bizonyos idő mulva megszerettek bennünket. A magyar föld, a magyar levegő átváltoztatta őket barátainkká. A magyar ifjún, a ki nemzete körében nevelődik, lehetetlen, hogy meg ne legyenek e tényezőknek eltörölhetetlen nyomai. A nyelv tekintetében csak az szükséges, hogy a magyar nyelv tanítása megadja államunk minden polgárának a módot, hogy anyanyelvünket jól megtanulja. Kivánatos ennél fogva, hogy a reáltanodákban éppen úgy, mint az akademiákban előadják a magyar nyelvet és hogy egy vagy több nem katonai szaktárgyat magyar nyelven tanítsanak.

A szellem és a nyelv tekintetében egyaránt kivánatos volna, ha az egyéves önkéntesek közül többen vétetnének át az activ szolgálatba és ha a honvédtisztek átléphetnének a közös seregbe.

Másodszor arra kell hatni, hogy a tisztikar ne akarjon tagjaiból a nemzeti érzéstől elzárkozó, a loyalitáson kívül más érzelmet nem ápoló mesterséges embereket faragni, hanem hogy a kinevelt tiszt magyar hazafisága, nemzeti önérzete a sereg javára hasznosíttassék. E nehéz pályán szükség van minden motivumra, a mely lelkesít, a mely áldozatkészségre serkent. Csak azon motivumok ellen kell küzdeni, a melyek ellenkeznek a loyalítással és ártanak a katonai hűségnek. A magyar hazafiság nem ezek közül való. Ezt kizárni annyit tesz, mint gyengíteni azt az érzést, a mely a legalkalmatosabb a magyar ember erejének és kitartásának fokozására. A tisztikar szellemének hazafiságát könnyű előmozdítani, csak nem kell arra természetellenes irányzatot ráerőltetni. Ha a magyar tisztek többségét a magyar csapa-

tokkal együtt Magyarországon hagyják, a többi magától is megjön.

Ha a kormány ebben az irányban fejt ki hatást és segítségére van a törvényhozás, még pedig nem jogszabályok megállapításával vagy új törvények alkotásával, hanem ellenőrző hatalmával; ha arra törekszünk, hogy a legfelsőbb vezényletet mentől inkább megnyerjük ügyünknek: sokkal több sikert fogunk elérni, mint az Apponyi tanácsolta rendszerrel.

Így eljárva, nem hozzuk a magyar elemet természetellenes antagonismusba a legfőbb hadúrral, mert nem az ő jogai rovására keressük érvényesülését; nem helyezzük a sereg oktatását és ezzel szellemét is az egymástól teljesen független és esetleg egymással ellentétes két törvényhozás befolyása alá, hanem meghagyjuk intézését a két államot egymáshoz kötő, a véderő érdekeivel összenőtt tényezőnek a kezében; nem szigeteljük el a magyar elemet, mert nem részesítjük külön oktatásban és ezzel a többiétől eltérő qualificatióban; végül, föntartván a német nyelv elsőségét és a fősúlyt a nemzeti szellem élesztésére fektetvén, oly példát adunk, a melynek utánzása nem lesz kárára a seregnek.

A nyelvkérdésnek előtérbe tolásával csak kárt teszünk, a hazafias szellem fejlesztésével ellenben használunk védelmi érdekeinknek. Tért nyitunk a seregben azon erő nyilvánulásának, a melynek századios hatása a monarchia létrejöttét elősegítette és annak egyik alapgondolata ma is. Nem véletlen tartja össze Ausztria-Magyarország részeit; a ragaszkodás a dynastiához sem az egyetlen kapocs, a mely őket egymáshoz csatolja. Az örök jog véletlene juttatta e népeket ugyanazon dynastia jogara alá. De az így támadt kapcsolatot szilárddá, állandóvá és az európai hatalmi tényezők sorá-

ban összetartó és független egységgé érdekeiknek azonossága tette. Monarchiánk oly népek szilárd szövetségén alapul, a melyek speciális egyéni érdekeiket más combinatióban nem birnák biztosítani, egymással vállvetve azonban képesek azokat érvényesíteni.

E népek szűkebb hazafisága, önérzete és érdeke tartotta és tartja őket össze, a loyalitáson kívül, azon államjogi alakulásban, a mely a történelem folyamán létrejött.

Ha a monarchiát nem nézzük mesterségesen összetákolt alkotásnak, s ha nem akarjuk az erőt, a mely összetartja, a dynastia iránt érzett loyalitásra reducálni, éltető elvét abban kell találnunk, hogy történelmileg kifejlődött egységek létök állandó és nagy érdekeit a legjobban a monarchia kötelékei között tudják biztosítani és előmozdítani. A monarchia sziklaszilárd talapzata: ez egységek hazafias önérzete. Csak ebből meríthet a monarchia eszméje is erőt. Miként a jogban, az életben is csak az így átvett, az így kölcsönzött erő segítségével tarthatja fönn életét. A részek jogos egoismusának összeegyeztetésén alapul fönállása. Ha a monarchia létének egyik főalapját képező hazafias érzést belevisszük a seregbe, ennek magának teszünk jót vele. A monarchiát éltető elv érvényesülése a közös intézményekben ezekre nézve veszélyes nem lehet, ellenkezőleg, igazán csak ez teremti meg életrevalóságukat. Minden más érzés mondva csinált mesterséges valami, a mi egészséges fejlődésre nem képes, mert nincs talaja az életben, mert nem keletkezik a gyermekkorban és nem táplálkozik a család, a társadalom példájából és ösztönzéséből. Üvegházi növény marad mindig.

A monarchia eszméje csupán annyit tesz szükségessé, hogy a közös intézményekben csak annak az

érzésnek engedjenek helyet, csak azt tűrjék meg, a mely az együttéléssel megfér. Csupán azon érzület irtandó ki, a mely ellentétbe helyezkedik a törvényes alapokkal, a mely kifelé gravitál.

Sajnos, hogy ezen érzület kifejlődése a monarchiát alkotó népek túlnyomó részénél nem tartozik a lehetetlenségek közé, hanem egyike a főveszélyeknek, a melyekre szüntelen figyelemmel kell lennünk. E népek legtöbbje oly nagy fajoktól elszakadt törzsek, a melyek monarchiánk közelében önálló államokat alakítottak. A veszély abban van, hogy a megszakadt egységnek nálunk levő részei faji összetartozásuk érzetét fölébe helyezik történelmileg létrejött külön nemzeti érdekeiknek, külön nemzeti önérzetüknek. Ez utóbbiak csak monarchiánk keretén belől érvényesülhetnek, az előbbi azonban csak Ausztria-Magyarország romjain. Míg tehát az egyiket lehet és kell is fejlesztenünk, a másikat minden eszközzel le kell küzdenünk. A magyarnál a kifelé való gravitálásnak ilyen természetes alapja nincs meg és azért ilyen gravitálása el sem képzelhető; ő faji és nemzeti érzésénél fogva a legmegbízhatóbb és azért e részben az első hely illeti meg.

De ezért monopoliumot nem követelhet. Elismerésével azonban közötte és az érvényesülésüket csak e monarchiában kereső többi fajok között oly szabad verseny indulhatna meg, a mely a védelmi erő sokoldalúságának csak javára válnék, a mely a lelkesítő psychikai motivumokat csak gazdagíthatná, a sereg egységét ellenben, föltéve, hogy a legfőbb hadúr és souverain iránti érzés rendületlenül megállja a helyét, semmiképp sem veszélyezteti.

De akármilyen sikeres legyen a magyar kormánynak ez irányban gyakorlandó befolyása; akármilyen becsre

tegyen szert a seregben a magyar név; akármilyen jóakaratra találjon ott a magyar elem: a fődolog mégis az, hogy a társadalom nagyobb coefficiense keresse föl a katonai szolgálatot, mint a milyen eddig tette; hogy ott derekasan végezze a reá háruló munkát; hogy tanuljon és dolgozzék. Ha ma nincs elég magyar tiszt, legfőbb oka az, hogy intelligentiánk nem megy katonának, vagy ha megy, kevés kivétellel, nem eléggé komoly és szorgalmatos, mert legfeljebb huszárkapitányságig akarja vinni, arra a mélyreható tanulmányra, arra a nagy munkára azonban, a mely nélkül felsőbb ranghoz nem jutni el, nem szánja el magát. Ha ez meg nem változik, a legjobb katonai politikával sem érünk czélt. Zárt ajtók maradnak előttünk a döntő fontosságú állások. Ide csak munka és érdem vezet el. Magyar voltunk nem ad jogot a lustaságra. Nem minden magyar mellőzése sérelem. Csak azé az, a ki mindenben megfelel a szolgálat követelményeinek. Ha nem dolgozunk eleget, nincs jogunk panaszra, ha a nemzetek versenyében elmaradunk. Ekkor csak azt kapjuk meg, a mit megérdemlünk.

E részben tehát a hivatalos Magyarország tehetetlen. Az egyéneken van, hogy megóvják érdekeinket és becsületünket. Az előbbi csak azt tartozik biztosítani, hogy a verseny föltételei igazságosak legyenek, s így a magyar a sikernek ugyanazzal a reményével léphessen szolgálatba, mint bárki más.

Szóval, a kivánt eredményt csak a magyar állam minden tényezőjének és a társadalomnak öntudatos összeműködése biztosíthatja.

Az eddigiekben tehát rámutattam a czélokra, a melyek felé ez erőknek törekedniök kell, s rámutattam az eszközökre is, a melyekkel, nézetem szerint, a leggyorsabban és a legbiztosabban lehet az eredményt elérni.

Még csak azt akarom kiemelni, hogy az állandó siker mindig egyenes arányban növekednék azon tekintélylyel és súlylyal, a melyre a magyar állam szert tesz. Mind az, a mi fejlődésünket előmozdítja, ugyanakkor fokozza befolyásunkat a monarchiában.

Csak gazdag, müvelt, az állam eszméjétől áthatott egységes és munkás társadalom; az ennek megfelelő egészséges politikai szervezet; erőteljes parlamenti élet, ennek egyedül lehető alapján, az osztatlan nemzet általános érdekeinek különböző fölfogásából kiinduló pártok küzdelmeivel; a többségtől őszintén támogatott és éppen ezért tekintélyes és erős kormány: ezek képesek, meglevő szabadságunk megoltalmazásán fölül, befolyásunkat öregbíteni.

Minden, a mi bennünket a civilisatióban előbbre visz, a mi parlamenti életünk előföltételein javít, ugyanakkor egy-egy mérföldjelzője czélba vett haladásunknak. Oly világos igazság ez, hogy nincs miért bizonyítgatnom. A szemünk elé táruló e láthatár, magában foglalva nemzeti életünk minden részét, minden zugát, kimeríthetetlen tárgya a tanulmánynak, kimeríthetetlen tárháza az új meg új nagy fontosságú kérdéseknek. Az államtudományok ezen encyclopædiája azonban erőm fölött van és túlmegy azon a föladaton is, a melyet magam elé tűztem. Elég rámutatnom a kapcsolatra, a mely a fogalmaknak ezen egész világa és az én czélom között van.

Sietek munkám végéhez.

A tőlem ajánlott politika alapgondolatát akarom még egyszer kiemelni.

Nemzetünk fejlődése főleg két nevezetes tényezőnek, a monarchikus eszmének és az önkormányzatnak, összeműködésén alapul.

Az utóbbi a régibb keltű. Hívek is maradtunk hozzá

mindvégig. Sohasem történt meg, hogy a szabad alkotmánytól elfordultunk. Még Mátyás király ellen is kitört az elégedetlenség, sőt lázadás is támadt, midőn mellőzte az alkotmányos formákat. Hadi tettei és kormányzatának magyarsága, a Hunyadi név nagy fénye, egyéniségének kitűnősége sem felejtették el velünk a szabadság becsét. A francziák szemében a dicsőség fölért az alkotmánynyal. Plebiscitum adta meg a Napoleonoknak az egyeduralmat. Nálunk ilyen nem történt és nem is történhetett. Bismarck a porosz nemzeti hagyományok talaján állt, midőn az angol parlamentarismus kormányformája ellen foglalt állást. Oroszországnak nemzeti eszménye a mindenható czár. Nincs nagyobb állam Európában, mely történelme valamely szakában ne azonosította volna magát az absolutismus eszméjével. Még Angliában, a szabadság hazájában is, erőre kapott Bolingbroke patriota királyának eszménye; még ott is volt idő, a mikor a nemzet többsége a parlamentarismustól a Stuartok absolutabb kormányzatához fordult és csak a kisebbség nagyobb intelligentiája és megfeszített ereje védte meg az alkotmányt. Csak nálunk van a szabadság kultuszának ezredéves szakadatlan traditiója.

De e mellett ugyanazzal a kitartással ragaszkodtunk a monarchikus eszméhez is. Míg sok állam próbálkozott meg a republicával, nálunk a nemzet sohasem akart köztársaságot, s midőn egy királytól elpártolt, helyébe mást választott. Midőn Bethlen Gábor és II. Rákóczy Ferencz idején a kuruczok az uralkodót trónvesztesnek nyilvánították, új királyt készültek választani. Maga Kossuth sem tartotta a köztársasági államformát nálunk kivihetőnek és helyesnek. Még ő is a királyságnak maradt híve. Jelenleg pedig, úgy hiszem, Magyarország az egyetlen állam, a hol nincs köztársasági párt,

sőt talán egyetlenegy politikus sem, a ki magát republicanusnak vallaná. Ez onnan van, mert a királyság, a magyar fölfogás szerint, összes alkotmányunknak, nemzeti létünknek legfelsőbb képviselője, épp úgy mint kifelé hatalmi érdekeinknek és az ország méltóságának legelső őre. Ekként benső összefüggésben és harmoniában van szabadságunkkal. A király jogainak teljességét csak megkoronázása után gyakorolja, a koronázás ténye pedig, az eskünél fogva, a melyet tesz, az alkotmányhoz kapcsolja. A törvényeket és a nemzeti jogokat nemcsak tisztelni és megtartani köteles, hanem mint a maga nagy jogainak eredetét, a melytől el nem választhatók, megvédeni is tartozik. Azok az ő jogai is, az ő büszkesége is, ugyanaz a származásuk, törvényességüknek ugyanaz a forrása, úgy hogy együtt élnek, együtt buknak. Szent István koronájának ezen minden magyar szívében igaz életet élő fogalma, a szabadságnak és a királyságnak azon benső egysége, a mely, a nemzeti test megoszthatatlanságával együtt, politikai fölfogásunk lényege, a magyar geniusnak legeredetibb, talán egyetlen igazán eredeti terménye. E fölfogásnak az absolut uralom eszméjével vívott harcza töltötte be utolsó századaink történetét.

Az 1867-diki kiegyezés meghódította e fölfogásnak királyunkat. A multban is voltak pillanatok, midőn valamelyik király hizelgő szavakkal fordult a nemzethez, midőn méltatni látszott fajunk typusát és mintha ennek hibái ellenére fölismerte és megértette volna a benne rejlő igaz magvat. De ilyenkor mindig ott volt a vészfelhő a láthatáron, vagy talán már döngette is az ellenség a kapukat és így támaszra volt szükség. Most, az ezredéves ünnep alkalmából, a legnagyobb béke közepett, mint egy eseménydús élet megérlelt nagy tapasz-

talatát hallottuk azt a királyi szót, a mely szerint a fejedelem ismeri, érti és magáévá teszi azon szent ereklye jelentőségét, a mely fejét ékíti, s becsüli a nemzetet, a melynek ő a legfőbb képviselője. Szava értékét hatványozza, hogy harmincz év óta uralkodásának ez az alapgondolata, hogy tetteinek ez az utóhangja.

Azon irányt, a mely lehetővé tette, hogy e szó kiejtessék, állandóan és végleg megerősíteni a trón azon magaslatán, a hol annyi és egymással ellentétes érdek verseng az elsőségért, s a hol a különböző fölfogások támasztotta forgó szelek nem állanak el: ez a mi korunk legfőbb föladata.

A politikai művészet első szabálya, hogy minden körülmény mérlegelése után a különböző sok tekintet és érdek közül megállapítsa a legfontosabbat, a döntőt és azután egész erejével, soha nem lankadó kitartással ennek a legfelsőbb czélnak öntudatosan éljen. Így tegyünk mi is. Fő tenni valónknak rendeljük alá kevésbbé életbevágó érdekeinket, ha vannak olyanok, a melyek e vezető tekintettel meg nem férnek.

Korunknak reánk nézve kedvező conjuncturáját akképp kell kihasználnunk, hogy ennek eredménye egy nagy tanulság legyen, olyan tanulság, a mely a tények ellenállhatatlan erejével bizonyítsa be a dynastiának, hogy mennyire üdvösek reá nézve is annak a következményei, ha egy király atyai igaz jóakarattal van hozzánk. Semmi sem biztosíthatja inkább jövőnket, mint ha erős traditio képződik, a mely a nemzettel való békében látja a dynastia nyugalmának és hatalmának forrását.

A mi tőlünk csak kitelik e meggyőződés keltésére és megörökítésére, azt tegyük meg. Ne engedjük, hogy félreértésnek, széthúzásnak, viszálynak komoly jelenségei legyenek láthatók oly király uralkodása idején, a ki még

minden szavát beváltotta, a ki alkotmányunknak hű őre. Annál inkább kell azon lennünk, hogy az állandó harmoniának bizonyságát nyujtsuk, mert erre eddig nem igen volt alkalmunk. Azt nem egyszer kimutattuk, hogy magunkon taposni nem engedünk és hogy az erre irányuló kísérletek balul ütnek ki. A pillanatnyi lelkesedésnek és áldozatkészségnek is módunkban volt próbáját adni. De állandó megbízhatóságot, állandó megférést nem tanusíthattunk, mert erre édes-kevés alkalmat adtak. Most megjött ennek is az ideje. A negativ tanulságot egészítsük ki a positivval: ellenálló erőnk bizonyítékához illesszük oda annak is tanujelét, hogy, ha jól bánnak velünk, könnyű velünk meglenni.

Ha a sors mostohasága úgy akarná, hogy később valamikor irántunk más hajlamú fejedelmünk legyen, ne hivatkozhassék az őt csábító rossz szellem arra, hogy velünk nem lehet megélni, hisz Ferencz Józseffel sem tudtunk meglenni, azzal a királylyal, a ki esküjét megtartotta. Érezze, tudja királyunknak ezen utódja, érezze és tudja a művelt világ egész közvéleménye, hogy a hiba nem a magyarokban van, hanem azon fejedelemben, a ki eltért őse példájától.

A bibliai József a hét jó esztendőben figyelmeztetett arra, hogy eledelt kell gyűjteni a hét sovány esztendő számára. Megjósolta a rossz idők bekövetkezését. Mi persze ezt nem tehetjük, nem csak azért, mert, sajnos, a jóslás mestersége divatját multa, hanem azért sem, mert a valószínűség arra mutat, hogy jó sorsunk nem pártol el tőlünk a jövőben sem. A tárgyi okok, a melyek a jelenlegi helyzetet előidézték, nem szünnek meg működni ezentúl sem. Az egész dynastia magatartása meg azon reménynyel biztat, hogy személyes momentumok sem fogják a harmoniát zavarni. De ki láthatja előre a

jövő esélyeit? A rossz időnek már csak a lehetősége is nem elég ok-e arra, hogy, ha módunkban van, előre szerezzünk védelmet pusztító hatása ellen? A kedvező alkalmat sohasem szabad elszalasztanunk. Kötelességünk ez éppen annyira utódaink, mint saját lelkiismeretünk iránt.

Meg is tehetjük ezt a nélkül, hogy a szabadságunkkal való élést korlátoznók, a nélkül, hogy magunkhoz hütlenek lennénk, a nélkül, hogy komoly érdekeink érvényesüléséről lemondanánk, vagy hogy magunkra öltenők az udvaroncz typusát. Ha nem így volna, beszélni se lehetne a kedvező alkalom kinálkozásáról. Alkotmányos királylyal állunk szemben, ki a nemzet akaratát tiszteletben tartja és a parlamentarismus követelményei szerint akar és tud uralkodni. Nem követeli, hogy az ő egyéni nézetei legyenek a nemzet magatartására irányadók. Nem egyszer bizonyította ezt be. Személyes nézetét mindig alá tudta rendelni a parlamentarismus követelményeinek. Ezért nem is az az ára a harmoniának közte és közöttünk, hogy föladjuk politikánk önállóságát, hogy megtagadjuk meggyőződésünket. De másrészt pusztán a hűség és szeretet sem elegendő a harmonia állandó biztosítására. Ha ez így volna, szót se érdemelne az egész kérdés, mert akkor a Sion hegye sem állna szilárdabban, mint ezen harmonia. Hanem még más is kell hozzá. Szükség van még arra is, hogy a nemzet ne akarjon olyant, a mit a király azon tekintetnél fogva, a melylyel mint Ausztriának alkotmányos uralkodója tartozik, meg nem tehet. Mihelyt alkotmányos fegyvereink összes erejével ilyen czélokat szolgálnánk, megbomlanék közöttünk az egyetértés. Ez az egyetlen lehető veszélye a nagynehezen létrehozott áldásos viszonynak, a melyben a fejedelem a nemzettel van. Ezért kell tőle óvakodnunk.

Annál is inkább tehetjük ezt, mivel nemzetünk életbevágó érdekei e nélkül is érvényesülhetnek. Befolyásunk növekedését is igazában csak ezen az úton remélhetjük. Ezen a módon szerezhetünk magunknak minden irányban legtöbb erőt arra, hogy az elért eredményt minden időkre biztosítsuk, sőt tekintélyünk növekedése arányában fejlesszük is.

Tartsunk tehát ki állhatatosan ezen az úton: ez munkám végső eredménye.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

